Hagyomány Identitás Történelem

III. évfolyam 2. szám
2026. július–december

Főszerkesztő
Földváryné dr. habil. Kiss Réka

Főszerkesztő-helyettes
Dr. habil. Lányi Gábor János

Szerkesztők
Prof. Dr. Jan Andrea Bernhard (Universität Zürich Theologisches Seminar Theologische und Religionswissenschaftliche Fakultät)
Dr. habil. Csorba Dávid (Sárospataki Református Teológiai Akadémia / Debreceni Református Kollégium Múzeuma)
Dr. Erdős Kristóf (Károli Gáspár Református Egyetem, Károli Interdiszciplináris Akadémia / Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest)
Dr. Hegyi Ádám (Szegedi Tudományegyetem BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék)
Prof. Dr. Kolumbán Vilmos (Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár)
Dr. habil. Lukács Olga (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, Kolozsvár)
Dr. Ősz Sándor Előd (Protestáns Teológiai Intézet / Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára, Kolozsvár)
Dr. Püsök Sarolta (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, Kolozsvár)
Dr. Rigó Róbert (Károli Gáspár Református Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Budapest/Kecskemét)
Prof. Dr. Somogyi Alfréd (Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Révkomárom)
Dr. Szász Lajos (Budapest)
Dr. Szatmári Judit (Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest)

Kiadó
Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
A kiadó székhelye: 1092 Budapest, Ráday utca 28.

Felelős kiadó
Dr. habil. Literáty Zoltán, a KRE Hittudományi Kar dékánja

A folyóirat nyomtatott formában elérhető
Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar
(1092 Budapest, Ráday utca 28. C109)

Online elérhető
https://htk.kre.hu/index.php/hit.html

Elérhetőség
Dr. habil. Lányi Gábor János főszerkesztő-helyettes,
lanyi.gabor@kre.hu

ISSN 3004-2992 (nyomtatott)
ISSN 3057-8744 (Online)

Tartalom

„Családvédelem testi és lelki értelemben” kutatócsoport tanulmányai

Előszó 7

Balla Péter
Gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos kifejezések az újszövetségi Egyetemes levelekben 11

Literáty Zoltán
Családvédelem és női emancipáció Jézus normatív teológiájában 35

Lányi Gábor
„Jézus megáll a családok küszöbén…” A család ábrázolása Muraközy Gyula rádiós prédikációiban 49

Fodorné Ablonczy Margit
A transzgenerációs lelki örökségek hatása a családtörténetre (A kazuális szolgálatok családformáló és családösszetartó ereje) 69

Szászné Lázár Eszter Csenge
„Közösségben hordozva” – A Baba-Mama kör gyakorlati teológiai értelmezése a családok normatív krízise és a gyülekezeti misszió tükrében 91

Tokodi-Lengyel Anna
A transzgenerációs örökségek lelkigondozói jelentősége a bibliai örökségfogalom tükrében 109

Miklósi H. Zita
Keresztyén válaszok a házasságon belüli bántalmazásra 129

Domokos Andrea
A család büntetőjogi védelme Magyarországon 149

Dorang Zsanett
A kiskorú veszélyeztetésének szabályozástörténete, különös tekintettel a halmazati kérdésekre 163

Pusztai Gábor
A holland református misszió szolgálatában
Cseszkó Gyula (1902–1945) orvos-misszionárius
a Holland Indiákon *(első rész)* 183

Bárány Zoltán
Üdülő diákfillérekből 201

Erdős Kristóf
Menekült reformátusok integrációja és tevékenysége
a Dunamelléken (1944. ősz) 215

„Családvédelem testi és lelki értelemben”
kutatócsoport tanulmányai

Előszó

Családvédelem testi és lelki értelemben című kötetünk a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi és Hittudományi Karának Doktori Iskolái keretében alakult közös műhely multi- és interdiszciplináris kutatásának eredményét tartalmazza. Kétségtelen, hogy a XXI. századi Magyarországon szükség van a család hagyományos szerepének megerősítésére, előadásaink és írásaink e cél jegyében születtek. Célunk az volt, hogy továbbgondoljuk ezt a témát, és kutatási területeink találkozásából, valamint a közös gondolkodásból kiindulva olyan új felismeréseket fogalmazzunk meg, amelyek érdemben hozzájárulhatnak a család testi, lelki és jogi védelméhez.

A kutatócsoport keretében a kötetben megjelent tanulmányokon kívül az alábbi szakmai események valósultak meg:

- 2025. október 30-án a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a tréninghét keretén belül előadást tartott Prof. Dr. Domokos Andrea, intézetvezető, tanszékvezető, egyetemi tanár; Topolánszkyné Zsindely Katalin gyógypedagógus-pszichológus, a Bethesda KIDSz Pedagógiai Szakszolgálat vezetője; valamint Németh Tamás református lelkész, a Tárnoki Református Gyülekezet lelkipásztora.
- 2025. november 29-én a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom szervezésében megvalósult pécsi adventi Csendeshétvége keretében adott elő Prof. Dr. Domokos Andrea, intézetvezető, tanszékvezető, egyetemi tanár; és Fodorné Dr. Ablonczy Margit református lelkész, egyetemi adjunktus.
- 2026. március 31-én a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a tréninghét keretein belül Prof. Dr. Domokos Andrea moderálása mellett előadást tartott Prof. Dr. Balla Péter rektorhelyettes, tanszékvezető, egyetemi tanár és Dr. habil. Lányi Gábor református teológus-lelkész, habilitált egyetemi docens.
- 2026. március 31-én a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán, a tréninghét keretén belül előadást tartott Fodorné Dr. Ablonczy Margit református lelkész, egyetemi adjunktus; Tokodi-Lengyel Anna református lelkész, a Soli Deo Glória Református Diákmozgalom mentora; Miklósi-Hosszú Zita református lelkész, és Szászné Dr. Lázár Csenge református lelkész.
- 2026. április 21-én a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán adott elő Prof. Dr. Literáty Zoltán, a Hittudományi Kar dékánja, református lelkész, tanszékvezető, egyetemi tanár.
- 2026. május 7-én a Károli Gáspár Református Egyetemhez tartozó Bocskai István Jog- és Társadalomtudományi Szakkollégiumban adott elő Dr. Dorang Zsanett tanársegéd, doktorandusz.

- 2026. június 20-án a XXIX. Tavaszi Szél konferencián mutatta be a kutatását Dr. Dorang Zsanett tanársegéd, doktorandusz, és ért el III. helyezést a Büntető anyagi és eljárásjog, kriminológia alszekcióban.

Prof. Dr. Balla Péter, a Károli Gáspár Református Egyetem rektorhelyettese *Gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos kifejezések az újszövetségi Egyetemes levelekben* című tanulmányában a családi kapcsolatok fogalmainak a keresztyén gyülekezetre átvitt alkalmazását vizsgálja, abban a reményben, hogy az őskeresztyén gyülekezeteken belüli kapcsolatok segítséget nyújthatnak a mai családi életgyakorlatokban. Leírja, hogy az ősgyülekezet szívesen használta a családon belüli kapcsolatokra utaló kifejezéseket a gyülekezet közösségében is. A gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos kifejezéseket azért használják a levelek szerzői, hogy a szeretetteljes, szoros lelki kapcsolatra utaljanak. A keresztyének Isten „gyermekei" és így egymás „testvérei", ami alapja az egymás iránti gondoskodó szeretetnek.

Prof. Dr. Literáty Zoltán, a Hittudományi Kar dékánja *Családvédelem és női emancipáció Jézus normatív teológiájában* című írásában arra hívja fel a figyelmet, hogy a keresztyén emberek feladata az irgalmasság is. Márk evangéliumának 10. részéből Jézus válásról szóló tanítását elemzi. A bibliai igeszakasz legfőbb tanítása az, hogy a kemény szív sohasem lesz képes igazolni Isten igazságát, bármilyen jogrendet is alakít ki a valós élet rendezésére. Isten igazsága az önfeladásra, a felebarátért meghozott áldozatra, kölcsönös szeretetre, kitartó hűségre kényszeríti a lelkiismeretet egy házasság ápolásakor is.

Dr. habil. Lányi Gábor a Hittudományi Kar Egyháztörténeti Tanszékének egyetemi docense *Jézus megáll a családok küszöbén… A család ábrázolása Muraközy Gyula rádiós prédikációiban* című munkájában kiemeli, hogy Muraközy szerint a jelen megfelelő alakítása az egyéni és közösségi jövő záloga. A család a vallásos nevelés elsődleges színtere, egyúttal az érzelmi intelligencia és az erkölcsi érzék fejlődésének is meghatározó közege. Muraközy a szülői példaadás fontosságára is felhívja a figyelmet, amelyet a gyermekek lelki formálódásának egyik elsődleges eszközeként értelmez.

Fodorné Dr. Ablonczy Margit családpasztorációért felelős lelkész, a Hittudományi Kar Valláspedagógiai és Pasztorálpszichológiai Tanszékének egyetemi adjunktusa *A transzgenerációs lelki örökségek hatása a családtörténetre – A kazuális szolgálatok családformáló és családösszetartó ereje* című írásában rögzíti, hogy a családot – mint az életet – védeni kell. A kazuáliák azok az istentiszteletek, amelyeket kifejezetten a családok kérnek, amikor a családban rendszerszintű változás történik. Felidézi a háromnemzedékes „nagycsaládi" együttélést, amikor minden családtagnak megvolt a szerepe. A transzgenerációs értékek jelen vannak az életünkben, történetünkben, hiányainkban, testi jelzéseinkben, viselkedésünkben, családi kapcsolatrendszerünkben. Ezek az értékek védik a családot a széteséstől, a családtagok egymás ellen fordulásától a válsághelyzetekben.

Dr. Szászné Lázár Eszter Csenge református lelkész *Közösségben hordozva – A Baba-mama kör gyakorlati teológiai értelmezése a családok normatív krízise és a gyülekezeti misszió tükrében* című írásában arra is utal, hogy a baba-mama kör olyan prevenciós

támogatást nyújt a családok számára, amely hozzájárulhat a rendelkezésre álló erőforrások mozgósításához, valamint pszichoszociális támogatást biztosíthat a kiszolgáltatott életszakaszban. A hit megerősödése, az istenkapcsolat kialakulása és stabilitása segítheti az anyákat a szorongásuk leküzdésében, vagy épp a felelősség gyakorlásában.

Tokodi-Lengyel Anna református lelkész, a Soli Deo Glória Református Diákmozgalom mentora *Transzgenerációs* örökségek *lelkigondozói jelentősége a bibliai* örökségfogalom tükrében című munkájában összegzi a transzgenerációs örökségeket. Ezek tudatosan vagy tudattalanul továbbadott mintázatok, érzelmi lenyomatok, hiedelmek, viselkedési sémák, valamint traumák vagy erőforrások, amelyek egy családi rendszeren belül generációról generációra átöröklődnek, és befolyásolják az utódok életét, kapcsolatait és identitását. Végső megállapítása a dolgozatnak, hogy nemcsak földi értelemben vett örökségünk van, hanem mennyei is. A transzgenerációs örökség erre az életre nézve meghatározó, a Krisztusban nyert mennyei örökség pedig az örök életre nézve meghatározó.

Miklósi-Hosszú Zita református lelkész *Keresztyén válaszok a házasságon belüli bántalmazásra* című tanulmányában leszögezi, hogy a házasságon belüli bántalmazás semmilyen bibliai vagy teológiai alapon nem legitimálható. Isten nemet mond minden olyan kapcsolati működésre, amely a másik ember feletti uralomra, megfélemlítésre vagy megalázásra épül. A bántalmazás összeegyeztethetetlen Isten szeretetével, igazságosságával és az ember istenképűségéről szóló bibliai tanítással.

Prof. Dr. Domokos Andrea, a KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézetének intézetvezető, tanszékvezető egyetemi tanára *A család büntetőjogi védelme Magyarországon* című írásában a családi kapcsolatok hatályos büntetőjogi védelmét szolgáló bűncselekményeket sorolja fel. Hangsúlyozza, hogy egy társadalomban a büntetőjogi beavatkozás kizárólag ultima ratio jellegű lehet. A dolgozat arra is kitér, hogy míg a jogszabályi környezet megfelelő, addig a gyakorlat sok hiányossággal küzd. A büntetőeljárásban a sértettek hatékony védelme kizárólag olyan szakemberek közreműködésével biztosítható, akik felismerik az ilyen bántalmazási esetek sajátosságait, az elkövető és az áldozat közötti speciális viszonyt, valamint a sértett kiszolgáltatottságát és függőségi helyzetét.

Dr. Dorang Zsanett, a KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézetének tanársegédje, doktorandusz *A kiskorú veszélyeztetésének szabályozástörténete, különös tekintettel a halmazati kérdésekre* című munkájában egyszerre foglalkozik jogalkotói és jogalkalmazói kérdésekkel a kiskorú veszélyeztetése bűntette kapcsán. A hatályos büntetőkódex individuális szemléletű, és a konkrét kiskorú testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének védelmére épül. A tanulmány a Btk. 208. § első és második alapesetének elhatárolását és a bűncselekményre rábírás halmazati kérdéseit elemzi.

Budapest, 2026. július 28.

Prof. Dr. Domokos Andrea,
a kutatás vezetője

DOI: 10.69594/hit.2026.2.1
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Balla Péter[1]

Gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos kifejezések az újszövetségi Egyetemes levelekben

Abstract

Expressions Related to Children and Parents in the Catholic Epistles in the New Testament

This paper is an updated, enlarged version of an English paper (published in 2002), translated and enlarged by the author. The original article is somewhat adjusted in content to the theme of a research at Károli Gáspár University, on "Defending the family in spiritual and physical sense". The paper discusses passages in the Catholic Epistles, in which expressions related to relationships in the family appear, using family imagery in a figurative sense. These relationships are primarily those between children and parents, and on occasion between „brothers and sisters", as they are also „children" of their parents. The paper discusses the seven Catholic Epistles: James, 1Peter, Jude and 2Peter, and the three Johannine Epistles. The paper looks for answers to the following questions: To what kind of relationships in the family do these expressions refer? What may be the purpose of using family imagery in a figurative sense? What may we learn from this usage for the life of families today? The main thesis of the paper is that Early Christians used family imagery in order to promote a loveful, supporting relationship among members of the Christian congregations. Biblical writers on occasion called their addressees their "children", but they also emphasised that the Christian congregation members are children of God, and thus also "brothers and sisters" of each other.

Keywords: Catholic Epistles, child-parent relationships, family imagery in Early Christianity, Son of God, honouring one's parents

1 Balla Péter (Prof. Dr.), református lelkész, rektorhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Újszövetségi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Kutatási területe: újszövetségi írásmagyarázat, az újszövetségi iratok története, *balla.peter@kre.hu.*

Jelen tanulmány egy interdiszciplináris kutatáshoz kíván hozzájárulni bibliai szempontokkal. Egy korábban angol nyelven megjelent tanulmányom magyar fordítását úgy készítettem el, hogy kicsit átdolgoztam és kiegészítettem.[2] A család témájával foglalkozó kutatáshoz így egy olyan bibliai alapvetéssel szeretnék hozzájárulni, mely a családi kapcsolatok fogalmainak a keresztyén gyülekezetre átvitt alkalmazását vizsgálja, abban a reményben, hogy az őskeresztyén gyülekezeteken belüli kapcsolatok segítséget nyújthatnak a mai családi életgyakorlatokban. A családi kapcsolatokon belül e tanulmányban a gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos fogalmakkal foglalkozom.

Egyetemes leveleknek az Újszövetségben hét levelet nevezünk: Jakab levelét (Jak), Péter első és második levelét (1Pt, 2Pt), János három levelét (1Jn, 2Jn, 3Jn) és Júdás levelét (Júd). E levelek nem foglalkoznak a „valódi" család témájával, azonban átvitt értelemben többféle módon is használják a családon belüli kapcsolatokra vonatkozó kifejezéseket. Például a gyermekekkel kapcsolatos kifejezések utalnak egyrészt a levelek szerzője és a címzettek kapcsolatára: átvitt értelemben a címzettek a levél szerzőjének „gyermekei"; másrészt utalnak arra is, hogy a keresztyén emberek Isten „gyermekei". A továbbiakban ezért nem is mindig jelezzük majd idézőjellel azt, hogy a családon belüli kapcsolat egyes kifejezései átvitt értelemben fordulnak elő. A tanulmányban a gyermekek és szüleik kapcsolatára utaló textusokat vizsgáljuk, és ezekre a kérdésekre keresünk választ: Milyen jellegű kapcsolatra utalnak e versek? A szerzők mit kívántak elérni azzal, hogy átvitt értelemben használják a családon belüli kapcsolatok fogalmait? Mit tanulhatunk az átvitt értelemben használt kifejezésekből is a mai családi kapcsolataink terén?[3]

2 Jelen tanulmány a következő angol tanulmány fordítása és átdolgozása kiegészítésekkel: Peter Balla: Child-Parent Imagery in the Catholic Epistles, *The Southern Baptist Journal of Theology* 6 (2002/1.), 66–77. Köszönöm az amerikai folyóirat akkori szerkesztőjének, Thomas R. Schreiner professzornak a számomra nagyon megtisztelő felkérést, mely alapján a folyóirat családdal kapcsolatos tematikus számához e tanulmánnyal hozzájárulhattam. Köszönöm a folyóirat jelenlegi szerkesztőjének engedélyét a jelen átdolgozott fordítás megjelentetéséhez. A kiegészítések egyrészt az eredeti tanulmány közlése óta megjelent szakirodalomra történő utalások, másrészt a jelen kutatás témája szempontjából megfogalmazott üzenetek a tárgyalt bibliai szakaszok alapján. Jelen tanulmányban a lábjegyzetek számozása eltér az angol eredeti tanulmány végjegyzeteinek számozásától, mert jelen tanulmányunkban az eredetihez képest több jegyzet szerepel. Néhány helyen előfordul, hogy a fő szövegből egy részlet lábjegyzetbe került, valamint az is, hogy az angol tanulmányban végjegyzetbeli részlet bekerült a fő szövegbe.

3 A jelen tanulmány alapjául szolgáló angol tanulmány (lásd 1. lábjegyzet) megjelenése óta e témában megjelent egy könyvem angol nyelven: Peter Balla: *The Child-Parent Relationship in the New Testament and its Environment,* Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 1. Reihe, Band 155, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003; eBook kiadás: 2019. E könyvnek az Egyesült Államokban megjelent több reprint kiadása (az eredeti angol címmel: Peabody, Hendrickson Publishers, 2006; Grand Rapids, Baker Academic, 2010; Eugene, Wipf and Stock Publishers, 2015). Megjelent magyar fordítása is: Balla Péter: *Gyermekek és szülők kapcsolata. Az Újszövetség tanítása kortörténeti kontextusban,* ford. Mucsi Zsófia, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010. E könyvbe jelen tanulmány eredeti változatának jelentős része belekerült.

Jakab levele

Jakab levelében nem találunk kifejezett utalást a gyermekek és szüleik közötti kapcsolatra. Mivel a levél két parancsolatra is utal a Tízparancsolat második feléből (Jak 2,11), valamint idézi Mózes harmadik könyvéből a felebarát szeretetének parancsát (3Móz 19,18; Jak 2,8), talán meglepőnek tűnhet, hogy nem idézi a szülők tiszteletének parancsát.[4] Azonban mivel a levél szerzője ismerte a Tízparancsolatot, így a levél egyes részeiben feltételezhetjük, hogy a szülők tiszteletének parancsolata is ott állhat egyes versek tartalma mögött. Ábrahám és fia együtt szerepelnek Jakab 2,21-ben, de itt Ábrahám nemcsak Izsák atyja, hanem a levél szerzője „a mi atyánknak" nevezi őt (a görög szövegben: *ho patér hémón*).[5] Mussner amellett érvel, hogy eredetileg a zsidó nép körében használták ezt a kifejezést (lásd pl. Ézs 51,2; 4Makk 16,20; Mt 3,9; Jn 8,39), azonban az őskeresztyén gyülekezetekben már a pogány származású keresztyénekre vonatkoztatva is használták (vö. Róm 4,12).[6] Mussner szerint, amikor Jakab „a mi atyánk" kifejezést használja Ábrahámmal kapcsolatban, akkor ebből nem következik az, hogy csak zsidókeresztyén címzetteket tartott volna a szeme előtt.[7] Így e levelet Jakab minden hátterű (zsidó származású és pogány származású) keresztyénnek szánta; a kánon részeként a mai keresztyénséget is a maga teljességében szólítja meg.[8]

Jakab levele tehát Ábrahámot „a mi atyánknak" nevezi, de e kifejezéssel természetesen Ábrahámra mint ősatyára utal. Hasonló ehhez a Római levél 4,1, ahol többféle szöveghagyomány maradt fenn ebben az Ábrahámra utaló versben, az „atya" mellett az „ősatya" kifejezés is (a görög szövegben tárgyesetben: *ton propatora*).[9] Az ősatyák iránti tisztelet a szülők iránti tiszteletet is magával vonja. Ezzel összefügg az is, hogy a bibliai időkben az idősebb ember iránti tiszteletet is

4 Megjegyezzük, hogy a szülők iránti tisztelet parancsolata a református egyházi hagyományban az 5. parancsolat, a római katolikus és az evangélikus hagyományban a 4. parancsolat. Az Ószövetségben a Tízparancsolat egyes parancsolatai nincsenek megszámozva, azonban az ókorban Alexandriai Filón is az 5. parancsolatként utal a „Tiszteld apádat és anyádat…" kezdetű parancsolatra (2Móz 20,12). Ehhez lásd pl.: Balla: *Gyermekek,* 90, 95.

5 Jelen tanulmányban nem térünk ki részletesen az Egyetemes levelek szerzőségének kérdésére. Bevezetéstani kérdésekhez lásd pl. Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története. Bevezetéstani alternatívák,* második, átdolgozott kiadás, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008. Szerintünk Jakab levele esetében fenntartható ma is a hagyományos egyházi nézet, mely szerint a levél szerzője Jakab, „az Úr testvére", azaz Jézus Krisztus testvére (uo., 260–263). Lásd még: Craig L. Blomberg – Mariam J. Kamell: *James,* Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Zondervan, 2008, 32–35. Dan G. McCartney: *James,* Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Baker Academic, 2009, 8–32.

6 Franz Mussner: *Der Jakobusbrief,* Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament 13, Freiburg – Basel – Wien, Herder, 1987, 141. Lásd még: Sophie Laws: *A Commentary on the Epistle of James,* Black's New Testament Commentary, London, A. & C. Black, 1980, 133.

7 Mussner: *Jakobusbrief*, 141.

8 Megjegyezzük további külön részletezés nélkül, hogy mind a hét Egyetemes levélre így tekintünk. Lásd még: Balla: *Az újszövetségi iratok története*, 259–260.

9 Lásd pl. a Nestle-Aland görög Újszövetség 27. és 28. kiadását a Róm 4,1-nél.

elvárták a fiatalabbaktól. Jakab 5,14-ben azt olvassuk, hogy aki beteg, az hívassa magához „a gyülekezet véneit, hogy imádkozzanak érte".[10] Valószínűleg a „vének" (a görög szövegben tárgyesetben: *tus presbyterus*) itt tisztségviselőkre (a gyülekezet vezetőire) utal,[11] azonban joggal feltételezhetjük, hogy a kifejezést azért használták vezetőkre is, mert nemcsak a hitben voltak érettebbek, hanem közülük bizonyára életkorban is többen idősebbek voltak.[12] Az őskeresztyének (így e levél szerzője: „az Úr testvére" Jakab – és az általa vezetett jeruzsálemi ősgyülekezet is) valószínűleg követték koruk zsinagógai gyülekezetvezetői mintáit, azaz főként idősebbeket választottak vezetőknek.[13] Az idősek tisztelete és a szülők iránti tisztelet szorosan összefügg az őskeresztyén gyülekezetben.[14]

Jakab a levelében többször is „testvérként" szólítja meg a címzettjeit (lásd pl. 1,2.19; 2,1.5.14; 3,1; 4,11; 5,7.19). Ez a szóhasználat – itt is és az Újszövetség sok más helyén is – arra utal, hogy a keresztyének Isten családjába tartoznak: Istennek gyermekei, és így egymásnak testvérei. Ebbe a képi világba tartozhat Jakab 1,17 is, ahol ezt olvassuk: „minden jó adomány és minden tökéletes ajándék onnan felülről, a világosság Atyjától száll alá, akiben nincs változás, sem fénynek és árnyéknak váltakozása." Itt Istenre a „világosság Atyja"-ként utal Jakab (*tu patros tón phótón*; a görög szövegben a „világosság" kifejezés többes számban szerepel). Schrage felhívja a figyelmet arra, hogy a „világosságok" kifejezés az Ószövetség görög fordításában, a Septuagintában (LXX) a „csillagok"-ra is utal, erre Schrage ezeket a példákat hozza: 1Mózes 1,14 és Zsoltárok 135,7 (LXX számozás szerint).[15] Bizonyára ez a jelentése Jakab 1,17-ben is.[16] Azonban ez a kifejezés e versben is jól illik a családdal kapcsolatos képi világba, mert ettől az Atyától „adományok" és „ajándékok" érkeznek „onnan felülről". Az ajándékok nincsenek konkrétan megnevezve, de a levél tartalma alapján gondolhatunk például a bölcsességre (Jak

10 Ha külön nem jelzünk más fordítást, jelen tanulmányban a magyar Bibliát a revideált, protestáns új fordítás szerint idézzük (RÚF 2014).

11 Így érvel pl. Peter H. Davids: *The Epistle of James,* New International Greek Testament Commentary, Grand Rapids, Eerdmans – Exeter, Paternoster, 1982, 193; valamint Mussner: *Jakobusbrief,* 219.

12 A magyar nyelvünkben is meghonosodott „presbiter" szavunk a görög *presbys*, „idős" melléknév középfokából ered: *presbyteros*, „idősebb".

13 Ehhez lásd pl.: Hubert Frankemölle: *Der Brief des Jakobus,* 2 Bände, Ökumenischer Taschenbuch-Kommentar 17/1–2, Gütersloh: Gütersloher – Würzburg, Echter, 1994, 2:710.

14 Megjegyezzük, hogy az idősek és a szülők iránti tisztelet az őskeresztyének nem-keresztyén környezetében is széles körben elterjedt elvárás volt; ehhez lásd habilitációs szakértekezésem megfelelő részeit (Balla: *The Child-Parent Relationship*; magyar ford.: Balla: *Gyermekek*, első három fejezet).

15 Horst Balz – Wolfgang Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* Das Neue Testament Deutsch 10, Göttingen – Zürich, Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, 20. (Ebben a kötetben Jakab levele, 1–2Péter és Júdás levele magyarázata Schrage műve, 1–3János magyarázata pedig Balz írása.)

16 Lásd pl.: Frankemölle: *Der Brief des Jakobus,* 1:291, 295; Mussner: *Jakobusbrief,* 91. A Jakab levelében előforduló ezen kifejezéssel kapcsolatban Schrage megjegyzi (Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 20): „damit wird der Vaterbegriff in sonst im Neuen Testament unüblicher Weise kosmologisch verstanden und mit den Gestirnen verbunden." („Ezáltal az atya-fogalom az Újszövetségben egyébként szokatlan módon kozmológiai értelemben szerepel, és kapcsolatba van hozva az égitestekkel.")

3,15.17).[17] Bármi is legyen az ajándék, a kép hátterében az állhat, hogy egy atya gondoskodik gyermekeiről. Megjegyezzük, hogy a 17. vers első fele a görög szövegben időmértékes verseléshez közelít, és a *pasa dosis*, *pan dóréma* („minden adomány", „minden ajándék") kifejezések szójátéknak is tekinthetők.[18]

A következő vers Jakab levelében tekinthető a család-kép folytatásának is, mert a 18. versben ezt olvassuk az Atya Istenre utalva: „Az ő akarata szült minket az igazság igéje által, hogy mintegy első zsengéje legyünk teremtményeinek." A „szült" kifejezéssel fordított *apekyésen* ige a görög nyelvben a gyermekének életet adó nőre utal,[19] azonban itt tekinthetjük tágabb, elvontabb értelmű kifejezésnek, ugyanúgy, ahogy ez az ige a 15. versben is a „létrehoz" szinonimájaként szerepel: „Azután a kívánság megfoganva bűnt szül, a bűn pedig kiteljesedve halált nemz." Davids a 15. vers tartalmát így foglalja össze: „a bűn halált terem, azonban Isten életet terem."[20]

A 18. versben is megtaláljuk a teremtésre utalást, mert itt szerepel a „teremtményeinek" kifejezés. Ezzel összhangban néhány kéziratban az *apekyésen* („szült") ige helyett az *epoiésen* szerepel, amely az alapjelentésén („csinálni", „megtenni") túl hordozza a „megalkotni", „teremteni" értelmet is. Alexandriai Filón írásaiban találunk példát arra, hogy szoros kapcsolat áll fenn Isten teremtő munkássága és a szülők emberi életet munkáló, életet adó vonása között (lásd pl. *De Decalogo* 107). Összefügg egymással e két kifejezés: Isten mint teremtő és Isten mint Atya. Laws is amellett érvel, hogy a Jakab 1,18-ban Isten atyaként jelenik meg a szülésre utaló ige ellenére is, mert ez a vers az Atya Isten egy konkrét ajándékára utal: ő életet ad.[21] Az „igazság igéje által" születni itt a keresztyénné válást jelenti. A Biblia használja erre az „újjászületés" kifejezést is (pl. Tit 3,5; 1Pt 1,3.23). Így a Jakab 1,18-ban is van erkölcsi, etikai utalás: akit Isten „újjászül", azt igéje által vezeti is, irányítja is az életében. Nyilván nem véletlen, hanem tartalmi összefüggés is látható abban, hogy a 18. vers után a 19. verssel egy olyan szakasz kezdődik Jakab levelében, amely etikai útmutatásokat, biztatásokat tartalmaz: „Tanuljátok meg tehát, szeretett testvéreim: legyen minden ember gyors a hallásra, késedelmes a szólásra, késedelmes a haragra" (Jak 1,19).

17 Lásd pl.: Davids: *James*, 88. Blomberg és Kamell (*James*, 73) is utalnak a bölcsességre, mint Istentől kapott ajándékra, és ők Jakab 1,4–5 versekkel is megerősítik ennek valószínűségét. Ők ugyanitt azt is felvetik, hogy Jakab talán ismerhette Jézusnak Lukács 11,13-ban feljegyzett ígéretét, és gondolhatott a Szentlélekre is, mint az egyik legfőbb ajándékra.

18 Laws: *James*, 72. Laws itt azt is megjegyzi, hogy a *dosis* főnév igei tartalmat is hordozhat, szinte „adományozás" értelemben, de a két kifejezés lehet szinonima is e helyen. Laws ugyanitt a 17. vers elejét „egy kicsit tökéletlen mértékes hexameter"-nek nevezi („slightly imperfectly quantified hexameter"). Blomberg és Kamell (*James*, 73) is említik e két lehetőséget, és szerintük az a valószínűbb, hogy a *pasa dosis* és a *pan dóréma* („minden adomány", „minden ajándék") kifejezések itt szinonimák.

19 Laws: *James*, 75.

20 Davids: *James*, 89: „Sin produces death, but God produces life."

21 Laws: *James*, 75.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a családon belüli kapcsolatok képei a Jakab levelében főként azt a célt szolgálják, hogy az ember mint „Isten gyermeke" legyen engedelmes Isten akarata iránt, és éljen Istennek az ő igéjében kijelentetett akaratának megfelelően. Jakab levele sok-sok etikai útmutató tanáccsal, intéssel foglalja össze Isten akaratát. Az ezeknek való engedelmességet várja el Isten az ő gyermekeitől. Jelen kutatási témánk számára levonhatjuk a következtetést, hogy a földi, „valódi" családban is elvárás, hogy a gyermekek engedelmeskedjenek szüleiknek.

Péter első levele

Bár Péter első levelében van egy szakasz, amely a családon belüli kapcsolatokkal, e kapcsolatokon belüli kötelességekkel foglalkozik (1Pt 2,13–3,7), ezt a szakaszt a kutatók meg szokták különböztetni azoktól a – páli levelekben található – szakaszoktól, amelyeket „házitábláknak" nevez a szakirodalom. Az Efezusi levél és a Kolossé levél házitábláihoz képest (Ef 5,21–6,9; Kol 3,18–4,1) az a fő különbség, hogy egyrészt a péteri levélben van egy „többlet": az ország vezetői, a felsőbbség iránti kötelességek, másrészt viszont a péteri szakaszban nincs utalás a gyermekek és szüleik közötti kapcsolatra. Azonban Péter első levelében is megjelenik a gyermekeknek a szüleik iránti kötelessége egy másik helyen: „Mint engedelmes gyermekek ne igazodjatok azokhoz a korábbi vágyaitokhoz, amelyek tudatlanságotok idején voltak bennetek" (1Pt 1,14). Az „engedelmes gyermekek" kifejezés a görög nyelvben egy birtokos szerkezet, amelyet szó szerint így lehetne fordítani: „az engedelmesség gyermekei" *(tekna hypakoés)*. Hasonló birtokos kifejezés található az Efezusi levélben: „…amelyekben egykor éltetek e világ életmódja szerint; igazodva a levegő birodalmának fejedelméhez, ahhoz a lélekhez, amely most az engedetlenség fiaiban működik" (Ef 2,2). Az „engedetlenség fiaiban" *(en tois hyiois tés apeitheias)* páli kifejezés és az „engedelmesség gyermekei" péteri kifejezés idiomatikus nyelvhasználat lehet, amely magatartásformák kifejezésére szolgál: az olvasóktól az engedelmességet várja el.[22] Az 1Péter 1,14-ben a „gyermekek" *(tekna)* kifejezés már előkészíti azt is, hogy a 17. versben az „atyáról" lesz szó. A *tekna* kifejezés e levélben csak egy másik helyen fordul még elő: 1Péter 3,6-ban, ahol szintén jelen

22 Lásd pl.: J. Ramsey Michaels: *1 Peter,* Word Biblical Commentary 49, Waco, Word, 1988, 56. Megjegyezzük, hogy a birtokos szerkezetekben szereplő „fia", „fiai" kifejezéseknek valószínűleg a családon belül az atyának a fiához való szoros kapcsolata, a fiúnak az atyja iránti engedelmessége, hozzátartozása, az atyával szinte eggyé válása áll a hátterében. A Bibliában sok helyen fordul elő ilyen birtokos szerkezet, pl.: „a békesség fia" (Lk 10,6), „a feltámadásnak fiai" (Lk 20,36 – Revideált Károli-fordítás, 1908), „a világosság fiai" (Lk 16,8; Jn 12,36; 1Thessz 5,5), „nappal fiai" (1Thessz 5,5), „a kárhozat fia" (Jn 17,12). Az Efezus 2,2-beli kifejezés kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a *tekna* („gyermekek") szó ugyanilyen idiomatikus kifejezésben szerepel még Efezus 2,3-ban: „harag fiai" (RÚF 2014 – a görögben itt is a *tekna*, „gyermekei" kifejezés szerepel) és Efezus 5,8-ban is: „a világosság gyermekei". 2Péter 2,14-ben pedig az „átok gyermekei" kifejezésben fordul elő szintén a *tekna* görög szó.

van az engedelmesség gondolata is. Ez utóbbi helyen Sára „gyermekeiről" van szó, mely kifejezés a keresztyén családon belül a feleségekre utal, és Sárának a férje iránti engedelmességét hangsúlyozza itt Péter apostol. A „gyermek" és az „engedelmesség" fogalmak tehát szorosan összetartoznak, valószínűleg emiatt használja itt a „gyermekek" kifejezést Péter.[23] Bár az 1Péter 1,14 nem mondja ki egyértelműen, hogy kinek a gyermekeiről van szó, a következő versek alapján mondhatjuk, hogy a levél olvasóit Isten gyermekeiként szólítja meg.

Péter apostol a következő versben (1Pt 1,15) azzal folytatja, hogy az olvasókat szent életre biztatja, arra építve buzdítását, hogy szent az, aki elhívta őket. 1Péter 1,15–16-ban ezt olvassuk (a fent idézett 14. vers folytatásaként): „(15) hanem – mivel ő, a Szent hívott el titeket – ti is szentek legyetek egész magatartásotokban, (16) mert meg van írva: »Szentek legyetek, mert én szent vagyok.«" Az Újszövetségben itt a 15. versben és talán az 1János 2,20-ban olvashatjuk az Atya Istenről azt, hogy ő „szent" (*ho hagios*, „a Szent"),[24] viszont a Septuagintában többször is találkozunk azzal, hogy Isten „Izráel szentje" (pl. Zsolt 70,22 LXX; Ézs 1,4). A 16. versben Péter apostol világossá teszi, hogy az előző versben Istenre utalt, aki „elhívott", mert idézi 3Mózes 19,2-t (LXX szerint), ahol az Úr Isten ezt mondja: „Szentek legyetek, mert én szent vagyok."[25] Talán az Atyára utalás a 17. versben, és a „szentekre" *(hagioi)* utalás a 15. és 16. versben azt a hátteret is feltételezi, hogy a „szentség" a családon belül is fontos téma. Az 1Korinthus 7,14-ben látjuk, hogy a hívő szülő szentsége kihat a gyermekeire is: „Mert a hitetlen férj meg van szentelve hívő felesége által, a hitetlen feleség pedig hívő férje által; különben gyermekeitek is tisztátalanok volnának, így azonban szentek" (vö. Zsid 2,11-gyel is). Péter első levele e verseiben nyilván a papság ószövetségi háttere is ott áll a szentség („szentek", *hagioi*) kifejezés mögött (a 3Mózes 19-ből vett idézet kapcsán),[26] de a családi háttér is szerepet játszhatott a *hagioi* kifejezés használatában.

Ahogy tehát láttuk: az 1Péter 1,15–16 versekben a szentségre/szentekre történő utalás után közvetlenül következik az Istenre mint „Atyára" utalás a 17. versben, ahol ezt olvassuk: „Ha pedig mint Atyátokat hívjátok őt segítségül…" *(kai ei patera epikaleisthe)*.[27] Az atya említése egyfajta természetességgel történik itt: nem kell bizonyítani, hanem tudottnak feltételezi a szerző. Istennel kapcsolatban az „Atya" kifejezés fontos az 1Péter levél egészében, mert már a levél elején is meg-

23 Uo., 57.

24 Ez a hely is nyitott többféle magyarázatra, lásd pl.: Michaels: *1 Peter,* 58.

25 Lásd még 3Mózes 11,44-et is, kis eltérésekkel.

26 Lásd pl.: Michaels: *1 Péter,* 60. E helyen Michaels 1Péter 2,9-re is utal.

27 Az *epikaleisthe* („segítségül hívjátok") igénél a görög kódexekben kis eltéréseket, „variánsokat" is találunk, amelyek azonban a jelentést lényegesen nem befolyásolják, mert a „hívni", „kérni" jelentést hordozó igékkel találkozunk e helyen néhány kódexben. Lásd ehhez a görög Újszövetség Nestle-Aland 27. vagy 28. kiadását. Megjegyezzük, hogy Davids az 1Péter kommentárjában a „hívni" igét használja e helyen: *„And if you call Father the one who…"* („Ha Atyának hívjátok azt, aki…" – az angol szövegben dőlt betűvel a szerző saját fordítása szerepel), Peter H. Davids: *The First Epistle of Peter*, The New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Eerdmans, 1990, 69.

jelenik e gondolat, az 1. fejezet 2–3. verseiben.[28] Az „atya"-motívum újbóli megjelenése a 17. versben bizonyára célt is hordoz: motiválni kívánja az olvasókat,[29] amint ezt a 17. vers második fele ki is mondja: „…szent félelemmel éljetek földi vándorlásotok idején". Így felvetjük azt a magyarázati lehetőséget, hogy az 1Péter levélben hasonló az érvelés ahhoz, amit az 1Korinthus levélből fentebb említettünk: a szülő „szentsége" továbbszáll a gyermekre, és itt az 1Péter levélben Isten maga ez a „szent szülő".

A gyermekek és szüleik közötti kapcsolat nyelvi kifejezési körét a levél címzettjei és Isten közötti kapcsolatra alkalmazza tovább Péter apostol a 23. versben, ahol a *gennaó* („nemzek") igével rokon ige található *(anagegenném̈enoi)*: „mint akik nem romlandó, hanem romolhatatlan magból születtetek újjá, Isten élő és maradandó igéje által". Mivel ugyanez az ige (*anagennaó*, „újonnan szülök/újjászülök") fordul elő a 3. versben is, e két vers (3. és 23. vers) között ez az ige *inclusio* kapcsolatot teremt. A családon belüli képek használata folytatódik a 2. fejezet 2. versében, és kibővül a „tej"-re (görögül: *gala*) történő utalással: „mint újszülött csecsemők a hamisítatlan lelki tejet kívánjátok, hogy azon növekedjetek az üdvösségre". E kép használatának természetesen megvannak a maga határai is, hiszen a valódi csecsemőket nem kell felszólítani arra, hogy milyen tejet „kívánjanak" – itt nyilván a képi világ üzenete felnőtt emberek körében kíván eredményt elérni. Az átvitt értelemre a tej jelzője is utal: „lelki" tejről van szó (vö. 1Kor 3,2). A levél szerzője nyilván azt kívánja elérni a címzettek között, hogy lássák be, hogy „növekedésre" van szükségük a lelki életben.[30] Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy nemrég lettek keresztyénekké. A kép itt inkább azt kívánja jelezni, hogy önmaguktól a maguk erejéből nem tudnak tökéletesekké válni. Isten adja nekik az üdvösséget a „lelki tej" által. A „lelki" jelző a görög nyelvben az 1Péter 2,2 versben: *logikon*, amely szóval a szerző utalhat az 1Péter 1,23-ban előforduló *logosz̭* („ige") szóra is: Isten „igéje" által születtek újjá a címzettek.[31] A csecsemőként táplálkozás képe – ez a család világából vett kép, átvitt értelemben használva – arra emlékezteti a levél címzettjeit, hogy a keresztyén embernek Istenre kell magát rábíznia. Ez is a levél egyik olyan üzenete, mely a mai napig érvényes a család területén is.

Családon belüli képet használ a levél szerzője 1Péter 1,22-ben is: „Tisztítsátok meg lelketeket az igazság iránti engedelmességgel képmutatás nélküli testvérszeretetre, egymást kitartóan, tiszta szívből szeressétek". Itt a „testvérszeretet" kifejezés *(philadelphia)* együtt szerepel a „szeretet" egyik görög szavával (*agapésate*, „szeressétek") és a „szív" kifejezéssel is (*ek kardias*, „szívből"). A görög szövegben

28 Lásd pl.: Davids: *First Epistle of Peter,* 22, ahol Davids hangsúlyozza, hogy Isten mint „gondoskodó Atya" („a caring Father") jelenik meg az 1Péter levélben.

29 Így érvel Brox is 1Péter kommentárjában: Norbert Brox: *Der erste Petrusbrief,* Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament 21, Zürich, Benziger / Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1979, 79.

30 Eduard Schweizer: *Der erste Petrusbrief,* Zürcher Bibelkommentare 15, Zürich, Theologischer Verlag, 1998, 42.

31 Ua.

nem minden kéziratban szerepel a szív kifejezés jelzője: „tiszta", emiatt például a Nestle-Aland 27. és 28. görög Újszövetség kiadás a fő szövegben e kifejezést *(katharas)* szögletes zárójelbe teszi. A „rövidebb olvasat" még jobban erősíti a családi kapcsolatokon belüli képek üzenetét. Michaels helyesen jegyzi meg: „Ez utóbbi felveszi a megelőző kifejezés, »képmutatás nélküli testvérszeretet« hangsúlyát, míg a hosszabb olvasat a vers elején lévő tisztaság motívumot hangsúlyozza".[32] Ehhez hozzátehetjük, hogy szerintünk a versben az „engedelmesség"-re utalás is azt erősíti, hogy helyesen értelmezzük a szerző szándékát, ha itt a családi kapcsolatokon belüli képeket látunk, melyeket Péter apostol a keresztyén közösség életének vezetése, segítése céljából használ.

Fontos megjegyeznünk, hogy 1Péter 1,14–2,2 hosszabb szakasznak parainézis a fő jellege, azaz a szerző a keresztyén életvitelben előre haladásra kívánja buzdítani olvasóit. Péter apostol arra hívja fel őket, hogy az 1Péter 1,18-ban említett „megváltatásnak" feleljen meg az életvitelük (1Pt 1,18–19): „(18) tudva, hogy nem veszendő dolgokon, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg atyáitoktól örökölt hiábavaló életetekből, (19) hanem drága véren, a hibátlan és szeplőtelen Báránynak, Krisztusnak a vérén."[33] Az apostol az Istennek való engedelmességre hívást fejezi ki a családon belüli képek, kifejezések felhasználásával.

Ebben a hosszabb szakaszban találunk egy utalást a földi, valódi atyákra/apákra a 18. versben: „tudva, hogy nem veszendő dolgokon, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg atyáitoktól örökölt hiábavaló életetekből" (1Pt 1,18).[34] A *patroparadotos* („atyáktól örökölt") jelző nem fordul elő a Septuagintában, és az Újszövetségben is csak ezen az egy helyen szerepel (tehát ún. *hapax legomenon*, egyszer előforduló kifejezés). Nem keresztyén forrásokban előfordul ez a szó pozitív jelentéssel, régi hagyományok dicsérete alkalmával.[35] Úgy tűnik, az 1Péter levélben fordul elő első alkalommal úgy, hogy egy keresztyén szerző arra a régi, pogány életvitelre utalva használja, amelyből a keresztyének megszabadíttattak.[36]

Meglepő tehát, hogy a földi apákról itt negatív összefüggésben olvasunk: „hiábavaló" életvitelt hagyományoznak tovább gyermekeiknek. Két irányban is haladhatunk ennek magyarázata tekintetében. Egyrészt lehetséges, hogy a földi apákkal kapcsolatos negatív kép annak kiemelésére szolgál, hogy milyen értékesek

32 Michaels: *1 Peter,* 72.

33 Schweizer felhívja a figyelmet arra, hogy az 1Péter 1,13–21 hosszabb szakaszban három felszólító módú felhívás fordul elő („reménykedjetek", „legyetek", „éljetek/forgolódjatok/járjatok"), és ezek a görög igealakjuk *(aorisztosz)* szerint az új kezdetet hangsúlyozzák (Schweizer: *Der erste Petrusbrief,* 31).

34 Megjegyezzük, hogy a görög szöveg végén (*elytróthéte ek tés mataias hymón anastrophés patroparadotu*, szó szerint: „megváltattatok hiábavaló életviteletekből, az atyáktól örököltből") az utolsó két szó néhány kéziratban fordított sorrendben szerepel, de ez nem változtat a jelzős kifejezés értelmén, mert a görög nyelvben a jelző szerepelhet a jelzett szó mögött vagy előtt.

35 Michaels (*1 Peter,* 64) említ erre példákat, egy ilyen példa III. Attalosz király levele Pergamon népéhez i. e. 135-ben.

36 Brox: *Der erste Petrusbrief,* 81.

Istennek, a mennyei Atyának ajándékai. Ez esetben feszültség áll fenn a valóságos értelemben vett, földi apák és az átvitt értelemben vett „Atya", a mennyben lakó Isten között: mennyei Atyánknak kell bennünket megszabadítania a földi apáinktól örökölt, hiábavaló élettől. Másrészt az is lehetséges, hogy a földi apákra utalás az emberlét esendő voltára, „elesett állapotára" utal – és ebben az elesettségünkben osztoznak velünk a korábbi nemzedékek is, beleértve az ősatyákat is.[37]

Ezen utóbbi érvet elfogadva, a szövegkörnyezet új fényt vethet az 1Péter 1,18 megértésére: fontossá válik, hogy a földi apák egy olyan szövegösszefüggésben szerepelnek, melyben a családi kapcsolatok képe azt kívánja elérni, hogy engedelmeskedjünk a mennyei Atyának, Istennek. A földi apák iránti engedelmesség elvárása akkor is megmarad, ha látjuk, hogy földi apáink az emberlét elesettségében osztoznak, „elesett" állapotukat tovább hagyományozzák a következő nemzedékekre. A szöveg tehát érthető úgy, hogy nem engedi meg a tiszteletlenséget az esendő földi apa irányában sem. Éppen ellenkezőleg: mivel Isten mint mennyei „Atyánk" iránt engedelmességgel tartozunk, ezért földi apáink felé is tisztelettel tartozunk annak ellenére, hogy esendő, bűnös emberek.[38]

Röviden megjegyezzük, hogy a levél végén Péter úgy utal Márkra, mint a „fiára" (5,13–14a): „(13) Köszönt titeket a veletek együtt kiválasztott babiloni gyülekezet és Márk, az én fiam. (14) Köszöntsétek egymást a szeretet csókjával." A levél befejezésének szerkezete hasonló a páli levelek befejezéséhez.[39] A családon belüli kapcsolat („fiam") kifejezés használata hasonló ahhoz, ahogyan Pál apostol a gyermekének nevezi Timóteust és Tituszt is. Bár Pál apostol a „gyermek" *(teknon)* kifejezést használja, Péter apostol pedig a fiának nevezi Márkot *(Markos ho hyios mu),* mindkét kifejezés lelki kapcsolatra utal. Az 1Péter 5,13-ban előforduló „fiam" kifejezés kapcsán találóan ír Schrage „lelki apaság"-ról.[40] Pál apostolnál a „gyermek" kifejezés valószínűleg arra is utal, hogy Timóteus és Titusz az ő bizonyságtétele alapján lett keresztyénné, Márk esetében a kutatók közül kevesen feltételezik, hogy Péter igehirdetése nyomán lett volna keresztyénné.[41] Egy óegyházi hagyomány szerint Márk valószínűleg Péter „tolmácsa" volt (például arám nyelvről görög nyelvre fordította Péter apostol igehirdetését). Papiasz használja

37 Uo., 80.

38 Schweizer helyesen hangsúlyozza, hogy a földi apákról e szakasz egyáltalán nem azt akarja elmondani, hogy csak rossz tulajdonságokat lehetne tőlük örökölni (Schweizer: *Der erste Petrusbrief,* 34–35).

39 Uo., 97.

40 A „geistliche Vaterschaft" kifejezést így is fordíthatjuk: „szellemi értelemben vett apaság" (Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 121). Hasonlóan érvel Schreiner, aki szerint a „fiam" kifejezés itt nem szó szerint értendő, hanem Péternek az atyai szeretetét („fatherly love") fejezi ki, melyet Márk iránt érzett (Thomas R. Schreiner: *1, 2 Peter, Jude,* The New American Commentary 37, Brentwood, B&H Publishing Group, 2003, 251).

41 Lásd pl.: Schweizer: *Der erste Petrusbrief,* 98 (itt Schweizer ApCsel 12,12-re is felhívja a figyelmet, ahol ezt olvassuk Péter apostolról: „…elment Mária házához, aki a Márknak is nevezett János anyja volt. Itt sokan voltak együtt és imádkoztak." Megjegyezzük, hogy az ApCsel 12,12-ből nem derül ki, hogy itt találkozott-e először Péter apostol Márkkal.

róla ezt a kifejezést: Péter „tolmácsa" („magyarázója": *herméneutés*); Euszebiosz egyháztörténeti írása őrizte meg számunkra ezt a hagyományt (mert a II. század elején élt Papiasz egész műve sajnos nem maradt fenn; Eusebius: *Hist. eccl.* 3.39.15). Egy másik hagyomány szerint Márk Péter apostol „követője" volt (Eusebius: *Hist. eccl.* 2.15.1). Michaels szerint Péter apostol 1Péter 5,13-ban a „fiam" kifejezést a „tanítványom" értelemben használja, és Michaels szerint akár még arra is utalhat itt e kifejezés, hogy Márk Péter által „tért meg", lett keresztyénné (ahogy Timóteus Pál bizonyságtételére válhatott keresztyénné).[42] Ha netán Michaelsnek ebben nem lenne igaza, akkor is egyetérthetünk e szóhasználat kapcsán ezzel az állításával: „Péter úgy tűnik azért használja itt [a „fiam" kifejezést], hogy levele utolsó szavainak családias hangzása legyen."[43] Ehhez hadd tegyük hozzá, hogy a következő versben (1Pt 5,14, mint fentebb láttuk) a „csók"-kal való köszöntés is beleillik a családdal kapcsolatos kifejezések sorába. Michaels a „szeretet csókjával" kifejezést összekapcsolja a levél más részeivel, melyekben a gyülekezet közösségében való szeretet hangsúlyos (pl. 1,22; 2,17; 4,8).[44] Schrage szerint a „csók" akár az őskeresztyén istentisztelet része is lehetett, a „kölcsönös testvérszeretet jeleként".[45] Mondhatjuk tehát, hogy az őskeresztyén gyülekezet úgy áll itt előttünk, mint egy kiterjedt család, ahol ilyen módon is köszöntik egymást a „testvérek".

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1Péter levél a következő módokon használja a családdal kapcsolatos kifejezéseket: Péter apostol utal Istenre mint a keresztyének „atyjára" (amivel az is összefügg, hogy a keresztyének egymásra testvérekként tekintenek), valamint az apostol Márkot a „fiának" nevezi (amivel egy közeli lelki kapcsolatra utal). Az Újszövetségben csak az 1Péter levélben találunk az atyák nemzedékeinek hagyományaira olyan utalást, amelyet a szerző a címzettek korábbi pogány múltjára alkalmaz. Azonban a földi apák méltatlan volta sem szünteti meg az atyák iránti tisztelet elvárásának érvényben maradását.

42 Michaels: *1 Peter,* 312.

43 Ua. – Michaels ugyanitt arra is felhívja a figyelmet, hogy az 1Péter levél a „testvériesség" gondolatát is hangsúlyozza, pl. 2,17-ben és 5,9-ben.

44 Uo., 313.

45 Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 121: „als Zeichen gegenseitiger Bruderliebe". Hasonlóan érvel Schreiner (*1, 2 Peter, Jude,* 251), aki szerint a csók itt azt a szeretetet jelzi a gyülekezetben, mely hasonló az „egészséges családban lévő szeretethez". Schreiner szerint is az istentiszteleti közösség része lehetett a „szeretet csókja" (ua.). Ugyanitt felhívja a figyelmet a páli levelekben található „szent csók" kifejezésre (pl. Róm 16,16; 1Kor 16,20; 2Kor 13,12; 1Thessz 5,26). Egy lábjegyzetben jelzi, hogy az 1Péter 1,14-ben néhány görög kéziratban is a „szent csók" kifejezés szerepel, de ez szerinte a páli szóhasználat hatása, és így a péteri levélben „másodlagos" olvasat, tehát nem ez az eredeti (ua., 19. lj.).

Júdás levele és Péter második levele

E két levél kevés helyen tartalmaz családdal kapcsolatos kifejezést.[46] Júdás levele az első versében utal „testvérre" és „atyára": „Júdás, Jézus Krisztus szolgája, Jakabnak pedig testvére, köszöntését küldi az elhívottaknak, akiket az Atya Isten szeretett, és Jézus Krisztus megtartott." A levél elején a szerző az ókori levelek szokásának megfelelően megnevezi magát mint a levél küldőjét. Júdás azt írja magáról, hogy ő Jakab testvére. Az őskeresztyén gyülekezetben ez nagy valószínűséggel azt jelentette, hogy a címzettek értették, hogy Júdás az „Úr testvére Jakab" testvére, tehát a szerző is Jézus Krisztus testvére, de erre – talán alázatból – csak ilyen áttételesen utal.[47] Márk evangéliuma név szerint említi Jézus férfi testvéreit, akik között szerepel Jakab és Júdás is (Mk 6,3). Jakabra az Újszövetségben másutt is utalnak úgy, mint az „Úr testvérére" (Gal 1,19). Fentebb láttuk, hogy Jakab is így utalt magára levele elején: ő „az Úr Jézus Krisztusnak szolgája" (Jak 1,1). Júdás is így utal magára, tehát nem a közvetlen földi rokonságára hivatkozik, hanem Jézussal mint a Megváltóval való kapcsolatára: Júdás is Jézus Krisztus szolgájának nevezi magát (Júd 1).[48] Júdás levelében tehát a „testvér" kifejezés nem a keresztyén gyülekezeti tagok egymás közötti kapcsolatára utalva szerepel, hanem a valódi földi rokoni kapcsolatra utal.[49]

Júdás levele a többi gyülekezeti tagra ezzel a szóval utal: „szeretettek" (a 3., 17. és a 20. versben, ezzel a görög szóval: *agapétoi*). Az „atya" kifejezés is előfordul a levélben egyetlen alkalommal: Istenre vonatkozóan a fentebb idézett első versben: „…az elhívottaknak, akiket az Atya Isten szeretett". Ez valószínűleg ugyanazt a teológiai üzenetet hordozza, amelyet más újszövetségi iratokban is láthatunk: a keresztyének lelki értelemben Isten gyermekeiként tekintenek magukra.[50] Ezen a helyen kívül Júdás levele másutt nem használ apára/atyára utaló kifejezést.

46 Megjegyezzük, hogy a két levél tartalmi hasonlósága miatt e leveleket gyakran ugyanabban a kommentárban magyarázzák, ezen gyakorlati szempont alapján tárgyaljuk mi is együtt e két levelet. Lásd pl.: Richard J. Bauckham: *Jude, 2 Peter,* Word Biblical Commentary 50, Waco, Word, 1983. A két levél kapcsolatához lásd pl.: Balla: *Az újszövetségi iratok története,* 269. Bár vannak más vélemények is, továbbra is fenntarthatónak tartjuk azt a nézetet, hogy a Péter neve alatt fennmaradt mindkét újszövetségi levelet Péter apostol írta (ua.).

47 Balla: *Az újszövetségi iratok története,* 279.

48 Ua. Megjegyezzük, hogy mivel Júdás levele egyetlen fejezetből áll, ezért itt csak versszámokat szoktunk megadni (uo., 278). Lásd még: Schreiner: *1, 2 Peter, Jude,* 427.

49 Megjegyezzük, hogy a szakirodalomban van olyan nézet, mely szerint nem Jézus testvére, Júdás a levél szerzője. Így például Schnelle is más neve alatt írt iratnak, ún. „pszeudepigráf" levélnek tartja, de szerinte is a levél szerzője Jézus testvére tekintélyét akarja igénybe venni, ezért használja a Júdás nevet. Udo Schnelle: *Einleitung in das Neue Testament,* 9., durchgesehene Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, 495. Szerintünk meggyőzően érvel az Úr testvére Júdás szerzősége mellett: Jacob Thiessen: *Einleitung in das Neue Testament. Ein Lehrbuch,* Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2024, 363–364. Lásd még: Balla: *Az újszövetségi iratok története,* 280.

50 Lásd pl.: Balla: *Gyermekek,* 194–195, itt különösen is a 47. lábjegyzetet.

Péter második levelében az apostol a címzetteket „testvéreim"-nek nevezi (2Pt 1,10): „Ezért tehát, testvéreim, igyekezzetek még jobban megerősíteni elhívatásotokat és kiválasztásotokat, mert ha ezt teszitek, nem fogtok megbotlani soha." Ez az ősgyülekezetben gyakran használt kifejezés a gyülekezeti tagok közötti „családias" szeretet-kapcsolat jelzésére szolgál, amint már fentebb is láthattuk (Jakab levele és Péter első levele kapcsán).[51]

Péter apostol az „Atya" kifejezést használja Jézus és Isten kapcsolata tekintetében is (2Pt 1,17): „Mert amikor az Atya Istentől tisztességet és dicsőséget nyert, és ilyen szózatot intézett hozzá a felséges dicsőség: »Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm«." Az apostol itt az evangéliumi hagyományból arra utal, amikor Jézusról a „megdicsőülés hegyén" a mennyei Atya bizonyságot tett (lásd pl. Mk 9,2–8). A levélben az apostol kiemeli, hogy ő maga is jelen volt ezen eseménynél: „mi hallottuk ezt a mennyből jött szózatot, mert együtt voltunk vele a szent hegyen" (2Pt 1,18). Itt tehát a családi kapcsolatokból ismert kifejezés („Atya") Jézusnak Istennel, a mennyei Atyával való egyetlenszerű kapcsolatára utal.

Péter második levele is utal az ősatyákra, a korábbi nemzedékekre az „atyák" kifejezéssel (2Pt 3,3–4): „(3) Tudjátok meg elsősorban azt, hogy az utolsó napokban csúfolódók támadnak, akik mindenből gúnyt űznek, akik saját kívánságaik szerint élnek, (4) és ezt kérdezgetik: »Hol van az ő eljövetelének ígérete? Mert mióta az atyák elhunytak, minden úgy maradt, amint a teremtés kezdetétől fogva van«." Az „atyák" halálára a görög szöveg az „elaludtak" *(ekoiméthésan)* szóval utal. Péter az „atyák" kifejezéssel utalhat az ószövetségi ősatyákra, azonban az is lehetséges, hogy az apostol a már elhunyt keresztyénekkel kapcsolatban használja e szót.[52] Bármely magyarázatot fogadjuk is el, a kifejezés itt nem valódi szülők és gyermekeik kapcsolatára vonatkozik, hanem átvitt, „lelki" értelemben utal „rokonságra". Azonban önmagában az előző nemzedékekre utalás miatt is e szóhasználat valószínűleg kapcsolatban áll a valódi családon belüli apák iránti tisztelettel.

Fentebb már láttuk, hogy a valakinek a „fia", „gyermeke" kifejezés egy idiomatikus szóhasználat lehet, amely a szoros, lényegi összetartozást kívánja kifejezni. Péter második levelében a gonosz emberek bűnös tulajdonságainak egy listaszerű felsorolásában találkozunk ezzel a kifejezéssel: „átok gyermekei" (2Pt 2,14). Bauckham így írja körül ennek jelentését: „Isten átka alatt vannak."[53] Bauckham

51 McCartney (*James,* 85) helyesen hangsúlyozza Jakab levelével kapcsolatban: „Az egyház Isten népe volt, akik Istent Atyának szólítják (1,27), és akik ezáltal az ő gyermekei, így egymásnak testvérei."

52 Carson és Moo is említi mindkét lehetőséget, és szerintük azért is lehetséges itt „a zsidó nép »őseire«, különösen is az ősatyákra" utalás, mert a közvetlen szövegkörnyezetben (2Pt 3,4) a „teremtés kezdetétől fogva" kifejezés is szerepel (D. A. Carson – Douglas J. Moo: *Bevezetés az Újszövetségbe,* Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 2007, 648). Schreiner szerint az ószövetségi atyákra (ősatyákra) történik itt utalás, mert ez az értelmezés felel meg az „atyák" szóhasználatnak az Újszövetségben (több bibliai helyet is megemlít, pl. Mt 23,30.32; Lk 1,55.72; Jn 6,31.49.58; ApCsel 3,13.25; Schreiner: *1, 2 Peter, Jude,* 373.)

53 Bauckham: *Jude, 2 Peter,* 258.

megjegyzi, hogy az „átok gyermekei" nyelvtani szerkezet egy idióma, szerinte egy „hebraizmus", tehát a héber nyelv hatása a görög kifejezésre (a görög szövegben: *kataras tekna*, Bauckham fordításában: „egy átok gyermekei").[54]

Így tehát láthatjuk, hogy Júdás levelében és Péter második levelében csak kevés családi kapcsolatra utaló fogalom van, és ezek használata nem tér el az Újszövetség más irataiban előforduló használattól.

János három levele

A jánosi levelekben a szerző többször is így szólítja meg a címzettjeit: „gyermekeim".[55] A „gyermekek" kifejezéssel nemcsak a saját magához való kapcsolatukra utal, hanem használja e szót annak jelzésére is, hogy a címzettek Isten „gyermekei". János első levele második fejezete elején az apostol a levél célját így nevezi meg: „Gyermekeim, ezt azért írom nektek, hogy ne vétkezzetek; ha pedig vétkezik valaki, van pártfogónk az Atyánál: az igaz Jézus Krisztus" (1Jn 2,1). János apostol e levélben itt szólítja meg először így a gyülekezetet: „gyermekeim" (és érdekes, hogy a görög nyelvben kicsinyítő képzővel: *teknia mu*, „kicsiny gyermekeim"). A címzettek ilyen megszólításával azt fejezi ki az apostol, hogy szereti őket, és azt is, hogy engedelmességet vár el tőlük, amint egy gyermektől engedelmességet várhatnak el a szülei.

Láthatjuk, hogy az apostol ugyanebben a versben Istenre mint Atyára utal: „van pártfogónk az Atyánál". Istennel kapcsolatban már használta az „Atya" kifejezést a levél elején (1Jn 1,2–3; és 1,7-ben ezt a kapcsolatot jelzi az is, amikor Jézust „Fiú"-nak nevezi). János apostol e levélben tehát kétféle módon is használja ezt a családon belüli kifejezést. Egyrészt ő maga lelki „atyja" a címzetteknek. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy nem magát nevezi „apának", hanem erre csak utal azzal, hogy címzettjeit lelki értelemben „gyermekeinek" nevezi. Másrészt a keresztyéneket Isten „gyermekeinek" tekinti. Ez a gondolat megjelenik a levél első

54 Uo., 267. Lásd még: Anton Vögtle: *Der Judasbrief, Der 2. Petrusbrief,* Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament 22, Zürich, Benziger – Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1994, 204; valamint hasonlóan érvel Schrage is (Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe"*, 144).

55 Fenntarthatónak tartjuk azt a nézetet, mely szerint a levelek szerzője János apostol, Zebedeus fia, Jézus tanítványa. Ez már az ókorban elterjedt hagyomány volt, bár a levelek nem tartalmazzák szerzőjük/küldőjük nevét. A szerzőség kérdéséhez lásd pl. Balla: *Az újszövetségi iratok története,* 270–276. János apostolnak tulajdonítja e leveleket Yarbrough is az e levelekről írt kommentárjában (Robert W. Yarbrough: *1–3 John,* Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Baker Academic, 2008, 13–14). Más nézetekhez lásd pl.: Hans-Josef Klauck: *Der erste Johannesbrief,* Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament 23/1, Zürich / Braunschweig, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1991, 126. Klauck szerint a három jánosi levél szerzője nem azonos a János evangéliuma szerzőjével (ua.). Schnelle (*Einleitung,* 522–549) szerint a jánosi levelek sorrendje: 2János, 3János, 1János, ezért ő ebben a sorrendben tárgyalja e leveleket. Schnelle a „jánosi iskola" körébe tartozónak tartja János evangéliumát és a jánosi leveleket is (uo., 513–516). Szerintünk Thiessen meggyőzően érvel amellett, hogy a levelek szerzője lehet János apostol (Thiessen: *Einleitung,* 351–353, 357–359).

két fejezetében is, de még nyilvánvalóbban a harmadik fejezet elején (1Jn 3,1a.2): „(1) Lássátok meg, milyen nagy szeretetet tanúsított irántunk az Atya: Isten gyermekeinek neveznek minket, és azok is vagyunk. … (2) Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, de még nem lett nyilvánvaló, hogy mivé leszünk. Tudjuk, hogy amikor ez nyilvánvalóvá lesz, hasonlóvá leszünk hozzá, mert olyannak fogjuk őt látni, amilyen valójában." Bár vannak olyan görög kéziratok, amelyekben az első versben az „irántunk" kifejezés helyett ez áll: „irántatok", azonban az világosan látszik, hogy a szerző magát is beleérti az Atya Isten által szeretettek körébe, hiszen többes szám első személyben használja az igét: *kléthómen,* „neveztetünk", „neveznek minket". A második versben is ezt erősíti a „vagyunk" *(esmen)* kifejezés.[56] Óvatosan felvethetjük, hogy talán a családon belüli kapcsolatok egy vonására utal a 2. vers végén is az apostol: „hasonlóvá leszünk hozzá". Itt a gyermekek és szülők közötti „hasonlóság" gondolata lehet a háttérben.

János első levelében további példákat is találhatunk az atya-gyermek kapcsolatra e kétféle értelemben: a szerző a címzetteket lelki gyermekeinek tekinti, valamint Isten gyermekeinek is (és e körbe magát is besorolja). Csak néhány példát hadd említsünk.

Az 1János 2,12–14 egy szépen szerkesztett részlet, melyben kétszer hármas csoportban szerepelnek a címzettek (a 12. és 13. vers az első hármas, és a 14. vers a második hármas): „(12) Írok nektek, gyermekek, mert megbocsáttattak bűneitek az ő nevéért. (13) Írok nektek, apák, mert ismeritek azt, aki kezdettől fogva van. Írok nektek, ifjak, mert legyőztétek a gonoszt. (14) Írtam nektek, gyermekek, mert ismeritek az Atyát. Írtam nektek, apák, mert ismeritek azt, aki kezdettől fogva van. Írtam nektek, ifjak, mert erősek vagytok, Isten igéje megmarad bennetek, és legyőztétek a gonoszt." Klauck így foglalja össze a szakasz napjainkban legelterjedtebb magyarázatát: az első elem mindkét hármasban a keresztyénekhez általánosságban szól, tehát a címzett gyülekezet egészéhez.[57] A párhuzamos szerkezetben a második és harmadik elemek két korosztályt szólítanak meg, keresztyénként élt életszakaszuk hossza szerint. Így tehát valószínű, hogy több külön csoportot szólít meg az apostol.[58] Klauck a maga részéről megfontolásra javasolja azt a lehetőséget is, hogy mindegyik elem a gyülekezet egészéhez szól, de különböző szempontok szerint.[59] Klauck valószínűtlennek tartja azt a felvetést, hogy valóságos életkorok szerint különböznek a megszólított csoportok. Szerinte

56 Az első versben (1Jn 3,1) néhány kéziratban hiányzik ez a görög szó (*esmen*, „vagyunk"), de ez nem változtat azon, hogy a második versben egyértelműen magát is Isten gyermekei közé sorolja az apostol ugyanezzel az igével, többes szám első személyben.

57 Klauck: *Der erste Johannesbrief,* 132: „als Anrede an die Gesamtgemeinde" („a gyülekezet egésze megszólításaként").

58 Ua. Hasonlóan érvel Bennett, aki szerint a „gyermekek" kifejezéssel az apostol minden keresztyént megszólít, majd a lelki atyákat és lelki ifjakat szólítja meg külön (Thomas Andrew Bennett: *1–3 John,* The Two Horizons New Testament Commentary, Grand Rapids, Eerdmans, 2021, 38–40).

59 Klauck: *Der erste Johannesbrief,* 132.

a megszólítottak sorrendje (gyermekek – apák – ifjak) és az üzenetek tartalma miatt sem valószínű ez utóbbi magyarázati lehetőség.[60] Szerintünk az esetleges korosztályos különbségek mellett is szólhat e szakasz egésze is a teljes gyülekezetnek, mert az apostol már e szakasz előtt „gyermekeim"-nek szólította a címzetteket (1Jn 2,1; amint fentebb láttuk). A *teknia* és *paidia* szavak valószínűleg szinonimák a 13. és a 14. vers elején (a magyar fordításban mindkét helyen: „gyermekek"), és mindkét kifejezés utalhat arra, hogy a címzettek a levél küldőjének lelki gyermekei,[61] Isten gyülekezetének tagjaiként pedig Istennek mint Atyának is gyermekei.[62] Érdekességként megemlíthetjük O'Neill hipotézisét, aki szerint János első levele ezen szakaszának háttere a szerzetesi közösségben kereshető, mert lehet, hogy csak férfiakat szólít meg, három csoportban: gyermekeket, ifjakat és felnőtt embereket.[63] Felvetését azzal támasztja alá, hogy a közvetlenül e szakasz utáni részletben a levél szerzője óv attól, hogy a címzettek a „világot" szeressék (1Jn 2,15–17), mert a világ fő jellemzői „a test kívánsága, a szem kívánsága és a vagyonnal való kérkedés" (16. v.). Szerintünk a címzettek ezen féltése a teljes gyülekezetben is érvényes (tehát nem csak egy szerzetesi közösségben), és így János apostol intései a mai társadalomban – és azon belül a családi közösségben is – fontos üzenetek.

E szakaszban tehát egy összefüggő részletben találkozunk a „gyermek" és az „atya" kifejezésekkel, és a gyermekek nemcsak a levél küldőjének lelki gyermekei, hanem az a legfontosabb vonásuk, hogy Jézus megváltó munkája nyomán Istent is mint Atyát ismerhetik és szólíthatják meg. Klauck a keresztségre utalást is lát 1János 2,12-ben, mert szerinte a bűnbocsánat és Jézus „neve" említése arra az eseményre is emlékezteti a címzetteket, amikor keresztyénné lettek: „Gyermekek azok, akik a keresztségben és a bűnök bocsánatában új életet fogadnak el ajándékként az Atya kezéből."[64] A családi kapcsolatok kifejezéseinek használata azt üzeni az olvasóknak, hogy a lelki családban – a gyülekezetben – és a valódi családokban is úgy nézzenek egymásra, hogy ők mindnyájan Istennek gyermekei. A földi gyermekek és a földi „apák" is tartsák mindig szemük előtt, hogy mindnyájan

60 Ua.

61 Uo., 133. Klauck itt arra is felhívja a figyelmet, hogy a bölcsességirodalomban az „atyai tanítók" szerepe is külön hangsúlyos volt.

62 A *paidia* görög szó a szótári jelentése szerint utalhat „szolgák"-ra és „gyermekek"-re is, de itt azért is valószínű, hogy a második hármas elején szinonim értelmű az első hármas elején szereplő *teknia* („gyermekek") kifejezéssel, mert a 14. versben a *paidia* megszólítás után az „atyára" utalás következik: „mert ismeritek az Atyát". A magyar fordításban a nagybetűvel írt „Atya" kifejezés Istenre mint Atyára utal.

63 John C. O'Neill: The Origins of Monasticism, in: R. Williams (szerk.): *The Making of Orthodoxy. Essays in Honor of Henry Chadwick,* Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 270–287, 282.

64 Klauck: *Der erste Johannesbrief,* 133. Hozzátehetjük még, hogy az „Atya" itt bizonyára az Atya Isten, mert egyrészt egyes számban áll, másrészt a gyermekeket nem kell arra emlékeztetni, hogy „ismerik" földi apjukat. Az „ismeret" itt valószínűleg azt jelenti, hogy Istent olyannak ismerik, mint aki gyermekeit arra is hívja, hogy egymást szeressék (ehhez lásd a közvetlen szövegkörnyezetet: 1Jn 2,9–10).

a mennyei Atya gyermekei, és így töltsék be küldetésüket, lássák el (gyermeki vagy szülői) feladataikat is.[65]

Az 1János 3,9-ben előfordul perfektumban a *gennaó* ige, arra utalva, hogy a keresztyének Istentől „születtek". Rusam helyesen jegyzi meg: „Isten Atya-volta János első levelében logikai megalapozást nyer: Isten azért Atyja a hívőknek, mert ők belőle születtek."[66] Az 1János 3,9–10-ben ezt olvassuk: „(9) Aki az Istentől született, az nem cselekszik bűnt, mert az ő magja van benne, és nem vétkezhet, mert az Istentől született. (10) Erről ismerhetők meg az Isten gyermekei és az ördög gyermekei: aki nem cselekszi az igazságot, nem az Istentől van, és az sem, aki nem szereti a testvérét." A keresztyén ember Istennek köszöni új életét. A születés képe a családhoz kapcsolódó kifejezés, és arra utal, hogy a keresztyén ember új élete Isten újat létrehozó, teremtő műve is egyben. Az „Istentől születés" az Isten mint Atya iránti engedelmesség elvárását is magával vonja. A keresztyén ember Isten iránti háláját a bűntől elfordulással és a felebarátjához szeretettel odafordulással tudja megmutatni. Balz ezt így foglalja össze: „A hívő embernek az Isten Lelke által történő újjászületésére történik itt konkrét utalás (vö. Jn 3,6–8). Egyedül Istentől indul ki annak az életnek a lehetősége, amely ellene tud állni a bűnnek."[67]

János apostol nemcsak arra mutat rá, hogy Isten szereti a levél címzettjeit (1Jn 4,7–9), hanem arra is, hogy ebből az atyai szeretetből az következik, hogy a keresztyén gyülekezet tagjainak egymást is szeretniük kell „testvérekként" (1Jn 3,10). Bár az 1János 4,19–21-ben nem szerepel az „Atya" kifejezés, a levél fent említett részei alapján e szakasz kapcsán is azt mondhatjuk, hogy a keresztyének egymás iránti szeretetének alapja Isten szeretete: „(19) Mi azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket. (20) Ha valaki azt mondja: »Szeretem Istent«, a testvérét viszont gyűlöli, az hazug, mert aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát. (21) Azt a parancsolatot is kaptuk tőle, hogy aki szereti Istent, szeresse a testvérét is." Itt a „testvér"-re utalás a családi kapcsolat egy kifejezéseként feltételezi az Isten szeretetének „atyai" szeretet jellegét is. Rusam helyesen állapítja meg: „János első levelében az Isten iránti szeretet és a testvér iránti szeretet parancsa nem annyira Isten atyai hatalmára épül – mely által lehetősége van parancsolni –, mint inkább

65 Megjegyezzük, hogy ez a gyülekezet- és családszemlélet nagyon hasonló ahhoz, mint amit Pál apostol leveleiben az ún. Házitáblákban látunk (lásd pl. Balla: *Gyermekek,* 169–182).

66 „Die Vaterschaft Gottes erfährt im 1Joh eine logische Begründung: Gott ist Vater der Glaubenden, weil sie aus ihm geboren sind." Dietrich Rusam: *Die Gemeinschaft der Kinder Gottes. Das Motiv der Gotteskindschaft und die Gemeinden der johanneischen Briefe,* Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 133, Stuttgart–Berlin–Köln, Verlag W. Kohlhammer, 1993, 111.

67 „Konkret angespielt wird damit auf die Neugeburt der Glaubenden durch den Geist Gottes (vgl. Joh. 3,6–8). Die Möglichkeit eines Lebens im Widerspruch zur Sünde geht allein von Gott aus." Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 190.

Isten atyai szeretetére."[68] Isten Atya-voltából a keresztyének egymás iránti gondoskodó szeretetének elvárása következik.[69]

János első levele eddig említett versei alapján felvethetjük azt a lehetőséget, hogy két további versben a *teknia* („gyermekek", „gyermekeim") kifejezés talán szándékosan két értelmet is nyitva hagyva szerepel. E két bibliai vers: 1János 4,4 („Ti Istentől valók vagytok, gyermekeim, és legyőztétek őket, mert nagyobb az, aki bennetek van, mint az, aki a világban van") és 1János 5,21 („Gyermekeim, őrizkedjetek a bálványoktól!"). Egyrészt e kifejezéssel János apostol utalhat a levél címzettjeire, annak ellenére, hogy a görög szövegben nem szerepel a *mu* („enyém") birtokos esetben álló személyes névmás. A görög szövegben tehát a megszólítás szó szerint ez: „gyermekek". Ha a *mu* névmást netán szándékosan nem tette ki itt az apostol, ezzel lehetett az is a célja, hogy a címzetteket arra is emlékeztesse, hogy ők „gyermekek" ilyen értelemben is: Isten gyermekei.[70] Ezt a második jelentést sugallhatja az 1János 4,4-ben a vers eleje: „Ti Istentől valók vagytok". A görög szövegben *(ek tu theu este)* az *ek* („-ból, -ből", „-tól, -től", „által") prepozíció utalhat arra, hogy ők „Istentől születtek", amint ezt fentebb az 1János 3,9-ben is láttuk (a görög szövegben: *pas ho gegennémenos ek tu theu*, szó szerint: „mindenki, aki az Istentől született"). A levél legutolsó verse, 1János 5,21 megértéséhez pedig hozzájárulhat, ha arra is figyelünk, hogy közvetlenül előtte, a 20. versben Jézusról mint Isten Fiáról van szó: „De tudjuk, hogy eljött az Isten Fia, és értelmet adott nekünk, hogy megismerjük az Igazat, és ezért vagyunk az Igazban, az ő Fiában, Jézus Krisztusban. Ő az igaz Isten és az örök élet." Így tehát a levél címzettjei a szerző szándéka szerint megérthették, hogy ők nemcsak János apostol lelki gyermekei, hanem Isten Fia, Jézus testvérei is, tehát Istennek gyermekei.[71] Az első keresztyének számára Jézus földi munkássága alapján világos kellett legyen, hogy Jézus az egyszülött „Fiú", de ő – megváltó munkája alapján – a benne hívőket is elvezeti arra, hogy Istent így szólíthatják meg: „Mi Atyánk" (Mt 6,9).

Összefoglalásul János első levele kapcsán elmondhatjuk, hogy az apostol azért használja a családi kapcsolatok világából eredő kifejezéseket (elsődlegesen az apa/atya és a fiú közötti kapcsolatra utaló szavakat), hogy ezzel is erősítse, hogy engedelmességet vár el az erkölcsi életre vonatkozó útmutatásai iránt. A címzetteket azért szólítja meg így: „gyermekek", mert e szóval egyrészt a levél szerzőjével való kapcsolatukra utal, másrészt arra is emlékezteti őket, hogy ők Isten gyermekei. Arra hívja őket, hogy a saját intelmeit is fogadják el, és Isten akaratát is töltsék be, így legyenek engedelmes „gyermekek". Ennek hátterében az az ókori családkép

68 „So wird im 1Joh das Gebot der Gottes- und Bruderliebe weniger auf Gottes väterliche Macht zurückgeführt, durch die er die Möglichkeit hat zu gebieten, sondern auf seine väterliche Liebe." Rusam: *Die Gemeinschaft der Kinder Gottes,* 111.

69 Amint ez Rusam iménti idézetéből következik (ua.).

70 Lásd pl.: Yarbrough: *1–3 John,* 227.

71 Uo., 322.

áll, amelynek körében elvárták, hogy a gyermekek tiszteljék szüleiket, és engedelmeskedjenek nekik.

János első levelének nincsen tipikus levélkezdete, azonban János második levele az ókori levelekben szokásos módon jelzi a levél küldőjét és címzettjeit is. A levél elején ezt olvassuk: „Én, a presbiter, a kiválasztott Úrnőnek és gyermekeinek, akiket igazán szeretek" (2Jn 1a).[72] A „presbiter" szavunk a görög *presbyteros* magyar változata. A görög Újszövetségben ez egyrészt utalhat egy tisztségre, másrészt a szó alapjelentése szerint utalhat a korra is: „idősebb".[73] Klauck felhívja a figyelmet arra, hogy az újszövetségi görög nyelvben a fokozásban ez a középfokú alak nem feltétlenül értendő szó szerint, hanem állhat ilyen általános értelemben: „az idős, az öreg".[74] A „kiválasztott Úrnő" *(eklekté kyria)* valószínűleg egy metafora, amellyel a szerző a gyülekezetre utal.[75] Ezt az értelmezést erősíti meg a levél utolsó verse is, melyben a címzett nőtestvérére és gyermekeire (egy másik gyülekezet tagjaira) történik utalás: „Köszöntenek téged a te kiválasztott nőtestvéred gyermekei" (2Jn 13).[76]

A levél elején és végén is előfordul a „gyermekek" *(tekna)* kifejezés, amely így szinte *inclusio*-ként keretezi a művet. A levél címzettjei és a levél végén a köszöntés küldői is „gyermekek". Klauck helyesen jegyzi meg, hogy e levél olyan jellegű, mint egy családon belüli levelezés, de ebben az összefüggésben ez Isten családja, *familia Dei*.[77] Érdemes megjegyeznünk, hogy az első versben a „gyermekek" a gyülekezethez tartoznak: ők a „kiválasztott Úrnő" gyermekei. E családon belüli kép alapján a gyülekezetre úgy is gondolhatunk, mint egy „anyára".[78] A 4. versben is ez a gondolat jelenik meg, a címzett gyermekeire utalással: „Nagyon örültem, hogy találtam gyermekeid között olyanokat, akik igazságban járnak, úgy, ahogyan parancsolatot kaptunk erre az Atyától" (2Jn 4). János apostol itt talán arra utal, hogy találkozott a gyülekezet tagjaival, akiknek életvitelét itt megdicséri.[79] Az 5. vers az egész gyülekezetet a szeretet gyakorlására hívja fel, ismét az „Úrnőt" megszólítva: „Nem úgy kérlek téged, Úrnőm, mintha új parancsolatot írnék neked, sőt azt írom, ami kezdettől fogva a miénk volt: hogy szeressük egymást."

72 A levélnek csak egyetlen fejezete van, ezért itt is csak a verseket jelöljük.

73 Lásd pl.: Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 213.

74 Hans-Josef Klauck: *Der zweite und dritte Johannesbrief*. Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament 23/2; Zürich, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1992, 28.

75 Lásd pl.: Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 213; lásd még: S. S. Smalley: *1, 2, 3 John,* Word Biblical Commentary 51, Dallas, Word, 1984, 318–319. Yarbrough szerint is a gyülekezetre utal e kifejezés (Yarbrough: *1–3 John,* 334).

76 A „kiválasztott" szó helyett (a görögben: *eklektés*) néhány kéziratban az „egyház" kifejezés szerepel *(ekklésias),* ami még nyilvánvalóbbá teszi az eredeti kifejezés tartalmát, itteni jelentését. Klauck is az ellen érvel, hogy a címzett egy konkrét személy, egy valódi „úrnő" volna (Klauck: *Der zweite und dritte Johannesbrief,* 34). Hasonlóan érvel: Yarbrough: *1–3 John,* 333–334.

77 Klauck: *Der zweite und dritte Johannesbrief,* 74. Yarbrough (*1–3 John,* 359) is hangsúlyozza a gyülekezet „család"-jellegének és Isten „Atya"-voltának kapcsolatát.

78 Lásd pl.: Balz–Schrage: *Die "Katholischen Briefe",* 213.

79 Lásd pl.: Klauck: *Der zweite und dritte Johannesbrief,* 45.

Ugyanebben a szövegösszefüggésben is megjelenik, hogy a levél címzettjei Isten gyermekei, mert ahogy láttuk a 4. versben, Istenre mint „Atyára" utalt az apostol: „…ahogyan parancsolatot kaptunk erre az Atyától" (2Jn 4b). A 3. versben is előfordul az Atyára utalás: „Legyen velünk kegyelem, irgalom, békesség az Atya Istentől és Jézus Krisztustól, az Atya Fiától igazsággal és szeretettel." Isten itt nemcsak a gyülekezet (mint Isten gyermekei) Atyja, hanem Jézus Krisztus Atyja is.[80]

János harmadik levelében (amint a második levelében is) „presbiter"-ként mutatkozik be a levél küldője *(ho presbyteros)*. Egyetértünk Yarbrough-val, aki szerint mind a három „jánosi" levél szerzője János apostol, Zebedeus fia, aki a negyedik evangélium szerzője is.[81] Amint fentebb láttuk, János második levele 1. és 4. versében a levél szerzője az „Úrnő" gyermekeit szólította meg a levél címzettjeiként, János harmadik levelében a saját gyermekeiként ír a keresztyén testvérekről (természetesen itt is lelki értelemben). A 3János 3–4 versekben ezt olvassuk (ez a levél is egyetlen fejezetből áll, ezért itt is csak a bibliai versszámokat adjuk meg): „(3) Nagyon örültem, amikor testvérek jöttek, és bizonyságot tettek a te igazságodról, minthogy te igazságban jársz. (4) Nincs nagyobb örömöm annál, mint amikor hallom, hogy az én gyermekeim az igazságban járnak." A harmadik levelében János apostol valóban egy konkrét személyt szólít meg címzettként az első versben: „Én, a presbiter, a szeretett Gájusznak, akit igazán szeretek" (3Jn 1). A 3. és 4. vers szoros tartalmi kapcsolata miatt valószínű, hogy a 4. versben többes számban említett lelki „gyermekek" körébe a levél fő címzettje, Gájusz is beletartozott.[82] Ez tehát egy újabb példa arra, hogy a család körébe tartozó kifejezések a szerző és a címzettek közötti kapcsolatot fejezik ki lelki értelemben, a gyermekek és szüleik közötti kapcsolat mintájára. Azt, hogy János apostol Gájuszt is a lelki gyermekének tekintette, tovább valószínűsíti az, hogy őt többször is „szeretett"-nek nevezi: az 1. versben a címzésben ezt írja az apostol: „a szeretett Gájusznak", majd a 2., 5. és 11. versben így szólítja meg: „szeretett testvérem". Az 5. versben megdicséri Gájuszt azért, amit a „testvérekért" tesz. János apostol a 3. versben is utal keresztyén lelki „testvérek"-re. A „testvérek" kifejezés 3. és 5. versbeli előfordulása arra utal, hogy a keresztyének Isten „gyermekei", így egymásnak testvérei. Így tehát János harmadik levelében is láthatjuk, hogy a gyermekek és szüleik közötti kapcsolat kifejezései a gyülekezeten belüli és az Isten és a keresztyén ember közötti kapcsolatra alkalmazva is előfordulnak. A levelek egésze alapján úgy tűnik, hogy a harmadik jánosi levélben a szerző és a címzettek kapcsolatára alkalmazva hangsúlyosabban szerepel a „gyermekség" gondolata, mint a második jánosi levélben.

80 A görög szövegben néhány kéziratban hiányzik az „Atya" szó, és néhány kézirat helyette az „Isten" kifejezést használja, de Jézus „Fiú"-ként való említése önmagában is világossá teszi, hogy Isten Fiaként utal rá az apostol.

81 Lásd pl.: Yarbrough: *1–3 John,* 13–15, 333, 365. Megjegyezzük, hogy egy apostol betölthette a presbiter tisztséget is, amint erre világos példa, hogy Péter apostol az első levelében „presbitertárs"-nak nevezi magát (1Pt 5,1; lásd ehhez: Balla: *Az újszövetségi iratok története,* 273).

82 Lásd pl.: Klauck: *Der zweite und dritte Johannesbrief,* 85.

Rusam helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy az első keresztyének egy-egy gyülekezeti tag házánál gyűltek egybe közösségi alkalmakra, és ezt erősítheti meg János harmadik levelének egy-egy konkrét tartalma, az adott helyzetre vonatkozó üzenete is.[83] A levélben említett Diotrefész valószínűleg egy olyan jómódú gyülekezeti tag volt, akinek a házánál találkozott a keresztyén közösség, de ő oda nem fogadta be az apostolt és még más testvéreket sem. Erre utalhat a levél 9. és 10. versében János: „(9) Írtam valamit a gyülekezetnek, de Diotrefész, aki közöttük elsőségre vágyik, nem fogad el minket. (10) Ezért tehát, ha megérkezem, emlékeztetni fogom azokra a dolgokra, amelyeket művel, amikor gonosz szavakkal rágalmaz minket, de nem elégszik meg ezzel, hanem maga sem fogadja be a testvéreket, azokat pedig, akik akarnák, úgyszintén megakadályozza ebben, és kiveti a gyülekezetből." Viszont jó példa is volt a tágabb közösségben: Gájuszt valószínűleg azért dicséri meg az apostol az 5. és 6. versben, mert ő szívesen fogadta a testvéreket a saját házánál lévő gyülekezetbe: „(5) Szeretett testvérem, hűségesen jársz el mindabban, amit a testvérekért teszel, még az idegenekért is, (6) akik bizonyságot is tettek szeretetedről a gyülekezet előtt. Jól teszed, ha ezeket Istenhez méltóan engeded útnak." Amikor az apostol „írt" a gyülekezetnek (lásd fentebb, a 9. v.), akkor valószínűleg a teljes gyülekezeti közösségnek küldte levelét, és nem csak egy-egy háznál lévő gyülekezeti csoportnak. Az apostoli levél a teljes gyülekezeten belül kívánta előmozdítani az egységet.

Összefoglalás

A fenti példák alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az ősgyülekezet szívesen használta a családon belüli kapcsolatokra utaló kifejezéseket a gyülekezet közösségében is. Apostoli levelekben a szerző a címzetteket a „gyermekeinek" nevezi (1Jn és 3Jn). A „fiam" kifejezés is előfordul lelki értelemben, keresztyének közötti kapcsolatra vonatkozóan (1Pt). Az átvitt értelemben használt „gyermek" kifejezés előfordul úgy is, hogy a keresztyéneknek a gyülekezethez (mint „anyához") való kapcsolatát fejezi ki (2Jn).

Az Egyetemes levelekben többször is találunk utalást arra, hogy Isten „Atya". Egyrészt Jézus Krisztus „Atyja" (2Pt, 1Jn, 2Jn), másrészt a keresztyén emberek „Atyja" is (Jak, 1Pt, 1Jn). A gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos kifejezéseket (átvitt értelemben) azért használják a levelek szerzői, hogy általuk szeretetteljes, szoros lelki kapcsolatra utaljanak. Annak, hogy a keresztyének Istennek „gyermekei", az az egyik fontos következménye, hogy ők egymásnak „testvérei", és ez a családias kapcsolat az egymás iránti gondoskodó szeretetet várja el tőlük. Az őskeresztyénségben – és így az Újszövetségben is – ez széles körben előforduló szóhasználat, az Egyetemes levelekben is így találkoztunk velük (1Pt, 1Jn és 3Jn

83 Rusam: *Die Gemeinschaft der Kinder Gottes,* 212.

levelekben). A keresztyéneket Atyjukként szereti Isten, ezért ők egymást testvérekként kell szeressék.

A levelek címzettjeinél a szülői szeretetben való részesülés azt az elvárást is támasztja, hogy e szeretetre a szülő iránti tisztelettel válaszoljanak. Ez megjelenhet a tanítójuk iránti engedelmességben, valamint Isten akaratának betöltésében is. Ez a lelki következmény szorosan összefügg azzal, hogy az őskeresztyénségben a valódi családban is elvárás volt a szülők iránti és Isten iránti engedelmesség is (a viszont-szeretet a földi szülők és Isten irányában).

Végül arra is hadd hívjuk fel a figyelmet, hogy bár az újszövetségi evangéliumokban van több olyan textusunk, amely a Jézus követése mindenek előtti elsőbbségét kívánta meg (és így például egy átmeneti időre akár a halász tanítványoknak az atyjuk „elhagyását" is magával vonta), de az őskeresztyén gyülekezetekben a szülők iránti tisztelet, szeretet és engedelmesség általános elvárás volt. A valódi családon belüli kapcsolatok szavai ezért alkalmassá váltak a gyülekezeten belüli kapcsolatok leírására és az Istennel való kapcsolat és az abból következő keresztyén embertársi kapcsolatok kifejezésére is. Ennek a „másik irányban" alkalmazásaként az őskeresztyén gyülekezeteken belüli kapcsolatok segítséget nyújthatnak nekünk a mai családi életünkben: hogyan nézzünk egymásra, hogyan gyakoroljuk a szeretet jézusi „parancsát" egymás között (Jn 13,35). A gyermekekkel és szülőkkel kapcsolatos újszövetségi fogalmak Egyetemes leveleken belüli használata a „valódi" családi kapcsolataink számára is hordoz segítő, építő, békességet munkáló üzeneteket.

Irodalomjegyzék

Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története. Bevezetéstani alternatívák,* második, átdolgozott kiadás, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008.

Balla Péter: *Gyermekek és szülők kapcsolata. Az Újszövetség tanítása kortörténeti kontextusban,* ford. Mucsi Zsófia, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010.

Balla, Peter: Child-Parent Imagery in the Catholic Epistles, *The Southern Baptist Journal of Theology* 6 (2002/1.), 66–77.

Balla, Peter: *The Child-Parent Relationship in the New Testament and its Environment,* WUNT 1/155*,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2003.

Balz, Horst – Schrage, Wolfgang: *Die "Katholischen Briefe",* NTD 10, Göttingen – Zürich, Vandenhoeck & Ruprecht, 1993. (Ebben a kötetben Jakab levele, 1–2 Péter és Júdás levele magyarázata Schrage műve; 1–3 János magyarázata pedig Balz írása.)

Bauckham, Richard J.: *Jude, 2 Peter,* WBC 50, Waco, Word, 1983.

Bennett, Thomas Andrew: *1–3 John,* THNTC, Grand Rapids, Eerdmans, 2021.

Blomberg, Craig L. – Kamell, Mariam J.: *James,* ZECNT, Grand Rapids, Zondervan, 2008.

Brox, Norbert: *Der erste Petrusbrief,* EKKNT 21, Zürich, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1979.

Carson, D. A. – Moo, Douglas J.: *Bevezetés az Újszövetségbe,* Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 2007.
Davids, Peter H.: *The Epistle of James,* NIGTC, Grand Rapids, Eerdmans – Exeter, Paternoster, 1982.
Davids, Peter H.: *The First Epistle of Peter,* NICNT, Grand Rapids, Eerdmans, 1990.
Frankemölle, Hubert: *Der Brief des Jakobus,* ÖTK 17/1–2, Gütersloh, Gütersloher–Würzburg, Echter, 1994.
Klauck, Hans-Josef: *Der erste Johannesbrief,* EKKNT 23/1, Zürich / Braunschweig, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1991.
Klauck, Hans-Josef: *Der zweite und dritte Johannesbrief,* EKKNT 23/2, Zürich, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1992.
Laws, Sophie: *A Commentary on the Epistle of James,* BNTC, London, A. & C. Black, 1980.
McCartney, Dan G.: *James,* BECNT, Grand Rapids, Baker Academic, 2009.
Michaels, J. Ramsey: *1 Peter,* WBC 49, Waco, Word, 1988.
Mussner, Franz: *Der Jakobusbrief,* HThKNT 13, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 1987.
O'Neill, John C.: The Origins of Monasticism, in: R. Williams (szerk.): *The Making of Orthodoxy. Essays in Honor of Henry Chadwick,* Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 270–287.
Rusam, Dietrich: *Die Gemeinschaft der Kinder Gottes. Das Motiv der Gotteskindschaft und die Gemeinden der johanneischen Briefe,* BWANT 133, Stuttgart–Berlin–Köln, Verlag W. Kohlhammer, 1993.
Schnelle, Udo: *Einleitung in das Neue Testament,* 9., durchgesehene Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.
Schreiner, Thomas R.: *1, 2 Peter, Jude,* NAC 37, Brentwood, B&H Publishing Group, 2003.
Schweizer, Eduard: *Der erste Petrusbrief,* ZBK 15, Zürich, Theologischer Verlag, 1998.
Smalley, S. S.: *1, 2, 3 John,* WBC 51, Dallas, Word, 1984.
Thiessen, Jacob: *Einleitung in das Neue Testament. Ein Lehrbuch,* Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2024.
Vögtle, Anton: *Der Judasbrief, Der 2. Petrusbrief,* EKKNT 22, Zürich, Benziger – Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1994.
Yarbrough, Robert W.: *1–3 John,* BECNT, Grand Rapids, Baker Academic, 2008.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.2
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Literáty Zoltán[1]

Családvédelem és női emancipáció Jézus normatív teológiájában

Abstract

Family Care and Women's Emancipation in the Normative Theology of Jesus

Different passages in the Holy Scriptures address the issues of divorce and marriage in different ways. In many cases, these differences stem from the contemporary context. Therefore, any text dealing with marriage and particularly divorce, must first be examined thoroughly within the context of the relevant historical period and specific circumstances. This study adheres strictly to this fundamental principle to ensure that Christian exegesis does not promote ideology rather than the message.

This study aims to demonstrate that Jesus' attitude towards the socially weaker and vulnerable was far ahead of his time. Through the theme of divorce, Jesus articulates a deeper message that still imposes obligations on us today within the normative sense of Christian ethics.

Keywords: divorce, emancipation, politics, early church, ethics

Bevezetés

A Szentírás különböző szövegei különböző módon fogalmaznak a válásról és a házasságról. Ezek a különbözőségek sok esetben a korabeli kontextusból adódnak. Emiatt minden szöveget, amely a házasságról és különösképpen a válásról szól, először is alaposan meg kell vizsgálni az adott történelmi kor és az adott élethelyzet viszonyaiban. Ez a bibliai exegézis alapkövetelménye, azaz nagyon körültekintőnek kell lenni a háttér feltárásában is. Csakis így lehet elkerülni, hogy üzenet helyett ideológiát hirdessen meg a keresztyén írásmagyarázat vagy a református prédikáció.

1 Literáty Zoltán (Prof. Dr.) tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának dékánja. Kutatási területe: homiletika, *literaty.zoltan@kre.hu*.

Ebben a tanulmányban egy konkrét bibliai igeszakaszt vizsgálok meg az exegézis, a rendszeres és gyakorlati teológiai szempontrendszerek alapján. Ez a textus pedig Jézus tanítása a válásról a Márk szerinti evangélium 10. részéből.

> [1]Jézus onnan elindulva elment Júdea határába és Jordánontúlra; újra sokaság gyülekezett hozzá, ő pedig szokása szerint ismét tanította őket. [2]Farizeusok is mentek hozzá, és megkérdezték tőle, hogy szabad-e a férfinak elbocsátania a feleségét: ezzel kísértették Jézust. [3]Ő azonban visszakérdezett: „Mit parancsolt nektek Mózes?" [4]Azok ezt mondták: „Mózes megengedte a válólevél írását és az elbocsátást." [5]Jézus erre így szólt hozzájuk: „Szívetek keménysége miatt írta nektek Mózes ezt a parancsolatot, [6]mert a teremtés kezdete óta az embert férfivá és nővé teremtette az Isten. [7]Ezért elhagyja az ember apját és anyját, [8]és lesznek ketten egy testté, úgyhogy ők többé már nem két test, hanem egy. [9]Amit tehát az Isten egybekötött, ember el ne válassza." [10]Otthon ismét megkérdezték őt erről a tanítványai. [11]Ő ezt mondta nekik: „Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el feleségül, házasságtörést követ el ellene; [12]és ha az asszony bocsátja el férjét, és máshoz megy férjhez, szintén házasságtörést követ el." (Márk 10,1–12)

Exegézis

A szöveg struktúrája a következő öt részből épül fel:
1. A farizeusok kérdése a válásról (2. vers)
2. Jézus viszontkérdése (3. vers)
3. A farizeusok válasza a válólevélről (4. vers)
4. Jézus cáfolata, tanítása (5–9. vers)
5. Jézus konklúziója a tanítványok számára (10–12. vers)

A szöveget a következőkben versenként elemzem. A versekből csak azokat a szavakat emelem ki, amelyek aztán később a konklúziók levonásánál fontos gondolatokat tartalmaznak.

1. vers

Az előző egység lezárása, amely 9,33-mal kezdődik, és Kapernaumot jelöli meg. Látni kell, hogy nem földrajzi struktúra érvényesül a szerkesztésben, hanem tematikus összefűzés.

πέραν τοῦ Ἰορδάνου – fontos lehet Perea miatt. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a haszíd zsidók Galileából úgy jutottak el Júdeába, hogy kikerülték Samáriát. Ennek meg is felelne az útvonal, de Márk nagy valószínűség szerint összekeverte a sorrendet, s ezért említi előbb Júdeát, majd azután a Jordánontúlt (Márk földrajzi tévesztéseire több igehely is utal: 6,45, 6,53, 7,31). Ez a vers azért fontos, mert az említett két földrajzi egység Heródes Antipász uralma alá tartozott.

A *2. és a 3. versre* később térek ki, itt csak a szerkesztői szándék fontos most számunkra, amely szerint kísértették Jézust. Ez itt csapdaállítást jelent, veszélyes

helyzetet, amelybe könnyen bele lehet bukni. Hasonló tehát a szituáció az adópénz történetéhez, ahol szintén egy veszélyes kérdés hangzik el.

4. vers

A perikópa azért izgalmas, mert megfordulnak az addig megszokott szerepek. Több mint feltűnő, hogy Jézus a törvény értelmezésében mindig valami új, az élet minősége és értéke szempontjából, az ember szempontjából „rugalmas" értelmezést hozott – többnyire a kultikus törvények rovására (pl. a szombatnap értelmezése) –, ám a házasságtörés és paráznaság, általánosan nézve a szexuáletika területén rendkívül radikális értelmezéssel találkozunk, főleg a férfiakkal szemben támasztott etikai követeléseivel. Teljes a szerepcsere, erről a szöveg árulkodik. A farizeusok arra kérdeznek rá: „szabad-e" megtenni valamit, Jézus pedig arra hívja fel a figyelmüket, hogy ne lazítsák fel a törvényt, hanem vegyék komolyan a parancsolatot. Jézus Mózes parancsáról kérdezi a farizeusokat, ők viszont arról beszélnek, hogy mit enged meg Mózes. Azaz Mózes számukra legalizál, igazol egy hétköznapi házasságetikai gyakorlatot. A válás jogát igazolják, vagy a hangsúly miatt fogalmazva: a válás számukra igazolható. Nem véletlenül idézik a Tóra ide vonatkozó részét. A mózesi szöveg fontos lehet, hiszen óriási „nagykaput" hagy a törvény értelmezéséhez, amit Jézus idejében ki is használtak a konzervatív és liberális iskolák. Így olvassuk Deut 24,1-ben „Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és férje lesz annak, de később nem találja kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon válólevelet, adja azt az asszony kezébe, és úgy küldje el a házából." A problémás „nagykapu" a *„valami ellenszenves" ['ervat dabar]* két szó. Itt a paráznaság még nincs képben, hiszen azt külön törvényben rögzíti a Tóra Lev 20,10 versében: „Ha valaki férjes asszonnyal paráználkodik, a felebarátja feleségével paráználkodik, halállal lakoljon a parázna férfi és a parázna nő." (Vö. Deut 22,13–27.) Az értelmezés két véglete a következő. A Sammaj-féle konzervatív iskola szerint csak kirívó erkölcstelenség lehetett a válólevél oka. A Hillél-féle liberális iskola pedig egészen odáig megy, hogy egy férfi elbocsáthatja feleségét, ha elrontotta a vacsorát. Akiba rabbi pedig így fogalmaz: ha a férfi talál egy szebb nőt, válólevelet adhat a feleségének (lásd Babiloni Talmud 9.)

A farizeusok a válást a Talmud alapján csakis jogilag értelmezték, azaz megkötésekor és felbomlásakor is azt vették figyelembe, hogy az a jogszabályoknak megfelelő módon történjen. A válás számukra engedélyezett, ha a nő megkapja a válólevelet.

5. vers

Jézus értelmezni kezdi a témát. Az értelmezés gyökere pedig nem Mózesig, hanem Istenig megy vissza, egészen a teremtésig, még pontosabban a teremtési rendig. Mégpedig azért, mert ami engedélyezve van, nem biztos, hogy az Isten akarata – mondja Jézus. A mózesi törvény nem a válást népszerűsíti, hanem azt kívánja szabályozni, hogy védje a feleket általa, de főleg a nőt. Jézus Isten eredeti céljára hívja fel a figyelmet. A teremtésrendben Isten szerint a házasságot a tiszta szív garantálta, amely képes a szeretetre. Isten nem szereti a válást. Mal 2,16-ban

a következőképpen olvashatjuk: „Gyűlölöm azt, aki elválik feleségétől – mondja az ÚR, Izráel Istene –, mert erőszak tapad ruhájára – mondja a Seregek URa. Vigyázzatok magatokra, ne legyetek hűtlenek!"

Jézus szerint a válás oka a keményszívűség, azaz a bűn. A keményszívűség, azaz a σκληροκαρδία szó használata Jézus prófétai szerepét erősíti (lásd Deut10,16, Jer 4,4, Ez 3,7 Ez 36,26). Az LXX a körülmetéletlen szív kifejezéssel fordítja, ami a hűtlen Izráelt kívánja szimbolizálni. Vagyis a válás az Isten szövetségéből magát kiszakító nép gyakorlata. A válólevél nem jog a válásra, ahogy a farizeusok gondolják, hanem terhelő bizonyíték a gyakorlat szerint, amely magában foglalja azt a bűnt, ami miatt a válás megtörténik.

6. vers

Jézus érvelése a teremtettségre megy vissza, és Isten megmásíthatatlan akaratát hirdeti. Az ember itt nem csupán a férfi, hanem a nő is egyben. A farizeusok csak a férfira értik, Jézus viszont a Genezis könyve alapján mindkettőre. A teremtési rend szerint értelmezett emancipáció jele ez a fajta egyenjogúságot biztosító gondolkodásmód.

7–8. vers

Hiányzik a Gen-ből jól ismert mondatrész: „és ragaszkodik feleségéhez". Ugyanakkor az idézet az LXX-ből lett átvéve, amely betoldja a „ketten" (οἱ δύο) szót, ami a poligámia elleni kritika jele is egyben. Az emancipáció másik jele.

9. vers

A συζεύγνυμιι – összeköt, egybeszerkeszt szó képi háttere: az igába két lovat befogni.

11. vers

Nem kérdéses, hogy eredeti jézusi mondatról van szó, de hagyományozása sok formában hagyta ránk a tanítást (lásd Lk 16,18; Mt 5,32; 19,9). A márki változat azt mutatja, hogy Jézus még a válás okául paráznaságot elfogadó Sammaj-féle iskolánál is radikálisabb konzervatív irányt képvisel. Egyszerűen nem létezhet ok arra, hogy valaki elváljon. A válás minden körülmény között bűn Isten előtt, semmivel sem igazolható. Ezért nem reflektál Jézus a kazuisztikára. Isten parancsának feltétlenségét hirdeti tehát Jézus ezekben a versekben. Hogyan lehet ezt mégis valahogy emészthetővé tenni? Talán az lehet egy megoldási javaslat, hogy Isten feltétlensége nemcsak a parancsokban, de a szeretetében is megnyilvánul, azaz ahogy az Ószövetségben is sokszor nem vetette el hűtlen népét (pl. Hóseás könyve), ugyanezt várja a Tórát és az Írásokat ismerő igaz zsidó férfiaktól is, hogy semmilyen oknál fogva ne váljanak el feleségüktől, ne törjék meg a teremtési rendet, ne vétsenek a hetedik parancsolat ellen, ne okozzanak kárt a másik embernek sem (ἐπ᾽ αὐτήν). A zsidó jogértelmezés sze-

rint a paráznaság az asszony férje vagy apja, vagy testvére ellen elkövetett vétek volt. Jézus itt szándékosan hozza elő az asszonyt, mint szuverén teremtményt, aki ellen ugyanúgy lehet vétkeznie a férfinak. Az emancipáció újabb jele a perikopában.

12. vers

Több gondot is okoz a kutatóknak ez a vers, hiszen a zsidó jogban az asszonynak nem volt joga elválni.[2] Éppen ezért feltételezik, hogy Jézus nem használta ezt a kitételt, de mivel Márk hellenista pogányoknak küldi írását, ezért beszerkesztette, úgymond applikálva azt az adott helyzetre. Ennek a versnek a kapcsán mondják a kutatók, hogy mind a 11., mind a 12. vers Márk betoldása. Többen amellett érvelnek (Edwards, Evans), hogy a tanítványoknak újra összefoglalt summa a 12. versben gond nélkül származhat Jézustól. Heródiás válása Fülöptől, vagy a Misna kitételei, hogy milyen betegség okán vagy szituációban válhat el egy asszony a férjétől, vagy egy egész konkrét eset leírása egy hajdani válásról azt mutatja, hogy bizonyos esetekben az asszonynak is volt joga a váláshoz.[3] Ezt a szűk jogkört Strack is kiemeli, amikor arról ír, hogy a válás az asszony számára is megengedett, ha a férfi méltánytalanságra kívánja kényszeríteni, vagy valóságosan is lehetetlenné válik az együttélésük, vagy ha az asszony kiskorú, és az apja már nem él, hanem a testvérei vagy az anyja jegyzi el, vagy ha az asszonyt a férfi kényszerítette a fogadalomtételre.[4]

De hogy mi lehetett a valódi oka ennek a betoldásnak, azt a következőkben fejtem ki, amikor is igyekszem a szöveg konkrét kontextusát feltárni.

A szöveg első kontextusa: Jézus párbeszéde a farizeusokkal

Az a szituáció, amelyben Jézusnak ez a tanítása elhangzott nagyon is jól körvonalazható. Ebben a keretben a szavak elnyerik pontos jelentésüket, s így nem okozhat gondot a tanítás lelkigondozói szempontból sem. Ez a keret pedig elsősorban egy politikai kontextus, amelyben a szereplők: Jézus, Heródes Antipász és a vallási elit.

Jézus Galileából érkezik, és a párbeszéd Pereában[5] történik. Mindkét területen Heródes Antipász, a negyedes fejedelem uralkodik. A farizeusok kérdése szempontjából a hely is fontos.

2 Josephus, Flavius: *A zsidók története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1966, 329–331.

3 Edwards, James R.: *The Gospel according to Mark*. The Pillar New Testament Commentary, Cambridge, Eerdmans Publisher, 2002, 304.

4 Strack, Hermann – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte* München, Beck, 1924, 23–24.

5 Perea jelentése: Jordánon túl, folyamon túli terület.

A bibliai leírás szerint Heródes vétett a Tóra előírásai ellen, amikor testvérének, Fülöpnek a feleségét, Heródiást vette feleségül. Keresztelő János szóvá tette ezt a skandalumot, s életével fizetett érte, azaz politikai gyilkosság áldozata lett. Ehhez tudni kell, hogy János fellépése előtt egy a végidőket megjósoló irat, a bizonyos Mózes mennybemenetele[6] tartotta izgalomban a zsidó elitet. Az irat megjövendöli Arkhelaosz bukását Kr. u. 6-ra[7], ami aztán be is következett, de tartalmazott egy robbanásveszélyes próféciát is, miszerint Nagy Heródes fiai nem fognak apjuknál hosszabb ideig uralkodni.[8] Az irat datálását a kutatók Kr. u. 20-ra teszik, azaz jóval Arkhelaosz bukását követően, de még Heródes 34 éves uralkodását figyelembe véve Antipász és Fülöp regnálását, azaz Kr. u. 30-at jóval megelőzően.[9] Így tehát János fellépésekor az egész végváradalom újra felfokozódik, azaz a nép várja Antipász és Fülöp bukását. Pont ekkor áll elő Antipász és Heródiás házassági kalandja révén egy belpolitikai szempontból kritikus helyzet, mivel a törvény tiltja az ilyen házasságot, s ehhez még hozzájárul Josephus véleménye is, miszerint Antipász szándékosan akarta megszegni az atyák hagyományait. Olvasunk effajta szándékosságról több helyen is a Heródiánusok életében, pl. Tibériást, az új fővárost egy temető fölé építették,[10] a királyi palotába állatszobrokat helyeztek el. A nép Isten igazságos büntetéseként várta Antipász bukását. Az ingatag belpolitikai helyzetet súlyosbította az a külpolitikai helyzet is, amelyet szintén ez a házasságtörés okozott, ui. Heródiás feltételül szabta Antipásznak, hogy váljon el első feleségétől, aki megneszelve ezt a dolgot, hazamenekült apjához, Aretaszhoz, a nabateus királyhoz. A házasság azért köttetett anno, hogy Heródesnek legyen egy erős szövetségese délen, aki védi őt az araboktól. Innentől fogva viszont épphogy az ekkortájt hatalmi csúcsán lévő Nabatea vált ellenséggé. Nem sokkal később ki is tört a háború a két ország között, és Kr. u. 34–35-ben Heródes megsemmisítő vereséget szenvedett Aretasztól. A nép meg volt győződve, hogy Antipász veresége Isten büntetése Keresztelő János kivégzése miatt.[11] A közvélekedést az is erősítette, hogy Arkhelaosz szintén megsértette a házassági törvényt kevéssel bukása előtt,[12] így szinte konzekvens ítéletté vált, hogy Isten ezt nem hagyja büntetés nélkül. Ez tehát a helyzet: a nép várja Antipász bukását, Arkhelaoszhoz hasonlóan, s ekkor lép fel Keresztelő János a maga kritikájával az uralkodó ellen, s fogalmazza meg a saját végváradalmát. Kivégzése tehát egyértelműen politikai indítékú gyilkosság volt; ahogy Josephus fogalmazta: „[Heródes] jobbnak tartotta még idejében eltenni őt láb alól…"[13]

6 Tromp, Johannes: *The Assumption of Moses. A Critical Edition with Commentary*. Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha (SVTP Vol. 10), Leiden, Brill, 1993, 270–285.
7 Josephus: *A zsidók története*, 376–378.
8 Assumption of Moses 6,7–9. 202–205.
9 Theissen, Gerd: *A Jézus mozgalom*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 194.
10 Josephus: *A zsidók története*, 383–384.
11 Uo., 394–395.
12 Uo., 376–377.
13 Uo., 394.

Nem sokkal ezek után hangzik el a kérdés Pereában, Antipász fennhatósága alatti területen: „Szabad-e a férfinak elbocsátania a feleségét?" Sőt, teljesen egyértelmű most már az evangélista hozzátett kiegészítése is: „…ezzel kísértették Jézust." A csapda tehát nem az, hogy ellene mond-e Jézus a mindennapi gyakorlatnak, Mózes válólevelet megengedő tórarészletének, vagy esetleges válaszával veszít a népszerűségéből, azaz nem kegyességi, írásmagyarázati hermeneutikai vitáról van szó. Nem teológiai vita zajlik, a kérdés egy nagyon is „gyilkos" kérdés. Együtt gondolkodsz-e Keresztelő Jánossal? (Hasonló az adópénzzel kapcsolatban feltett kérdéshez, amikor azt kérdezték, együtt gondolkodsz-e Galileai Júdással.)

Jézus válasza, pontosabban kritikája egyértelmű. Aki elbocsátja feleségét (ez Antipász), házasságtörő, aki elválik férjétől (ez Heródiás, s innen érthetjük Jézus nőkre vonatkozó kitételét is a 12. versben) házasságtörő. Feltételezhető tehát, hogy Jézus politikai kritikát fogalmaz meg ebben a perikopában a szexuáletika segítségével, de nem általános házasságetikai tanítást ad.

Hogy Jézusnak nem csak ez az egyetlen kritikája Heródes Antipász felett, az bizonyos az evangéliumok leírásaiból. Érdemes számba venni őket.[14]

> Még abban az órában néhány farizeus ment oda hozzá, és így szóltak: „Menj, távozz el innen, mert Heródes meg akar ölni." Erre ő ezt mondta nekik: „Menjetek, mondjátok meg annak a rókának: Íme, ma és holnap ördögöket űzök ki, és gyógyítok, de harmadnap bevégzem küldetésemet." Lk 13,31–32

Jézus jelzi Antipásznak, hogy átlát hatalompolitikai cselszövésein.

> De Jézus odahívta őket, és így szólt hozzájuk: „Tudjátok, hogy azok, akik a népek fejedelmeinek számítanak, uralkodnak rajtuk, és nagyjaik hatalmaskodnak rajtuk. De nem így van közöttetek, hanem aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok; és aki első akar lenni közöttetek, az legyen mindenki rabszolgája. Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért." Mk 10,42–45

Antipász „népek", azaz pogányok királya kívánt lenni. Bukásához is ez a becsvágy vezetett. Pedig területén alig éltek pogányok. A politikai kritika egyértelmű: aki első akar lenni, legyen szolga (rabszolga).

> „Ha egy ország meghasonlik önmagával, nem maradhat meg az az ország…" Mk 3,24 (Lk 11,17)

Nagy Heródes országa részekre szakadt, testvérek között is meghasonlás van. A Mózes mennybemenetele irat alapján a végítélet az ilyen országon hamar bekövetkezhet. Ugyanakkor nem elhanyagolható az sem, hogy a rómaiak uralkodá-

14 Theissen: *A Jézus mozgalom,* 196.

sának alapja, a *divide et impere* jelszó következménye olvasható itt ki. A megosztott ország elvész.

> Amikor János követei elmentek, elkezdett beszélni a sokaságnak Jánosról: „Miért mentetek ki a pusztába? Szélingatta nádszálat látni? Ugyan miért mentetek ki? Puha ruhákba öltözött embert látni? Hiszen, akik pompás öltözetben és bőségben élnek, azok a királyi palotákban vannak. Akkor miért mentetek ki? Prófétát látni? Azt láttatok, sőt – mondom nektek – prófétánál is nagyobbat!" Lk 7,24–26

Talán magyarázatra sem szorul ez az egyértelmű kritika.

> „Féltem ugyanis tőled, mivel könyörtelen ember vagy: azt is behajtod, amit nem fektettél be, és learatod azt is, amit nem vetettél el. Ekkor az így szólt hozzá: A saját szavaid alapján ítéllek meg, gonosz szolga! Tudtad, hogy én könyörtelen ember vagyok, behajtom azt is, amit nem fektettem be, és learatom azt is, amit nem vetettem el? Ellenségeimet pedig, akik nem akarták, hogy királlyá legyek felettük, hozzátok ide, és vágjátok le itt előttem." (Lk 19, 11 kk és Mt 25,14 kk)

Evans megjegyzi, hogy a talentumokat szétosztó király képe nem Istent tükrözi, hanem sokkal inkább Heródes Antipászt, aki könyörtelen, ott is arat, ahol nem vet, ellenségeivel könyörtelenül végez stb.

A szöveg, azaz a párbeszéd első kontextusa tehát egy politikai vitabeszéd, ahol a csapda életveszélyt jelent Jézus számára.

A szöveg második kontextusa: az ősegyház

Hogy a szöveget helyesen értsük, ketté kell választani a jézusi és a Márk gyülekezete szituációját. Azaz a hagyományozott anyag milyen megfontolásból került bele az evangélium szövegébe, és miért nem maradt ki? Talán feltételezhetjük, hogy létezett egy őskeresztyén tradíció, mely a jézusi mondás alapján valóban nagyon komolyan vette a házassági elválás tiltását, de mivel ez konfliktusokat, problémákat okozott a korabeli gyülekezetek életében, az evangélista jónak tartotta, hogy a gyakorlat igazolására az Úr mondását használja fel. Érdekes lehet ehhez megnézni egy az evangéliumokat megelőző hiteles leírást Pál apostol tollából (lásd 1Kor 7,10kk). Ő szintén az Úr szavára hivatkozik, amikor leírja, hogy ha megoldható, senki ne váljon el, azaz a hívő ember sem a hitetlentől.

Még egy érv szól emellett, mégpedig az esszénusok érve. Az őskeresztyén hitgyakorlat nagyon sok momentumot vett át a kumráni kegyességi gyakorlatából. Márpedig Kumránban tiltották a válást. A Deut 17,17 alapján „Ne legyen sok felesége, hogy szíve el ne hajoljon", olvashatjuk a holt-tengeri tekercseken, hogy „Ne vegyen más feleséget a meglévő mellett, nem, mindig Ő [feleség] maradjon mellette, amíg csak élnek. Ha [felesége] meghal, vegyen új feleséget atyja házából,

mert az az ő családja" (11 QTemple 57,17–19).[15] Természetes, hogy a Deuteronomium idézete Izráel királyára vonatkozik, de a kumráni értelmezés már általános érvényű, azaz a közösség minden tagjára kötelező. A következőképpen ítélik meg a közösségen kívüli tagokat: „tetten érhetők a paráznaságban, amikor két feleséget vesznek maguknak, holott a teremtésben Isten férfivá és nővé teremtette őket, sőt, amikor a bárkába bementek, akkor is kettesével mentek be."[16] Az tehát egyértelmű, hogy a kumráni esszénusok is Jézushoz hasonló radikális üzenetet fogalmaztak meg az elválás kérdésében. A többi csak feltételezés, hogy az őskeresztyén modell ezt is átvette volna a kegyességi gyakorlatukból.

Viszont fontos lehet, hogy a Márk (pogánykeresztyén) gyülekezete és a Máté (zsidókeresztyén) gyülekezete közötti különbség a két evangélista megfogalmazásában is azonnal jól látható. Máté ugyanis kétszer fogalmazza meg Jézus tanítását, és mindkétszer beleszövi a zsidó gyakorlatnak megfelelő módon azt a feltételt, hogy „kivéve, ha paráznaságot követett el" (Mt 19,9 és Mt 5,32).

Az tehát látható, hogy az eredeti jézusi szituáció és az evangéliumok írásba foglalásának ideje között eltelt időben a jézusi tanítást igyekeztek az adott gyülekezetek helyzetére szabni. Azaz az ősgyülekezet olyan etikai minimumot alkotott Jézus politikai témájú párbeszédéből, amely általános módon kívánta szabályozni a gyülekezetekben élő keresztyén emberek házasságon belüli szexuáletikai magatartását. Miért volt erre szükség?

A teológiai etika mára már bizonyította, hogy az ősegyház ethoszának egyik sarokpillére a szexuáletika volt. Másképpen nem is lehet elképzelni, milyen szempontok alapján kaphatott helyet egy ennyire rigorózus törvényértelmezés a „rugalmasabb" értelmezések között. Az nyilvánvaló, ahogy a szombatnap rituális hangsúlyait Jézus eltolja az etikai hangsúlyok felé („a szombat lett az emberért" Mk 2,27 vagy „szabad-e szombaton jót tenni" Mk 3,4), úgy jelentkezik ez esetben is ez az eltolódás a szeretettörvény irányába, ugyanis Jézus a keményszívűséget teszi okká a párbeszédben. A történet tehát a szeretettörvény aktualizálása, applikálása az általános, hétköznapi gyakorlatra. Az őskeresztyén etikában folytatódott Jézus üzenetének családvédő tendenciája. Konkrét identitásképző tényezővé vált az ősegyház keretein belül, mégpedig ellenténye zővé. Ugyanis a pogány kultúrával fordultak szembe, amitől éppen szexuális magatartásukban kívántak különbözni.[17] Különböző szövegek figyelembevételével (pl. Rm 1,24 kk; 1Kor 5,9–11 és 6,9; Gal 5,19kk) azt látjuk, hogy a gyülekezetek alakulásakor a szexuáletika területén Pál is megköveteli a határozott szembefordulást a korábbi magatartásformákkal, viszont a pásztori levelekben már azt tapasztaljuk, hogy mindezek már

15 Wise, M.–Abegg M.–Cook, E.: *The Dead Sea Scrolls: A New Translation*, Harper Collins, 1996, 485.
16 Uo., 55.
17 Schrage, Wolfgang: *The ethics of the New Testament*. Edinburgh, T&T Clark, 1988, 98–106., ill. 228–236.

sokadrangú kérdések (lásd 1Tim 1,9kk; 6,4kk; 2 Tim 3,2kk; Tit 3,3). A legkifejezőbb érv erre az 1Thessz 4,3–5: „Az az Isten akarata, hogy megszentelődjetek: hogy tartózkodjatok a paráznaságtól, hogy mindenki szentségben és tisztaságban tudjon élni feleségével, nem a kívánság szenvedélyével, mint a pogányok, akik nem ismerik az Istent." Ez azt jelenti, hogy a gyülekezetek alapításakor nagyon fontos volt, hogy mindenki láthatóan, szinte hitvallásszerűen vállalja fel az előző életével való szakítást, s ennek leglátványosabb módja a szexuáletika terén történő „pálfordulás", a már több évtizede létező gyülekezetek életében pedig az egymás között megélt ethosz, azaz a konfliktusok és az agresszió megoldása, elsimítása válik a leghangsúlyosabbá.

Ez a tény viszont missziológiai kérdést is felvet immár a gyakorlati teológia szempontjából. Ugyanis, amennyiben retorikakritikailag szemléljük ezt a történetet, akkor azt mondhatjuk, hogy az ősegyház nem értett a marketinghez. Egy a saját korától ilyen mértékben elzárkózó, Schrage szavaival élve „rigorózus" etikai magatartás milyen gyümölcsöket teremhetett az alakuló egyház számára? Mi célja lehet egy kisközösségnek egy ilyen kemény szöveggel, főleg, ha „misszionálni" akarja a „világot"? Hiszen válások akkor is voltak, és ez a megközelítés akár moralizáló, sőt kirekesztő is lehet. A mai marketing az ilyen kellemetlen üzeneteket a „kisbetűs" részben rejti el. De joggal feltételezhetjük, hogy a szituáció épp az ellenkező lehetett. Ezek szerint az az ellenkultúra, amelyet a keresztyén házasság- és szexuáletika képes volt megteremteni, mégsem elrettentő, hanem annál inkább vonzó kereteket biztosított a keresztyénné váló egyének és családok számára, főleg a nőkre való tekintettel. A misszió eszköze lett tehát az az etikai magatartás, amely a nők emancipációját a teremtésrendbeli helyzetre emelte vissza.

Itt válik fontossá az a zsidó és a római–hellén kontextus, amiben a zsidó és a pogány asszonyok a maguk feleség voltát napról napra megélték. A héber nyelv megházasodni igéje azt jelenti, úrnak lenni, tulajdonosnak lenni valaki felett. A férfi *„baal"*-ja az asszonynak. A feleségeket megvásárolták, mégpedig az eljegyzési összegért vagy a ledolgozott munkáért (lásd *„mohar"* Gen 34,12; Ex 22,16; 1Sám 16,25). Egy zsidó férfi három dologért adott hálát kötelező imádságban naponta többször is: 1. nem született nőnek, 2. nem született rabszolgának, 3. nem született pogánynak.

A dekalógus a feleséget a tulajdontárgyak (szolgáló, szolgálóleány, ökrök, szamár) közé sorolja. A paráznaság tehát az, amikor a férfi tulajdonának intimitása méltatlan helyzetbe kerül. Így paráznaságot is csak férfiak ellen lehetett elkövetni, nő ellen nem. A férfira nem vonatkozott a hűség köteléke, sőt szexuális előjogokat élveztek. Így a nő ellen nem lehetett házasságtörést elkövetni a korabeli törvények alapján.[18]

18 Bartha Tibor: Házasság és válás az Ószövetségben, a Talmudban és az Újszövetségben, *Theologiai Szemle* 13(1970/1–2.), 17–22.

A házasságon belüli alá- és fölérendelés helyzetét a Szentírás nagyon jól illusztrálja számunkra. Ezzel a korabeli hatalmi értelmezéssel vitatkozik Jézus és az ősegyház.

A hellén–római kultúra szintén dominanciára épülő párkapcsolatokat ismert. Az antik világ számunkra elképzelhetetlen módon, hatalmi játékként tekintett a szexualitásra. Az egyik fél mindig alá-, a másik mindig fölérendelt viszonyban volt egymás felé. Az alárendelt szerep a nőké és a rabszolgáké, legfeljebb az ephéboszoké.[19] A szexuális tolerancia nagyon kiterjedt és elfogadott volt Jézus korában. Ez vonatkozik a homoszexualitásra is. Szintén Foucault-ra alapozva írom, hogy az ókori kultúra a fiatal ifjak iránt táplált érzelmeket magasabb értékű kapcsolatnak tekintette, mint a nők felé megélt eroszt. Az utóbbi heteroszexuális kapcsolatot az ösztönök irányították, az előbbit nem, azaz nemesebbnek tartották mindazt, ami az ösztönökön felül képes emelkedni. Ez a szeretet a fiúkat az emberi értékükért *(arété)* szerette. Ez az érv azt is kimondja egyben, hogy a nőkben nincs meg az az *arété*, mint a férfiakban.[20]

Ebben a helyzetben válik relevánssá Jézus szexuáletikája. Ennek a *locus*nak az üzenete nem lóg ki a többi jézusi üzenet sorából, hiába tűnik úgy, hogy itt Jézus rigorózusabb értelmezést képvisel. Ez az etika megegyezik megannyi más jézusi tanítás summájával, a „kicsik", a „gyengék", a „megvetettek", az „utolsók" érdekeit védelmező etika szólal meg a Márk 10,1–12-ben is. Jézus elismeri a nők értékét a teremtésben kapott értéküknek megfelelően. A 6–8. versben Jézus érve a Gen 1,27 alapján arról szól, hogy Isten az embert férfivá és nővé teremtette. Ők a házaspárok archetípusa. Ezért minden házaspárnak úgy kell rájuk tekinteni, mint saját előképére. A Gen 2,24 alapján pedig azt olvassuk, hogy Isten előbb leválasztja a férfit a szülőkről, és egybeköti „ragaszkodás" által a nővel, és ezt a férfi (!) nem szakíthatja szét. Ez a vers a kumráni közösségben hangsúlyozott szukcesszív poligámia elleni polémia is egyben, ahol az elvált és újraházasodó férfiakat többnejű férjeknek tekintették. Jézus is hasonló módon érvel a házasságtörés mellett, mert szerinte is a teremtési rendben a házasság alapja a kapcsolat, egészen pontosan a lelki és a szexuális unió, és nem a gyermeknemzés vagy a szociális értékrend figyelembevétele. Ezért nem bontható fel egy házasság a másik fél haláláig, s ha valaki új házasságot köt, az házasságtörést követ el. De mégis megfigyelhető egy ellentmondásnak tűnő tény Jézus etikaalkalmazásában. Másképpen ítéli meg a nőket és másként a férfiakat. Az előbbiekkel kapcsolatban toleráns magatartást képvisel, a férfiak elé kemény elvárásokat támaszt. Ez előbbiekre példa a jól ismert Jn 8,1–11, Lk 7,36–50; Mt 21,31, az utóbbira a következő két *locus*: Mt 5,28; Mt 19,12. Ezt az aszimmetriát úgy érthetjük meg, hogy a férfiaknak kötelező szexuális önkontrollt kell gyakorolniuk, a nőket viszont „félrelépés" ese-

19 Foucault, Michel: *The history of sexuality, Vol. 3. The care of the self*, First Vintage Books Edition, 1988, 4–16.

20 Uo., 203–208.

tén is védelem illeti meg. Jézus tettei ezt bizonyítják. Amikor Jézus a Jn 8,7-ban felteszi az ismert kérdést, hogy ki bűntelen a jelenlévők között, akkor is azt kéri számon, hogy házasságtörésben részes férfi nincs jelen. Azaz a farizeus értelmezés – kitágítva a korabeli kultúrára – a férfit nem tartja bűnösnek, a férfi számára a hűség nem kötelező, a férfi kedvére törhet házasságot, mert a korabeli etikai morál ezt megengedhetőnek tartja. De Jézus a teremtési rend alapján ezt nem fogadja el. A kölcsönös, értsd gyengék és erőtlenek felé is ugyanolyan módon megnyilvánuló szeretet etikai minimumát szólaltatja meg itt Jézus, ami más tanításaiban is megszólal. Ennek az etikának tudatos megélése lehetett egy olyan hatalom az őskeresztyének „marketingjében", amely nem ellenszenvessé, hanem vonzóvá tette őket egy egyébként szexuáletikai értelemben vett dekadens társadalomban. Itt válik tehát láthatóvá az identitás, az etika és a misszió kapcsolata. A nem keményszívűség feltétele az új identitás, a Krisztusban való új teremtés léte, amely képes a szeretetparancsot etikai fegyelemmel az ösztönök ellenében tudatos döntések útján úgy megélni, hogy az szimpátiát keltsen a saját környezetében.

Befejezésképpen pedig azt kívánom bővebben kifejteni, hogy az etikai normarendszerek átalakulása és az egyes normák milyen kölcsönhatásban állnak egymással a szexuáletika területén.

Az ethosz egy közösség etikai normarendszere, az etika pedig ennek gondolati reflexiója. Az őskeresztyénség szexuáletikája nem normarendszerként, hanem maximák és intelmek szintjén fejtette ki hatását. A helyes életvitel konkrét életviteli előírásokban, konkrét értékekben testesült meg elméleti szinten. Az etika tehát hangsúlyos módon írja elő a hit cselekedetek által való gyakorlásának kereteit, azaz tekintély alapján (esetünkben a Szentírás) fogalmazza meg a „kell"-t. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a hit gyakorlása, vagy másképpen fogalmazva a vallás, a természet által magunkban hordozott ösztönöst kívánja visszaszorítani vagy éppen felerősíteni. A vallás és a morál közötti kapcsolat több kérdést is felvet,[21] ami a tanulmány szempontjából most nem létfontosságú. Az viszont tény, hogy az élőlények között az ember a legkevésbé ösztönös lény, akinek szüksége van arra, hogy a természet által le nem fedett cselekvésnormáit a „kultúra" határozza meg. A kulturális normák összessége az őskeresztyének környezetében, azaz a zsidó és a hellén kultúrában is a törvény volt. A törvény ösztönös magatartásformákat erősít fel vagy éppen korlátoz. Amikor a gyermeknevelést, az utódokról való gondoskodást etikai normává teszi, akkor a kevésbé működő ösztönöket kívánja erősíteni, ugyanakkor természetes és ösztönös magatartásformákat korlátoz, amikor a szexuáletikai normákat megfogalmazza. Az ősegyház keretein belül Pál például arra biztatja a római keresztyéneket, hogy a *„szárksz"* (természeti, ösztönös hústest) indulatait feszítsék keresztre (lásd Rm 6,6). Jelen esetben

21 Theissen, Gerd: *Az őskeresztyénség élményvilága és magatartásformái.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2008, 383–384.

szinte mindegy, hogy a közösségtől megkövetelt normarendszer, azaz a törvény erősíti vagy gátolja a természetes tendenciákat, a lényeg az: megfigyelhető, hogy ezek időben mindig változóak. A klasszikus görög filozófia is igyekezett megkülönböztetni a változó és a meg nem változtatható normákat egymástól, a *phüszisz* és a *theszisz* tanvita szól erről. Az őskeresztyén vallás esetében, csakúgy, mint más vallások esetében is, felfedezhető az az általános tendencia, hogy a vallás igyekszik az etika területén ún. érinthetetlen területeket elkeríteni, azaz a folyton változó normák kavalkádjából némelyeket az örökkévalóság csúcsára emelni. A vallás az értékrelativizmus instabilitásában megingathatatlan, örökkévaló normákat kíván megalapozni, felépíteni és azokat megvédeni. Minden ilyen *phüszisz* jellegű változhatatlan norma kinyilvánítás útján képes csak legitimitást szerezni. Ez még a szekularizált társadalmakra is igaz, ahol az érinthetetlen jogokat megfogalmazzák (pl. emberi jogok), még ott is a vallásos nyelvezet tekintélyelvi logikája és nyelvezete fedezhető fel a megváltoztathatatlan közösségi érték(ek) kinyilvánításában. Éppen emiatt jogos a kérdés, hogy ez esetben tényleg a valóság adja-e egy norma alapját, vagy sem. A vallás ott fejti ki hatását, amikor felsőbb tekintélyhez köti egy norma kinyilatkoztatását, így emelve azt ki a belső értékrend instabil veszélyzónájából. A vallás egy normához való belső kötődést külső kötődéssé alakít, mivel Isten parancsolatához köti azt. A zsidó, majd később a zsidó-keresztyén etika is ilyen parancsolaton nyugvó etika, amely hatással van a lelkiismeretre és azon keresztül az engedelmességre. Ez az engedelmesség viszont mindig Istenre tekint, és sohasem a környezetre. Isten parancsolatai könnyen szembemennek a környezet tradícióival, s megkövetelik az egyéntől, hogy megtérésével forduljon szembe az árral, azaz váljon függetlenné hagyományaitól. De mielőtt rosszul értelmeznénk a parancs kifejezést, azt is látnunk kell, hogy az Újszövetség parancsolata, azaz az Újszövetség etikájának alapja a szeretet. A legfontosabb parancsolat kontinuitást képez az Ó- és az Újszövetség között. Azt látjuk, hogy az Újszövetség az Ószövetségből áthozza az „úr-szolga", „felettes-alattvaló" metafora engedelmességet követelő erejét, és nagyon is emberséges parancsolatokat fogalmaz meg a kölcsönösség, az empátia és a szolidaritás szempontjából. Lásd az aranyszabály normáját. Ez azt mutatja, hogy Jézus etikája tökéletes modellt mutat be számunkra, ahol a szabálykövetés és az empátia, az engedelmesség és a másik java, a felebarát érdeke kiegészítik egymást. A jézusi istenkép ötvözi az igazságos úr és a könyörületes atya képét. Isten kinyilatkoztatott igazsága minden norma forrása, így parancsolatai önkényesen nem relativizálhatóak, de minden parancsolatot a könyörület, az irgalom és a szolidaritás, azaz a szeretet lelkülete határoz meg, ahogy Pál fogalmaz a Rm 13,8–10-ben, „a szeretet tehát a törvény betöltése", vagy egy másik helyen a törvény a felebarát szeretésében teljesedik be (Gal 5,14). Az Újszövetség etikájának teljessége tehát az empatikus normarendszerben található.

Visszatérek a történethez. A vita nagyon is életszerű Jézus és a farizeusok között. A megmásíthatatlan parancs vajon megmásítható-e azért, mert az ember mégiscsak két lábbal a földön jár *(thészisz)*. E teológiai háttér bemutatásával válik

érthetővé Jézus érve, amikor a kemény szívet teszi meg minden baj és bűn forrásának, és érvel a megmásíthatatlan norma érdekében. A kemény szív még nem tört össze Isten szeretetének súlya alatt, a kemény szív még nem képes kölcsönös módon, a felebarát javát tekintve szeretni. A kemény szív sohasem lesz képes igazolni Isten igazságát, bármilyen jogrendet is alakít ki a valós élet rendezésére. Isten igazsága a szexuáletika alapja is. Ez az igazság önfeladásra, a felebarátért meghozott áldozatra, kölcsönös szeretetre, kitartó hűségre kényszeríti a lelkiismeretet egy házasság ápolásakor is.

És ugyanezt az etikai magatartást követeli meg a keresztyénektől akkor is, amikor elvált emberekkel érintkeznek. Az ítélkezés ellen már a II. Helvét Hitvallás is felvette a harcot, amikor a XXIX. artikulusban azt mondja: „elítéljük azokat, akik tiltják a másodszor való házasodást", jóllehet ezt szektás irányzatok ellen fogalmazta meg évszázadokkal korábban, ám akiknek hangja napjainkban is meghallható. Ennek az irgalmasságnak kell működnie akkor is, amikor menthető állapotban van még egy kapcsolat, de akkor is, amikor már nem, vagy pl. más etikai értékek (pl. az élet védelme) felülírják a válás tiltásának normáját. De a teológia és egyben a keresztyén emberek feladata az is, hogy irgalmas módon, de határozottan mutassa fel azokat az „elévülhetetlen" értékeket, a nem relativizálható normákat, amelyek a teremtés rendje szerint az élet szabadságát, teljességét és tisztaságát garantálják. Ennek feltétele pedig az újjáteremtett identitás, a Krisztusban való lét, a kemény szív helyett az új szív valósága.

Felhasznált irodalom

Bartha Tibor: Házasság és válás az Ószövetségben, a Talmudban és az Újszövetségben, *Theologiai Szemle* 13(1970/1–2.), 17–22.

Edwards, James R.: *The Gospel according to Mark*. The Pillar New Testament Commentary, Cambridge, Eerdmans Publisher, 2002.

Foucault, Michel: *The history of sexuality, Vol. 3. The care of the self*. First Vintage Books Edition, 1988.

Josephus, Flavius: *A zsidók története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1966.

Schrage, Wolfgang: *The ethics of the New Testament*. Edinburgh, T&T Clark, 1988.

Strack, Hermann – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte*. München, Beck, 1924.

Theissen, Gerd: *A Jézus mozgalom*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2006.

Theissen, Gerd: *Az őskeresztyénség élményvilága és magatartásformái*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008, 383–384.

Tromp, Johannes: *The Assumption of Moses. A Critical Edition with Commentary*. Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha (SVTP Vol. 10), Leiden, Brill, 1993, 270–285.

Wise, M. – Abegg M. – Cook, E.: *The Dead Sea Scrolls: A New Translation*. Harper Collins, 1996.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.3
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Lányi Gábor[1]

„Jézus megáll a családok küszöbén…” A család ábrázolása Muraközy Gyula rádiós prédikációiban

Abstract

“Jesus stands at the threshold of families…” The portrayal of the family in Gyula Muraközy’s radio sermons

A total of 109 radio sermons delivered by Gyula Muraközy, a Reformed pastor in Budapest between 1932 and October 1944, have survived. These sermons frequently addressed themes such as family life, the home, relationships between parents and between parents and their children, and making a living. Our current research highlights and examines five of these sermons in greater detail.

In summary, Gyula Muraközy’s radio sermons on the family demonstrate his belief in the importance of the family in a healthy human life. In his sermons, he addresses acute social issues and crises related to family life, such as rising divorce rates, domestic violence, livelihood issues (particularly the financial difficulties faced by young families and those with many children), abortion, and the trend towards having only one child. He does not shy away from criticising the existing political order on more than one occasion, setting the task of holding lawmakers and government leaders accountable and motivating them to the Church.

While it is clear that Muraközy did not see the solution as being found in human methods alone, his sermons invariably conclude that the solution to family crises lies in placing individual and communal life under the rule of Christ. In this way, the laws of God’s kingdom begin to reign within the family and among its members, and their daily lives are defined by love, forgiveness, patience, acceptance, selflessness, self-sacrifice and trust.

1 Lányi Gábor (PhD, Dr. habil.), református teológus-lelkipásztor, egyháztörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Tanszékének egyetemi docense. Kutatási területe: 20. századi magyar református egyháztörténet, református külkapcsolatok, egyház és állam kapcsolata a 20. században. *lanyi.gabor@kre.hu*

Although Muraközy's linguistic devices, images and illustrations are outdated, his sermons are still relevant today. They provide valuable, actionable lessons for modern pastors and congregants seeking answers to the challenges of family life. His sermons are timeless thanks to his insight and awareness of social and political issues affecting people. They are also notable for his openness and courage in addressing these issues from the pulpit, his method of examining contemporary phenomena by drawing parallels with biblical characters, stories and behaviours, the logical structure of his sermons, his effective and purposeful reasoning, his Scripture-based, mission-oriented evangelical theology and his emphasis on the eternal and the one true solution.

Keywords: Gyula Muraközy (1892–1961), Family, History of the Reformed Church in Hungary, Radio Sermons, Family Crises

Bevezetés

Muraközy Gyula rádiós prédikációi a Kálvin téri gyülekezet által kiadott prédikációgyűjteményben maradtak fent az utókor számára.[2] A gyűjtemény alapján 1932 és 1944 októbere között, tehát 12 évet átölelve, Muraközy Gyula 109 rádiós prédikációt mondott el, ami azt jelenti, hogy Ravasz László püspök után a legtöbbet. Nagyon gyakran fordult elő prédikációiban a családi élet, az otthon, a szülők egymással és gyermekeikkel való viszonya, a megélhetés témája,[3] ugyanakkor a 109 prédikáció közül jelenlegi kutatásunkba ötöt emeltem ki és vizsgáltam meg részletesebben, amelyek nem csupán említésszerűen, hanem konkrétabban

2 A Budapest-Kálvin téri Református Egyházközség kis füzetekben egyenként jelentette meg a rádiós prédikációkat 1932 és 1944 között, amelyek kötetekbe kötve találhatóak meg a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményében az alábbi jelzetek alatt (1-4430, 1-4431, 1-4432, 1-4791, 1-4792, 1-4793). Jelen tanulmányban a füzetek sorszámával, a prédikáció címével és elhangzási dátumával hivatkozunk a prédikációkra.

3 Pl. A gazdasági világválság utáni megélhetési nehézségek (47. Honnan tudod, hogy Jézus él?, 1934. április 8. 6.; 73. Szabadság, egyenlőség, testvériség! 1935. március 15.; 34.; 156. Levélnél egyebet semmit sem találа, 1938. március 20. 7.); lakhatási problémák (47. Honnan tudod, hogy Jézus él?, 1934. április 8. 6.; 75. A virágvasárnapi gyermekek, 1935. április 14. 48.; 78. Hol van Jézus? 1935. április 28. 70., 98. „Én vagyok a vég", 1936. január 1. 29.; 302. A gyermek, a karácsonyi követ, 1942. december 13. 5.); munkanélküliség (62. Az együttszenvedés csodája, 1934. november 4. 4.; 73. Szabadság, egyenlőség, testvériség! 1935. március 15. 33–34.); alkoholizmus (78. Hol van Jézus? 1935. április 28. 73., 88. Egyszerűbb és teljesebb élet, 1935. szeptember 1. 151.; 102. Utazás a holdba, nincs évszám. 62.; 119. Jézus olimpiásza, 1936. augusztus 16. 201.); válás (75. A virágvasárnapi gyermekek, 1935. április 14. 46.; 289. Az egyház Korinthusban, 1942. június 14. 1.); abortusz (112. Ki a hős? 1936. május 24. 159.); egykézés (73. Szabadság, egyenlőség, testvériség! 1935. március 15. 32.; 98. „Én vagyok a vég", 1936. január 1. 29.; 160. Apám, anyám és én, 1938. május 8. 3.), terhesgondozás hiányosságai (156. Levélnél egyebet semmit sem találа, 1938. március 20. 7.); kivándorlás (88. Egyszerűbb és teljesebb élet, 1935. szeptember 1. 153.; 197. Üzenet Babilonból, 1939. augusztus 6. 3.

a család témaköréhez kapcsolódnak. Ezek közül kettő anyák napján elmondott igehirdetés,[4] amelyekben Muraközy nemcsak az édesanyákról, hanem az ünnep kapcsán a teljes családi életről fogalmaz meg a Szentíráson alapuló megállapításokat. Egy közülük virágvasárnapi,[5] míg a maradék kettő nem kiemelt ünnep kapcsán elmondott igehirdetés, ám éppen ez a kettő, a „Jézus és a család"[6] és az „Egy család Kr. u. 30-ban"[7] fókuszál a legszorosabban a családi életre. A továbbiakban a prédikációkat elhangzásuk kronologikus sorrendjében mutatom be és elemzem, előtte azonban vázlatosan ismertetem Muraközy Gyula életét, szolgálatának, illetve rádiós prédikációinak jellegzetes vonásait.

Muraközy Gyula élete és szolgálata

Muraközy Gyula 1892-ben született Budapesten, ahol később gimnáziumi és teológiai tanulmányait is végezte. Teológus évei alatt elkötelezett hívévé vált a belmissziónak, a református egyház személyes megtérésekből eredő belső lelki megújulásának és az ebből fakadó aktív és széles körű társadalmi szerepvállalásnak. Látókörét franciaországi és amerikai tanulmányutak szélesítették.[8] Az első világháború alatt a budapesti Kálvin téren volt segédlelkész, majd 26 évesen a *Kecskeméti Református Egyházközség* hívta meg őt lelkipásztorának. Már kecskeméti szolgálatát is jellemezte a szociális téren megnyilvánuló aktivizmusa: közreműködött a tanítónőképző és a Madas-árvaház építésében, ifjúsági szervezeteket koordinált és diakonisszákat foglalkoztatott a tanyavilágban élők felzárkóztatása és elesettjeinek segítése céljából.[9] Ezen túl a kecskeméti *Reformátusok Lapja* hetilap szinte minden számába írt vallásos témájú cikkeket, verseket, amelyek a lelkészi szolgálatán túl is emelték népszerűségét a hívek körében, és a református sajtóban is növelték jártasságát.[10]

1932-ben a Budapest-Kálvin téri gyülekezet hívta meg másodlelkészének, ahol irányítása alatt új missziói munkaágak szerveződtek, például az ifjúság és a gyermekek körében. Házi istentiszteleteket kezdeményezett, gyülekezeti lapot alapított. Tovább folytatta szociális segítő tevékenységét, bekapcsolódtak a *Sáfár Szövetség* tevékenységébe, amely a Kálvin téren 150–200 fő szerény, de rendszeres adományából tevékenykedett, míg az önkéntesekből álló *Thábita* Kör a gyüleke-

4 140. Apám, anyám és én, 1938. május 8.; 318. Kik vagyunk mi: szülők?, 1943. május 9.
5 75. Virágvasárnapi gyermekek, 1935. április 14.
6 39. Jézus és a család 1934. január 21.
7 103. Egy család Kr. u. 30-ban, 1936. február 16.
8 Kovács Bálint: Száz éve született Muraközy Gyula (1892–1961), *Confessio* 16(1992/3.), 50–58, 52.
9 Kiss Réka: Társadalmi kérdések – egyházi válaszok: Muraközy Gyula lelkipásztori tevékenysége, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 1*., Budapest, Argumentum, 2006, 591–600, 591–592.
10 Rigó Róbert: A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség Kecskeméten. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica,* 67/1 (2022.), 259–296. DOI: 10.24193/subbtref.67.1.15.

zet két diakonisszájának karitatív szolgálatát, a *Márta-* és *Bethlen Kata-kör*ök a cselédeket segítették, sőt állást kereső cselédlányok számára átmeneti szálláshelyet biztosítottak a Kálvin tér 8. szám alatt. A gyülekezet Ravasz László irányításával, a fővárosi szervekkel együttműködve három, majd négy szeretetotthont tartott fent idősek részére, Balatonszemesen üdülőt vásároltak a szegény gyermekek nyaraltatására, 1934-ben a diakonisszák 451 szegény családot gondoztak, és az ún. szegénynapokon még több főt, mintegy 2000 embert értek el segélyeikkel, egy év alatt 28 mázsa ételt és 2,5 mázsa ruhát osztva szét.[11]

Muraközy fontos szerepet játszott a református egyházi sajtó megteremtésében is. 1929-től a belmissziói irányultságú *Református Figyelő*nek, majd annak a konfesszionalista *Kálvinista Szemlé*vel való összeolvadása után (1934) a református egyház első hivatalos lapjának, a *Református Élet*nek lett a felelős szerkesztője.[12] A 35 ezer példányban megjelenő hetilap a korszak társadalmi problémáira választ kereső református értelmiség egyik fontos szócsövévé és fórumává vált, helyet adva a radikálisabb társadalmi reformtörekvések (pl. a földreform terén) hangoztatásának is, hasonlóképpen a szintén Muraközy által évente megszervezett *Magyar Élet-konferenciákhoz*.[13]

Muraközy kiemelt fontosságot tulajdonított a városi munkássággal való foglalkozásnak, aminek eredményeképpen 1938-ban megszervezte az *Evangéliumi Munkásszövetség*et (később *Magyar Református Munkásszövetség*).[14] Muraközy – és persze az ebben mögötte álló Ravasz-egyházkormányzat – célja az volt, hogy a munkásságnak a kommunista, szociáldemokrata és nemzeti szocialista megoldási javaslatok helyébe evangéliumi programot adjon, követve ebben persze az ekkor már színre lépő katolikus szociális mozgalmak példáját is.[15]

Muraközy 1942–1946 között a *Református Egyetemes Konvent* missziói előadója volt, és ő szerkesztette a Konvent *Belmissziói Útmutatójá*t is. 1942 októberében az ő elnökletével alakult meg a *Jó Pásztor Bizottság,* amelynek eredeti célja a zsidóból reformátussá lett egyháztagok szociális és lelkigondozása volt, de amely a német megszállástól kezdve a református zsidómentés központi intézményeként funkcionált.[16] Muraközy szintén része volt a németellenes ellenállás református kapcsolati hálójának.

11 Uo., 594.

12 Abloncz Balázs: A Református Élet hetilap és a budapesti reformátusság (1934–1944), in: Kósa László (szerk.): Reformátusok Budapesten 2., Budapest, Argumentum, 2006, 1211–1229, 1212.

13 Kovács: *Száz éve,* 55.; Kiss: *Társadalmi kérdések,* 595.

14 Kiss Réka: Egy fejezet a református egyház szociális programjának alakulásából – a Magyar Evangéliumi Munkásszövetség (1938–1947), *Protestáns Szemle* 10(2001/4.), 207–238.

15 Programadó jelentőségű Ravasz László püspöknek a MÁV gépgyárban 1921. december 18-án elmondott beszéde. Nyomtatásban: Ravasz László: *Szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa*. Tisztviselőtelepi Református Misszió, Budapest, 1922.

16 Bereczky Albert: *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen*, Református Traktátus Vállalat, Budapest, 1945.; Komoly Ottó naplója 1944, in: Majsai Tamás – Schmidt Mária (szerk.): Ráday Gyűjtemény Évkönyve 3., Budapest, 1984, 238.

1945 után Muraközy Ravasz híve maradt, és komoly kritikákat fogalmazott meg a Bereczky Albert és Békefi Benő nevével fémjelzett belső egyházi ellenzékkel kapcsolatosan.[17] 1946 novemberétől a dunamelléki kerület lelkészi főjegyzője – „püspökhelyettese" – lett, Ravasz László először őt jelölte meg mint utódját a dunamelléki püspöki tisztségben.[18]

Ez azonban a pártállami érdekek miatt nem történhetett meg. Muraközy 1949-ben lemondott főjegyzői tisztéről,[19] valamint az Élet és Jövő református egyházi hetilap főszerkesztőségéről. 1952-ben a belügyi szervek együttműködésre kényszerítették. Miután egy évre rá új lelkésztársa a Kálvin téren maga Bereczky Albert püspök lett, amint erre lehetőség adódott, nyugdíjba küldték (1955).

Nyugdíjazása miatt az 1956-os események alatt végig háttérben maradt, a református *Megújulási Mozgalom* tevékenységéből is kimaradt. A kiépülő Kádár-rendszer társadalmi elfogadottságának megerősítéséhez szükségessé vált az olyan népszerű és hiteles, a forradalomban és a megújulási mozgalomban nem „kompromittálódott" egyházi személyek előtérbe helyezése, amilyen ő. Ezért válhatott lehetségessé, hogy a Kálvin téri gyülekezet 1957 tavaszán újra lelkipásztorának hívta meg, emellett pedig több közegyházi szerepkört is kaphatott (*Konventi Iroda* vezetése, az Ökumenikus Tanács főtitkársága, a *Református Egyház* szerkesztőségének elnöksége). Életének utolsó szakasza sok dilemmatikus kérdést vet fel.[20] Muraközy Gyula 1961. augusztus 31-én halt meg Budapesten.

Muraközy Gyula rádióban elhangzott prédikációi

Muraközy Gyulának tehát az 1932 és 1944 közötti 12 évből 109 rádiós prédikációja maradt fenn, Ravasz László után a legtöbb. Prédikációi a legtöbb esetben az elmondás időpontjához közel eső egyházi ünnephez kapcsolódtak (Virágvasárnap, Húsvét, Áldozócsütörtök, Pünkösd, Advent, Karácsony, Óév, Újév), de a nemzeti ünnepekre (március 15. és október 6.), illetve kiemelt nemzeti eseményekhez (pl. Erdély visszatérése) és egyéb jeles alkalmakhoz (pl. anyák napja, iskolakezdés szeptemberben, diakonisszaszentelés, amerikai magyar reformátusok vasárnapja, külmissziói alkalom) is kapcsolódott nem egyszer teljes prédikáció. Majdnem mindegyik prédikációjában találkozunk azzal, hogy egy-egy jól elhelyezett megjegyzéssel, utalással reflektált a különböző társadalmi, politikai ügyekre,

17 Muraközy Gyula: Zsinat előtt, *Élet és Jövő* 14(1947/8.).

18 Ravasz László: *Emlékezéseim*. MRE Zsinati Sajtóosztály, Budapest, 1992, 334.

19 Muraközy Gyula rokona, Révész László emlékirata szerint a püspökhelyettest az Államvédelmi Hatóság emberei a testvére, Muraközy Dezső – aki harcolt a Tanácsköztársaság ellen – lebuktatásával és kivégzésével zsarolta és kényszerítette lemondásra. Kádár Annamária (szerk.): Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltárából. MNL, Budapest, 2018, 97.

20 Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1992, 149.

jelenségekre és aktualitásokra. Akár azt is mondhatnánk, alig maradt olyan közéleti téma, amit ne említett volna meg, és ne vont volna Isten igéjének a mércéje alá.

Igehirdetésének stílusa a mai fül számára pátoszos, bonyolult és dagályos, de akár még kortárs, népszerű prédikátortársaival összehasonlítva is fennáll ez a megállapítás. Megértését segítette, hogy prédikációinak elvont tartalmait a hétköznapi életből vett példákkal, személyes élményein alapuló történetekkel tette kézzel foghatóbbá, alkalmazhatóvá hallgatósága számára.[21]

Muraközy prédikációiban kulcsszerepet játszottak a társadalmi problémák, elsősorban a szociális kérdés, amely nála elsősorban úgy jelentkezett, mint szegénység és gazdagság kérdése. Ő egyikben sem a bűnt, hanem Isten rendelését látta, és inkább azt emelte ki, hogyan éli meg az ember a szegénységét vagy gazdagságát: ha gazdag, akkor Isten szerint és felebarátai javára használja-e a javait, ha szegény, akkor tud-e tűrni, elfogadni, alázatosan várni Isten megsegítő kegyelmét?[22]

Muraközy Gyula rádiós prédikációi a családról

Jézus és a család (1934. január 21.) – „enyém a család és akkor enyém a holnap"

A prédikációnak három alapigéje is van,[23] de a háromból főképpen az elsőre koncentrál, arra a történetre, amikor József halála után hozzátartozói visszahívják az ekkor már küldetését végző Jézust, hogy mint elsőszülött fiú térjen vissza családja körébe, és családfőként gondoskodjon róla. Jézus a következő válasszal utasítja el a kérést: „De ő így válaszolt nekik: Ki az én anyám, és kik az én testvéreim? És végignézve a körülötte ülőkön, így szólt: Íme, az én anyám és az én testvéreim. Mert aki Isten akaratát cselekszi, az az én testvérem és az én anyám."[24]

Az igehirdetés fő kérdése, amelyet a korszak képekben gazdag retorikáját használó Muraközy az „ácsmester" Jézusnak tesz fel, azt, hogy „miért törnek ösz-

21 Ennek szemléletes példája: diakonissza szolgálata a zsinati főgondnok halálos ágyánál, aki rácsodálkozik arra, hogy ő kicsoda (19. A diakonissza, 1933. május 21. 6.); beszélgetés véletlen kihallgatása a vonaton (49. Az írás csodája, 1934. május 6. 1.); öngyilkossági kísérletet elkövető asszony rendőrségi híre (62. Az együttszenvedés csodája, 1934. november 4. 3.); bűnbánó parasztember története (70. Miért igaz a vallásom? 1935. február 3. 5.); munkát kérő munkás jön be Muraközyhez a parókiára (73. Szabadság, egyenlőség, testvériség! 1935. március 15. 33.), Muraközy sétálgat egy faluban és szembesül a falusi élet árnyoldalaival (78. Hol van Jézus? 1935. április 28. 70–71.), Muraközy focizó fiúkat lát, akik meghallják a rádióban, hogy magyar aranyérem született az olimpián (119. Jézus olimpiásza, 1936. augusztus 16. 197.); emberek villamos helyett gyalog járnak, hogy többet adakozhassanak (247. Krisztus böjtöt hirdet, 1941. március 16. 6.); ideges gyerek az orvosnál (274. Jézus meghasonlást támaszt, 1942. január 4. 3–4.); kisgyerekek „nem"-korszaka saját családi tapasztalatából (274. Jézus meghasonlást támaszt, 1942. január 4. 5.).

22 Lásd pl. 52. A gazdagok, a szegények és Jézus, 1934. június 17.; 92. A látható Jézus, 1935. november 3.

23 Mk 3,21; 31–35; Mk 6,1–6; ApCsel 1,14.

24 Mk 3,33–35.

sze a modern család tartó gerendái és mit kell építeni helyettük?"[25] Muraközy nagyon gyakran utalt prédikációiban közismert, a nyilvánosságot foglalkoztató közelmúltbeli eseményekre, társadalmi kérdésekre, jelenségekre. A bevezetőben is megsejthetünk egy ilyen konkrét, nagy figyelmet kapó és sokakat foglalkoztató esetet, vagy akár többet is, amikor arról beszél, hogy családi otthonok „korhadt oszlopát" egy helyen gyilkos gyermek, máshol gyilkos szülő „rázta meg" és hogy „bölcs szakértők vizsgálják meg a romokat, hol volt az építési hiba?"[26] A korszak sajtója több családon belüli sajnálatos gyilkosságról tudósított csak ebben a szűkebb időszakban is, nem azonosítható be, Muraközy pontosan melyikre is utalt közülük, de talán ő sem találta szükségesnek, hogy konkrétabban és ne általánosságban szóljon a családi élet legakutabb válságtünetéről, a családon belüli erőszakról.

Muraközy a válaszadást először Jézus meg nem értettségével kezdi, mégpedig, hogy Jézus anyjának és testvéreinek is időre volt szüksége, hogy Jézusban ne a gyermeket és játszótársat, hanem az Isten küldöttjét lássák meg. Ezen rész fő üzenete, hogy Jézus számára nem voltak ismeretlenek a családban zajló viták, konfliktusok. József halála után, amit Muraközy ezek szerint Jézus nyilvános szolgálatának kezdete elé helyez, „Jézus első elrejtett szolgálata" mint elsőszülött fiúnak, földi családjáról és özvegy édesanyjáról való gondoskodás volt: „életfája első lombjával egy árva családi házat kellett védelmeznie."[27] Ebből kiindulva Muraközy azzal húzza alá az egészséges családi élet fontosságát, hogy a később az isteni küldetését végző Jézus is a család mintájára alapítja meg az Isten akaratát követők közösségét, a keresztyén gyülekezetet: „egy nagy család alapítójaként járt a földön, amelynek Isten az atyja. Isten kimondhatatlan káprázatos valóságát csak ezen emberi kép színes üvegdarabján át tudta megmutatni az emberi szemek számára, hogy Isten Atya."[28] E jézusi keret által a család a keresztyén ember számára „indulás és érkezés". Az ember földi családban indul, majd mennyei családba, gyülekezetbe, egyházba, az Istennel való kapcsolatba kell érkeznie, és ez a kettő szorosan össze is függ egymással: az indulás, a földi család a „szentség iskolája" Muraközy számára. A gyermek nemcsak a hit tartalmi elemeit sajátítja ott el, hanem érzelmi, erkölcsi formálódásának is ez az elsődleges színtere: „családi otthon és a templom csak akkor saját maga, ha egyúttal a másik is. A templom népe egy nagy család és a család kicsi serege egy parányi gyülekezet."[29] Ehhez kapcsolódóan Muraközy kitágítja a fókuszt, és azzal zárja ezt a részt, hogy a nemzeti, társadalmi megújulás, a „nép megmentése" is ezen a legalapvetőbb szinten, a család szintjén kell megkezdődjön: „ezt a kicsi hajlékot betöltöm az én sugárzó békességemmel, enyém a család és akkor enyém a holnap."[30]

25 39. Jézus és a család (1934. január 21.), 2.
26 Ua.
27 Uo., 3.
28 Uo., 4.
29 Ua.
30 Uo., 5.

A családi élet, a szülők, gyermekek, unokák egymással való viszonya mindemellett annak a tükre is, hogy a szülők fontosnak tartják-e és ápolják-e az Istennel való kapcsolatukat, megélik-e és gyakorolják-e hitüket? „… a családi otthon maga is nagy ítélet. Az egész életünk a mieinkben, a hitvesünkben, gyermekeinkben ítéltetik meg. / Isten a hitünket a családunkon, a gyermekeinken méri meg és mutatja meg másoknak."[31] A családi élet a családtagok hitének a tükre.

Végül arról szól Muraközy, hogy Jézus útja a családhoz ma is az, ahogyan egy ponton az ő vér szerinti rokonai is felismerték benne Isten Fiát, a Messiást, úgy a mai családtagok közül is meglássa benne – először akár csak egyvalaki is – a Megváltót, aki révén aztán a többiek is hitre juthatnak: „Néha egy bibliás asszony, néha egy vasárnapi iskolás gyerek, néha egy boldogan megrendült férfilélek az ajtó, amelyen át Krisztus belép."[32]

A hívő családi élet fontos elemeként Muraközy a közös családi imádkozást jelöli meg, és arról is szól, hogyan formálja át a család hétköznapi életét az Istenhez tartozás megélése, ami segít a nehézségek elviselésében, türelmesebbé tesz, megtanít meglátni a másikban a jót, közös teherhordozásra nevel, sőt a meghalt szerettek kapcsán is vigasztalást, megbékélést ad: „Egy kunyhó törött ablakán át is megmutatja az örökkévalóságot."[33] Illetve visszautalva a bevezetőben említett családon belüli gyilkosságokra, kiemeli: „Azok a gyermekek, akiknek mennyei kenyeret adtál, nem fognak soha gyilkos tőrt emelni reád."[34] Zárásul Muraközy a családi élet Krisztus uralma alá helyezésében látja meg az egész magyar társadalom gyógyulásának lehetőségét is: „Egy-egy ilyen család egy kis gyülekezet. Ez a ház maga templom. Gondoljátok el, ha százezer ilyen templom volna a magyar földön, ha száz és százezer kicsi gyülekezetben égrecsapó lánggal égnének boldog szívek, milyen pirkadás, milyen hajnal lenne ebből!"[35]

Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.) – „a családnak az egyetlen megoldása, hogy templom legyen"

Muraközy következő, közelebbről a családi élettel foglalkozó rádiós igehirdetése egy 1935 virágvasárnapján elmondott prédikáció, amely Jézus Jeruzsálembe való bevonulásának Máté evangéliumában megírt változatából, a virágvasárnapi események végét veszi alapigéül: „Amikor pedig a főpapok és az írástudók látták a csodákat, amelyeket tett, és a gyermekeket, akik a templomban ezt kiáltozták: Hozsánna Dávid Fiának! – haragra lobbantak, és így szóltak hozzá: Hallod, mit mondanak ezek? Jézus pedig így válaszolt nekik: Hallom. Sohasem olvastátok: »Gyermekek és csecsemők szája által szereztél dicséretet?«"[36]

31 Uo., 7.
32 Ua.
33 Ua.
34 Ua.
35 Uo. 8.
36 Mt 21,14–16.

Az igehirdetés kezdő felütése, hogy Muraközy felhívja a figyelmet a válások számának közelmúltbeli jelentős növekedésére:[37] „a nemzet aggódó pásztorai a válóperek óriási iratcsomóit olvasgatva, lángragyúlt arccal hirdetik: roskadozik a magyar családi otthon."[38] A probléma orvoslását többen abban látják, hogy a válást jogilag kellene megnehezíteni, vagy egyenesen megtiltani. Muraközy ehelyett arra hívja fel a figyelmet, hogy a válás nem maga a betegség, hanem pusztán annak a tünete, hogy a családi élet beteg. Utalást tesz arra, hogy a családnak sok egyéb funkciója is van, de amiről bővebben kíván szólni, az a gyermeknevelés. A válások egyik okaként a gyerekvállalás és gyereknevelés nehézségeire irányítja rá a figyelmet. Az első nehézség az maga a megházasodás és az új közös élet elkezdésének külsődleges nehézségei, a „fészekrakás". Szemléletes képpel élve az első világháború csatatereinek helyén ültetett erdőkre utal, amelyekbe jó ideig nem költöztek vissza a madarak: „Nem az az első kérdés, hogyan ne váljanak el, az a nagy kérdés, hogyan rakhassanak fészket a nyomorúságnak és a szegénységnek ebben az erdőségében."[39] A világgazdasági válságot követően 30–35 éves férfiak panaszolják, hogy nincsenek meg az anyagi lehetőségeik a családalapításra, arra, hogy a fiatal párnak saját otthona lehessen. Ha van is, az is sokszor alkalmatlan arra, hogy a fiatal pár ott gyermeket vállalhasson: „pincelakás, vagy padlásszoba, vagy sötét, nedves konyha. Nem tud itt az életünk a szegénységünk miatt gyümölcsöt hozni."

Muraközy ezután olyan tabudöntögető és eszméltető kijelentést tesz, amelyre bizonyosan felkapták a fejüket a korszak rádióhallgatói: „Aztán az egész magyar társadalom valójában nem szereti a gyermeket."[40] Megállapítását azzal illusztrálja, hogy az állás- és albérlethirdetésekben főleg gyermekteleneket keresnek, illetve, hogy a forgalmi és fogyasztási adó is jobban sújtja a sokgyermekes családokat mint a gyermekteleneket. „A sokgyermekes szülő hajol meg legjobban az élet gondjai alatt. Ki látja ezt meg? Mikor az alma termőben van és piros almák, mint gyönyörű piros harangok csengetnek rajta, akkor alátámasztják az ágakat, mert összetörne a fa édes terhe alatt, mert drága ajándékot készít a holnapra."[41]

A megoldáshoz nemcsak az kell, hogy a magyar társadalom ne egy Heródes legyen, aki az élet városából „kiirtja a gyermeket" hanem, hogy a jövő nemzedéket úgy neveljék, Isten ajándékát láthassa meg a gyermekekben. De általánosságban szólva is Muraközy a jövő zálogaként azt látja, hogy a jövő nemzedék „Krisztust kiáltsa fejedelmének". Arra is felhívja a figyelmet, hogy nem az a fontos, hogy sok gyerek legyen, hanem hogy a gyerekek „virágvasárnapi gyermekek" legyenek. Több helyen is szó esik arról a prédikációban, amit Muraközy így mond egy helyen: „Sokat vétkeztünk emberek ellen, sokat hitvestársunk ellen, de a legnagyobb

37 Sajnos a KSH nem őrzött meg válási adatot 1920-ból. 1910-hez képest valóban megduplázódott Magyarországon a válások száma 1930-ra. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html

38 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 46.

39 Uo., 48.

40 Ua.

41 Uo., 49.

vétek a gyermek ellen való vétek."[42] E kapcsán szól Muraközy a követelődző, számonkérő nevelés kárairól, illetve arról, hogy hogyan öröklődik át egyik generáció szomorúsága, szorongása, kétségeskedése a másikba: „Ne ültessétek el a gyermeklelket homályba, hűvös árnyékba, a magatok szomorúságába, kételkedésébe. Elhervad ott az élete."[43] A gyermekek tudatában vannak az őket körülvevő felnőtt világ képmutatásainak és visszáságainak, mégis ott van bennük a lehetőség, hogy ezek között, ezek ellenére is rezonáljanak arra a tisztaságra és szentségre, amely Jézusban nyilvánul meg. „A magyar családnak az a nagy kérdése, hogy a mi otthonunkban, a te otthonodban meglátja-e a te fiad és a te leányod Krisztust? […] a családnak az egyetlen megoldása, hogy templom legyen, megtisztított virágvasárnapi templom, amelyikbe bevonul az Úr […] Csak úgy láthatja meg a fiam és leányom, ha én is látom és te is. Olyan magyar társadalom kell, amelyik Őt mutatja meg a gyermekeinek. […] Amelyik nemzet gyermekei Őt dicsőítik, annak a nemzetnek boldog családjai vannak, annak a nemzetnek jövendője van."[44] Muraközy végkövetkeztetése, hogy annak az érdekében, hogy a gyermekek „virágvasárnapi gyermekek", Istent életükbe fogadó és az Istenre találás öröme által őt dicsőítő emberek legyenek, a felnőtteknek „virágvasárnapi szülőknek" kell lenni.

Egy család Krisztus után 30-ban (1936. február 16.) – „Jézus megáll a családok küszöbén"

„Valamilyen korban egy családot megismerni azt jelenti, annak a társadalomnak a jövendőjébe nézni, amelyiknek vezetője ez a család. Hogy milyen lesz holnap a világ, azt akkor tudod meg, ha megismered, milyenek ma az apák, az anyák és a gyermekek" – hangzik Muraközynek a családdal kapcsolatos prédikációi közül a legkifejezőbbnek, az „Egy család Krisztus után 30-ban" címűnek a bevezetőjében. Az igehirdetés a „Salome táncaként" ismert történetet veszi alapjául.[45] Miután bevezetőjében röviden ismerteti a bibliai történet szereplőinek előtörténetét és jellemét, először Heródes Antipasra fókuszál, mint apára. Kiemeli, hogy Márk evangélista beszámolója szerint Heródes bár felesége hatására bebörtönöztette a kapcsolatukat (Heródiás korábban férje testvérének volt a felesége) kritizáló Keresztelő Jánost, de máskülönben szívesen hallgatta tanításait. Muraközy Heródest gyenge embernek tartja, aki nem tudott szembeszállni valaki másnak, ebben a helyzetben a feleségének rosszakaratával, aki „táncoló mostohalányát mámoros szemekkel méregeti"[46] és könnyelmű ígéreteket tesz. „Az olyan családnak, amelyiknek ilyen feje van, a pusztulásba kell belehullania. Ez a társadalom, amelyet ilyen férfi vezet, a halál útján jár."[47]

42 Uo., 51.
43 Ua.
44 Uo., 50.
45 Lekciója: Mk 6,14–29; textusa: Ef 5,33; 6,1 Salome nevét nem említi a Szentírás sem a történet márki, sem mátéi változatában (14,6–11), hanem Biblián kívüli forrásokból ismerjük.
46 103. Egy család Krisztus után 30-ban (1936. február 16.), 71.
47 Uo., 72.

Az, hogy ez utóbbi megjegyzésével Muraközy esetleg a második feleségének halála után az első, tőle korábban elvált feleségével újraházasodó, és emiatt egyházi körökben kritikával illetett Gömbös Gyula hivatalban lévő miniszterelnökre gondolt-e, sajnos nem több, mint feltételezés.

Mindenesetre Muraközy elsődleges fókusza ebben a családról szóló prédikációjában az apa. Aláhúzza, hogy az igehirdetésekben többször esik szó az édesanyákról pedig „a család útját a férj és apa mutatja meg".[48] Heródessel Jézus nevelőapjának, Józsefnek a példáját állítja szembe, akinek gondoskodása, felelősségvállalása, szeretetteljessége kapcsán bátran használhatta Jézus azt a képet, hogy úgy kell az embernek szeretnie Istent, mint ahogy a gyermek szereti az apját. Muraközy képes beszéde szerint a családban az apának nem a „habzó serleg"-et, hanem a Szentírást kell magasba emelnie.

Az apa után az anyát, Heródiást veszi górcső alá. Szerinte egy korszak lelkülete az asszonyok lelki vonásaiban ragadható meg. Heródiás nem volt ellensége a bűneit elfedező hivatalos vallásosságnak, de a „puszta prédikátora, …, akit nem vett körül kábító szertartás, aki az Isten beszédét mondta, lerántotta lelkéről a hazugság fátyolát".[49] Heródiás legfőbb bűne Muraközy szerint az volt, hogy a „lelkiismeretet akarta megölni", azért akarta Keresztelő János halálát, mert annak léte is ébren tartja Heródes lelkiismeret-furdalását, hogy nem lett volna szabad őt testvérétől elszeretnie. Muraközy szerint a nők, anyák és feleségek inkább hajlamosak arra, hogy az ő közvetítésükkel érkezzen be a családba a „tisztább világok üzenete", éppen ezért különösen is tragikus, ha éppen ők lesznek azok, akik önzésük, bűneik, hatalomvágyuk miatt ártalmas tényezőként vannak jelen. „Amit a férfi elront, még a nő helyre tudja hozni, de amit az asszony ront el a világon, annak kijavítására nincs hatalma a férfiléleknek."[50] Míg Heródessel Józsefet, addig Heródiással Máriát állítja ellentétpárba Muraközy: „Amíg nem Heródiások állnak a férfiak mellett, hanem Máriák, addig van reménysége ennek a világnak, hogy elérkezik a kereszten át a húsvét ünnepéhez."[51]

A szülők után Muraközy a gyereket, Salomét mutatja be. Salomének nem róható fel, hogy testiségével akar érvényesülni a világban, mivel a szülei ilyen világképpel, szándékokkal és vágyakkal bocsátották őt útnak. A prédikáció ezen szakasza az „És Salomé táncol…" mondat ciklikus, mintegy refrénszerű ismétlésével mármár lírai módon szemlélteti, hogy a könnyed szórakozás és a testi élvezetek előtérbe helyezésével hogyan tolja el magától a fiatalság a jelen politikai és társadalmi közállapotának szomorú valóságának felismerését. „És Salome táncol, mert ezt parancsolta az anyja, mert így látja apja szépnek, mert senkise mondta meg neki, hogy nem ez az élet útja, ez csak egy kábult körforgás, amelyiknek az ára, hogy

48 Ua.
49 Uo., 73.
50 Ua.
51 Uo., 74.

meghal a próféta, és elpusztul az egész család és elsüllyed a királyi vár."[52] De ezzel a fajta fiatalsággal is szembehelyezhető egy másik. Egy „kutató és kereső sereg", amely még sokszor szemben áll Jézussal, amely „műhelyekből és védtelen otthonokból" jön, de „amelyik érzi, hogy változott a világ, valahol sejti a pirkadást. Nyugtalanul keres és meg fog érkezni".[53] Muraközy végül kérdésekkel zárta prédikációját: A hallgatósága vajon milyen apa, anya és gyermek? Mit látnak a szülőkön a gyermekek, milyen példával bocsájtják el őket az életbe? „Jézus megáll a családok küszöbén. Ő az élet ura, apák, anyák és gyermekek boruljunk le előtte."[54]

A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.) – „Azé a holnap, akié a gyermek."

Muraközy ezen igehirdetését az életösztön bemutatásával kezdi, ami után pedig arról beszél, hogy „halál-ösztön" is létezik, az embernek ösztönös hajlama van mások és maga rombolására is. Ez a „halál-ösztön" egy társadalmat is magával ragadhat, és ennek a mutatója az, hogy egy ország hogyan bánik a gyermekekkel. Az élő egyház és nemzet „életparancsa" Jézus szava: „engedjétek hozzám jönni a gyermekeket", amelyből kiindulva Muraközy még ha elvont és árnyalt képeket használva is, de egyértelmű és erős abortuszellenes véleményt fogalmaz meg. Engedjétek hozzám jönni, Muraközy értelmezésében, ma elsősorban azt jelenti, engedjétek megérkezni a gyermekeket az életbe. „Mindenki gyilkos, aki emberéletet önzésből, haszonvágyból életcsírában összetör, elpusztít, a halál-ösztönnek az élettől való borzadásával a Sátán béresévé teszi magát."[55]

Ugyanakkor nem elég a gyermekeket pusztán csak az életbe megérkezni hagyni, Jézushoz is kell vezetni őket. „Az az apró kicsiny élet, akit úgy várnak előre, mint szörnyű terhet, teher is marad."[56] Ehelyett már a születendő gyermekben meg kell látni Isten szövetségesét. A gyermek érkezése a család és az egyház számára nem teher, hanem öröm, legalábbis erre kellene eljutnia. Ennek kapcsán egészen gyakorlatias megállapításokat tesz Muraközy, amikor előhozza, hogy akinek öröm a gyermek érkezése, az nem siet el a templomból, amikor a keresztelés sorra kerül (abban az időszakban jórészt az istentiszteletek végén tartották a keresztelőt). „Nem siethetsz ki a templomból, amikor a te hited örököse, a te legkisebb testvéred megjelenik. Csak a halál ösztöne lehet, amelyik letakarja előled, amelyik miatt öt percet is sajnálsz tőle."[57]

Ezután Muraközy háromfajta társadalomfelfogást vázol fel. Az első a „múzeum-ország", amely a múltjából él kulturálisan, de gazdaságilag is. Más társadalmak a jelenben olyan erősek, hogy nem kell aggódniuk a jövő megélhetése felől. A magyar társadalom viszont „pusztán átvándorló nép", az ilyen társadalom jövőjének

52 Ua.
53 Uo., 75.
54 Ua.
55 114. A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.), 159.
56 Ua.
57 Uo., 161.

záloga a gyermekekben, sőt Muraközy szerint a gyerekszámban van. „Azért ebben a nemzetben a legdrágábbak és legfontosabbak a sokgyermekes családok." Ez azt a feladatot rója az egyházra, hogy szüntelenül kérdőre vonja az ország törvényhozóit és vezetőit, hogy eleget tettek-e a sokgyermekes családok anyagi és erkölcsi megsegítése érdekében. Sőt, Muraközy azt a korabeli kezdeményezést is behozza igehirdetésébe, hogy az egykézés ellenében igazságos lenne, ha az egyetlen gyermeket vállaló, nevelő családokban az örökség ne csak azt az egyet, hanem mellette másik két, nincstelen gyermeket is megillessen: „Hiszen itt minden emberi örökséget úgy kell tekinteni, mint amelyik legalább három gyermeké legyen és ha egy gyermek sem maradt, vagy egyetlen van, aki örökölné a földet és a házat, akkor a láthatatlan gyermekek részét öröklöjék a meglévő, látható gyermekek, a nagy nemzetcsaládban."[58] Még bővebben és konkrétabban érvel Muraközy a gyermektelen házaspárok és egyedülálló férfiak gyermektelenségi adójának bevezetése mellett: „Minden magános, kereső férfi terhe legalább három gyermek legyen, három ismeretlen ismerős."[59]

Zárásként Muraközy a református templomok tornyán látható csillaggal szemléltet: az egyház „betlehemi csillagának" kell elvezetnie az embereket a gyermekhez, ráeszméltetni őket a gyermekvállalás és a sokgyermekes családok támogatásának fontosságára. „A mi templomaink felett megállt a betlehemi csillag, amikor a holnapokba nézve, a jövendők felé vándorolva megérkezünk, megtaláljuk itt az első gyermeket, Krisztust, a gyermek Urát, az Isten legnagyobb ajándékát, s a gyermeket, a jövő fejedelmét: megtaláljuk a holnap titkát. Azé a holnap, akié a gyermek."[60]

Apám, anyám és én (1938. május 8.) – „apa a hit, az anya a szeretet tanítása, a gyermek a reménységé."

Muraközynek ez az anyák napi prédikációja azzal kezdődik, hogy nem teheti meg azt, hogy ezen ünnep kapcsán csak az édesanyákról szóljon, hanem „legyen ez a mai nap a szüleinkkel való lelki találkozás, a család ünnepe". A 12 éves Jézus Jeruzsálemben való bemutatásának története kapcsán Muraközy egyaránt kívánt szólni a szülőkről és a gyermekekről.

Először az apáról, Józsefről beszél, akit csendes, zárkózott emberként, „nagy hallgató"-ként fest le, aki ugyan egyedül járt „vallásos megtapasztalásainak világában", de ezek által Isten útmutatásait követve vezette családját. Úgy írja le, mint aki példát adott a munkában, „jó apa volt, vidám gyermeksereg vette körül". Még ha korán is halt meg, de küldetését elvégezte, „Jeruzsálem felé vezette el legelső fiát, Isten atyai kezébe adta át kezét."[61] Talán kicsit antropológiai jellegű megállapítás, de Muraközy Jézus Isten képét a József által számára adott apai példából eredezteti: „Maga fényes köddé lett, de ezen a szép emléken át az örökkévaló

58 Uo., 162.
59 Ua.
60 Uo., 163.
61 130. Apám, anyám és én (1938. május 8.), 2.

mennyei atya arca tündökölt elő. Jézus evangéliumának az alapgondolata, minden beszédének visszatérő dallama: Isten nem olyan, mint egy véreskezű római császár, nem olyan, mint a jeruzsálemi főpap és nem olyan, mint egy néma bálvány. Isten olyan, mint egy édes atya."[62] Muraközy tanulsága, hogy ez a földi apák küldetése: „vezeti kicsi seregét a nagy vándorseregben egy láthatatlan szentély felé."[63]

Ezután Muraközy jelenének realitásáról szól. Arról, hogy az ő nemzedékének édesapjai átlagosan csak háromszor jártak évente templomba. Hallgatagok és zárkózottak voltak vallási életükkel kapcsolatosan: „Belakatolt szoba volt ez a lelkében, ahová még a gyermekei sem léphettek."[64] Ennek ellenére is Muraközy hősöknek nevezi őket, mert családot alapítottak, gyermekeket neveltek „modern világunk"-ban, a pogány civilizáció „új Sámáriájában", amely közéjük és Isten közé helyeződött. Családalapító „hősiességük" azért is kiemelkedő, mert ezután Muraközy nagy figyelmet fordít azon megállapításának, ahogyan karácsony éjszakáján sem volt, úgy a mai „Betlehemben" sincs hely a családok számára. Azzal a kikötéssel hirdetnek meg albérleteket, hogy csak gyermektelen pároknak adják ki. Olyan kis lakásokat építenek, ahová nem fér el a bölcső, és a sokgyermekes családokra a gyerekvállalással kapcsolatos nagyobb kiadások mellett még méltatlanul nagyobb adóterhek is hárulnak, főleg a forgalmi adó formájában: „Mintha büntetés sújtaná az apát, aki három, négy vagy öt gyermekkel indul a holnap országának meghódítására."[65]

A realitások kapcsán Muraközy arról is szól, hogy nem minden gyermek számára „erő, gyógyítás, segítség, kenyéradás" az apai kéz. „Van, akinek sohasem volt igazában apja. Korbácsütéseket hall, ha a múltba hallgatózik vissza, egy szenvedő asszony könnyes tekintetében látja tükröződni az apa arcát, aki felett már gyermekkorában ítéletet tartott magában, akinek ökle sohase nyílt simogatásra, és kígyót adott talán hal helyett."[66] Az ilyen gyermek számára a mennyei atya válhat igazi apává, aki annál hangosabban kiált utána, minél árvábban hagyta őt földi apja.

Muraközy hallgatói figyelmét József után Máriára, az édesanyára irányítja. „Az apára Isten a hit szolgálatát bízta, az anyára a szeretetét."[67] Ez a szeretet pedig „mássá válás": „Az anya élete egy kis tehetetlen gyermek életévé válik, benne él. Magát megüresíti érte. Kilép a saját életéből, nem akarja megtartani, boldogul és ajándékul adja."[68] Bár ez eredetileg egy anyák napi igehirdetés, lényegesen kevesebbet szól az anyákról, mint az apákról. Az anyák kapcsán még kiemeli a gyermekek velük kapcsolatos hálátlanságát és figyelmetlenségét, hogy nem értékeljük a helyén annak a szeretetnek, önfeláldozásnak és gondoskodásnak az értékét, amit az anyánktól kapunk. Ebben a részben is helyet hagy azon megállapításának, hogy

62 Uo., 3.
63 Ua.
64 Ua.
65 Uo., 4.
66 Ua.
67 Uo., 4.
68 Uo., 5.

lehet, valaki nem kapott szeretetet az anyjától – de hasonlóan ahhoz, ahogyan ezt az apák kapcsán is tette – rámutat, hogy az ilyen „árva" számára annál mélyebb lehet Isten szeretetének a megélése, minél kevesebbet kapott az emberi szeretetből.

Míg az „apa a hit, az anya a szeretet tanítása, a gyermek a reménységé". A bibliai történet azon eleme kapcsán, hogy Jézus szüleitől elszakadva Jeruzsálemben marad, Muraközy arról szól, hogy az az élet rendje – „minden emberöltő útja" –, hogy más legyen a szándéka, elképzelése, vágya és útja a gyermekek és szüleik generációjának. Van úgy is, hogy gyermekek megtagadják a szüleiket, gyökeresen mást akarnak, mint a szüleik nemzedéke. „Ez a forradalom korszaka, amikor a szülők porladó csontját legfeljebb arra használják, hogy a rohamra szóló dobot verjék vele."[69] Ehelyett Muraközy arra hívja fel a figyelmet, hogy Jézus azért szakadt el a szüleitől, mert többet akart Istennel lenni. Ez is szembenállás a múlttal, de nem megtagadása, hanem kiteljesítése annak. Az apák hitének, és az anyák szeretetének példájára építve lehet az új nemzedéknek reményteljes jövője: „A Krisztus után járó nemzedék Isten teljesebb uralkodását akarja a világon, az ő kézjegyét akarja a törvénykönyvben, az ő tükrének akarja a vetést, zsoltárának a gépek zúgását, az ő templomának akarja a falusi házat, a zsellérlakást, a birtokos és a bankigazgató villáját." Krisztusnak ezen reményteljes, az élet minden területén megvalósuló uralmának megvalósulásához pedig a „mássá levés" szeretete, az önfeláldozás, az empátia, a szolidaritás, önzés helyett a másokért élés kell: „egy új világ csak a szeretet nagy szolgálatából születik meg."[70]

Kik vagyunk mi: szülők? (1943. május 9.) – „a gyermek nem a miénk, hanem az övé."

Muraközy Gyula ezen anyák napi igehirdetése[71] kapcsán is megragadja az alkalmat, hogy ne csak az anyákról, még csak ne is csupán a szülőkről, hanem az egész családról szóljon, mégpedig úgy, hogy a családot erősítse.

Először arról szól, hogy a szülő pótolhatatlan, de nem is a gyermek szempontjából közelíti meg ezt, hanem inkább arra akarja felhívni a figyelmet, hogy a szülő vegye észre és vegye komolyan a maga pótolhatatlanságát, azt, hogy az apai, anyai szerepet csak ő töltheti be gyermeke életében. „Sokszor elfelejtjük, hogy ez lett volna a mi legszebb címünk, legnagyobb kitüntetésünk és egyúttal legdöntőbb munkánk és talán ezt szolgáltuk a legkevésbé."[72] Pedig a családi otthon műhely, ahol a gyermekek sorsa, és ezáltal a jövő formálódik. Ennek ellenére a szülők sajnos mindenhez jobban értenek, mint gyermekeik neveléséhez, ráadásul a társadalom és az állam is minden másban jobban támogatja a szülőket, „mint abban, hogy apák és boldog édesanyák legyünk, hogy legyen egy védett, viharmentes helyünk…".[73]

69 Uo., 6.
70 Ua.
71 Lekció: Józs 7,18–26; textus: 2Tim 1,1–5.
72 318. Kik vagyunk mi: szülők? (1943. május 9.), 2.
73 Uo., 3.

Ezután a szülői feladatokról szólva, elsőként azt jegyzi meg, hogy a szülő örökhagyó, de nemcsak anyagi értelemben. A gyermek nemcsak a felmenői testi vonásait, gesztusait, szokásait örökli, hanem a lelki vonásait is. Visszautalva az igehirdetés textusára, a Timóteus két hitbeli példaképére, az édesanyjára és nagyanyjára, Eunikére és Lóiszra, mondja: „Sohase találta volna meg Krisztust, ha az egyik és másik asszonyi kéz csendesen nem mutat a maga példájában arra az útra, amelyen neki járni kell."[74]

Muraközy szerint mind örökhagyók, vagy tékozlók, vagy ajándékozók vagyunk. A tékozlás kapcsán kerül elő az igehirdetés lekciójában található Ákán története, aki lopott az Isten számára félretett hadizsákmányból, és ezért nemcsak őt, hanem családtagjait is halálra kövezték. Ez alapján szól Muraközy arról, hogy Istenellenes tettek, bűnök rossz következményekkel járhatnak a következő nemzedékek számára is. Muraközy nemcsak a rossz erkölcsi példák továbböröklődésére utal, hanem ugyanezen gondolat kapcsán megemlíti a szexuális úton terjedő betegségek örökölhető voltát, illetve valószínűleg a korban figyelmet kapott kutatás megállapítását, hogy az alkoholisták gyermekei nagyobb hajlandóságot mutatnak a tüdőbetegségek iránt.

Ezzel ellentétben ismét csak Timóteus családjára utal vissza Muraközy, ahol az édesapa lehetett pogány, mégis az édesanya és a nagyanya megélt hite, szeretete és imádságai révén „olyan magvetések történtek, amelyek egyszer dúsan kihajtottak."[75] A tékozlás kapcsán finom utalás történik feltehetően a reverzális gyakorlatára, amikor valaki házasságkötése alkalmával egy „tollvonást húz" és ezzel utódai számára megtiltja, hogy az „ősi templomba" lépjenek és a váltság jegyeit, mint „kenyeret és bort" fogadják: „elpattanó láncszem a láncból". Burkoltan és finoman, de ezzel a néhány megjegyzésével Muraközy a református örökség reverzális általi eltékozlását is kritika alá vonja, de ez az igehirdetésének nem központi, de mindenképpen belőle kihallható üzenete.

A fő üzenet, hogy a szülők örökhagyók, példák gyermekeik számára. „Minden gyermekszem egy fényképezőgép, amely filmet vesz fel rólunk." Sokszor rossz példák vagyunk, mert minket is inkább arra tanítottak meg a felmenőink, ami a hivatásunk, szakmánk végzéséhez kell, nem pedig a boldog és örvendező gyermekek neveléséhez. Sok szülő bezárja magát gyermeke előtt. Sok szülő „roszszul szeret", túl szigorúan nevel, vagy úgy gondolja, hogy elég gyermeke anyagi szükségeiről gondoskodnia. „Bizony meg kell mondani, ha egymás között erről szólunk, hogy virágainkat vitriollal öntöztük, fáinkról a legszebb rügyeket vágtuk le, szőlőskertünket gazba hagytuk."[76]

Ami megoldást hozhat és reményt kelthet, az Muraközy szerint az, hogyha a szülő felismeri, nincs magára hagyatva gyermekeivel, nemcsak az ő örököse a gyerek, hanem Istené is. „Legnagyobb reménységünk, hogy a gyermek nem a miénk, ha-

74 Uo., 4.
75 Uo., 6.
76 Uo., 7.

nem az övé."[77] Isten pedig kiegészíti, kipótolja a mi hiányosságainkat, „ami az életem példájában vázlat, néhány vonás, azt Isten folytatja. Nem lehet Isten nélkül családi hajlékot építeni".[78] Isten gondviselése, kegyelme őrzi, védi a gyerekeket, ebben találhat megnyugvást az aggódó szülő: „Akkor is vele van, amikor én nem látom, amikor haza várom és amikor a város, a barátai, a filmek, a könyvek, az egész világ viszik el tőlem."[79] Végül Muraközy – azt mondhatnánk – már azzal is beérné, hogy ha a szülő nem is viszi közel Istenhez a gyermekét, legalább ne tiltsa el tőle. Záró mondata: „Legnagyobb reménységünk, hogy a gyermek nem a miénk, hanem az övé. Anyák és apák napján ezt mondhatjuk mi egymásnak és ezt üzenhetjük a gyermekeinknek."[80]

Összefoglalás

Muraközy Gyula családdal kapcsolatos rádiós prédikációiról összefoglalóan elmondható, hogy nagy jelentőséget tulajdonított a családnak, az egészséges emberi életben betöltött szerepének. Prédikációiban előkerülnek a korszak családi élettel kapcsolatos akut társadalmi kérdései és krízisei, mint amilyen a válások megnövekedett száma,[81] a családon belüli erőszak,[82] a megélhetés, különösen is a családalapítás[83] és a sokgyerekes családok anyagi nehézségei,[84] az abortusz[85] és az egykézés.[86] Nem egy esetben a fennálló politikai rendszer kritikájától sem riad vissza, az egyház feladatául a törvényhozók és állami vezetők felelősségének felmutatását, motiválását tűzi ki.[87]

Bár több társadalmi problémát is néven nevez és elemez, szemléletes bibliai párhuzamok segítségével hozza közelebb ezeket hallgatóságához, mai szóval érzékenyíti őket ezen jelenségek iránt. Ugyanakkor az olvasó néha úgy érezheti, hogy sokkal inkább a figyelemfelhívás, és nem annyira a megoldáskeresés, vagy legalábbis a megoldási lehetőségek részletes bemutatása Muraközy felvállalt feladata. Ezt az érzetet az keltheti, hogy nem immanens, emberi módszerekben látta a megoldást, hanem a prédikációi kivétel nélkül arra irányultak, hogy a család kríziseinek megoldása az egyéni és közösségi élet Krisztus uralma alá helyezése. Így a család és tagjai között Isten országának törvényei kezdenek el uralkodni, elsősorban a szeretet, de a megbocsátás, a türelem, az elfogadás, az önzetlenség, az önfeladás és

77 Uo., 8.
78 Ua.
79 Ua.
80 Uo., 8.
81 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 46.
82 39. Jézus és a család (1934. január 21.), 2.
83 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 48.
84 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 49.; 130. Apám, anyám és én (1938. május 8.), 4.
85 114. A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.), 159
86 114. A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.), 162.
87 114. A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.), 162.

a bizalom határozza meg a mindennapjaikat. „Jézus megáll a családok küszöbén. Ő az élet ura, apák, anyák és gyermekek boruljunk le előtte."[88]

Szinte kivétel nélkül minden vizsgált prédikációjában előkerül, hogy mind az egyes ember, mind egy család, de a nemzetcsalád jövője is a jelenben van elrejtve, és éppen ezért a jelenre való odafigyelés, a jelen megfelelő alakítása az egyéni és közösségi jövő – nemzetet és egyházat egyaránt beleértve –, a jövő záloga.[89]

Szintén többször történik utalás arra, hogy a család templom vagy gyülekezet,[90] nemcsak arra hivatkozva ezzel, hogy család a vallásos nevelés elsődleges színtere,[91] hanem arra is, hogy a családnak döntő szerepe van az ember érzelmi intelligenciájának és erkölcsi érzékének kialakulásában.[92]

Végül pedig szintén nagy hangsúlyt helyez Muraközy a szülői példaadás fontosságára, mint a gyermekek lelki formálódásának elsődleges eszközére. Ezzel kapcsolatosan szeret ellentétpárokat felmutatni, amelyek közül kedvencei Józsefnek, Máriának és Jézusnak más, negatív bibliai szereplőkkel (Heródes, Heródes Antipas, Heródiás, Salomé, Ákán, Káin) való szembeállítása.

Bár Muraközy nyelvi eszközei, képei és illusztrációi fölött javarészt eljárt az idő, de ma is példamutató számos tekintetben a prédikációja: egyrészt a tájékozódása és tájékozottsága az embereket érintő társadalmi, politikai problémák és ezek emberi életre és lélekre gyakorolt hatása iránt; másrészt nyíltsága és bátorsága, ahogyan ezeket szóvá meri tenni a szószéken; a módszere, ahogyan a mai jelenségeket bibliai személyekkel, történetekkel, viselkedésmódokkal párhuzamba állítva vizsgálja és szemlélteti; prédikációinak logikus felépítése; ötödrészt hatékony és célratörő érvelése; jól eltalált tételmondatai; a Szentíráson alapuló és missziói lelkületű evangéliumi teológiája és végül az örök és egy megoldásra való rámutatása örökérvényűvé, és a ma lelkipásztorai és igehallgatói számára is tanulságossá és megfogadhatóvá teszi iránymutatásait, amikor a családi élet mai kérdéseire feleletet, kihívásaihoz erőt, kríziseire megoldást keresünk.

Felhasznált irodalom

Ablonczy Balázs: A Református Élet hetilap és a budapesti reformátusság (1934–1944), in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.,* Budapest, Argumentum, 2006, 1211–1229.

Bereczky Albert: *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen*. Református Traktátus Vállalat, Budapest, 1945.

88 103. Egy család Krisztus után 30-ban (1936. február 16.), 75.

89 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.); 114. A holnap fejedelme: a gyermek (1936. június 7.); 130. Apám, anyám és én (1938. május 8.); 318. Kik vagyunk mi: szülők? (1943. május 9.)

90 39. Jézus és a család (1934. január 21.), 4.; 75. Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 50.

91 Virágvasárnapi gyerekek (1935. április 14.), 50.; 318. Kik vagyunk mi: szülők? (1943. május 9.), 3.

92 39. Jézus és a család (1934. január 21.), 4.

Kiss Réka: Egy fejezet a református egyház szociális programjának alakulásából – a Magyar Evangéliumi Munkásszövetség (1938–1947), *Protestáns Szemle* 10(2001/4.), 207–238.

Kiss Réka: Társadalmi kérdések – egyházi válaszok: Muraközy Gyula lelkipásztori tevékenysége, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 1.*, Budapest, Argumentum, 591–600.

Komoly Ottó naplója 1944, in: Majsai Tamás – Schmidt Mária (szerk.): *Ráday Gyűjtemény Évkönyve 3.,* Budapest, 1984.

Kovács Bálint: Száz éve született Muraközy Gyula (1892–1961), *Confessio* 16(1992/3.), 50–58.

Muraközy Gyula: Zsinat előtt, *Élet és Jövő* 14(1947/8.)

Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1992.

Ravasz László: *Szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa*. Tisztviselőtelepi Református Misszió, Budapest, 1922.

Ravasz László: *Emlékezéseim*, MRE Zsinati Sajtóosztály, Budapest, 1992.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.4
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Fodorné Ablonczy Margit[1]

A transzgenerációs lelki örökségek hatása a családtörténetre
(A kazuális szolgálatok családformáló és családösszetartó ereje)

Abstract

The Impact of Transgenerational Spiritual Legacy on Family Development: The Family-Building and Family-Cohesion Functions of Pastoral Rites of Passage

This study examines the influence of transgenerational spiritual inheritance on family functioning, considering the intersection of family therapy, family pastoral care, and relational ethics. The central argument is that inherited relational patterns, beliefs and rituals, passed down through the generations, have a significant impact on identity formation, family relationships and coping with life crises within a systemic family framework. The paper interprets Christian rites such as baptism, marriage and funerals as occasions for pastoral care that can strengthen family cohesion and facilitate healthy adaptation during transitions in the family life cycle. Furthermore, the study introduces the concept of family theology, integrating biblical teachings on the human person with systemic family theory, and emphasising relationality, covenant and communal responsibility. Drawing on contextual (relational) ethics, the study emphasises shared responsibility, acknowledgement and multigenerational loyalty as vital components of relational healing. The author contends that pastoral rites should be viewed as entry points into long-term family care and pastoral support rather than as isolated liturgical events. Through family-oriented pastoral ministry and the supportive presence of the faith community, these occasions can enhance family resilience, prevent relational fragmentation and encourage the transmission of positive transgenerational values. Therefore, the paper presents family pastoral care as a significant theological and practical resource for protecting and building relationships within families in contemporary society.

1 Fodorné Dr. Ablonczy Margit, református lelkész-pedagógus-családterapeuta, KRE HTK Valláspedagógiai és Pasztorálpszichológiai Tanszék egyetemi adjunktusa. Kutatási területe: családpasztoráció, *drablonczy.margit@kre.hu*

Keywords: transgenerational spiritual inheritance; family theology; pastoral rites (casual services); family life-cycle transitions; shared responsibility

„Kazuáliáknak nevezzük azokat a szolgálatokat, amelyeket a gyülekezetben a lelkipásztor végez felkérésre az élet egy-egy jelentősebb eseménye alkalmából." (Pásztor János)

A transzgenerációs lelki örökségek meghatározóak az egyén életére nézve. Ilyen például az, hogy ki milyen felekezethez tartozik, és hogyan, s mitől változott ez a vállalás a generációk sorában. Kinek milyen imádságot tanított a nagyszülője, vagy hogyan ünneplik a húsvét ünnepét. De a keresztyén egyházak szolgálatának kiemelkedő jelentőségű családformáló és családösszetartó ereje mégis a kazuális alkalmakkor mozdítható leginkább. A kazuáliák azok az istentiszteletek, amelyeket kifejezetten a családok/családtagok kérnek, amikor a családban rendszerszintű változás történik: egy új családtag születik, valaki – idegenként, de választottként – befogadásra vár, és ha valaki eltávozott a családtagok közül. Közismertebb névükön: a keresztelés, az esküvő és a temetés alkalmai.

Ezeken az alkalmakon különösen fontos, hogy a lelkipásztor nem a szószéken áll, hanem az ünneplők között. Szemmagasságban várják tőle az aktuális üzenetet a család élethelyzetére nézve. A valamikori háromnemzedékes „nagycsaládi" együttélés formájában ezek az alkalmak minden családtag megfelelő „szereposztásában", szokásokkal, hagyományokkal megerősített rítusként, társadalmi és egyházi rend keretében történtek. A lelkipásztor ismerte a családot és a család ismerte a szokásrendet. A családok mai – alig meghatározható – élethelyzetében bekövetkező változások ugyanúgy megmozgatják a családi rendszert, de kivesztek az ezeket megerősítő együttélési rendeződések szokásai, szertartásai: a közös ünnepek.[2] Legtöbbször maga a lelkipásztor sem ismeri azokat a belső igényeket, régi hagyományokat, amelyek a helyi közösségben a családok számára az öröm és az örömtelenség időszakában segítséget jelentettek. Az előadás a család védelmében olyan gondolkodást segítő „oszlop-igazságokat" kíván elhelyezni, amelyekre akkor is épülhet „ház" – a képet folytatva –, amikor a talaj bizonytalan, iszapos vagy éppen állandó mozgásban van. Jelen írásban a kazuáliákról mint a családformáló és családösszetartó „oszlopokról" lesz szó, azaz a család testi-lelki védelmének – házának – ezekben rejlő lehetőségeiről. Három „oszlop-gondolat" mentén:

Első: *A családi életciklusváltások* átformálják a család egészét. Ehhez kötődnek egyházi rítusok, szertartások, amelyek a család aktuális életciklusváltásában megerősítő funkciót láthatnak el. A család és az ünnepek: hagyományok, szokások, amelyek segítenek az ünnepekre jellemző megállásban és a változások feldolgozásában. A lelkipásztornak „családszempontú igehirdetésre" kell készülnie, hogy mindenkit megszólíthasson, s a körülötte csoportosuló közösségnek a befogadás, felelősségvállalás terét kell biztosítania.

2 Leeuwen van, Marius: *Ünnepről ünnepre, A keresztyén ünnepek lényege és története*. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2009.

Második: *A családteológia* alapvetése, hogy Isten nem egyedüllétre, hanem kapcsolatra teremtette az embert, s ezzel felelőssé tette a többiekért is. Ezért a lelki megszólítás és segítségadás nemcsak egyszemélyes, hanem a család nagyobb összekapcsolódásaira is tekint. Sőt, a gyülekezet nagy családjára nézve kiegészül a családvédelem legfontosabb alapfogalmával a „megosztott felelősséggel".

Harmadik: A kazuáliák mint a családgondozás, a családvédelem konkrét lehetőségei a lelkipásztor, de az egész gyülekezeti közösség számára is. Ezek tehát nem lehetnek egyszeri találkozás alkalmai, hanem *egy-egy hosszabb változási folyamat végigkísérése*. A család – életciklusából következő – változásának megfelelő előkészítése és a változás lehetőségeinek további gondozása, az ún. *családpasztorációs családvédelem*.

Bevezetés

A család a 21. század sodrásában

A család – a hagyományos értelmezési keretet tekintve – válságban van. Ugyanakkor a maga természetességében: a vér szerinti és a döntésalapú együttélés meghatározó formája maradt máig, mert nincs valóságos alternatívája. „Nagyjából a legutóbbi másfél évszázadban a család a közös háztartásban együtt élő, jogi, gazdasági, szexuális, lélektani (intimitási) közösségben (házasságban) élő (felnőtt) férfi és nő, és a kapcsolatukból származó gyermekek együttese."[3] Buda Béla meghatározásához 23 év alatt sokan sokféle kérdőjelet tettek. A „nagycsalád" fogalmát felváltotta a kétnemzedékes „magcsalád", majd annak töredezettségével létrejöttek az „egyszülős" családok és a családi együttélés igényével átszerveződő „mozaik" családok is.[4] A társadalom gondoskodása sok funkciót „átvett" a családoktól, hogy a szülők mindketten a munka – identitásképző és gazdasági – előnyeit élvezhessék. Így a nevelés színterei közül a család legfontosabb feladata az „érzelmi biztonság" szocializációs igényére szorult vissza. A családok azonban egyre inkább a szülők identitásfejlődésének áldozataivá váltak/válnak, olyan terheket róva a korai gyermekkorra, amelyek később terápiás kezelést igényelnek.[5] Máté Gábor és Gordon Neufeld bővített kiadású könyve újra csak a legkisebb közösség, a család összetartozásának fontosságát emeli ki, hogy a fiatalok ne legyenek kiszolgáltatva kortársaik – a digitális bántalmazás – véleményezésének.[6] Ennek egyetlen igazi megoldása a szülő-gyerek kapcsolat építése, mert a szülőség nem más, mint tiszteletteljes kapcsolat a gyermekünkkel.

3 Buda Béla: „Szabálytalan" családformációk és pszichoszociális segítésük, *Embertárs*, 2003, I/4. 47.

4 Arany Zoltán – Mihálka Mária: *Családmegismerési technikák*, Oktatási segédanyag, Szeged, SZTE, 2019.

5 Vö. Máté Gábor: *Normális vagy*, Budapest, Open Books Kiadó, 2022; Gibson, Lindsay C.: *Szülősebek*, Budapest, Kulcslyuk Kiadó, 2021.

6 Máté Gábor és Neufeld Gordon: *A család ereje*. Budapest, Open Books Kiadó, 2024.

Egy család-lelkigondozó képzés anyagában olvasható: „Az ember egészséges személyiségfejlődéséhez, kiteljesedett életéhez és boldogságélményéhez szoros emberi kapcsolatokra van szüksége. Az ember ebben az értelemben is »szeretetre teremtett lény«. E szeretetkapcsolatok megvalósulásának legtökéletesebb és szinte nélkülözhetetlen közege a család."[7] A családi kapcsolatok szeretetalapú működését azonban nem tekinthetjük automatikusnak. Már a „szeretet" is meghatározásra szorul.[8] És a család, a legkisebb együttműködés műhelye is többféle támogatásra. Nem véletlen, hogy a 20. század második felében az egyszemélyes terápiákat kiegészíti/felváltja a családterápia – ahol az egyén problémáinak a hátterében kapcsolatai működésének megértése kerül a középpontba.[9]

A család-rendszer

A család rendszerszemléletű megközelítése szerint minden családtag rezonál a többi családtagra, kölcsönös függésben, egymás működését is meghatározva. A családi interakciókat jelentősen befolyásolják a sokszor nem tudatosuló belső konfliktusok, érzelmek, emlékek és a mélyen meghatározó elvárásrendszer. Amíg 3-4 nemzedék együtt élt, a változás – belső életciklikus és külső paranormatív krízis – hullámait lecsendesítette az idősebb családtagok tapasztalata és világlátása. A változás nem érintette a kapcsolatrendszert, hanem szabályokká, szokásokká szelídítette, mindenkinek megvolt a maga helye és feladata. A család egyfajta orientációs pont volt a világban, ahol az értékrendszer meghatározója volt a közös transzgenerációs örökség. A családtagok visszajelzéseket adnak egymásnak, útmutatást a viselkedésre vonatkozóan, de a problémamegoldás változataiban is. A családterápiás módszerek a fél évszázad alatt többféle megközelítéssel vizsgálták ezeket a jelenségeket. David Olson arra vállalkozott, hogy több mint 50 családterápiás módszert összehasonlítva kikutassa, hogy mely elemek jelenléte befolyásolja leginkább a család életét és boldogságát. Eredményei szerint a családi rendszer működésének három meghatározó faktora van: a kohézió (összetartó v. szétesző), az alkalmazkodóképesség (rugalmas v. kaotikus/merev) és a mindent meghatározó pozitív kommunikáció (pl. meghallgatás, megnyílás, követés, tisztelet stb.).[10] Hogyan lehet segíteni ma a családokat abban, hogy összetartó, rugalmas és egymást tisztelő emberek vigyázzanak egymásra egyfajta belső védelmi kört kialakítva?

7 Horváth-Szabó Katalin – Kézdy Anikó – S. Petik Krisztina: *Család és fejlődés*. Budapest, Sapientia Egyetemi digitális tananyag, 2007 (letöltés: 2025. június), 97.

8 Chapman, G.: *Az 5 szeretetnyelv*, Budapest, Harmat Kiadó, 2024.

9 Goldenberg, H. & I.: *Áttekintés a családról*. Budapest, Animula Kiadó, 2008, 132–192.

10 Olson, H. David: *Circumplex Model of Marital & Family Systems*. http://agecon.uwyo.edu/eruralfamilies/ ERFLibrary/Readings/CircumplexModelOfMaritalAndFamilySystems.pdf (Letöltés ideje: 2026. június)

Első fejezet

A családi életciklusváltások ma

A családi életciklusváltások a gyermek/ek életkora szerinti külső és belső hatások mentén határozzák meg a családi szerepek jelentőségét és ezzel a kapcsolatok formálódását.[11] Életkora és feladata szerint minden családtag végigjárja élete során a „gyermek-szülő-nagyszülő" skáláját, személyisége, tudatossága szerint hozzáad – vagy hiányával jelez – valamit a család egészének folyamatos változásában. A családi szerepek sérülése, a posztmodern kor minden korábbi értéket megkérdőjelező össztársadalmi hatása és relativizálása azonban e változások között magára hagyja a különböző nemzedékeket.[12] Ezzel jelentősen befolyásolja a család megküzdési stratégiáit, csökkenti a személyes kompetenciaérzést. Az életciklusváltások így a normatív krízisekből könnyen paranormatív krízisekké lesznek, ahol külső segítségre is szükség lehet.

Családi ünnepek kiemelkedő jelentősége

Ennek egyik legnyilvánvalóbb változása a családi ünnepek körüli zavar. Egyre inkább átveszi a hagyományok helyét az aktuális trendek mentén való ünneplés. Az egyházi ünnepek helyett síelés és nyaralás vár a családokra karácsony-újév fordulóján, az ünnep lényegének megélése helyett „élménylavinával" árasztva el a családtagokat. Ezek az „ünnepek" nem töltenek fel, mert nincs gyökerük, a legtöbb családtag inkább elfárad – bár kikapcsolódik – az utazások szokatlan körülményei között.

80 évvel ezelőtt a társadalmi változások hozták magukkal a karácsony helyébe a fenyőünnepet, Miklós püspök helyett a Télapót. A „Mikulás hozta" ajándékok a „levél a Jézuskának" kérései, a „húsvéti nyuszi" bevezetése mind-mind megzavarták a családok korábbi ünneplését, sokféle gondolkodásmód, hitvilág keveredett az ünnepekben. A gyermeki titkok lelepleződtek, az ünnepek összejövetelekké silányodtak, ahol elmaradt a templomi, vallásos háttér ismerete, s így a „rendbetétel" igénye is. De az egyszerűbbnek tűnő névnap és születésnap ünneplése is eljelentéktelenedett, mert nem az együttlétről, hanem az ajándékok egyensúlyáról szóltak, amiben nehéz volt eltalálni a megfelelő mértéket. A töredezett családi kapcsolatokban pedig valamelyik fél távolmaradása fájdalmas volt mindkét részről, és még inkább hiányzott a jelenlét varázsa, a találkozás megismételhetetlen ajándéka.

A kikényszerített politikai „ünnepek": a tavasz három ünnepe és az őszi szovjet politikai jeles napok össznépi ivássá, harsány sörözéssé és „virslis vurstlivá"

11 Az eredeti modell: Hill, R. (1964) szociológiai szempontok szerint, majd Haley, J. (1973) elsősorban a belső hatások és a külső tényezők hatását, később Carter, B. & McGoldrick, M. (1989) a horizontális és vertikális stresszorok szerepét vizsgálta.

12 Tari Annamária: *Üresre töltve*. Budapest, 21. Század Kiadó, 2025.

változtatta a családi együttlétek meghittségét. A kötelező jelenlét, a meghamisított ideálok megváltoztatták a nemzedékek értékeit, s az ezekért feláldozott családtagok életéről, történeteiről még csak mesélni sem lehetett. A „múltat végképp eltörölni" vágyó indulat elvágta a természetes növekedéshez szükséges támasztó és tápláló gyökereket, és egymás ellen uszította a munkahelyi, de a családi kapcsolatokat is.[13] A lelki örökségek megváltoztak, sok esetben az áldásból átkokká, az értékesből teherré lettek. Erről ír már 1992-ben Losonczi Ágnes: „Ha a család valóságos képességeiről tanúságot akarunk hozni, akkor elegendő a korábbi évtizedeket megvizsgálni: mit akart a társadalom hivatalos elképzelése a családdal elérni és mi történt valójában. (…) A szocialista rendszer ideológiájában és gyakorlatában tudatosan családellenes volt."[14]

A keresztyén egyház azonban nem csupán néhány évtized lelki örökségét, hanem több száz éves tradíciót hordoz. A kétezer éves történelmi valóságban többször kikristályosodott, hogy mi az, ami elmúlik, és mi az, ami megmarad. Mi az, amit most is tovább lehet adni, és mi az, amit elsöpört a társadalmi változások sora. Az ember változatlanul kapcsolatai által él, kapcsolatai által formálódik. Az ünnep a családi kapcsolatok felelevenítésének, tisztázásának és lehetséges gyógyulásának tere. Ezért családi ünnepeket – az életciklusváltásból következő ünnepi lehetőségeket is – meg kell és meg is lehet erősíteni.

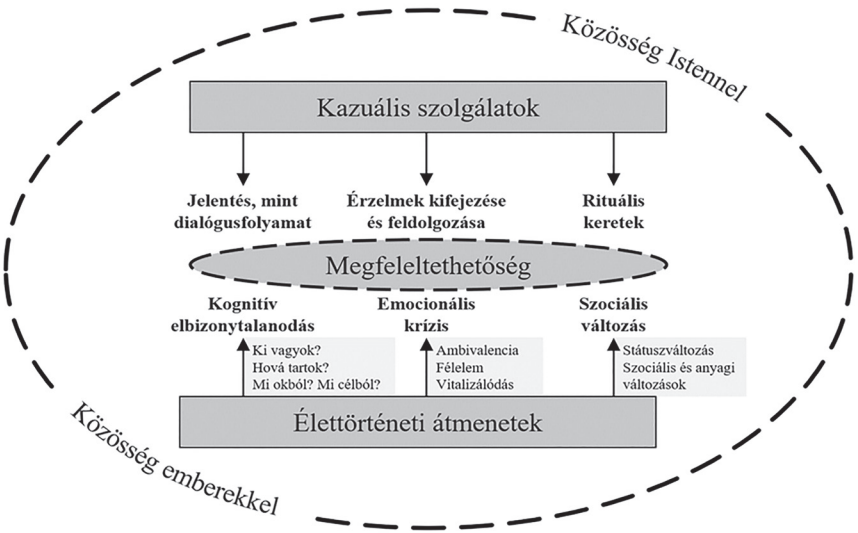
A családi ünnepek egyszerre szólnak valami állandóról és valami változásról – egy olyan közösségbe ágyazva, ahol négy-öt nemzedék van jelen: a gyülekezetekben, ahol az állandóság és a változás lehetősége maga az élet. A családok családja – ez a nagyobb közösség még/már sok mindent látott. A sok száz éves padok sokféle sorsú embert elhordoztak. A találkozás a templomban a múlt és a jövő között egy lehetséges jelen időben mehet végbe. Ulrike Wagner-Rau különleges ábrája mélyebben megvilágítja ezt a működést.[15] A gyülekezet a beérkező családok számára lehet – mindezek tudatosításával és figyelembevételével – az „áldás tere".

A következő oldalon szereplő ábra jól mutatja azokat a kapcsolópontokat, ahol a lelkipásztor a maga értő odafigyelésével és a közösség a maga imádkozó jelenlétével Isten előtt tudja a formálódásban lévő családot, továbbmutatva a normatív krízis emberi dimenzióján. Ennek legszebb formája a „Mi Atyánk…" imádsága, mely azonnal a közös Isten előtt állás lehetőségét adja: Coram Deo – ahogy a régiek mondták. *„Az ember mindig mások kezét fogva áll Isten előtt és egyszersmind mások kezét fogva mindig Isten előtt áll." (Hanneke Meulink-Korf)*

13 Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke*. Budapest, Open Art Kiadó, DRE, 2006.

14 Losonczi Ágnes: Családerősítő és gyengítő folyamatok a mai társadalomban. In: *Reményünk a család*, A II. Családkongresszus előadásai, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete kiadása, 1992, 15.

15 Wagner-Rau, Ulrike: Segensraum, Stuttgart, Kohlhammer, 2. Auflage, 2008, 182. (saját fordítással formált ábra)



Tanulmányom egyik legfontosabb szempontja, hogy az embert ne önmagában lássuk, próbáljuk segíteni, érteni – mert nem érthető meg önmagában –, hanem családja, környezete szélesebb összefüggésében. Ezért egy olyan fogalom bevezetését javaslom, mely lehetőséget ad az ember valóságának – családi rendszerben való működésének – bibliai alapokon való mélyebb megértésére. Ez a családteológia fogalma.[16]

Második fejezet

Családteológiai alapvetések

> „A család az első természeti közösség, sőt primer formáció az emberi életben, amely nélkül semmi más közösség nem lenne lehetséges. A család előbb volt, mint az egyház, s mint ilyen, Isten teremtési ordinanciájának, egyik legtitokzatosabb alkotása."[17]

A családteológiai alapvetések mintegy összefoglalják a bibliai emberképet – annak személyes és közösségi együttállásában. A folyamatosan áradó információk, vélemények között érdemes megtalálni az örökérvényű, mindig érvényes, s minden emberre vonatkozó igazságként kimondható állításokat:

1. Az ember nem egyedülvalóságra, hanem Istennel és emberekkel való kapcsolatra teremtetett, ezek által meghatározott lény (imago Dei). Sza-

16 Fodorné Ablonczy Margit: *Családpasztoráció.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2022, 36–53.
17 Sebestyén Jenő: *Református etika,* Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 1993, 241.

badságot kapott e kapcsolatok ellen és ezekért is tenni (posse peccare et non peccare)

2. Isten nem hagyta magára a bűnös embert. Szövetségi ígérete átível ezredéveket, egybefog nemzedékeket. A család/háznép Isten áldásígéretének hordozója – annak minden tagja számára, mert Isten irgalmassága ezeríziglen ad lehetőséget számukra. A bűn valósága miatt azonban (non posse peccare) Krisztus váltsága nélkül kapcsolatainkban csak töredezettségünket élhetjük meg.
3. A család/háznép szoros összetartozásának felelőssége, hogy egymásról gondot viseljenek. Isten parancsai jelzik ezeknek a kapcsolatoknak a rendeltetését, de egyben veszélyeztetettségét is. A nemzedékek közötti kapcsolatok gyógyulása megvalósulhat, ha a vérségi kötelékek Krisztusban hitbeli kötelékekkel fonódnak össze (posse non peccare).
4. Isten családjaként, a krisztocentrikus gyülekezet önértelmezésében a szeretetben való összetartozás kiemelt jelentőségű. Ennek kifejeződése a testvéri, nemzedéki kapcsolatok rendezhetősége a kazuáliák helyzetében. Ez a közösen megélt ünnepek-tapasztalatok-élmények gyógyító tere, mely előremutat a mennyei közösségre (non posse peccare).

A családteológia jelentősége a család védelme szempontjából

Ez a négy tétel részleteire bontva az elvi igazságok mentén cselekvésre kell, hogy késztessen. A gyakorlati teológia egy másik látószög megértésének, a – pszichiátria világából érkező, de a keresztyén alapigazságokkal jól összhangba hozható – relacionális etika valóságának egyedi dimenziójában kap jelentőséget. Ez a szemléletmód egy olyan 20. századi tudós[18] megfogalmazásában született meg, aki maga köré gyűjtve a kor szakembereit – ezek között a keresztyén egyház képviselőit is – egy *belső igazságosság és jogosultság* alapján közeledett az emberhez, hozzátéve ennek speciális többgenerációs mechanizmusát is, amelyben pl. a nagyapa élete, s annak megoldatlan traumái továbbadódnak a következő generációnak. S a három-négy nemzedéken át hordozott, feldolgozatlan fájdalom, a kibeszélhetetlen megalázottság és a szégyen minden terhe éket vert a nemzedékek közé. De azt is meglátta, hogy a „lojalitás" működik még a működésképtelen családokban is. Családterápiás ülésein minden esetben „többirányú elköteleződéssel" képviselte a jelen nem lévők érdekeit is. A rendszerként működő család minden esetben az egyensúlyra törekedett, a „fekete bárány" – szakmai nyelven: a páciens – tünetei visszamutattak az egész család kapcsolati problémáinak egyszerűsítésére, amellyel könnyebb volt egy „rossz családtag", mint egy „rossz család" gondolatának hordozása. Az általa felajánlott fogalmi rendszer, a relacionális etika a felelősség köré épül. Értékekről, érdemekről és terhekről szól transzgenerációs összefüggésben. Azt feltételezte, hogy mindezen etikai működési törvényszerűségeket inkább fel-

18 Böszörményi-Nagy, Ivan – Spark, G.M.: *Láthatatlan lojalitások.* Animula Kiadó, Budapest, 2018.

fedeztetni kell, mintsem megtanítani a családoknak. Inkább tudatosítani és megfelelő kérdésekkel és tanácsokkal ellátva a többiekért is jelen lévő családtagot.[19] Nem csupán az egyén múltbeli felelősségvállalása, hanem a jelen körülmények között a jövőért érzett felelősség érdekében is. Minden családtag felelős a maga döntéseiért és tetteiért – de egyben felelős a másik felelősségéért is. Ez a közösségben egyfajta „megosztott felelősséget" jelent. Részleteiben a szó magában foglalja a felelősségvállalás helyét és mibenlétét is:

FEL – felnézve, felülről, a felnézést segítve jelen lenni. Ennek első, utolsó és egyetlen valódi tere az IMÁDSÁG. Istentől kapottan viseljük a felelősség terhét a másikért, ezért valójában mindig egyértelmű, hogy a másik Istené, Ő az, aki tud valamit kezdeni a másikkal, aki képes megváltoztatni, magához hívni. A felelősségünk, hogy ennek ne legyünk akadálya.

FELEL – Isten előtt felelünk a másikért, s a másik előtt felelősen vallunk Istenről. Felelünk egy hívásra, amikor gyülekezeti tagok leszünk, mert Isten vezet hozzánk embereket. De felelünk egy meghívásra is, amikor valaki bizalmat ad nekünk, hogy felfedje előttünk élete nehézségeit, kétségeit, félelmeit, csalódásait, örömeit. MEGBÍZHATÓSÁGUNK a felelet, hogy sose lépjünk Isten helyébe (bálványként) a másik szemében, hanem mindig kettejük egymás felé vezető útját segítsük. Legyünk jó tükrök a másik számára (tiszta, nyugodt víztükör), amelyben saját és Isten arcát egyaránt felfedezheti.

FELELŐS – a legalázatosabb teher, melyet a másikért vállalunk. De ebben a legfontosabb mégis, hogy felelős vagyok az ő felelősségéért. Úgy kell súlyoznom, hogy a felelősség, amelyet az ő bizalma ébreszt bennem – visszakerüljön az ő vállára a saját életéért. Úgy legyek felelős érte, hogy meg tudjon állni a maga lábán, hogy majd „ne legyen rám szükség". Ő és Isten úgy találkozzanak, hogy abban csak annyi legyen az én részem, amivel Isten bízott meg a másikért.

FELELŐSSÉG, mely közös – az egész gyülekezeté –, hogy részesévé váljunk Isten munkájának, aki ki akarja formálni a gyülekezetben az ő arcát, s közben megérteni alázatosan, hogy mit akar Isten a konkrét családdal. „Megosztott felelősség" alkalma minden kazuália, mert a keresztyén hit személyes, de nem magányos hit. Nemzedékről nemzedékre jutott el hozzánk, s csak így adható tovább is.

A relacionális etika[20] alapfogalmai messze vezetnek, a folytatásban csak azokat a releváns, cselekvésre ösztönző fogalmakat emelem ki, amelyek a kazuális szolgálatok keretében és a családok segítésének összefüggésében figyelembe vehetők és figyelembe veendők:

19 Michielsen, May – Mullingen van, Wim – Hermkens, Leen (szerk): *Összetartozásban. A kontextuális segítésről*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2010. 21–99.

20 Böszörményi-Nagy Iván: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*. Budapest, Coincidencia Kft. kiadása, 2001.

„Az ember mások *kontextusában* él, ugyanakkor ő maga is kontextus mások számára."

„Az identitás nem a másik önmagammá redukálása, sem önmagunk másik emberrel való azonossá tétele, hanem az identitás különleges kiválasztás, hogy önmagam legyek *jól meghatározott* mások között."

„A felek beléphetnek a *párbeszéd* ama területére, mely lehetővé teszi számukra saját feltételeik meghatározását (önmeghatározás) és a családtagok felételeire való válaszadást (önértékadás)."

„Kölcsönösen jelen lenni egymás számára, egymásra számítani. Az *adás-elfogadás* mérlege segít a megbízhatóság emlékeinek és maradványainak feltérképezésében és összegyűjtésében."

„Az *elismerés* annak kimondása, hogy tudom, mit élt át a másik, s annak kimondása, hogy észrevettem, mi mindent tett azért, hogy annak következményeit megváltoztathassa."[21]

Ezek a fogalmak – kurzívan kiemelve a sajátosan relacionális etikai fogalmakat – kifejezetten a beszélgetés, párbeszéd köré szerveződnek, amelyeket a családokkal találkozó szakember gyakorolhat, és tudatosíthat a családtagokban. Ezt Böszörményi-Nagy Iván „magültetésnek"[22] nevezi, ami magában hordozza azt a képet, hogy amit a másiktól jól kérdeztünk, amit a másiknak elmondtunk, amit a másikkal mi magunk gyakorolunk, az – a maga idejében – a másik életében „kikel", és kapcsolatokat és életet formál. Így a bizalom felébredése, a megbízható párbeszéd formálódása, s a kreatív képzelőerő egyfajta transzgenerációs kiegyensúlyozódásra is adhat alkalmat.

Harmadik fejezet

A kazuáliák mint a család testi és lelki védelmének alkalmai

Mindezen „oszlopigazságok" elfogadásával az elvi lehetőségeket át lehet vinni a gyakorlatba, amikor a családok a kazuális szolgálatok miatt érkeznek a keresztyén közösségekbe. Ezen „családi ünnepek" kiemelésével a családgondozás folyamatát vizsgáljuk meg a továbbiakban.[23]

21 Az idézett mondatok: Kiss Jenő: A kontextuális lelkigondozásról dióhéjban, *Embertárs* 2018/1., 3–9.

22 Böszörményi-Nagy: *Kapcsolatok*, 315–317.

23 Morgenthaler, Christoph: *Systemische Seelsorge*, Impulse der Familien- und System-therapie für die kirchliche Praxis, Stuttgart, Kohlhammer, 6. Auflage, 2019. 184–201.

A keresztség

Elsőként a keresztelésről mint Krisztus életközösségébe való meghívásról legyen szó – kifejezetten arról, hogy hogyan lehet családformáló, családösszetartó ereje ennek az ősi rítusnak. Maga „a keresztelés szokása" is egyfajta „transzgenerációs lelki örökség". Miért is hozzák a családok gyermekeiket a templomba, holott közülük legalább 80% nem gyakorló egyháztag – sőt a kérdésre, hogy „mit jelent a családnak a keresztelő", csak általános közhelyeket tudnak megfogalmazni, vagy éppen valamely babonával egyenértékű mondat hangzik el: „Mert akkor jobban fog aludni a gyerek". Hogyan jut el a beszélgetés ilyen helyzetben ahhoz, ami a családoknak valóban segít? Jelen vizsgálódás a család védelme szempontjából sorra veszi a keresztelés körüli szolgálatokat.

A keresztség a keresztyén élet alapja. Nem egyházi rítus csupán, hanem szentség, sákramentum.[24] Befogadás Jézus Krisztus, s az Őt képviselő gyülekezet közösségébe. A család, aki a keresztelőt kéri, legtöbbször keveset ért ebből, inkább a megélt történet foglalkoztatja: az anyaság vállalása, a szülés sajátos eseménye, a gyermek születésének körülményei, a családban történt változás – szerepekben, időben, jelentőségben. Ezért a keresztelői felkészítés, a család meghívása a gyülekezet közösségébe sokkal fontosabb egy udvariassági gesztusnál. „A keresztelés előkészítése (…), a szentségekhez kapcsolódó lelkipásztori munka akkor válik hatékonnyá, ha egyszerre képes figyelembe venni a szülők aktuális élethelyzetét, pszichológiai szükségleteit, spirituális érzékenységét és közösségi kapcsolódásait."[25] Több beszélgetésre is szükség van. Leginkább egy-egy megfelelő/érvényes/továbbmutató kérdés feltevésével lesznek a keresztelési felkészítő alkalmak életszerűek: egy része a családi élet változásáról kell, hogy szóljon – mint normatív krízisről –, amelyben a feleségből anya, a férjből apa lesz, s ezzel egy időben a valamikori anyából nagymama és apából nagypapa. Már maga ez a változássor olyan átrendeződést igényel, amelyet tudatosítani érdemes. De a megélt történet is fontos: hogyan is várták és fogadták ezt a gyermeket? Milyen nevek forogtak a gondolataikban és miért? Hol jelent meg a félelem és a veszélyérzet a születés pillanataiban? Van-e bizonytalanságuk szülői szerepükben? Mi a keresztszülő jelentősége a gyermek és a család életében? Milyen időtartamra köteleződik el egy keresztszülő?[26]

Egy második keresztelési beszélgetés segít a helyszínen való eligazodásban – a templomban. A keresztelés előtt ki kell próbálniuk, hogy milyen ott állni, ülni, hogyan kell a gyermeket biztonságosan a keresztvíz alá tartani. Mit és hogyan kell mondani, s mi mi után következik a liturgiában. Jó, ha látnak egy keresztelőt

24 Czövek Tamás: *A keresztség*. Budapest, KIA Kiadó, 2015.

25 Ferencz Zoltán József: A keresztség lelkigondozói dimenziói, *Embertárs*, 2025/3., 305.

26 Siba-Rohn Hilda: Áldás útján – A kontextuális lelkigondozás lehetőségei a keresztelői beszélgetésben és szertartásban, *Embertárs* 2018/1., 72–93.

a saját gyermekük keresztelése előtt. Az emberi feszélyezettséget oldja az emberi hang, az idegenséget az otthonosság.

Egy harmadik beszélgetés is szükséges, mely az imádság és hitvallás megbeszélésének alkalma lehet. Erre még akkor is szükség van, ha a család rendszeresen templomba járó, mert a megfelelés szorongása az ő részükről még inkább jelen van. Az imádságról úgy is kell beszélgetni, mint ami a gyermek nevelésének mindennapos szükségessége: az esti altatástól az anya nyugalmáig, hogy mindent megtett, amit megtehetett, s Istenre bízhatja gyermekét.[27]

A keresztség jelentőségéről is külön kell beszélgetni, hogy valamit megérezzenek abból a titokból, amely abban a kifejezésben van: „Krisztusban lenni", s hogy a gyermek innentől „keresztyén", azaz Krisztushoz tartozó, Krisztus követője, azokkal együtt, akikre Isten rábízta őt. Sokszor a szülő gyermekével együtt tanulja azt, amit előtte hosszú évekkel még maga sem vett annyira komolyan. De ahogy a szülésnél, a keresztelésnél is élet-halál kérdésről van szó.

Keresztelés mint liturgiai alkalom

Egy istentiszteletre hívjuk a keresztelős családot. A liturgiai alkalom keretében egy közösség részeként lehetnek jelen. A kazuáliák valójában az egész gyülekezet ünnepi alkalmain és jelenlétében történnek. A liturgia fontos eleme a bevonulás és kivonulás – bejöttünk Isten elé, és máshogyan megyünk ki, mert valami történt velünk és bennünk. Történik valami különleges: a gyermek fejére vizet öntenek. Különböző szimbólumok mentén, Isten Igéje vezet minket annak a megértésére, ami nem az értelem, hanem a hit kérdése.[28]

A keresztelés nem csak a lelkész felelőssége – és nem lehet csak a családé. A keresztelés, a keresztség egyetemes jel. Minden keresztyén ember részese ennek. Ezért a gyülekezet is fogadalmat tesz. Tanúként van jelen. Együtt mondja a hitvallást. Emlékeztető jelet ad át: egy keresztelőkeszkenőt. Köszöntheti a családokat valamely tagja által az istentisztelet liturgiai keretében énekkel, majd a szertartás végén megszólítással. Hívogathatja a családokat más alkalmakra is. Ezek a természetes gesztusok az eredeti transzgenerációs lelki örökség részei, ahol a nagycsalád befogadta a kiscsaládot. Ahol segítségek formálódtak, ahol a keresztszülőség intézménye valamikor egy egész falut adott egy gyermek felnevelésére.

A liturgia része kell legyen, hogy megemlékezzünk, s emlékeztessünk a korábban – előző vasárnap – kereszteltekre. Ez a család, a gyermek nevét ismerőssé teszi az imádkozó gyülekezeti tagok számára. A jelen lévő család is biztos lehet benne, hogy ők sem csak egy vasárnap „szerepelnek" a templomi liturgiában. De lehetőség van az emlékeztetésre más módon is, ilyen lehet a „keresztség ünnepe" – amikor a kisgyermekes családok meghívása és újra való megerősítése történik éven-

27 Fodorné Ablonczy Margit: *Isten előbb szeretett minket*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011.

28 Hézser Gábor: *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2005, 102–117.

te újra, egy közös áldással. A templom terében örömmel fogadva és megerősítve a kisgyermekes családok keresztelésről szóló döntését, segítve beilleszkedésüket.

A keresztelés után

A keresztelés után a család támogatása tovább folyhat. Ilyen lehetőség a „Baba-Mama körök" kialakításának gyakorlata a gyülekezetekben. Misszióként is lehet rá tekinteni. A kisgyermekes anyuka keresi a legmegfelelőbb „anyai" viselkedést, s a legjobbat gyermeke számára. Az információáradatban nehéz megtalálni azt a belső hangot, amely eligazíthat. Egy őszinte légkörű női körben fellélegezhet, ahol megvallható a sikertelenség, a megfáradás, de akár a gyermekágyi depresszió mélysége is. S ahol erőt és bátorítást is kaphat, és támogató kezekre találhat a megújító egymásra csodálkozásban – Isten jelenlétében.

A keresztelés tehát nem önálló alkalom – hanem egy hosszú folyamat része. Ahogyan a gyermek növekedése és a család formálódása sem a születés eseménye csupán. Az egyszeri történés és az arra való emlékeztetés valójában az emberi élet értékeinek megőrzése. Az ünnepek úgy lettek az egyházi év részévé, hogy Jézus Krisztus életének, halálának, feltámadásának történéseit minden esztendőben megünnepeljük, „Az egyházi év »Krisztus-prédikáció«, másrészről a Szentháromság Isten művéről vall e világ kontextusában. Képes hordozni és kifejezni rítusaink és ünnepeink által öntudatunkat."[29] Ez a közös meghatározottság jól követhető. Éves felbontásban a keresztyén transzgenerációs értékeket továbbadó egyházi bölcsőde és óvoda keresztyén nevelésének alapját is az egyházi év rendje adja. Ezek az intézményi keretek semmit sem garantálhatnak – mindig a személyes és a közösségi kapcsolatok a meghatározóak. Ezért fontos a hitoktatás lehetősége, ahol a család, az intézmény és a gyülekezet közösen találhatnak alkalmakat arra, hogy a gyermek otthonra találjon egyházunkban. Az egyház krisztusi megbízatása, hogy a gyermekeket tanítsa (Mt 28,18–20). Ezért később az iskolai hitoktatás – a maga természetességében – vonatkozik a megkeresztelt gyermekekre. Érkezzen meg ebben a folyamatban minden fiatal a konfirmációhoz személyesen. A konfirmáció erőforrás lehet a „korosztályos csoport" különleges működésében. Mély meggyőződésre juthatnak a saját hitvallás megfogalmazásában, de a konfirmáció lehet a család Isten előtt való „együtt" megállásának alkalma is. Hiszen valamikor a szülő tett fogadalmat a gyermek nevében. A gyermek most – hitben felnőtté válva – magára vállalhatja az Isten előtt való életrendezés és a megújított szövetség szentségét: az úrvacsora közösségében. A család egésze is együtt élhet az úrvacsora lehetőségével. Ennek ünnepélyes formája adhat alkalmat arra, hogy őszintén beszéljenek az Isten előtti felelősségről – ki mit kell, hogy kimondjon, mit kell megerősítsen, mit kell abbahagyjon.[30] A lelkész családlátogatása a konfirmáció előtt ezt a meghívást kell, hogy hangsúlyozza. Szülői evangelizációs estéket

29 Pap Ferenc: *Az egyházi év*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2016, 15.

30 Fodorné Ablonczy Margit – Bölcsföldi András: *Családi áhítatoskönyv*. Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2011, 135.

is érdemes szervezni, ahol a liturgia, a szimbólumok magyarázata mellett a gyermek felnőtté válásáról is szó kell essék. A lelki köldökzsinór elvágása tudatos készülődés arra, hogy a fiatal az önállóság felé halad. Testi, szexuális érése már megtörtént – emellé a spirituális tartást adhatja meg a konfirmáció. Lelkileg, érzelmileg még hosszú folyamat áll előtte, a társadalmi mértékek szerint is évekbe telik, mire felnőttnek tekinthetővé válik. A „négydimenziós növekedés" a gyermek egészséges felnőtté válásának útja.[31]

Mitől lesz ünnep a keresztelés-konfirmáció a családban? Amitől minden ünnep ünneppé válik: a felkészüléstől, a várakozástól, a lelkünk rendbe szedésétől. Mert az ünnep nem a vendéglő minőségén múlik, ahova a család elmegy, s nem az ötfogásos ebéden, amelyet a nagymama bevállal – hanem az egymásra szánt időtől, a figyelemtől, a közös emlékektől és a közös élményektől.[32] S ehhez kellenek a csendek, kellenek a szavak, kellenek történetek, kellenek színek, ízek és dallamok, köszönések és ölelések, és akár játékok is. Érdemes mindezeket újratanulni egymástól – újratanítani a gyülekezet közösségében –, hogy mire a gyermekből felnőtt lesz, már vihessen magával új szokásokat alapozásul a saját családjának jó működéséhez.

Házasságkötés

A kazuáliák közül az esküvő a legkevésbé igényelt egyházi szertartás. A mai párok ugyanis leginkább nem az ismert vagy kevésbé ismert családtagokkal kívánják ünnepelni döntésüket, hanem a kortársaikkal. Az egyházi szertartás sokaknak idegen, s nem kívánnak hosszabban elköteleződni – csak amíg a szerelem kitart. Ezért a házasságok megáldásának szokása egy új gondolkodásra hív: tanítás a szexualitásról, párkapcsolatról, önismeretről. Mert nem elvárás a régi formák megtartása, melyek már szüleiknél sem működtek. Önmagában a templomi esküvő, a kimondott – talán nem is igazán értett – fogadalom nem őrzi meg a kapcsolatokat. Az idealizált házasság intézménye már a gyülekezeti közösségekben sem fenntartható. Ezért tanítani kell a házasságról, a két ember együttműködéséről. Egy ilyen *tanítási folyamat* – a család védelmére – csak hosszabb távon sikeres. A mai gyerekek 30%-a egyszülős családban él. Mintái erre vonatkoznak, a tapasztalatai alapján a párkapcsolatok csak a filmekben működnek. Egy kezdeményezés jól mutatja, hogy a „házassági felkészítés" a gyermek születése előtt 9 hónappal kell, hogy kezdődjön – az édesanyának, a családnak a tudatos nevelésével. Nagy segítség ebben a CSÉN, a Családi Életre Nevelés korai programja.[33]

31 A Lk 2,52 alapján Jézus „négyféle növekedésének" figyelembevétele, amely a WHO egészséges személyiség BPSS modell meghatározásával is összhangba hozható. 2006-tól világszinten, magyarul 2013-tól: Andrejkovics M. – Gasparik É. – Bokor P. – Frecska E.: Az orvoslás és a pszichoterápia új paradigmája, *Pszichoterápia*, 2013/22., 93–99.

32 Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2018.

33 Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2014.

Jegyesbeszélgetések

Bár a házasságkötésre készülő fiatalok nem igénylik az elköteleződést, de igénylik a beszélgetést. Különösen a rájuk figyelő, őket meghallgató felnőttel. A párok bejelentkezése a házasságkötés megáldására ezért már évek óta, több gyülekezetben is egy hétvégés alkalom megszervezésében valósul meg. A több pár együttes elvonulása jó hatással van azokra a metakommunikatív jelzésekre is, amelyek más pároktól érkeznek. A páros és a közös beszélgetések váltják egymást.[34] A kérdések és válaszok azokon a pontokon fogalmazódnak meg, ahol a korábbi tapasztalatok alapján a legtöbb párkapcsolat működésképtelenné vált az elmúlt évtizedekben: konfliktuskezelés, após-anyós problémakör stb.

A genogramok feldolgozása

A házasságkötés – mai gondolkodás szerint – már nem két család összefogása a gyerekek érdekében, hanem két önálló ember vállalása. Mutatja ezt az is, hogy későbbi életkorban, szerelemalapú és működő párkapcsolatban jönnek jegyesfelkészítésre. Az esküvő költségeit legalább felerészben a fiatal pár vállalja, az esküvői vendégsereg fele már a barátokból áll. Mégis mindketten egy nagyobb család rendszeréből érkeznek. Akkor is hordozzák ennek minden terhét, ha nem tudnak vagy nem akarnak tudni a rokonokról. A transzgenerációs lelki örökségek nagy hatással vannak a fiatal pár döntéseire, viselkedésére, értékrendjére – legtöbbször azonban ezeket nem tudják. Amikor egy genogram készül,[35] a beszélgetés során a fiatal pár előtt kirajzolódik a saját és a másik családjának többnemzedékes története. A párkapcsolatok fordulatai, a családok formálódása a történelem színpadán. Vajon miért éppen azt a férfit-nőt választotta? Mi az, ami a családban ismétlődésként van jelen? Hogyan lehet valamit megváltoztatni, ami ellehetetlenült valamelyikük családjában?

Házasságkötési liturgia

Egy különleges alkalom, amikor a lelkipásztor a párral a templomban készül a fogadalomtételre. Ez a „próba" sokszor meghatározó a továbbiakra nézve is. Minden elbicsaklott szó, minden mosoly és könny fontos hangsúlya lehet a párkapcsolat évtizedeken át emlegethető megőrzésének. A fogadalom szövege ősi. Sok nemzedék mondta el már az úrasztala előtt. Ez is része annak a transzgenerációs örökségnek, melyet akár a szüleik, nagyszüleik, dédszüleik is megfogadtak. A fiatalok azonban már látták, tapasztalták, hogy mindez mire elég. Ezért józanabb elhatározások születnek, hiszen az előző generációk más lehetőségekkel indultak, ezek a fiatalok több kérdésben kezdhetnek újat. Vajon képesek lesznek-e rá? A változás igényének tudatosítása csak az első lépés. A konkrét döntések helye

34 *Házaskurzus*, Alpha International, Budapest, DePress Nyomdaipari Kft., 2021.

35 Hézser Gábor – Krasznay Mónika: *A rendszerszemléletű családkonzultáció és család-lelkigondozás kézikönyve*. Budapest, Harmat Kiadó, 2026, 243–251.

lehet a „szent hely". A változás kulcsa lehet: az ünnep emelkedettsége, amikor az ember kilép önköréből, és belép a közös spirituális erőtérbe, Isten jelenlétének valóságába, akinél nincs lehetetlen. A vele való találkozás mindig részesedés az ő szabadító munkájában. „A szent hely és a szent idő tehát emberi szükségre adott válasz, ugyanis az ember számára fontos és szükséges, hogy az ünneplés érezhetően elkülönüljön a hétköznapitól."[36] Erre a történetek útján ismerhetnek rá, és maguk is ennek a történetnek részeseivé lehetnek az ünnep pillanataiban. Ennek elmesélése, megőrzése az, ami később életrevalóságra formálja a házasságot. A házasságról úgy nyilatkozik a Biblia, hogy az „felette nagy titok".

A házasságkötés liturgiája a bevonulás módjától (szülőkkel, ketten, lelkész vezetésével…) más és más a jelentőséggel bír a család számára. Melyik oldalra ül a menyasszony családja? Kinek köszöni meg a fiatal pár a neveltetést? Ki felé fordulva tesz fogadalmat a vőlegény? Mennyire vesz részt a család a liturgiában? Jelen van-e a gyülekezet ezeken az alkalmakon? Esküt vagy fogadalmat tesznek? Ki mit mond egy ökumenikus esküvő keretében? Melyik liturgiai szimbólum segít leginkább a történések komolyan vételében?

Házaspáros alkalmak – házasság hete

A házasság stabilitása és minősége azonban további támogatást kíván. E kettőt jól meg lehet különböztetni: „A stabilitás a házasság tartósságára vonatkozik és objektív tényező, míg az elégedettség a házastársak házasságról kialakított véleményét és érzéseit tartalmazza, vagyis szubjektív."[37] Mind a szubjektív, mind az objektív szempontok meghatározóak lehetnek, de a válások magas aránya, s a már két-, háromnemzedékes töredezettség miatt a házassággondozás minden gyülekezet közös ügyévé kell, hogy váljon. Az évenként egy hétre összegyülekező párok a Házasság hetén, vagy az ifikből kinövekedett Házaskör legfontosabb feladata az őszinte légkör, a kapcsolatok megerősítésének kialakítása és megtartása. A gyülekezeti közösségben jó, ha a legszélesebb réteg a 30–50 évesek nemzedéke.

Klasszikusan azt lehet mondani, hogy a házasságban az „együtt töltött idő" az egyik legfontosabb faktor. Van, aki azt mondja, hogy hetente egy óra, havonta egy nap és évente egy hét szükséges ahhoz, hogy a kettesben töltött idő újra meghitten kötelezze el a házaspárokat egymás iránt. De része lehet egy külső ember által vezetett „páros lelkigondozás", mert mindkét félre nézve kihívás, hogy egy életen át hűségesek tudjanak maradni. Az együtt maradás nem puszta elvárás, sokkal inkább figyelem és tettrekészség, mert nem lehet előre kiszámítani, mi lesz holnap. Azonban sok mindent lehet tenni azért, hogy legyen holnap.

A házasság különleges érték. Elsősorban, mert a Biblia első oldalain Isten magának tartja fenn a jogot, hogy társat adjon, teremtsen Ádámnak. Akivel „egy

36 Szászné Lázár Eszter Csenge: Ünnep, mint lelki betöltekezés. In: *Lelki éhség* (szerk.: Siba Balázs, Szabóné László Lilla, Lányi Gábor), Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 197.

37 Horváth-Szabó Katalin: *A házasság és a család belső világa*. Budapest, Semmelweis Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, 2007, 38.

testté" lehet. Ez a monogámiát jelenti, de az Ószövetség történetei között a többnejűség sem volt szokatlan. Az Újszövetség, különösen Pál leveleiben előnyben részesíti az egynejűséget, de nem kizárólagos jelleggel. A keresztyénség köreiben azonban az elmúlt kétezer évben ez a rend érvényesült. Ma, amikor az elváltak újraházasodhatnak, kicsit hasonló a helyzet, mint a bibliai időkben a feleségek vetélkedése. Nem könnyű elváltaknak egy közösségi térben, akár egy templomban is együtt, s mégis külön megmaradni. Itt már a lelkigondozás, a személyes figyelem lép a tanítás helyébe.

Családgondozó sorozatok, igehirdetések

A családteológia jelentősége itt is megmutatkozik. Egy életen át mindenkit meghatároz az a vertikális család, amelybe beleszületett. De egy életen át meghatározza az a család is, amelyet horizontálisan választott. Ezért a közösségben újra és újra beszélni kell ezekről a családi ütközőpontokról. A Biblia sokféle szereplőjén át mindenféle gondról őszintén esik szó. A lelkipásztornak fel kell vállalnia, hogy olyan igeszakaszokat is magyarázzon, amelyek nem szépek vagy nem kellemesek, amelyek nem ideális családokról szólnak, hanem a házasság buktatóiról. Mert a családi kapcsolatok nem maradnak ugyanazok. Ami él, az változik. Ahogyan beszélnünk kell a családi életciklus-változásokról, úgy a kapcsolatok formálódásáról is. „Akkor működik jól egy kapcsolat, egy család, ha mindenki fejlődni tud benne. Külső körülmények miatt néha, átmenetileg betokosodhatnak a szerepek (…) ha változik a helyzet akkor újra megindulhat a fejlődés."[38]

Család- és párterápia

A kötődéselmélet leírásával J. Bowlby egy olyan rétegét fedezte fel a párkapcsolatoknak, amelyből több családterápiás irányzat is merített. Az EFT, azaz az Érzelemfókuszú Terápia ma a legismertebb irányzata ennek. Több dolgot is megmagyaráz a párkapcsolatok működésére nézve, amit kognitív eszközökkel nem tudtak megoldani. Az érzelmek önkéntelensége és ereje az emberek számára meglepő lehet az intellektualizált világban. A párkapcsolatban nehezen kezelik a haragjukat, nem tudják megélni az örömüket, félelmeiket. Minden túlzott érzelem megijeszti őket, s ha „felülnek" az érzelmek hullámaira, az veszélybe sodorhatja őket. Ha elfojtják ezeket, megbetegítheti őket. Az érzelmek megélésének legjelentősebb helye a család, ahol ezek a maguk természetességében jöhetnek elő, de tisztázni és kezelésüket megtanulni is ott lehet. Ha ez a családban nem történik meg, akkor a nevelési intézményekben már sokkal nehezebb 25 gyermekkel/fiatallal gyakorolni.[39] Később a terapeuták egyik leggyakoribb feladata az érzelemkezelési technikák megtanítása. S. Johnson könyvében leírja ennek folyamatát: „Az EFT a pár

38 Balogh Klára – Hézser Gábor – Krasznay Mónika: *Beszélgetések a családról*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 83.

39 Uzsalyné Pécsi Rita: *A nevelés az élet szolgálata I*. Az érzelmi intelligencia fejlesztése. Pécs, Kulcs a muzsikához Kiadó, 2010.

tagjai közötti érzelmi kötődés megteremtésére és megerősítésére irányul azáltal, hogy figyelmüket a nyíltság, az egymásra hangolódás és a válaszkészség kulcspillanataira irányítja, amelyek a felnőttkapcsolatok lényegét alkotják." [40]

Ünnepek a családi évfordulókon

A házasságok az égben köttetnek, de a földön kell megélni azokat. Ezért a szeretet formáit is „fentről" kaphatják, mert a szeretet tevékeny erő, ami a másik felé mozdít. Nem mindig érzelem, de mindig döntés. Mert a szeretet attól növekszik, ha megosztják. Az évek, évtizedek alatt sokféle formájára szükség lehet a türelemtől az áldozatvállalásig (1Kor 13), de lényege szerint megmarad és megtart.

A család többnemzedékes rendjében nagy fordulatokat hoz az élet. Ahogyan az egyházi évben vissza-visszatérő ünnepek sorakoznak mindig más és mélyebb üzenettel, úgy az emberi és családi életben is szükséges az évfordulók mentén megállni. Ahogyan egy gyermek eléri a 18 évet, másként tekintenek rá. Ahogyan egy házasság eléri a 25 évet, más lesz az ázsiója. Ezért is kaptak külön értékneveket a házasságban eltöltött évek: 10 év = rózsalakodalom, 25 = ezüst-, 50 = arany-, 60 = gyémánt- és a 70 év = kegyelmi lakodalom. Mit emlegetnek fel ilyenkor a családban? Mit őriz az emlékezet? Csak a humoros történetek maradnak meg? Csak a megható pillanatok? Ilyen alkalmakkor a legfontosabb az lehet, hogy mérlegre kerüljenek ezek az évek. Történjen válogatás, szortírozás. Hangozzanak el a hála szavai, az öröm hangjai, és legyen lehetséges a bocsánatkérés és a megbocsátás is.

A temetés mint az élet vége és az örök élet kezdete

A halál körüli „ünnep" lehetősége fájdalmas. Szomorú ünnep, mert a halál, a véglegessel való szembesülés. Senki sem néz szívesen szembe mások halálával vagy a magáéval. De a régiek tudták, hogy a halálban olyan méltóság van, amit meg kell őrizni. Ahhoz, hogy valaki életéhez méltóan halhasson meg, *jogosultsága* volt mindenkinek. A családi szokások nemcsak a tiszteletadásra vonatkoztak, hanem segítettek a gyász feldolgozásában is. Azért nehéz ma erről szólni, mert a halál, a haldoklás, a gyász szinte minden megnyilvánulása kulturális tabuvá vált, s még marginalizálódott is.[41] Ésszel felfoghatatlan a távolság, amelybe a másik a halálával kerül, ahol elérhetetlenné válik. Nem szűnik meg, hiszen a gondolatainkban és emlékeinkben tovább él, de többé nem tud változtatni az életén. A cselekvőképesség, a „személyes emberi tér és idő" elmúlt. Nem lehet megszólítani, nem válaszol. S elmenetelével a történetei is megváltoznak. Az marad meg, amit a többiek megőriznek, ő nem tudja már korrigálni. Ezért a halál körül ma – amikor minden az életről szól – különösen nagy a félelem és a zavarodottság.

40 Johnson, Sue: *Ölelj át!* Budapest, Harmat Kiadó, 2018, 15.

41 Fazakas Sándor: A haldoklás szociokulturális kereteinek változása, in: Fazakas Sándor – Ferencz Árpád (szerk.) *Ideje van az életnek és ideje van a meghalásnak*… Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése, Debrecen, SZIK, 2014.

A haldokló lehetősége

A halálra való felkészülés a haldokló lehetősége. Ebben segítségére lehetnek a kórház dolgozói, de a legnagyobb felelősség mégis önmagáé és a családtagoké. Az egészségügy mindent megtesz a halál elkerüléséért, hiszen az egészségnél nincs ma fontosabb érték. De – ha hosszabbítható is – az élet véget ér. Mostanra nehéz megállapítani és kimondani is, hogy mikor következik be a halál pillanata.[42] Valamikor természetes volt, hogy minden családtag megtette, amit megtehetett. De ma sokan „elkésnek" – s ezzel meghosszabbítják a gyász folyamatát. A haldokló számára a zárás, összefoglalás, a családi örökség továbbadása a legfontosabb cselekvések. Ezek segítenek neki és a szeretteinek is abban, hogy el tudják engedni, és ő maga is úgy érezze: „értékes életet éltem, befejezhetem". A gyülekezet, a lelkipásztor sokat tehet a családért, ha a régi rendek szerint segít a rituálék megtartásában.

A temetés szervezése már az itt maradók feladata. Hogy egy-egy családban ki vállalja – kinek kell elvállalni – ezt a feladatot, az is fontos kérdés. Általában a legközelebbi hozzátartozó, akinek a legnagyobb a vesztesége. Valódi kálvária ma egy temetés megszervezése, és anyagi áldozatban sem csekély. A „biznisz" túlságosan is körülölelte azt a csendet, megállást, emlékezést és búcsúzást, ami ilyen helyzetben a legfontosabb lenne. Ezért a temetési szertartás kell, hogy szóljon Isten ígéreteiről, de az elhunyt emberi örökségéről is.

A temetés után – a gyász és annak szakaszai

A szakirodalom több szakaszt is elkülönít a gyászfolyamatban,[43] de inkább belső tisztázás ideje ez. A régiek „gyászévről" beszéltek. A családi kapcsolatok megváltoztak, valakinek a helye üres lett az asztalnál. Mindenki saját maga gyászol, de a családon belül fontos a személyes idők megosztása, a gyerekekkel való beszélgetés,[44] a méltó megemlékezés, a tárgyaktól való megválás. Ezért a családi kapcsolatok formálódását leginkább személyes és családlátogatás során lehet segíteni. A beszélgetésekben a legtöbb nehéz percet a lelkiismeret-furdalás: „mit kellett volna még…" és a bűntudat: „miért is mondtam…" okozza, mert már nincs kitől bocsánatot kérni. Ha a családi kapcsolatok befagynak, egy gyászcsoport összehívása is segíthet, ahol sorstársakra lelve lehet sírni, őszintén haragudni és megbocsátani, kimondani valamit.

Gyászmunka

Ahogy az alcím is jelzi, a gyásszal dolgunk van. Nem annyi történik, hogy lemegy a nap és másnap feljön. A lelkünk lassabban dolgozza fel az emlékeket. Szüksége

42 Holló Gergely: A halál, illetve a halál pillanata a klinikus szemszögéből, In: Diósi Dávid (szerk.) *A halálbiztos halál.* Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról, Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat – Verbum, 2011.

43 Polcz Alaine: *Gyászban lenni.* Budapest, Pont Kiadó, 2000.

44 Polcz Alaine: *Meghalok én is?* Szeged, Lazi Kft. kiadása, 2025.

van időre – sokszor megállított időre. Szüksége van a kezünkre. A tárgyak válogatása, a levélírás, az emlékek családban való szétosztása – mind a gyászban való megbékélés folyamatát segíti. Figyelembe kell venni, hogy van, akinek nem elég az egy év, s hogy mindenki egész életében hordozza a veszteségeinek sértettségét. A transzgenerációs lelki örökségek között a gyásszal kapcsolatosan a „halotti tor" szokása talán a legkifejezőbb. Ahol mindenki összegyűlve, közösen emlékezve, az elhunyt egész életét felelevenítve hálával és könnyekkel együtt is megértheti, hogy aki elment – nem hiába élt. És elmenetele nemcsak elvitt valamit, hanem ajtót is nyitott: családi kapcsolatok rendezésére, a szerepek változására, a felelősség továbbadására, az élet átértékelésére – és ezek megfelelő kimondására is. Régi hagyományt felelevenítve, a változásban állandóságot adva támogathatjuk a családokat – ezzel a szokással is – annak újra családként való működésében.

Összefoglalásul

A kazuáliák a család közös megállásában segítenek – Isten előtt, és a közösség többnemzedékes tapasztalatával körbevéve. Ezek védik a családot a széteséstől, a családtagok egymás ellen fordulásától a válsághelyzetekben. A transzgenerációs értékek tagadhatatlanul jelen vannak az életünkben, történetünkben, hiányainkban, testi jelzéseinkben, viselkedésünkben, családi kapcsolatrendszerünkben. Ezért a családot – mint életlehetőséget – valóban védeni kell. Mert olyan érték, amely nem évül el. Hosszú múltja van, és – ha rajtunk is múlik – hosszú jövője is. Ezért a reménységért kell dolgozzunk.[45]

Felhasznált irodalom:

Andrejkovics M. – Gasparik É. – Bokor P. – Frecska E.: Az orvoslás és a pszichoterápia új paradigmája, *Pszichoterápia*, 2013/22.

Arany Zoltán – Mihálka Mária: *Családmegismerési technikák*. Oktatási segédanyag, Szeged, SZTE, 2019.

Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2018.

Balásházy Imre – Csabai Tiborné – Farkas Péter (szerk.): *Boldogabb családokért és ifjúságért, II. kötet*. Családtudományi Szövetség, Budapest, L'Harmattan – Európai Családtudományi Társaság, 2019.

Balogh Klára – Hézser Gábor – Krasznay Mónika: *Beszélgetések a családról*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2021.

Böszörményi-Nagy Iván: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*. Budapest, Coincidencia Kft. kiadása, 2001.

Boszormenyi-Nagy, Ivan – Spark, Geraldine M.: *Láthatatlan lojalitások*. Animula Kiadó, Budapest, 2018.

45 Balásházy Imre – Csabai Tiborné – Farkas Péter (szerk.): *Boldogabb családokért és ifjúságért, II. kötet*, Családtudományi Szövetség, Budapest, L'Harmattan – Európai Családtudományi Társaság, 2019.

Buda Béla: „Szabálytalan" családformációk és pszichoszociális segítésük, *Embertárs*, 2003, I/4.
Chapman, G.: *Az 5 szeretetnyelv*. Budapest, Harmat Kiadó, 2024.
Czövek Tamás: *A keresztség*. Budapest, KIA Kiadó, 2015.
Fazakas Sándor: A haldoklás szociokulturális kereteinek változása, in: Fazakas Sándor – Ferencz Árpád (szerk.): *Ideje van az életnek és ideje van a meghalásnak…* Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése, Debrecen, SZIK, 2014.
Ferencz Zoltán József: A keresztség lelkigondozói dimenziói, *Embertárs*, 2025/3.
Fodorné Ablonczy Margit: *Családpasztoráció*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2022.
Fodorné Ablonczy Margit: *Isten előbb szeretett minket*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011.
Fodorné Ablonczy Margit – Bölcsföldi András: *Családi áhítatoskönyv*. Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2011.
Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke*. Budapest, Open Art Kiadó – DRE, 2006.
Gibson, Lindsay C.: *Szülősebek*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó, 2021.
Goldenberg, H. & I.: *Áttekintés a családról*, Budapest, Animula Kiadó, 2008.
Házaskurzus, Alpha International, Budapest, DePress Nyomdaipari Kft., 2021.
Hézser Gábor – Krasznay Mónika: *A rendszerszemléletű családkonzultáció és család-lelkigondozás kézikönyve*. Budapest, Harmat Kiadó, 2026.
Hézser Gábor: *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2005.
Holló Gergely: A halál, illetve a halál pillanata a klinikus szemszögéből, in: Diósi Dávid (szerk.): *A halálbiztos halál*. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról, Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat – Verbum, 2011.
Horváth-Szabó Katalin – Kézdy Anikó – S. Petik Krisztina: *Család és fejlődés*. Budapest, Sapientia Egyetemi digitális tananyag, 2007.
Horváth-Szabó Katalin: *A házasság és a család belső világa*, Budapest, Semmelweis Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, 2007.
Johnson, Sue: *Ölelj át!* Budapest, Harmat Kiadó, 2018.
Kiss Jenő: A kontextuális lelkigondozásról dióhéjban, *Embertárs* 2018/1.
Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2014.
Leeuwen van, Marius: *Ünnepről ünnepre, A keresztyén ünnepek lényege és története*. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2009.
Losonczi Ágnes: Családerősítő és gyengítő folyamatok a mai társadalomban, in: *Reményünk a család*, A II. Családkongresszus előadásai, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete kiadása, 1992.
Máté Gábor és Neufeld Gordon: *A család ereje*. Budapest, Open Books Kiadó, 2024.
Máté Gábor: *Normális vagy*. Budapest, Open Books Kiadó, 2022.
Michielsen, May – Mullingen van, Wim – Hermkens, Leen (szerk.): *Összetartozásban*. A kontextuális segítésről, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2010.

Morgenthaler, Christoph: *Systemische Seelsorge*, Impulse der Familien- und System-therapie für die kirchliche Praxis, Stuttgart, Kohlhammer, 6. Auflage, 2019.

Olson, H. David: *Circumplex Model of Marital & Family Systems*. http://agecon.uwyo.edu/eruralfamilies/ ERFLibrary/Readings/CircumplexModelOfMaritalAndFamilySystems.pdf.

Pap Ferenc: *Az egyházi év*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 2016.

Polcz Alaine: *Gyászban lenni*. Budapest, Pont Kiadó, 2000.

Polcz Alaine: *Meghalok én is?* Szeged, Lazi Kft. kiadása, 2025.

Sebestyén Jenő: *Református etika*. Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 1993.

Siba-Rohn Hilda: Áldás útján – A kontextuális lelkigondozás lehetőségei a keresztelői beszélgetésben és szertartásban, *Embertárs* 2018/1.

Szászné Lázár Eszter Csenge: Ünnep, mint lelki betöltekezés, In: *Lelki éhség* (szerk.: Siba Balázs, Szabóné László Lilla, Lányi Gábor), Budapest, Kálvin Kiadó, 2021.

Tari Annamária: *Üresre töltve*. Budapest, 21. Század Kiadó, 2025.

Uzsalyné Pécsi Rita: *A nevelés az élet szolgálata I*. Az érzelmi intelligencia fejlesztése. Pécs, Kulcs a muzsikához Kiadó, 2010.

Wagner-Rau, Ulrike: *Segensraum*. Stuttgart, Kohlhammer, 2. Auflage, 2008.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.5
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Szászné Lázár Eszter Csenge[1]

„Közösségben hordozva" – A Baba-Mama kör gyakorlati teológiai értelmezése a családok normatív krízise és a gyülekezeti misszió tükrében

Abstract

'Carried by the Community' – A Practical Theological Interpretation of Mother-and-Baby Ministry in the Context of the Normative Crisis Facing Families and the Mission of the Church

This study examines the protective role of church-based mum-and-baby groups for families experiencing a normative crisis. The birth of children often brings about an intense period of change, during which time mothers must simultaneously adapt to new roles and experience a sense of loss of control. The need and lack experienced in such crises may make people more receptive to the gospel. Therefore, as well as providing support for families, Christian mum-and-baby groups also become significant small-group settings from the perspective of congregational mission.

Keywords: practical theology, mission, family, normative crisis, social support, mother-children relation, small-group, community building, mental health

Bevezetés

Milyen lehetőségei vannak a gyülekezeteknek, hogy a környezetükben élő családokat mint a társadalom mikroközösségeit támogassák? Van-e teológiai relevanciája annak a célkitűzésnek, mely a családok támogatását irányozza? A Szentírásban a család mint többgenerációs egység fontos szerepet tölt be, akárha a pátriárkák történeteire gondolunk, vagy ha a hosszas genealógiákat olvassuk. A család egy azon terepek közül, ahol az Istentől kapott küldetést meg lehet élni. A másik irá-

1 Szászné Lázár Eszter Csenge (PhD), református teológus-lelkész, a Budapest-Budafoki Református Egyházközség beosztott és a Halacska Református Óvoda intézményi lelkipásztora. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar óraadója, *szaszne.lazar.eszter.csenge@reformatus.hu*

nyába gyakorolt szeretet – Pál apostol szerint is – a legkiemelkedőbb kegyelmi ajándék, melynek gyakorlásában a család elsődleges szocializációs terep lehet.

Problémafelvetés

A család mint egység folyamatosan változik, rengeteg normatív és alkalmanként paranormatív krízis tagolja a változás folyamatát.[2] A krízisek megterhelik a családi rendszereket, de egyben lehetőséget is kínálnak a család tagjai számára a fejlődésre és a dinamikájukat érintő pozitív változásra.[3] Meghatározó az is, hogyan közelítjük meg a családokat érintő nehézségeket: értékelhetjük azokat hiányként, analizálva és szétszálazva a deficitet, kikutatva azok gyökerét, összetevőit – a pszichoanalitikus szemléletmód szerint ez a feldolgozási folyamat meghatározó lépése –, vagy ugyanezen nehézségeket mint erőforrásokat is vizsgálhatjuk.[4] Ez utóbbi megközelítés a krízist fejlődési, reziliencia- és növekedési lehetőségnek tekinti.[5] A krízisek belül a normatív, azaz a családi élettel természetesen együtt járó időszakokra nagyobb figyelmet kell szentelnünk, hiszen a gyülekezetekbe járó családok nagy része átmegy ezeken. A családi életszakaszokban olyan változások történnek, melyek az addig kialakult egyensúlyt felborítják, és ez az átalakulási időszak többletstresszt okoz. Minden olyan változás, amely a szerepeket, az addigi kialakult rutint, a kapcsolódási dinamikát érinti, transzformatív. A transzformáció pedig a család tagjait, azoknak szelfjeit is érinti. A családi életciklusmodellek különböző krízisek különböztetnek meg, melyek nemcsak a nyugati társadalmakban kapnak különleges figyelmet, hanem más kultúrák szertartásai, rituáléi is emlékeztetnek bennünket arra, hogy univerzális jelenségekről van szó. Ezeket átmeneti rítusoknak nevezi az antropológia, a pszichológia tudománya családi életciklusmodellt alkotott belőlük, de a keresztyénség is kiemelt figyelemmel, különböző kazuáliákkal ünnepli a váltásokat.[6] A házasságkötés mint a családdá válás első lépése a házasságkötés szertartásával, a gyerekszületés a gyerekkeresztség vagy a gyermekbemutatás rítusával, a felnőtté válás a konfirmációval, bérmálással vagy bemerítkezéssel válik hivatalossá, míg a szeretett családtag elvesztésének gyásza is elhordozhatóvá

2 Goldenberg, Herbert – Irene Goldenberg: *Áttekintés a családról. Három kötetben.* I. kötet, Budapest, Animula Kiadó, 2008, 43–45.

3 Caplan, Gerald: A Conceptual Model for Primary Prevention, in Gerald Caplan (szerk.): *Principles of Preventive Psychiatry,* New York, London, Basic Books, Inc., Publishers, 1964, 26–55. Bartyik Gitta – Polonyi Tünde: A válság: Janus-arcú jelenség – Veszély és/vagy esély, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán – Kiss Tamás (szerk.): *Válságok megelőzése és kezelése.* Budapest, Oriold és Társai, 2020, 9–28.

4 Goldenberg: *Áttekintés a családról,* 11–21.

5 Walsh, Froma: Applying a family resilience framework in training, practice, and research: Mastering the Art of the Possible, in *Family Process* 55(2016/4.), 616–632.

6 Fodorné Dr. Ablonczy Margit: *A relacionális etika hozzájárulása a családpasztorációhoz. A kazuális szolgálatok lehetőségei, különös tekintettel a nemzedékek közötti kapcsolatok rendezésére.* Károli Gáspár Református Egyetem HDI, Budapest, 2021, 56–66.; Gennep, Arnold van: *Átmeneti rítusok.* Budapest, L'Harmattan, 2007, 71–162.

és feldolgozhatóvá válik a búcsúzással, a temetési szertartással. A gyerekszületés – különös tekintettel az első gyermekre – a családot alapjaiban változtatja meg, hiszen a párkapcsolat, ami addig két fél kapcsolatát jelentette, egy harmadik féllel bővül, és ebben az egyébként hosszú ideig tartó átalakulási folyamatban egyszerre kell feldolgozni a változással járó veszteségeket és beletanulni az új szerepekbe, az új kapcsolódásokba, szembenézni a fejlődési folyamatokra jellemző kontrollvesztettség és tehetetlenség állapotával, melyben a korábban elsajátított eszközök és megküzdési stratégiák sokszor hatástalannak bizonyulnak. Mivel néz szembe a szülőpár és a nagycsalád a gyermek – különösen az elsőszülött – érkezésénél?

A gyermek világra jötte olyan határhelyzet, melynek feldolgozása időt igényel. A fájdalom nemcsak a vajúdásban, hanem a műtéti úttal rásegített hasi szülések esetén is megjelenik, melyben a gyermekért való szenvedés, az élet és halál közti átmenet olyan tapasztalattá sűrűsödik, melynek feldolgozása időt, támogató közösséget, sőt sok esetben traumafeldolgozásban jártas szaksegítséget igényel.[7] Az anya és a gyermek kapcsolódása – bár már az anyaméhben elkezdődik[8] – a szülést követően egy másik szintre lép, és bőrkontaktussal, a gyermek táplálásával összehangolódva alakul tovább. Az édesanyák számára nagy kihívást jelent mindez, ugyanis már a kezdetek kezdetén, a gyermek táplálásánál is szembesülnek a nehézségekkel. A fájdalom, a sebek, a gyermek anatómiájának, a szülés rossz technikájának következményeként átélt kudarcok mind a tehetetlenség és az inkompetencia érzésével párosulnak, melyben villámgyorsan megjelenik a bűntudat érzése. A születés után a csecsemők még nem mosolyognak vissza, nem látják és ismerik fel saját édesanyjuk arcát, így a kapcsolódás is nehézségekbe ütközik. A kommunikáció lépésről lépésre formálódik, amíg az első mosoly megjelenik, vagy az anya képessé válik arra, hogy a gyermeke sírását megkülönböztesse és jelentést párosítson a hangokhoz. Mivel ezeket a készségeket és képességeket meg kell szerezni, így a kezdeti időszakban a tanácstalanság, a kontrollvesztettség és a tehetetlenség érzése dominál, hiszen egy szereptanulási folyamat történik. Az anyává válás folyamata nem elsődleges változás, hanem transzformáció, és a teljes identitást érinti.[9] Az anyává válás jó példája annak, hogy az ahhoz szükséges készségeket, képességeket és tudást csakis a transzformatív tapasztalat tudja megadni.[10] Mások

7 Frigyes Júlia: Születés, szülés, trauma és traumaterápia – a gyógyulás lehetséges útjai, *Imago* 11(2022/4.), 43–53., 5-Frigyes.pdf (letöltés: 2026. 06. 08.); Losonczi Ágnes: A legnagyobb életforduló: a gyerekvárás, szülés, születés – a társadalomkutató szemével, in Magyar Pre- és Perinatális Pszichológiai és Orvostudományi Társaság: *Várandósság, születés és gyermeknevelés a magyarországi kultúrákban.* Kongresszusi tanulmánykötet, Budapest, Animula Kiadó, 1999, 110–112. Héjja-Nagy Katalin: A szülés élménye – Befolyásoló tényezők és hatása az anya-gyermek kapcsolatra, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán – Kiss Tamás (szerk.): *Válságok megelőzése és kezelése,* Budapest, Oriold és Társai, 2020, 61–72.

8 Blazy, Helga: A pre- és perinatális élet kontinuitásáról, in: Magyar Pre- és Perinatális Pszichológiai és Orvostudományi Társaság: *Várandósság, születés és gyermeknevelés a magyarországi kultúrákban.* Kongresszusi tanulmánykötet, Budapest, Animula Kiadó, 1999, 14–22.

9 Goldenberg: *Áttekintés a családról,* 53.

10 Paul, Laurie Ann: *Transformative Experience.* Oxford, Oxford University Press, 2014, 8.

tanácsai, elbeszélései, történetei nem teszik elsajátíthatóvá ezt a típusú tudást.[11] Az anyává válás folyamatában nemcsak a preferenciák, de a látásmód is megváltozik, létrejön egy anyai identitás.

Ehhez a tanulmányhoz készült egy nem reprezentatív kérdőíves felmérés, melyet keresztyén baba-mama körbe járó édesanyák töltöttek ki. Egy édesanya kivételével mindenki egyetértett azzal, hogy a gyermek születése jelentős érzelmi változást hoz, ugyanakkor ezt az identitással és az akörül jelentkező krízissel már kevesebben kapcsolták össze, de a kitöltők 23%-a teljes mértékben, ezenfelül még 14%-uk inkább, 19%-uk pedig részben egyetértett azzal, hogy az anyává válásuk egyben identitásválság is volt számukra. Ebben a tanácstalan és kiszolgáltatott helyzetben szükség van az iránymutatásra, a segítségre, arra, hogy a család idősebb tagjai, a nagyszülők vagy tágabb körben lévő hozzátartozók jó és valóban segítséget jelentő tanácsai töltsék be ezt a hiányt. Sok esetben rendelkezésre áll egy-egy nagyszülő, nagymama, aki ilyenkor hamar beáll a gondoskodó szerepbe és egy anya-nagymama-csecsemő hármas alakul ki a baba ellátása körül. Ennek könnyen következménye lehet az, hogy az édesapa kiszorul a háromszögből, a gyerekkel való kapcsolódás nem alakul ki. Sőt az inkompetencia érzése is növekedhet az otthoni teendőkkel kapcsolatban. Az apai szerepbe való beletanulás is kihívás a család számára, hiszen nem egyértelmű, hogy ki mit ért ez alatt a szerepkör alatt. Nemcsak az anya- és az apaszerep alakul, hanem az intimitásszükségletek átrendeződése, a babával való kötődési térből való kiszorultság, a kapcsolatra szánható idő mennyiségének csökkenése a köztük lévő kapcsolatot is megpróbálhatja. Hiányállapot léphet fel a párkapcsolatban, és a feleség- és férjszerep az anya- és apaszerep árnyékába kerülhet, melynek beszédes jelei, ha a házastársak egymást anyának vagy apának szólítják. A nagycsaládot sem hagyja érintetlenül ez az időszak, ugyanis amennyire tanulják az új szerepet a szülők, ugyanannyira a nagyszülők is.[12] A szülők ebben az időszakban egyszerre szorulnak a nagyszülők támogatására, melyet nagymértékben megnehezít a társadalmi mobilitásból fakadó távolság, de egyszerre szükségük van az egészséges és rugalmas határok felállítására, mely egyben védi a szülői alrendszer egységét. Ez a kettősség, ellentétes voltából kifolyólag mindenképpen egyensúlyvesztéshez vezet. Megoldás után kiált a túlzott távolságból, az elérhetetlen nagyszülők támogató jelenlétének hiányából, vagy a túlzott közelségből, a határok összemosódásából és a szerepek felcserélődéséből fakadó problémahalmaz.[13] Van, hogy a párok nem a saját szülőhelyükön vállalnak gyermeket, hanem a munkába való elhelyezkedésük szabja meg a letelepedésük helyét, így sok esetben kiszakadnak a szülői házból és a vele együtt járó, otthont adó közösségükből is.[14] Gyakori, hogy nem áll rendelkezésre az a kötődő hálózat, mely megfelelő támogató légkört biztosítana a gyermeknevelséhez.

11 Lewis, David K.: „What Experience Teaches.", in *Proceedings of Russellian Society.* University of Sydney, XIII., 1988, 29–57, 29.

12 Goldenberg: *Áttekintés a családról*, 53.

13 Uo.

14 Losonczi: *A legnagyobb életforduló,* 114.

A családok nukleáris családokként élik hétköznapjaikat, atomizálódnak és a gyerekneveléssel járó terhek is megnőnek.[15] Ebben a krízisben kell helytállni és ebben alakulnak ki az új megküzdési stratégiák. Ez a krízis lehet deficit egy család életében, amiből hiányok fakadnak, de tekinthetünk rá úgy is, mint erőforrásra, mely egy új életbe való beletanulás átmenetiségéből fakad.

A krízis teológiai olvasata

A normatív krízis teológiai értelemben egy olyan lehetőség, amelyben a krízisben lévő ember a saját maga számára felépített biztonságát és annak eszközeit, módszereit és stratégiáit elveszti, és ezért nyitottá válik az újdonság befogadására. Stefan Paas szerint, aki szükséget szenved, az fogékonyabb az evangéliumra.[16] A szükség valamilyen hiányállapotra utal, mely az anyagiakon túl lehet érzelmi, és a kompetenciákra is vonatkoztatható. A spiritualitás irányába való nyitásnak feltétele, hogy az ember tudatába kerüljön annak, hogy hiánya van. A témával kapcsolatban végzett kérdőíves felmérésben részt vevő édesanyák többsége (80%-a) beszámolt arról, hogy a szülés után többet gondolkodott Istenről,[17] fontosabbá vált számukra a hit kérdése.[18] Az evangéliumra való nyitottságról tanúskodik Rick Warren megfigyelése is, aki szerint a normatív krízisben lévők megszólíthatóbbak. „Isten felhasználja a változást és a fájdalmat arra, hogy az embereket fogékonnyá tegye az evangélium számára."[19] A gyülekezet növekedését Warren összekapcsolta azzal a megfigyeléssel, hogy sokkal könnyebben csatlakoztak és váltak aktív taggá azok, akik valamilyen krízissel küszködtek.[20]

Az anyai bűntudat előidézi az evangéliumra való nyitottságot, hiszen a gyerek születését követően minden olyan kérdésnél újra és újra megjelenik, ahol az édesanya úgy érzi, nem felelt meg a „jó anya" idealizált képének – legyen az a csecsemő táplálásának kérdése, a munka-család egyensúly fenntartásának sikertelensége vagy az érzelmi kötődésben való elégtelenség érzése. Az anyai bűntudat meghatározó ebben a krízisidőszakban, mely így kaput nyit a bűntudat és a bűn kérdésköréhez, melyre az evangélium választ tud adni. A kegyelem, a bűnbocsánat, a helyettes elégtétel teológiai válasza, Jézus Krisztus szenvedése és halála egy új látásmódhoz vezetheti az édesanyát, új értelmezést ragasztva az anyaságban megélt kudarcokhoz és az azt követő bűntudathoz. A kegyelemre szorultság állapota Jézus Krisztus keresztjéhez, a kegyelem elfogadásához vezethet, és mindez

15 Máté Gábor – Gordon Neufeld: *A család ereje. Ragaszkodj a gyermekeidhez!,* h.n., Open Books, 2021, 391–405.

16 Paas, Stefan: *Idegenek és papok*. Kolozsvár, Exit, 2025, 37–56.

17 Csak 5% nem értett egyet egyáltalán azzal, 15%-a pedig inkább nem értett egyet azzal, hogy többet gondolkodna a szülés óta Istenről.

18 Csak 5% nem értett egyet egyáltalán azzal, 15%-a pedig inkább nem értett egyet azzal, hogy a hit kérdései fontosabbá váltak volna.

19 Warren, Rick: *A céltudatos gyülekezet. Növekedés az üzenet és a küldetés feláldozása nélkül*. Sárospatak, Új Remény Alapítvány, 2021, 182.

20 Warren: *A céltudatos gyülekezet*, 182–183.

újrakeretezi a krízisben átélteket. A bűntudatot erősíti a tanácstalanság és a kiszolgáltatottság, hiszen az édesanya tanulja a szerepét. Információhiány helyett azonban információs túltelítődéssel találkozik, mert a különböző internetes, közösségi médiafelületeken elérhető fórumok, a szakkönyvek végeláthatatlansága nem egyszerűsíti le a döntési folyamatokat. Ez az ingergazdagság egyszerre jelenik meg a származási családról való leválás vágyával, mely így a transzgenerációs bölcsességek, a családból átörökíteni kívánt nevelési és pedagógiai eszközök elutasításával, új utakra kényszeríti a szülőket. Az elérhető, széles körű szakirodalomnak köszönhetően könnyen felerősödhet az anyai bűntudat, hiszen a bukások sokkal erősebbnek hatnak, ha „elérhető az anyai tökéletesség". Az ellentétes információk elbizonytalaníthatják az édesanyákat, feltehetik a kérdést, hogy ha minden és mindennek ellentéte is célkitűzés, akkor valójában mire is kell figyelni. Ez az orientációvesztettség lehetőség arra, hogy az ember figyelmét egy nagyobb összefüggésre tekintve az Isten igéjére irányítsuk. Az első gyermek vállalásának időszaka gyakran egybeesik a letelepedéssel. A fészekrakás és a meggyökerezés folyamatában a valahova tartozás érzése felerősödhet, ezért ilyenkor könnyebben kapcsolódnak a helyi gyülekezetekhez, mely az elköteleződést is segíti.

A gyermek születéséhez köthető normatív krízis tehát több szempontból is nyitottá teheti a szülőket: egyfelől az evangélium üzenetére, a gyülekezeti közösségre és az Isten Igéjének vezetésére.

Gyülekezetépítési és missziói szempontok

Hogy valaki mikor és hogyan tagozódik be egy gyülekezetbe, nagyon eltérő lehet, és az egyéntől, annak igényeitől, lehetőségeitől és a gyülekezettől, annak szolgálataitól is függ.[21] A gyülekezetek missziója sokféle: legyen az a népegyházi kereteket még tartó átmeneti rítusokhoz hasonló ünnepek, mint a konfirmáció vagy a különböző kazuáliák alkalmai; a hitoktatás és az egyházi intézmények nyújtotta lehetőségek; esetleg egy-egy individuálisan átélt vallásos élményből fakadó keresés. A gyülekezeti missziónak is ezerféle arca van: a nagyon személyes, hívogató, kapcsolatokra építő stílustól egészen a társadalmi, akár intézményesített jelenlétig. A gyülekezet missziójában azonban speciális helyet foglalhat el a baba-mama kör, melynek neve is sejteti, hogy rétegalkalomról van szó. Amellett, hogy a családok mentális, lelki jólétét célzó támogató közösségek fontos szerepet töltenek be a társadalomban, a gyülekezet számára is missziói potenciált jelentenek, így érdemes erősíteni és támogatni ezeket a kisközösségeket, többek között a témánknak kijelölt baba-mama köröket is, megteremtve működésük kereteit és feltételeit. A baba-mama kör missziói szempontból értékes kisközösség.[22] Ahhoz, hogy ezt az állítást

21 Herbst, Michael: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche.* Stuttgart, Calwer Verlag, 1988, 66–73.; 153–167.

22 Szabó Lajos: *Élet a gyülekezetben. Alapvető és aktuális kérdések a gyülekezetépítés tárgykörében.* Budapest, Luther Kiadó, 2013, 23, 143, 147.

megfelelően körbe tudjuk járni, érdemes elsődlegesen meghatározni, hogy mit is jelent a gyülekezetek missziói célkitűzése. A gyülekezetek feladata elsősorban az Isten igéjét – és különösen annak központi üzenetét – az evangéliumot hirdetni, kommunikálni.[23] Ezt követi az evangélium üzenetének elmélyítése, a tanítás. Harmadrészt pedig fontos az üzenet hétköznapi életbe való aktualizálása, a megszentelődés folyamatának kísérése, ezzel együtt a szolgálatra való felkészítés.[24]

A lelkipásztor ezt a hosszú folyamatot segíti, kíséri és vezeti. Feladatát tekintve célja, hogy a gyülekezetén kívül lévőket is megszólítsa, feléjük a missziói parancsnak eleget tegyen, míg a gyülekezetén belülieket az elköteleződésben, a meggyökerezésben, az elmélyülésben és a szolgálatban segítse. A társadalmi és kulturális változások a lokális gyülekezetek környezetében éppúgy megjelennek, mint makrószinten. Mivel a társadalmi mobilitás felerősödött, ezért sok helyen azzal szembesülhetünk, hogy a népesség kicserélődik, elfogy vagy épp jelentősen megnövekszik. Ha a közeg változik – újra és újra fel kell tenni a kérdést, hogy az addig működőképesnek megélt gyülekezeti stratégia illeszkedik-e a megváltozott körülményekhez, vagy „meg kell találni a kor társadalmi, lelki kihívásaira a hazai viszonyok között működőképes, biblikus, gyülekezetépítő utat és módot, felvállalva az esetleges változtatást és újítást, valamint a még több szolgálatot is".[25] Ezzel a célkitűzéssel ellentétes irányú dinamikát vázol fel Püski Lajos, kritikája a következő: „Míg a keresztény vezetők keseregtek a kulturális változások fölött, a nyugati egyházak változatlan formában végezték szolgálatukat, olyan közeget teremtve, amelyben csak a tradicionális és konzervatív gondolkodású emberek érezték otthon magukat."[26] Pontokba szedte tapasztalatait, melyek különböző szempontokat hangosítottak ki a gyülekezetépítésre vonatkozóan:[27]

1. Az emberek megoldást keresnek életük problémáira, de lehet, hogy először nem az egyháznál.
2. Ha nincs a gyülekezetben megfelelő csoport, akkor az érdeklődők máshova mennek.
3. Szolgálatunk igazodjon az emberek életrendjéhez és helyzetéhez is.
4. A felnőttként konfirmáltaknak is szükségük van a folytatásra.
5. A bibliakörökben lehet beszélgetni, kérdezni, közösen imádkozni, szolgálatokat megbeszélni, jobban megismerni egymást.
6. A már hívő embereket nem evangelizálni, hanem tanítani és szolgálatba kell állítani.

23 Grethlein Christian: *Praktische Theologie.* Berlin–Boston, De Gruyter, 2016, 8–12.; Isolde Karle: *Praktische Theologie.*

24 Vö.: 1. hitre segítés; 2. megalapozás az ismeretben, hitben, engedelmességben; 3. felkészítés a szolgálatra; 4. ajándékok felismerése, felhatalmazás a szolgálatra, in: Püski Lajos: *Érdeklődéstől elköteleződésig. Misszió és gyülekezetépítés: koncepciónk és gyakorlatunk,* Budapest, Kálvin Kiadó, 2013, 35.

25 Püski: *Érdeklődéstől,* 28.

26 Keller, Timothy: *Gyülekezet a központban. Evangéliumi szolgálat a városban.* Harmat–Kálvin–Luther, 2019, 326.

27 Püski: *Érdeklődéstől*, 84.

7. Kiscsoportnak addig van létjogosultsága, amíg gyülekezetet építő igei funkciót teljesít.
8. Keressük meg az igehirdetéstől eltérő formákat is a tanításra!

Szintén fontos szempontokat fogalmaz meg a greifswaldi gyülekezetépítéssel foglalkozó kutatócsoport egyik teológusa az élő gyülekezetről szóló munkájában, amelyben a következőket írja:[28]

1. A Jézus Krisztusban való hitből ered az erő és a vezetés (irányultság).
2. Kívülre kell tekinteni.
3. Rátalálni arra, amit Isten akar.
4. Új dolgokat tenni és akarni növekedni.
5. Mint közösség működni.
6. Mindenki számára helyet készíteni.
7. A Lényegre koncentrálni.

A kisközösségek, csoportok szerepe tehát missziói szempontból kiemelkedő,[29] ugyanis ebben tud megnyilvánulni az igehirdetésekben is sokszor elhangzó szeretet/kapcsolat.[30] Jézus Krisztus is tanítványi közösséget gyűjtött maga köré, akiknek a következőt mondta: „Arról fogja megtudni mindenki, hogy az én tanítványim vagytok, ha szeretitek egymást" (Jn 13,35). A kiscsoportok a felebaráti szeretet gyakorlásának lehetőségét biztosítják tagjaik számára.[31] A baba-mama körök alapításánál, vezetésénél és támogatásánál is érdemes a fenti felsorolásokat szem előtt tartani. A baba-mama kör fókuszában is az Isten országának építése, maga Jézus Krisztus által ránk bízott missziói parancs áll, ahogyan azt olvashattuk – a Lényegre kell koncentrálni. A baba-mama kör tehát missziói kiskörként, egyfajta hídfunkciót láthat el. Ennek egyik formája, hogy a csoportalkalmakon jutnak el a kérdésektől az igei válaszokig, vagy a tanítványi szeretet megélését követően vágyhatnak arra, hogy egy zártabb bibliakör, kiscsoport vagy házicsoport tagjaiként elmélyülhessenek az igetanulmányozásban, a hit gyakorlásában. Több gyülekezetben követi a baba-mama kör alkalmait Alpha-kurzus, Keresztkérdések vagy bibliaiskola.

Baba-mama kör a gyülekezetben

Bár a tanulmányhoz készült kérdőíves kutatás mintavételi eljárása nem biztosítja a reprezentativitást – mivel a résztvevők önkéntesen töltötték ki azt[32] –, mégis

28 Warren, Robert: *Vitale Gemeinde. Ein Handbuch für die Gemeindeentwicklung.* Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlagsgesellschaft, 2015, 30–31.

29 Cloud, Henry – Townsend, John: *Making Small Groups Work. What Every Small Group Leader Needs to Know.* Grand Rapids, Zondervan, 2003, 13.

30 Cloud–Townsend: *Making Small Groups Work*, 76–77.

31 Potter, Phil: *Zell-Gruppen. Bausteine für eine lebendige Gemeindearbeit.* Neukirchen-Vluyn, Aussaat Verlagsgesellschaft des Erziehungsvereins mbH, 2006, 17–22.

32 A kérdőívet 106-an töltötték ki több gyülekezet baba-mama köréből. Rendszeresen 78%-uk látogatta a csoportot, 15,1%-uk 3–10 alkalommal vett részt, a többiek csak néha voltak (1-2 alkalommal). A válaszadók 53,8%-a református, 32,1%-uk római katolikus, 4,7%-uk evangéli-

a jelentős számú kitöltő abban viszonylag egységes képet mutatott, hogy a kisbabás időszakban a szociális támogatás szempontjából a baba-mama kör fontos csoport volt számukra, mely jelentős mértékben segítette az édesanyákat a kisbabás időszak kihívásaival való megküzdésben. A kérdőíves kutatásban Likert-skálával[33] mértünk különböző dimenziókat: a pszichoszociális támogatást, a mintaközvetítő teret, a spirituális nyitottságot, a missziói és gyülekezeti hatást és a családra, annak rendszerére gyakorolt hatást. Ez alapján a kitöltők közel 87%-a értett egyet azzal, hogy a baba-mama kör pszichoszociális támogató funkciója a legjelentősebb. A válaszadók kétharmada tartotta mintaközvetítő térnek a csoportot. Az édesanyák 65%-a szerint tölt be gyülekezeti missziói funkciót, és egy kicsivel többen értékelték a spirituális nyitottság dimenzióját magasabbra, mint a konkrét egyházi/intézményes szerepet. Mindezek alapján a baba-mama kör elsősorban olyan közösség a résztvevők számára, mely a krízisben támogatást és megküzdési eszközöket nyújthat.

A konkrét feltett, értékelhető állítások közül a legtöbben a következő gondolatokkal tudtak azonosulni: „A közösség erőt ad a mindennapokhoz."; „A gyermekem születése jelentős érzelmi változást hozott az életemben." „Szívesen ajánlanám nem hívő ismerőseimnek." „Őszintén beszélhetek/beszélhettem a nehézségeimről."

Arra a kérdésre, hogy „miben segített a baba-mama kör a legtöbbet?", egységes képet kirajzoló válaszokat kaptunk. Néhányat idézünk is ezekből:

> „Abban, hogy mélyebben átéreztem, hogy az érzéseimmel nem vagyok egyedül, és van egy olyan tér, ahol egyszerre vagyunk testvérek Krisztusban és egyszerre vagyunk ugyanabban a fejetlenségben, ami a gyereknevelés."
>
> „Saját anyaságom alakításában, az anyaságomról való gondolkodásban, közeledésben az egyház felé."
>
> „Nem vagyok egyedül, megerősítés, mély gondolatok a családi kapcsolatokról."
>
> „Elgondolkodtatott olyan témákon, amik szervesen kapcsolódnak az átalakult élethez (a családdá válás folyamata iszonyat nehéz, és ehhez jönnek vallási ihletésű témák, amik segítenek ezt megérteni). Plusz egy általam mindig nagyon várt közösségi alkalom volt."
>
> „Nekünk a gyülekezet felé való első lépést abban az időszakban, amikor amúgy nem könnyen vált az ember közösséget."

kus, 2,8%-uk baptista, 1,9%-uk görögkatolikus. A legtöbben, 77,4%-uk református baba-mama körbe jár, csak 22,6%-uk jár katolikus közösségbe, a többiek baptista, evangélikus vagy szabadkeresztyén csoporthoz tartoznak. 59,4%-uk él a fővárosban, 25,5%-uk egyéb városban, 9,4%-uk megyeszékhelyen, a többiek községben.

33 Likert, Rensis: A Technique for the Measurement of Attitudes, *Archives of Psychology,* 22(1932/140), 1-55.

„A kisbabás időszak okozta nehézségek megosztásában, más családok mintái – ki hogyan tereli a hit felé a gyermekeit."

„Egy olyan közösségi élmény, ahol megnyílhatok, felszabadultan tudok beszélni a nehézségekről is. Kiszakadok a monotonitásból. Tanulok mások tapasztalataiból."

Összegezve, hogy miben élték meg a csoport támogatását: a közösség, a kapcsolódás és a „nem vagyok egyedül a problémámmal" volt a legmarkánsabb visszajelzés, emellett megjelent: a megértés és elfogadás, a lelki-hitbeli megerősödés, a mintaadás és a gyakorlati segítség.

Mivel az első nyitott végű kérdés arra vonatkozott, hogy mit kaptak az édesanyák a baba-mama körtől, azt is megkérdeztük tőlük, hogy mit jelentett számukra ez a csoport. Itt is a közösség, az összetartozás és a támogatás szerepelt a válaszok nagy részében. Néhány hosszabban kifejtett választ kiemeltünk belőlük:

„Egy lehetőséget a gyerkőccel való értelmes kimozdulásra, egy helyet, ahol kisgyerekek hangzavara mellett mégis előkerülnek mély és aktuális témák, néha azt is, hogy egy-egy kérdésben meg tudjak nyílni a csoportban, a kisfiamnak kortárs társaságot."

„Egy fontos heti pont volt, ami segített a napok szervezésében. Többnyire jó téma várt minket, egy jó beszélgetés reményében mentem. Jó ismerősöket sikerült szereznem általa. Felüdülés volt kisgyermekkel is, ami ebben az időszakban magában is hatalmas szó. Az, hogy értelmes és izgalmas témákról beszéltünk, az a ráadás!"

„Meghallgató, támogató közösség, ahol van lehetőségem a kisbabámmal együtt Isten elé menni a templomban."

„Megértő, biztonságos közeg, ahol az anyaszerepről, nevelési kérdésekről együtt gondolkodunk, ahol saját családi mintáim tudatosultak, és ahol mindezt Isten viszonylatába állíthatjuk."

„A saját gyülekezetünkben az alkalmak felét én tartom, mint friss anyuka, hittanoktató és mentálhigiénés szakember. Nekem egy szuper megtartó közösség, amit nagyon jó látni, ahogy fejlődik, együtt változunk, ahogy nőnek a gyerekek, jó beszélgetni az Ige körül. Egy biztonságos tér Istennel és egymással, ahol minden érzésnek helye van, és ahol együttérzéssel tudunk egymásra tekinteni. Merünk kitárulkozni."

„Fejlődés, misszió, kapcsolódás, biztonságos közeg, ahol megoszthatjuk a gyengeségeinket, nehézségeinket is."

„Nem éltem volna túl nélkülük."

„Spirituális élményt, közösséget, támaszt."

Az Istennel való kapcsolatról is kérdeztük őket, hogy változott-e a hitéletük a részvétel hatására. Az erre adott válaszok még sokszínűbb képet mutattak. En-

nek okát meg is nevezték a kérdőívben: volt, aki már hívő keresztyénként vett részt a baba-mama körben, ők ugyanúgy nemmel válaszoltak a kérdésre, mint azok, akiknek nem volt hitéletük előtte. Csak néhány negatív válasz született, ezeket érdemes megvizsgálni. Az első ilyen válaszadó azt írta, hogy: „Eddig sem voltam vallásos, ettől se lettem az." Viszont ő volt az a válaszadó, aki azt írta, hogy a baba-mama kör nélkül nem élte volna túl a kisgyermekes krízist. Nyitottságot sugallt a következő válasz is: „Nem, de érdekes összehasonlítani a mostani családi mintákat a bibliaival." Volt olyan édesanya, aki a normatív krízishez kapcsolódó idő- és energiahiánnyal kapcsolta össze a hitéletének lanyhulását. „Előtte jobb volt a hitéletem. Most próbálom kipihenni magam, ha van egy percem." Sokan jelezték vissza azt is, hogy a csatlakozásuk előtt már aktív hitéletük volt, ezért válaszoltak nemmel a kérdésre: „Már meg voltam térve, amikor elkezdtem járni." „Fenntartotta, megtartotta." „Nem sokat, korábban is hívő ember voltam."

A válaszadók kétharmada nyilatkozott úgy, hogy valamilyen formában pozitív hatást gyakorolt a baba-mama körön való részvétel a hitéletükre. Többen írtak arról, hogy ez vitte közelebb őket a gyülekezetükhöz, ennek hatására kezdtek el imádkozni otthon, és többen a hitük megerősödéséről beszámoltak. Néhány reflexiót itt is idézünk:

> „Igen, erősödött. A közösség és a beszélgetések segítettek abban, hogy a hitemet a mindennapi életben és a gyermeknevelésben is tudatosabban éljem meg."
>
> „Vezetetten könnyebb volt hitbeli kérdésekkel foglalkozni, mint otthon a kisfiam mellett, egyedül."
>
> „Gyülekezetre leltem."
>
> „A baba-mama kör hatására kezdtünk újra templomba járni."
>
> „Én nem vagyok megkeresztelve, de a kislányomnál nagyon fontosnak tartottam, hogy meg legyen keresztelve és próbálkozom keresztény nevelést adni neki – így én is közelebb kerültem általa Istenhez."
>
> „Az erős hitben még erősebbé tett."

A kérdőívből kirajzolódott, hogy milyen nagy szükségük van az édesanyáknak a lelki-érzelmi támogatásra. A gyülekezeti kiscsoportok Istennel és a felebaráttal megélt szeretetkapcsolatra építve nemcsak ezt a segítő funkciót tudják betölteni az édesanyák életében, hanem egyszerre építenek ki nyitottságot Isten felé, a hitélet és a gyülekezet felé, ezzel missziói funkciót öltve magukra.

A baba-mama kör feltételei és lehetőségei

Mivel rétegalkalomról van szó, a baba-mama kör egy nyitott csoport, mely folyamatosan alakul és változik. A csoport sose tud teljesen megszilárdulni, hiszen a gyermekek egy idő után intézménybe mennek, velük együtt az édesanyák is

visszatérnek a munka világába. A gyermekek életkora a pár hetes csecsemőktől egészen a hároméves, ovi előtt állókig változhat, ahogyan a gyermekvállalók kora is jelentős különbségeket mutathat, így ebben a csoportban a közös elem maga az élethelyzet. Ennek ellenére ki tud alakulni rövidebb időintervallumokban egy csoportmag, akik köré szerveződik a csoport. A mag kialakulását segítheti azon édesanyák elköteleződése, akik több gyermeket vállalva hosszabb ideig maradnak a kör tagjai.

A kérdőívben rákérdeztünk arra, hogyan és kin keresztül csatlakoztak a csoporthoz. A kitöltők közel 10%-át a közösségi média felületén keresztül érték el, szólították meg. Szintén 10%-a a gyülekezeti honlapon találta meg a hirdetést. Összességében 20%-a a résztvevőknek az interneten keresztül értesült a csoportról, míg a maradék 80%-ot ismerős vagy a lelkipásztor hívta meg a közösségbe. Istentiszteleti hirdetésekből informálódva kevesebb mint 8%-uk csatlakozott. Összegezve a válaszokat, a személyes hívás bizonyult a leghatékonyabbnak a kérdőív alapján, de az internet, főleg a szintén valamennyire személyességet sugárzó közösségi médiahasználat szerepe is felértékelődött.

A baba-mama kör infrastrukturális feltételei sokkal több figyelmet igényelnek, mint más csoportoké.[34] A biztonságos, gyerekbarát környezet kialakítása nemcsak anyagi erőforrást vesz igénybe, hanem szemléletbeli formálódásra is szükség van. Egyfelől olyan helyiségek kialakítására van szükség a gyülekezetben, ahol a 0–3 éves korosztály biztonságosan játszhat. A játékok tárolására helyre van szükség, a játékok amortizációja pedig gyors ütemű a kisgyermekek életkorából fakadóan, ezért a gyülekezet anyagi forrásait jóval gyakrabban veszi igénybe ez a csoport, mint mondjuk az ifi vagy a felnőtt csoportok. Ha a gyülekezeti látásban fontos a növekedés, és a baba-mama kör mint missziói csoport jól működik, az egész gyülekezeti struktúrára hatást fog gyakorolni. Ha a gyülekezet jövőképével összeegyeztethető a kisgyermekes családok beépülése, akkor bababarát környezetet kell biztosítani az istentiszteleten és a gyülekezeti alkalmakon. A kisgyermekek életkorukból fakadó elevensége és a még nem elvárható önkontrollhiányuk a gyülekezet tagjai felől rugalmasságot és elfogadó attitűdöt kíván. Ezért az infrastruktúra mellett a tagok szemléletmódja is fontos szerepet tölt be a kisgyermekes családok integrációjában. A befogadottság érzését tovább növelheti, ha a templomtérben kap helyet a baba-mama szoba, akár egy hangszigetelt üveggel elválasztva, akár egy játékokkal kiépített sarokban. Az időgazdálkodásnál is érdemes figyelembe venni ezen családok igényeit, mint az altatási időszakokat vagy a programok hosszát.

A baba-mama kör gyakorlati teológiája

A baba-mama kör két világ között képez hidat, hasonlóan minden más missziói funkciót betöltő csoporthoz. Tagjai között vannak olyanok, akik a gyülekezethez

34 Kodácsy-Simon Eszter – Szabóné László Lilla: Kisgyermek a családban, in: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján. Gyülekezetpedagógiai kézikönyv,* Budapest, Kálvin Kiadó, 2019, 101.

tartoznak, és vannak, akik kívülállók, érdeklődők. A missziói küldetés elvégzéséhez szükséges a kontextualizáció: az evangéliumot a jelen lévő kontextusba ágyazva érdemes átadni, hogy elérje azokat, akik nem ismerik.[35] A baba-mama kör esetében a korábban felvázolt normatív krízis rajzolja ki a kontextust. Az elveszettség, a megélt veszteségek, a bizonytalanság, a tanácstalanság és az anyai bűntudat adhatja a baba-mama körök témáinak gerincét. Teológiai szempontból inkább kérdés az, hogyan lehet a magától adódó témákban az evangéliumról, az Isten igéjéről és válaszairól beszélni. Ezért a témaválasztás a vezetők egyik legmarkánsabb feladata. Az alábbiakban olyan témákat vetünk fel, melyek teológiai szempontból relevánsak lehetnek a baba-mama körben, érinthetik a normatív krízisben lévők élethelyzetét és szorosan kapcsolódnak a teológiai alapvetésekhez.

Áldás és átok mint transzgenerációs örökség

> „A gyerekek több generáció sérüléseit szenvedik meg – ugyanis a társadalmi elnyomást elszenvedő generációk gyerekei tovább élik szüleik szenvedését. Mintha az Írás szerint történne, hogy 'megbüntetem a szülők vétkét a gyermekekben', pedig itt a társadalom bűnei miatt vétlenül szenvedő szülő tudattalanul továbbadja elszenvedett büntetését az önmaguknál még ártatlanabb gyerekeiknek. Különösen, ha nem történt meg a múlt feldolgozása és az elfojtások tovább éltetik és tovább hárítják a szenvedéseket."[36]

Ez az idézet is jól mutatja, hogy a társadalomtudomány is foglalkozik a gyermekvárás és a nevelés időszakában előtérbe kerülő transzgenerációs traumafeldolgozással. A gyermek születése, a család átalakulásának időszaka egyben számvetés is a családtörténetből fakadó sebekkel és áldásokkal. A múlt feldolgozását elősegíti, hogy édesanyaként és édesapaként újraélhetővé válnak a gyermekként átélt életszakaszok, így megelevenednek rég elfeledett érzések, történetek.[37] Az újraélés folyamatában, a múltban elszenvedett veszteségek miatt düh, harag, szomorúság törhet elő, vagy épp a megbocsátáshoz és az együttérzéshez vezethet ez az időszak. Több transzgenerációs trauma, seb, fájdalom is felerősödhet a kisbabás időszak krízisében. Az áldás és átok mint generációs örökség olyan téma, mely ebben az időszakban egyébként is figyelmet kap.[38] Ha a fókuszt Istenre irányítjuk, és arra, hogyan jelent meg a családban az Ő jósága és áldása, milyen erőforrá-

35 Keller: *Gyülekezet a központban,* 151–171.

36 Losonczi: *A legnagyobb életforduló,* 115. (Losonczi Ágnes a bűn fogalmát elég szűk perspektívából a rossz tett és a jó tett felől értelmezi, ezzel szemben a Szentírás az Istennel való kapcsolat megbomlásának tartja, így a következtetése – miszerint bizonyos generációkat a bűn nem érint – teológiai értelemben nem helytálló.)

37 Bettelheim, Bruno: *Az elég jó szülő. Könyv a gyereknevelésről.* Budapest, Park, 2014, 183–187.

38 Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors: Családi sebek és a gyógyulás útjai.* Budapest, Kulcslyuk, 2018.; Tóth Borbála: *Sorsunk rejtett mintázata. A genogramtól a genodrámáig.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2017.

sokat biztosított jelenlétével, akkor átformálhatóvá válhatnak az addigi veszteségek. Kétféleképpen is meg lehet közelíteni a családi történeteket: egyrészt vizsgálhatjuk, hogyan jelent meg Isten munkája, gondoskodása a múltban, vagy épp felerősödhet a hiánya. Így vágyat ébreszthetünk az istenkapcsolatra azzal, hogy felismerhetik, mennyire hiányzott a családjukból Isten jelenléte. Ezért a transzgenerációs sebekről is lehet úgy gondolkodni, mint Isten hiányának jeleiről, melyek gyógyulásra, megbocsátásra, tisztulásra és szabadulásra várnak.

Szövetség – istenkapcsolat, párkapcsolat, család

A múlt feltárása után a jelenben megélt családi kapcsolatokról is érdemes beszélgetni, ugyanis pont ebben az időszakban új kapcsolati egyensúly jön létre a családban. Érdemes ránézni a kapcsolatokban lévő kötődésre, szeretetre, szövetségre, mert a szeretetkapcsolatokat is megpróbálja ez az időszak. A házastársi szövetség, az Istennel kötött szövetség, a családi kohézió is keresztülmegy a mindent megkérdőjelező kisgyermekes időszak krízisén, és az addigi összekovácsoló erőforrások – mint amilyen az egymásra szánt idő, a szexualitás, a figyelem – átmenetileg nem képesek ellátni funkciójukat.[39] Ez megpróbálja a házasságokat, a családi kapcsolatokat és sokszor még az istenkapcsolatra is negatívan hathatnak. Házasságról, istenkapcsolatról, családi kapcsolatokról beszélgetni egyben alkalom arra, hogy emlékeztessük egymást a szövetségi hűségre, mely az átmeneti időszak kapcsolati erőforrása lehet.

A kérdőívben mértük a családra gyakorolt hatást is. Feltettük azt a kérdést, hogy érzékeltek-e bármilyen változást a család működésében a baba-mama kör hatására. Sokkal kevesebben töltötték ki ezt a kérdést, de a kitöltők közel kétharmada számolt be arról, hogy nyugodtabb, türelmesebb lett a gyerekeivel és a férjével, illetve tudatosabban próbált meg működni. Kicsivel kevesebb mint húsz százaléka az édesanyáknak nemmel válaszolt a kérdésre, és ugyanennyien nem feleltek. Az anyák több mint a fele pozitív változást érzékelt a családi kapcsolataiban. A válaszok alapján a pozitív változást a hitélet megújulása, a kapcsolati dinamikákra való tudatos ránézés, a másoktól kapott minták és ötletek, a pszichoszociális és spirituális támogatás, illetve az otthoni kommunikációra kifejtett hatás váltotta ki.

Anyaszerep

Az anyai szerep elsajátítása az egyik legfontosabb célkitűzése ennek az időszaknak. A társadalmi mobilitásból fakadó távolságok, a szülőfalutól és közösségtől való elszakadás egyben a saját gyökerektől és tradíciótól való eltávolodást is jelenti, mely többek között a mintaadás elé gördít akadályokat.[40] Az anyai szerepet már nem a nagyszülők és a nagynénik tanítják, hanem az édesanya sokszor egyedül marad a kérdéseivel, tanácstalanságával. Az elérhető szakkönyvek, internetes fórumokon fellelhető tapasztalatok és információk ellentmondanak az előző generáció által

39 Goldenberg: *Áttekintés a családról*, 53.
40 Losonczi: *A legnagyobb életforduló,* 104.kk.

képviselt elvekkel, ezért felülírhatják a családból fakadó tudást és tapasztalatot, mintegy megrendítve az anyai és nagyszülői autoritást. Ugyanakkor a belső tapasztalati forrás elapadása tanácstalansághoz vezet, mert túl sok szakirodalom áll rendelkezésre, viszont abban is egymástól eltérő tanácsokkal találkoznak az édesanyák. A Szentírás mint hiteles forrás szerepe ebben az információelárasztásban felértékelődik. A Szentírásban is találhatunk történeteket anyákról, így az igén keresztül a kihívásokról, nehézségekről és az Isten jelenlétéről, gondoskodásáról, az akaratáról lehet beszélgetni. A beszélgetésekben, a saját példákon keresztül válik élővé az ige, hiszen az édesanyák bizonyságtételei követik a bibliai szereplők élettörténeteit, mely így aktualizálhatja az üzenetet.

Az anyai bűntudat

Az anyai bűntudat gyakran kíséri a gyermekvállalást. Ezt leginkább a nyugati társadalmakban figyelték meg.[41] Egészen a fogantatástól kezdve megjelenhet, majd a csecsemő táplálását, altatását, ellátását, gondozását, végül a nevelését kíséri végig. Kultúránként eltér az, hogy egy édesanya hogyan gondozza, neveli a gyermekét, ezért a „jó anya" idealizált képe is kulturálisan determinált.[42] Nem véletlenül született meg Bruno Bettelheim könyve az elég jó szülőről, hiszen az idealizált anyaképnek való megfelelés olyan elvárásokkal terheli meg az anyákat, melyeknek nem lehet megfelelni, és a tökéletességre törekedve könnyen kialakulhat az anyai bűntudat.[43] Az anyai bűntudat lehetőség arra, hogy az édesanyák átéljék a kegyelem elfogadásával a szabadítást, a megbocsátást, a feloldozást. Jézus Krisztus helyettes elégtétele, kereszthalála, a megváltás munkája olyan kontextusban eleveníthető meg, ahol egyértelműen szembesülnek a bűntudat szorongató érzésével, az elégtelenséggel, a bukásokkal, a kiszolgáltatottsággal. Nemcsak az édesanyákra vonatkoztatható az evangélium üzenete, hanem a gyermekek nevelésével kapcsolatban is fontos, hogy milyen antropológiai hozzáállást képviselünk. Ha a felvilágosodásból fakadó tabula rasa gondolata határozza meg a viszonyulásunkat, akkor a teljesen ártatlan, bűntelen gyermeket lehetne úgy nevelni és neveltetni, hogy kellőképpen megóvjuk a világtól. Azonban a Szentírás arról beszél, hogy mindenki születésétől fogva az Isten kegyelmére és megváltására szorul, ezért a szülői felelősség sem lépheti át a saját határait, így a rousseau-i alapvetés teológiai szempontból vitatott. Az evangélium és a bűnről szóló tanítás nagyon is gyakorlati kulcsot tud adni az édesanyák kezébe, ugyanis a gyermekért való imádság eszköze segít kivédeni a túlvédő attitűdöt és a kontroll egészséges arányát segíti elő.

41 Gray, Lisa M.: *Understanding Mothers' Experiences of Maternal Guilt and Maternal Shame and How These Experiences are Expressed in the Mother-Child Relationship.* Department of Educational Psychology University of Alberta, 2025.

42 Rotkirch, Anna – Kristiina Janhunen: Maternal Guilt, *Evolutionary Psychologie* 8(2010/1.), 90–106., Maternal Guilt - Anna Rotkirch, Kristiina Janhunen, 2010 (letöltés dátuma: 2026. 06. 17.)

43 Bettelheim: *Az elég jó szülő, 11–66*.

Csak érinthettük azokat a fontos témákat, amelyek a csoportalkalmak vázát adhatják a baba-mama körökön, de így is beszédes, hogy nemcsak a közösség megélése, hanem a kontextualizációnak köszönhetően a normatív krízisben lévő édesanyák számára az evangélium, az igei útmutatás, maga a téma is gyors segítséget jelenthet az édesanyává válásban. A közösség megélése mellett az imádság is erőforrássá, sőt megküzdési stratégiává válhat, mely eszköz tanulásában is szerepet játszhat a csoport.

Összegzés

A baba-mama kör stratégiai szempontból fontos helyet kaphat a gyülekezeti szolgálatban, ha elfogadjuk azt a missziológiai alapvetést, amelyet mind Rick Warren, mind Stefan Paas megfogalmazott, hogy a szükség és a krízis fokozza az evangéliumra való nyitottságot. A családok számára ez a kör olyan prevenciós támogatást nyújthat, mely segíthet az erőforrások összegyűjtésében és pszichoszociális támogatást biztosíthat a kiszolgáltatott életszakaszban. A hit megerősödése, az istenkapcsolat kialakulása és stabilitása segítheti az anyákat a szorongásuk leküzdésében, vagy épp a felelősség gyakorlásában, mely változás az egész családi dinamikára kihathat, így segítve és kísérve a szereptanulásukat és az anyai léttel járó nehézségekkel való megküzdést. Ez pedig a családvédelmet szolgálja testi és lelki értelemben egyaránt, hiszen az édesanya jólléte kihat az egész családi rendszerre, megerősíti a normatív krízisben lévő szülői alrendszert. A spirituális támogatás így a családok számára fontos forrássá válhat.

Felhasznált irodalom

Bartyik Gitta – Polonyi Tünde: A válság: Janus-arcú jelenség – Veszély és/vagy esély, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán – Kiss Tamás (szerk.): *Válságok megelőzése és kezelése,* Budapest, Oriold és Társai, 2020, 9-28.

Bettelheim, Bruno: *Az elég jó szülő. Könyv a gyereknevelésről.* Budapest, Park, 2014.

Blazy, Helga: A pre- és perinatális élet kontinuitásáról, in: Magyar Pre- és Perinatális Pszichológiai és Orvostudományi Társaság: *Várandósság, születés és gyermeknevelés a magyarországi kultúrákban,* Kongresszusi tanulmánykötet, Budapest, Animula Kiadó, 1999, 14–22.

Caplan, Gerald: A Conceptual Model for Primary Prevention, in Gerald Caplan (szerk.): *Principles of Preventive Psychiatry,* New York, London, Basic Books, Inc., Publishers, 1964.

Cloud, Henry – Townsend, John: *Making Small Groups Work. What Every Small Group Leader Needs to Know,* Grand Rapids, Zondervan, 2003.

Fodorné Dr. Ablonczy Margit: *A relacionális etika hozzájárulása a családpasztorációhoz. A kazuális szolgálatok lehetőségei, különös tekintettel a nemzedékek közötti kapcsolatok rendezésére.* Károli Gáspár Református Egyetem HDI, Budapest, 2021, 56–66.

Frigyes Júlia: Születés, szülés, trauma és traumaterápia – a gyógyulás lehetséges útjai, *Imago* 11(2022/4.), 43–53.

Gennep, Arnold van: *Átmeneti rítusok*. Budapest, L'Harmattan, 2007.
Goldenberg, Herbert – Goldenberg, Irene: *Áttekintés a családról. Három kötetben.* I. kötet, Budapest, Animula Kiadó, 2008.
Gray, Lisa M.: *Understanding Mothers' Experiences of Maternal Guilt and Maternal Shame and How These Experiences are Expressed in the Mother-Child Relationship.* Department of Educational Psychology University of Alberta, 2025.
Grethlein, Christian: *Praktische Theologie.* Berlin–Boston, De Gruyter, 2016.
Héjja-Nagy Katalin: A szülés élménye – Befolyásoló tényezők és hatása az anya-gyermek kapcsolatra, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán – Kiss Tamás (szerk.): *Válságok megelőzése és kezelése,* Budapest, Oriold és Társai, 2020, 61–72.
Herbst, Michael: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche.* Stuttgart, Calwer Verlag, 1988.
Keller, Timothy: *Gyülekezet a központban. Evangéliumi szolgálat a városban*. Harmat–Kálvin–Luther, 2019.
Kodácsy-Simon Eszter – Szabóné László Lilla: Kisgyermek a családban, in: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján. Gyülekezetpedagógiai kézikönyv,* Budapest, Kálvin Kiadó, 2019.
Lewis, David K.: „What Experience Teaches.", *Proceedings of Russellian Society,* University of Sydney, 13(1988), 29–57.
Likert, Rensis: A Technique for the Measurement of Attitudes, *Archives of Psychology* 22 (1932/140), 1–55.
Losonczi Ágnes: A legnagyobb életforduló: a gyerekvárás, szülés, születés – a társadalomkutató szemével, in: Magyar Pre- és Perinatális Pszichológiai és Orvostudományi Társaság: *Várandósság, születés és gyermeknevelés a magyarországi kultúrákban,* Kongresszusi tanulmánykötet, Budapest, Animula Kiadó, 1999, 110–112.
Máté Gábor – Neufeld, Gordon: *A család ereje. Ragaszkodj a gyermekeidhez!,* h.n., Open Books, 2021.
Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors: Családi sebek és a gyógyulás útjai.* Budapest, Kulcslyuk, 2018.
Paas, Stefan: *Idegenek és papok*. Kolozsvár, Exit, 2025.
Paul, Laurie Ann: *Transformative Experience.* Oxford, Oxford University Press, 2014.
Potter, Phil: *Zell-Gruppen. Bausteine für eine lebendige Gemeindearbeit.* Neukirchen-Vluyn, Aussaat Verlagsgesellschaft des Erziehungsvereins mbH, 2006.
Rotkirch, Anna – Kristiina Janhunen: Maternal Guilt, *Evolutionary Psychologie* 8(2010/1.), 90–106., Maternal Guilt – Anna Rotkirch, Kristiina Janhunen, 2010 (letöltés dátuma: 2026. 06. 17.)
Szabó Lajos: *Élet a gyülekezetben. Alapvető és aktuális kérdések a gyülekezetépítés tárgykörében.* Budapest, Luther Kiadó, 2013.
Tóth Borbála: *Sorsunk rejtett mintázata. A genogramtól a genodrámáig.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2017.
Walsh, Froma: Applying a family resilience framework in training, practice, and research: Mastering the Art of the Possible, *Family Process* 55(2016/4), 616–632.

Warren, Rick: *A céltudatos gyülekezet. Növekedés az üzenet és a küldetés feláldozása nélkül.* Sárospatak, Új Remény Alapítvány, 2021.
Warren, Robert: *Vitale Gemeinde. Ein Handbuch für die Gemeindeentwicklung.* Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlagsgesellschaft, 2015.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.6
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Tokodi-Lengyel Anna[1]

A transzgenerációs örökségek lelkigondozói jelentősége a bibliai örökségfogalom tükrében

Abstract

The Pastoral Significance of Transgenerational Inheritance through the Lens of the Biblical Concept of Inheritance

Drawing on an interdisciplinary literature review, this paper examines the pastoral significance of transgenerational heritage in dialogue with the biblical concept of inheritance. While transgenerational research primarily investigates the transmission of patterns, trauma, beliefs, and resources, the biblical understanding of inheritance offers a broader theological framework. The study first outlines the principal mechanisms of transgenerational transmission and highlights the role of inheritance within family systems. It then examines the biblical concept of inheritance in both the Old and New Testaments, demonstrating that it extends beyond material and familial transmission to emphasize its covenantal, eschatological, and Christ-centered dimensions. By comparing these two perspectives, the paper argues that pastoral care is enriched by integrating insights from transgenerational research with theological anthropology. Although Christian individuals are shaped by their transgenerational inheritance, their identity is ultimately grounded in God's promise and the inheritance received through Christ. This perspective enables the reframing of personal and family narratives within the theological horizon of God's promised inheritance, thereby providing a transformative resource for pastoral caregiving.

Keywords: transgenerational inheritance; transgenerational atmosphere; Biblical concept of inheritance; Christian hope; identity.

1 Tokodi-Lengyel Anna, református lelkész, *tokodi-lengyel.anna@reformatus.hu.*

Bevezetés

Az utóbbi években egyre több tudományos munka és tudomány-népszerűsítő írás is született a transzgenerációs örökségekről, hatásokról. Ezek egy része fájdalmas, történelmi eredetű és mindmáig feldolgozatlan. A 20. század potenciálisan traumatizáló eseményeit, veszteségeit, a háborúk, a holokauszt, a diktatúrák áldozatainak és elszenvedőinek számát tekintve kiviláglik, hogy a jelenlegi magyar lakosság legtöbbje a felmenői között nagy valószínűséggel talál érintetteket.[2] Mindezek miatt a transzgenerációs szemlélet alkalmazása a lelkigondozásban is indokolt. Jelen tanulmány ehhez kíván támpontokat gyűjteni, valamint felmutatni azt, hogy a keresztyén lelkigondozó mennyiben tekinthet másként a transzgenerációs örökségekre a bibliai örökségfogalom ismeretében.

Főként arra a kérdésre keresünk választ, hogy mi az, amiben a Bibliából megismerhető örökség fogalma túlmutat mindazon, amit a felmenőinktől kaptunk, valamint az Isten által nekünk ígért örökség megismerése mennyiben lehet a transzgenerációs örökségeink feldolgozásában támpont, remény- és erőforrás. Ennek érdekében a tanulmány igyekszik felvázolni a transzgenerációs öröklődés legfőbb mechanizmusait és hatásait, hogy a teológiai örökség fogalommal átértékelve, olyan lehetséges kapcsolópontokat keres, amelyek a lelkigondozásban szolgálhatnak új megközelítésként.

Transzgenerációs szemlélet

A transzgenerációs örökségek azok a tudatosan vagy tudattalanul továbbadott mintázatok, érzelmi lenyomatok, hiedelmek, viselkedési sémák, valamint traumák vagy erőforrások, amelyek egy családi rendszeren belül generációról generációra átadódnak, és befolyásolják az utódok életét, kapcsolatait és identitását. A transzgenerációs szemlélet ezeket az örökségeket, hatásokat és továbbadásuk mechanizmusait kutatja.

A transzgenerációs hatások kutatása egy évtizedek óta sokakat érintő interdiszciplináris terület. Eleinte inkább a traumákra összpontosítottak, de egyre többször kerülnek fókuszba más hatások, illetve az átfogóbb örökségfogalom.[3] E fo-

2 Zseni Annamária: Életszőttes motívumok. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai*. Budapest, Animula Kiadó, 2020, 157. – A szerző a fent felsoroltak mellett a következőt is állítja: „A teljes populáció jelentős hányada valamilyen formában traumatizáltnak tekinthető."; Hasonlóan vélekednek Bakó Tihamér és Zana Katalin, közös könyvükben azt írják, hogy a magyar társadalomban „a II. világháborút követően tulajdonképpen a mai napig nem történt meg sem a holokauszt, sem a kommunista rendszer traumájának az egész társadalmat felölelő feldolgozása, nem folyt párbeszéd, amely a sorozatos és egymáshoz szervesen kapcsolódó traumákban érintett valamennyi csoportot képes lett volna bevonni." – Bakó Tihamér – Zana Katalin: *A transzgenerációs trauma és terápiája. A transzgenerációs atmoszféra*. Budapest, Medicina Kiadó, 2022, 60.

3 Hézser Gábor: Létezik-e „kollektív trauma" – és ha nem, miért igen? – Egy összetett fogalomkonstrukció pasztorálpszichológiai megközelítése. In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat*, Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 203–215, 212.

lyamatok[4] aspektusait a különböző tudományterületek vizsgálják, ezért a traumák átadásának mikéntjére is több modell született. A kutatók egyetértenek abban, hogy ez a terület még nincs teljesen kiaknázva: „az átadás még ma is igazi rejtély, nem állíthatjuk, hogy pontosan értenénk, mikor, mi, hogyan történik",[5] korábbi művekben[6] is tudományos alázattal vallják be a szerzők, hogy nem született még átfogó elmélet a transzgenerációs örökségek kérdésében.

A fogalom meghatározásában is eltéréseket vehetünk észre. Schützenberger a transzgenerációs átvitelnek szűk jelentését vázolja, elhatárolva azt a láthatatlan lojalitástól és az intergenerációs átviteltől.[7] Más kutatók transzgenerációsnak tekintik azokat a hatásokat is, amelyek ugyan nyíltan adódnak tovább, de feldolgozatlanság áll mögöttük (akár nonverbális transzmisszióról és érzelmi reakciókról legyen szó, akár a transzgenerációs atmoszféráról, vagy azokról a megjegyzésekről, gyakran hangoztatott mondásokról, amelyek nem a jelenhez kapcsolódnak, hanem a traumatizáló múlt tanulságait ismétlik).[8]

A nemzedékeken átívelő átörökítés módozatai alapján történő kategorizálás is gyakori, például Szemerey Márton pszichodinamikus, neurobiológiai, rendszerszintű átadást különböztet meg.[9]

A transzgenerációs hatások kutatásának kezdetei

A trauma lelki értelemben vett fogalmáról már a 19. század végén kezdtek írni, eleinte szervi okokat feltételeztek, de a századfordulóra már többen lelki folyamatként értelmezték, és megjelent a traumás neurózis fogalma is, majdnem egy évszázad telt el, mire a traumák generációk közötti átadását is vizsgálni kezdték.[10] A múlt század hatvanas éveiben kezdték tanulmányozni a transzgenerációs hatásokat, először pszichodinamikus szemlélettel, amit Freud munkásságára alapoztak. Egyrészt a tudattalan fogalma teremtett alapot a vizsgálódásnak,[11] másrészt

4 Jelen tanulmányban nem térünk ki a transzgenerációs átadás biológiai vetületeire, epigenetikai hatások tárgyalására.

5 Balogh Klára (et al.): *Transzgenerációs történetek. Örökül kapott traumák és feldolgozásuk*. Budapest, HVG Kiadó, 2021. 10.

6 Schützenberger, Anne Ancelin: *Ős-szindróma. Transzgenerációs pszichoterápia és a családfa rejtett kötelékei*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2016. 67–68.

7 Uo., 204.

8 Például: Balogh: *Transzgenerációs történetek*; Bakó Tihamér – Zana Katalin: *A transzgenerációs trauma és terápiája. A transzgenerációs atmoszféra.* Budapest, Medicina Kiadó, 2022.; Szabóné László Lilla: Apák ettek egrest, fiak foga vásott el tőle?! In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat*, Budapest, Jezsuita kiadó, 18(2020/3.), 251–260.

9 Ugyanakkor hivatkozik a holokauszt transzgenerációs hatásait vizsgáló Natan Kellermannra, aki négy csoportba osztályozza a transzgenerációs mechanizmusokat: pszichodinamikus, szociokulturális, családrendszeri és biológiai hatásokat különít el. – Szemerey Márton: Harmad és negyedíziglen – a nemzedékek közötti traumaátadás mechanizmusai. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai*. Budapest, Animula Kiadó, 2020. 7–38, 31.

10 Nyiri Balázs: Trauma, transzgenerációs történelmi traumák, emlékezés. In: Zseni Annamária (ed.): *Sorsunk rejtett kódjai*. Budapest, Animula Kiadó, 2020, 39–67, 40.

11 Szemerey: *Harmad és negyedíziglen,* 8, 19.

maga Freud is felfigyelt a generációk közötti hatásokra.[12] Úgy vélte, hogy az egyén működését nemcsak saját élményei, hanem születésétől hordozott örökségei is alakítják.[13] Az analitikus pszichológiai irányzat atyja, Jung szerint létezik egy kollektív tudattalan, amely az emberiség közös archetípusait, ősképeit tartalmazza, az öröklött családi és kulturális minták ezen keresztül befolyásolják az egyént.[14] Jungnál így különválnak a tudattalannak a személyes és a személy fölötti, az egyénen túlmutató dimenziói.[15] A transzgenerációs hatások vizsgálatában úttörő elméletalkotók a pszichoanalitikus iskola talajáról indultak, a tudat és a tudattalan vizsgálatában közelítettek a családok örökségéhez. Fontos fogalmakat határoztak meg a téma kapcsán: Jacob Moreno a csoportos közös-tudatot és a családi vagy csoportos közös-tudattalant definiálta.[16] Szondi Lipót vezette be a családi tudattalan fogalmát a freudi személyes tudattalan és a jungi kollektív tudattalan továbbviteleként. Szondi szerint a családi tudattalan rejtett örökség hordozója, őseink hatása működik benne, de a jelenben is befolyásolja életünket.[17]

Később Böszörményi-Nagy Iván, a kontextuális terápia atyja, saját módszert dolgozott ki a transzgenerációs szemlélet talajáról indulva,[18] eleinte transzgenerációs családterápiának nevezte saját módszertanát, majd folyamatában dolgozta ki a kontextuális terápia szemléletmódját.[19]

Böszörményi-Nagy elméletének kulcsfogalma a láthatatlan lojalitás, a családok generációkon átívelő, ún. transzgenerációs kötődése, amelyet lényegesebbnek tekint, mint a kommunikációra épülő modelleket.[20] Megközelítésének központi eleme a családi kapcsolatok etikai vetülete, az ún. relacionális etika, amelyben a felelősség és a kölcsönösség alapvető értékként jelenik meg.[21] Kontextuális terápiá-

12 A *Totem és tabu* című könyvében ír arról, hogy minden nemzedéknek a lelki folyamatai befolyásolják a következő nemzedékeket, mert nem elrejthetőek, és létezik egyfajta „érzelmi örökség". Másrészt a bűntudat nemzedékeken keresztül kíséri a családokat, amikor bűntudatot kiváltó cselekedetről már nincs őrzött emlék, továbbá a rossz atyai bánásmód lenyomata érzelmileg fellelhető azokban a gyerekekben, akik ezt ugyan közvetlenül nem tapasztalták, hanem őseik követték el. – Freud, Sigmund: *Totem és tabu.* Budapest, Dick Manó, 1918. 172.

13 Nyiri: Trauma, 43.

14 Weiss, Helmut: *Lelkigondozás – Szupervízió – Pasztorálpszichológia.* Exit Kiadó, Kolozsvár, 2011, 224–225.

15 „A kettő közötti különbséget úgy határozta meg, hogy míg az elsőt az adott személy veszendőbe ment emlékei alkotják, addig a második az emberiség archaikus képzeleti anyagából, annak képi és érzelmi tartalmaiból áll. Ezt a másodikat nevezte Jung kollektív tudattalannak." – Somogyi Erika: Transzgenerációs munka lehetőségei egyéni hipnoterápia keretében. In: Zseni Annamária (ed.): *Sorsunk rejtett kódjai.* Budapest, Animula Kiadó, 2020, 183–212, 183.

16 Schützenberger: *Ős-szindróma,* 203.

17 Balogh: *Transzgenerációs történetek,* 11.

18 Böszörményi-Nagy Iván – Krasner, Barbara R.: *A kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa.* Budapest, Coincidencia Kft., 2021.

19 Fodorné Ablonczy Margit: *Családpasztoráció. Hogyan segíthetnek a kazuális alkalmak a családi kapcsolatok rendezésében?* Budapest, Kálvin Kiadó, 2022, 106.

20 Schützenberger: *Ős-szindróma,* 33.

21 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 103.

jának ezért egyik kiemelt célja, hogy helyreállítsa a családi kapcsolatokat, hiszen ezeknek az etikai minőségén múlik az is, hogy az utódok milyen örökséget képesek továbbadni a következő nemzedéknek.[22]

Böszörményi-Nagy szerint a generációk közötti örökségek olyan etikai természetű, kényszerítő erejű kötelezettségek, amelyek egyrészt az őseink által ránk hagyott jogos elvárásokból, másrészt pedig az utódainktól érkező figyelemigényből fakadnak. Ebből a szemléletből következik, hogy a csecsemő nemcsak szülei gondoskodására jogosult, hanem mindazoknak a múltbeli generációknak is örököse, akiknek élete és tettei jelenleg is formálják sorsát. Az egyén születésétől fogva beágyazódik egy többgenerációs kontextusba, amelyben adósává válik elődeinek. Ezt az örökölt adósságot úgy törleszthetí, ha utódai javára fordítja azt, amit ősei életéből kapott.[23] De ha a lojalitásszámlák rendezetlenül maradnak, akkor a következő (akár több) generáció életét is befolyásolhatják.[24] Azt is megjegyzi, hogy „soha senki sem mentes egészen a gondoskodás transzgenerációs kötelességétől".[25]

Az örökség hagyományosan statikus minőséggel bír, kontextuális nézőpontból azonban a jelenbeli felelősség is hozzátartozik, és van egy jövőbeli dimenziója is. Az örökség Böszörményi-Nagynál a múltbeli szokások, viselkedésminták mellett magában foglalja a szülői delegációt, a káros következmények, traumák áthagyományozását is. Végső soron minden generáció felelőssége, hogy az átvett örökség pozitív elemeit erősítse, míg a káros hatásokat korlátozza vagy megszüntesse, hogy utódai életében jótékony, gazdagító módon jelenjen meg az áthagyományozott örökség.[26]

Az elmondhatóság, a narratíva és a transzgenerációs atmoszféra

A kommunikáció verbális komponense is fontos szerepet játszik a transzgenerációs örökségek átadásában. Minél feldolgozottabb egy trauma, annál inkább kialakulhat róla egy narratíva, ami a családi vagy csoportidentitás hordozója is lehet, továbbadva nemzedékről nemzedékre. Egy csoport közös narratívájával azonosulhat az egyén, ez segíthet neki és a csoportnak is a kollektív traumák feldolgozásában.[27] A narratíva hiánya viszont gátolja a kibeszélhetőséget, feldolgozhatóságot. A titkoknak jelentős szerepe, hogy a kimondatlan dolgok verbalizálása helyett a nonverbális kommunikáció üzen az utódnak (például az anya

22 Fehérvári Dóra: Bevezetés a transzgenerációs pszichoterápiába, In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai*, Budapest, Animula Kiadó, 2020, 68–85, 71.

23 Böszörményi-Nagy–Krasner: *A kapcsolatok kiegyensúlyozásának,* 138, 141.

24 Böszörményi-Nagy Iván – Spark, Geraldine M.: *Láthatatlan lojalitások*. Budapest, Animula Kiadó, 2018, 32.

25 Böszörményi-Nagy–Krasner: *A kapcsolatok kiegyensúlyozásának,* 139.

26 Uo., 140–141.

27 Assmann, Aleida: Az emlékezet átalakító ereje. In: *Studia Litteraria. Irodalom- és kultúratudományi folyóirat*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 51(2012/1–2.), (DOI: https://doi.org/10.37415/studia/2012/51/3997), 12.; Szemerey: Harmad és negyedíziglen, 27–28.

bevonódásra való képtelensége, empatikus reakciók hiánya stb.).[28] Másik oldalról megközelítve: bizonyos esetekben a narratíva akadályoztatva van. Bizonyos traumák természetüknél fogva vagy külső tilalmak miatt nem fogalmazhatók meg, ezért pszichoszomatikus nyomokat hagynak.[29]

Ha a traumát nem sikerül feldolgozni, akkor annak átörökítése sem tudatos és kontrollált. Ilyenkor a trauma átadása még komplexebb: minták, nonverbális jelek, szokások, az állandósult készenléti állapot viszik tovább a kedvezőtlen örökséget. Ezt nevezik egyes szakemberek transzgenerációs atmoszférának. Bakó Tihamér és Zana Katalin könyvükben ismertetik a fogalmat, a legrövidebben így határozzák meg: „a transzgenerációs atmoszféra a trauma s a hozzá kapcsolódó élmények, emlékek megőrzésének és továbbadásának tudattalan formája akkor, amikor a narratív emlékezés és élményátadás hiányzik. […] nonverbális emlékezés és nonverbális kommunikáció is egyben."[30] Ha belső vagy külső okokból kifolyólag az egyén nem tudja elmondani a vele történteket, akkor a belső világát, légkörét kívül jeleníti meg, létrehoz egy úgynevezett kiterjesztett intraszubjektív állapotot, ez szüli a transzgenerációs atmoszférát. Ez az intraszubjektív tér egyszerre traumatizált és traumatizáló is.[31] A túlélő ebbe bevonja a családját, és olyan kommunikációt folytat, amely nem a jelenhez, hanem a múlt megéléseihez kapcsolódik. A transzgenerációs atmoszférát a jelentől való elszakadottság jellemzi.[32] Más szakemberek megfogalmazásában a transzgenerációs atmoszféra „a csendek, az elhallgatások, az utalások, az összenézések világára használatos",[33] és a hiányzó narratívát helyettesíti vagy egészíti ki.

A szülőkkel való kapcsolat, nevelés, minták

A szülői viselkedés jelentős szerepét a téma szakértői egyhangúlag elismerik. Bakó és Zana a szülői attitűd hatásairól írnak: mintaként szolgál a szülők viszonyulása, reakcióik, amelyekkel adott szavakra vagy helyzetekre válaszolnak.[34] A szülők attitűdje, világhoz való viszonyulása leképeződik a gyermekben, befolyásolja a gyermek személyiségfejlődését, kapcsolatait és azt, ahogyan önmagát elhelyezi a gyermek a világban.[35] Hézser is hasonlót fogalmaz meg: a traumatizáló eseményt elszenvedő szülők ugyan elfojthatják rettegésüket, félelmeiket, megpróbálhatják eltávolítani maguktól, de azok a háttérből alig észrevehetően mégis meghatározzák viselkedésüket. Így az elrejtett érzelmeket a gyerekek érzékelik, mert a szülőre való hangolódásuknak része egy fokozott érzékenység a felnőttek érzelmi reakciói iránt. Ha ez nem tudatosul, felnőttkorban nehezen magyarázható tünetegyüttesek

28 Szemerey: *Harmad és negyedíziglen,* 15– 6, 30.
29 Schützenberger: *Ős-szindróma,* 114.
30 Bakó – Zana: *A transzgenerációs trauma*, 51.
31 Uo., 35, 50.
32 Uo., 52.
33 Balogh: *Transzgenerációs,* 126.
34 Bakó–Zana: *A transzgenerációs trauma*, 75.
35 Uo., 69.

jelentkezhetnek, amelyek a terápiás folyamatokban a generációkon át feldolgozatlanul cipelt terhekig is elvezethetnek.[36]

Az átörökítést akár a gyermekek által facilitált helyzetek is működtethetik, amikor elkezdik megfogalmazni egzisztenciális kérdéseiket. A családtörténet a tere ennek: a halálra, felmenőkre, bizalomra, biztonságra vonatkozó kérdéseik ezzel kapcsolatban születnek meg. A családi légkör, a válaszkészség, a szülők nyitottsága mind meghatározóak abban, hogy a gyermekben milyen bizalom és biztonságérzet alakul ki.[37] Ha a kérdések feltételekor elutasítással, bezárkózással, félelemmel vagy dühhel átszőtt érzelmi reakciókkal találkoznak, akkor az adott kérdés könnyen tabuvá válhat, továbbá a szülők vagy a család negatív reakciójában felsejlő érzelmeket köthetik onnantól fogva a témához.

Szintén a családi kommunikációnak részei az úgynevezett *életleckék* is – ezek rövid tanulságok, gyakran hangoztatott mondatok, tanácsok, tanulságszerű bölcsességek – mivel nem a jelenre utalnak, nem illeszkednek az aktuális helyzethez, mégis rendszeresen elhangzanak, az utódok számára összemosódik a jelen és a múlt, a traumatikus esemény olyan, mintha nem ért volna véget.[38] A múlt így is jelenvalóvá válhat. Azok a mondatok, amelyek egykor a túlélés kulcsai voltak, az adaptációt elősegítő tanulságot hordozták, a jelen körülményei között már nem töltik be ezt a szerepet, hanem a fenyegetettség érzését állandósítják.

A kognitív viselkedésterápiás irányzat a viselkedésminták átadásában látja a transzgenerációs hatások öröklődésének mechanizmusát. A szorongások rossz tanulási minták ismétlései, amelyeket a családban sajátítunk el.[39]

A transzgenerációs örökségek pozitív oldala

„Örökségünk része a tudott és a rejtett információk teljes tárháza”[40] – írja Fodorné Ablonczy Margit, amely információk rendkívül sokszínűek lehetnek, és akár bátorító, erőforrásokat rejtő történeteket is kirajzolhatnak. A transzgenerációs örökségek közé nemcsak a traumákat, káros hatásokat sorolhatjuk, hanem a kifejezetten pozitív, felemelő, erőforrásként szolgáló örökségeket is.

Ezért fontos megemlíteni, hogy a traumatikus tapasztalatok nem kizárólag negatív, kóros következményekkel járhatnak, hanem bizonyos esetekben pozitív pszichológiai átalakulást is előidézhetnek. Ezt a jelenséget nevezi a szakirodalom poszttraumás növekedésnek, amely olyan mély, pozitív változást jelöl, amely egy súlyos életkrízissel való sikeres megküzdés nyomán bontakozik ki.[41] „Ha a poszt-

36 Hézser: *Létezik-e „kollektív trauma”,* 209.

37 Szabóné László Lilla: Apák ettek egrest, fiak foga vásott el tőle?! In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat,* Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 251–260.

38 Szemerey: *Harmad és negyedíziglen,* 28.

39 Balogh: *Transzgenerációs,* 13–14.

40 Fodorné Ablonczy Margit: Örököljük a jövőt? Transzgenerációs tények és terhek mint traumatizáló örökségek, In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat,* Budapest, Jezsuita kiadó, 18(2020/3.), 229–239, 235.

41 Nyiri: *Trauma,* 49.

traumatikus pszichikai fejlődés optimális feltételek között történhet, az hatással lehet a génekre is – stresszmentes környezetben az abnormitások eltűnhetnek."[42]

A transzgenerációs örökségek részét képezheti egy stabil értékrend, egészséges kötődési minták, inspiráló, erőforrásként szolgáló családi történetek, sőt a vallásosság is. Az értékek esetében az örökség továbbvitele az adás-elfogadás dinamikáján múlik. Akkor válik örökséggé egy érték, ha az átadás mellett ott van az elfogadás tudatos mozzanata is.[43]

Az örökség pozitív aspektusai kapcsán megemlítendő, hogy léteznek transzgenerációs hitörökségek is.[44] Christoph Morgenthaler azt írja, hogy a vallásosság továbbadása is értelmezhető transzgenerációs kontextusban, nemcsak a szülők, hanem a nagyszülők is hatással lehetnek a gyermek vallásosságára, hiszen ők is saját felmenőiktől hozott szokásokat adnak tovább, így a vallásosság generációk közötti továbbadásának láncolatáról is beszélhetünk.[45] Ugyanakkor a vallásosság formái, rítusai és gondolatai nem feltétlenül válnak személyes meggyőződésből fakadóvá. Az utód személyes hitvallásává akkor válhat mindaz, amit kapott, amennyiben a vallási öröksége nemcsak a családjához való kapcsolódását erősíti, hanem személyesen Istenhez is kapcsolja.[46] „A nemzedékről nemzedékre továbbadott »istenkép« és »istengondolat« személyes hitvallássá válhat egy személyes döntés, út alapján."[47]

A transzgenerációs történetek kapcsán Fodorné Ablonczy Margit kiemeli annak fontosságát, hogy a következő generációk is megismerjék felmenőiknek történetét: „Nagy bátorítás lehet, ha a nevelés, neveltetés részeként a gyermekek kapnak családi történeteket arról, ahogyan egyik vagy másik ősük megoldott egy-egy élethelyzetet."[48] Hozzáteszi, hogy azért is jó megismerni a család történetét, mert az elődök hatása nem ott ér véget, ahol a földi életük, hanem a már elhunyt felmenők történetei a jelenben is hatnak a családrendszerben. „Az a bizonyos három-négy nemzedék továbbörökíti a meg nem oldott történeteket vagy azok nyomait is, így a most élők lehetőségévé válik a múlt történeteinek lezárása hálával és felmentéssel."[49]

A reziliencia is lehet transzgenerációs örökség, amennyiben a nehézségek egészséges megküzdési módokat hívtak elő, amelyek a családban továbbadódnak nemzedékről nemzedékre.[50]

42 Hézser: *Létezik-e „kollektív trauma",* 210.
43 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 193.
44 Uo., 185.
45 Morgenthaler, Christoph: *Systemische Seelsorge.* Stuttgart, Kohlhammer, 2019, 88.
46 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 194.
47 Ua.
48 Fodorné Ablonczy: *Örököljük a jövőt,* 234.
49 Uo., 235.
50 Nyiri: *Trauma,* 45.

A transzgenerációs örökségekre való rátekintés összegzéseképpen elmondható, hogy mindenkinek színes az öröksége, vannak jó és negatív részei is. Fontos a pozitív örökségek hálás elismerése és a negatívumok kimondása, megbocsátása, letétele.[51]

Örökség a Bibliában

Az emberi létet nem a függetlenség jellemzi, hanem az Istentől való függés, az Isten akaratába ágyazott az élet. Az ember meghatározott helyet és részt kap Istentől, az Ő teremtményeivel folytatott történetének nagy vonulatában, másrészt pedig bizonyos ajándékok és feladatok bízatnak rá.[52] Ezt a meghatározottságot fejezi ki az örökség sokrétű bibliai fogalma. Néhány igeszakasz szó szerinti értelemben beszél öröklésről (Lk 12,13; Mk 12,1–12; Mt 21,33–46; Lk 20,9–19; Gal 4,1–2), azonban a kifejezés gyakran eszkatologikus összefüggésben jelenik meg. Már az Ószövetségben is találunk olyan igeszakaszokat, amelyek az örökséget a kiválasztással és a szövetségi kapcsolattal kötik össze (1Móz 17,8; 2Móz 6,7–8).[53] Az örökség kifejezései legtöbbször az Istentől eredő ajándékokat jelölik, legyenek azok anyagi természetűek (például az ország – az ígéret földje vagy annak részei), vagy lelki jellegűek (Isten országa, az örök élet). Így ezek a kifejezések is segítségünkre vannak Isten és ember kapcsolatának megértésében.[54]

Örökség az Ószövetségben

Az öröklést, örökséget az Ószövetség a לָרוֹג (sorsvetés), הָלָחַנ (örökség, birtok) és שָׁרָי (birtokolni) szavakkal fejezi ki.[55] Az Ószövetségben az örökség fogalma általában a szó szerinti értelemben a javak és jogok öröklődésére használatos, amit az utód a felmenő halála után kap meg. Átvitt értelemben is használatos a kifejezés, teológiai tartalommal. Kánaán földje és a nép Isten öröksége, birtoka, amit Izráel csak hűségével tarthat meg.[56] Emögött az áll, hogy a föld az Úr tulajdona, aki a történelemben cselekvő Isten, kihozta népét Egyiptomból, és más népek közül választotta ki. Ezért találkozunk gyakran azzal az állítással, hogy nemcsak a föld, hanem maga Izráel is Isten öröksége.[57]

51 Fodorné Ablonczy: *Örököljük a jövőt,* 135.

52 Brown, Colin (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology,* vol 2. Carlisle, The Paternoster Press, 1986. 295.

53 Caulley, T. Scott: *Inheritance in the New Testament*, In: Sakenfeld, Katharine D. et al. (szerk.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 3, Nashville, Abingdon Press, 2006, 42.

54 Eichler, Johannes: *Erbe, Los, Teil*, In: Coenen, Lothar (szerk.): *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, Wuppertal, Theologischer Verlag Rolf Brockhaus, 1967, 232.

55 Eichler: Erbe, 233; Egeresi László Sándor: *Bibliai héber – magyar szótár*. Budapest, 2022, 113–114, 284, 443.

56 Caulley: Inheritance, 42; Kittel, Gerhard (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*, vol 3., Grand Rapids, Eerdmans, 1999, 769–774.

57 Eichler: Erbe, 233.

A zsoltárokban is egy érdekes aspektusával találkozhatunk az örökség fogalmának, amikor a zsoltáros megvallja, hogy Isten a vigasza és öröksége (Zsolt 16,5; 73,25; 119,57; 142,6). Az ilyen hitvallások végső soron visszavezethetők az ősöknek tett ígéretre: Isten Ábrahámnak nemcsak utódlást és földet ígért, hanem azt is, hogy *„Én vagyok a pajzsod: jutalmad igen bőséges"* (1Móz 15,1). Ez az ígéret részben a föld meghódításában valósult meg, de nem merült ki abban.[58]

Örökség az Újszövetségben

A leggyakoribb kifejezések az örökségre az Újszövetségben a κλῆρος, κληρονομία különböző formái. Az örökség fogalma az Újszövetségben mind szó szerinti értelmében, mind átvitt értelemben arra a gondolatra épül, hogy az örökölt rész a jövendőben kerül az örököshöz. Az átvitt értelem nem annyira a jogot hangsúlyozza, mint inkább az ígéretet, ajándék voltát és beteljesedésének bizonyosságát.[59] A profán használat mellett (pl. Lk 12,13) az Újszövetségben a fogalom mindig teológiai töltetű tartalmat jelent, amely az ószövetségi ígéretek alapjaira épül.[60]

Az örökség az Atyától származik, a Fiún keresztül adatik, aki által a keresztyén ember Isten gyermekévé, és így az örökség részesévé válik. Tárgya a megigazulás, a bűn hatalmából és a halál alá vetettségből való szabadulás és az örök élet ígérete.[61] Az Újszövetségben tehát fontos az üdvtörténeti és eszkatológiai vonatkozása az örökségnek, mert a fogalom mögött Isten üdvözítő tette áll. Az ószövetségi ígéretekben szereplő örökséget az Újszövetségben megígért Isten országával feleltheti meg, az Isten országa az összes még beteljesülésre váró ígéret foglalata.[62]

Az Istentől ajándékul kapott örökség végigvonul az üdvtörténeten, így vannak múltban beteljesült részei, de van akár a jelenben hit által felismerhető vonatkozása és természetesen ezzel szorosan összefonódó jövőre vonatkozó oldala. A jelenben felismerhető voltát Eichler újszövetségi igeszakaszokkal támasztja alá. A hit szerepét hangsúlyozandó utal a Zsid 11,7-re, ahol arról olvashatunk, hogy Nóé a hit által elnyert igazságot örökölte. Az Efézusi levél első részét idézi, ahol az örökségnek a záloga maga a Lélek, aki által a jelenben is bizonyosak lehetünk örökségünk felől.[63] Szerinte az üdvösségre vonatkozó jelenlegi és jövőbeli ígéretek összefonódnak, mert örökösök vagyunk Krisztus által, aki már eljött, és meg is

58 Uo. 233.

59 Giere, Samuel: Inheritance, In: Klauck, Hans-Josef et al. (szerk.): *Encyclopedia of the Bible and Its Reception,* Berlin, De Gruyter, 2016, 1168.

60 Eichler: Erbe, 235.

61 Giere: Inheritance, 1169.

62 Felsorolja, hogy az Újszövetségben mi számít örökségnek: *„az örök élet (Mt 19,29; Lk 18,18; Tit 3,7), az üdvösség (Zsid 1,14), a romolhatatlanság (1Kor 15,50b), a romolhatatlan, szeplőtelen és hervadhatatlan mennyei örökség (1Pt 1,4), az áldás (Zsid 12,17; 1Pt 3,9), az ígéretek (Zsid 6,12; 9,15) […]."* – Kittel (szerk.): *Theological Dictionary,* 783.

63 Eichler: Erbe, 235.

halt, és vissza is fog jönni,[64] már elnyerte nekünk is az örökséget áldozatával, de visszajövetelével teljesednek be végleg az ígéretek.

Pál apostol teológiájában az Isten országának öröklése a megváltásra vonatkozik, amihez hozzátartozik az Isten gyermekeivé való fogadtatás Krisztuson keresztül, akinek örököstársává válhat az ember, s ezáltal örökösévé lehet Istennek (erre utalnak a Róm 8,17 és Gal 4,7 igeversek).[65] Az örökség fogalma nem pusztán jogi vagy anyagi jellegű, hanem kifejezi azt az eszkatologikus reménységet is, amely a hívők számára Krisztusban megnyílik.

Az örökség közösségi volta is figyelemreméltó. A Római levél mondja ki, hogy örököstársai vagyunk Krisztusnak (Róm 8,17), de nemcsak vele vagyunk örököstársak, hanem egymással is (1Pt 3,7).[66]

Összefoglalás

Az alfejezet összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a bibliai örökségfogalom sokrétű jelentéssel bír, legátláthatóbban két nagy kategóriát különböztethetünk meg: egyrészt szó szerinti értelemben utal az anyagi javak, birtokok és jogok öröklésére, másrészt teológiai értelemben egy átfogóbb üdvtörténeti kontextusba ágyazott örökségre. Az Ószövetségben az örökség kifejezése szorosan kapcsolódik Izrael történetéhez, a föld ígéretéhez és az Istennel kötött szövetséghez, míg az Újszövetségben az örökség Krisztusban teljesedik ki, akiben új szövetséget kínál az embernek az Úr. Akik hit által kapcsolódnak hozzá, az övéi lesznek, sőt örököstársai is, az örökség ígéretében részesülnek általa.

A bibliai örökség fogalma tehát egyszerre épül az örök Isten múltbeli ígéreteinek alapjaira, és jövőre irányuló reménységet is hordoz. Az Ószövetségben megjelenő földi örökség képe mellett már gyakran megjelenik egy lelki, Istenhez kapcsoló, örökkévalóságra mutató teológiai dimenzió, ami az Újszövetségben teljesedik ki, ahol az örökség az örök élet, Isten országának ígérete és a Krisztusban való megváltás valósága. Az örökség itt nem pusztán földi javakat vagy emberi leszármazást jelent, hanem Isten üdvtervének részét képezi, amely Krisztus által válik elérhetővé. Mindezek alapján a bibliai örökségfogalom nem csupán az anyagi vagy családi javak továbbadását jelenti, hanem egy mélyebb teológiai dimenziót is felölel. A hívő ember öröksége így messze túlmutat a földi öröklés kategóriáin. Nem csupán születési meghatározottságának következménye, hanem Isten elhívásának és kegyelmének része, amely végső soron az örök élet és Isten országának ajándékában teljesedik ki. Ezt mutatja az is, hogy az engedetlenség által kilátásba helyezett harmad- és negyedízig tartó büntetés léptéke eltörpül az ezerízig való irgalmasság ígérete mellett (lásd 2Móz 20,5b–6).

64 Uo. 235.
65 Caulley: Inheritance, 42.
66 Eichler: Erbe, 236.

A transzgenerációs örökségek és a bibliai örökségfogalom kapcsolata és annak gyakorlati vonatkozásai

A transzgenerációs örökségek és a bibliai örökségfogalom kapcsolópontjai lelkigondozói szempontból

A transzgenerációs örökségek és a Bibliában szereplő örökségek összehasonlítását megnehezíti, hogy különböző tudományterületek fogalmai. A fogalmak és az általuk jelölt jelenségek összevetése nem alapulhat pusztán a kínálkozó nyelvi kapcsolaton, hanem interdiszciplináris megközelítést kíván. A teológia viszont különleges alapállásban léphet más tudományterületekkel párbeszédbe, mert míg azok az emberi megismerés különböző módjaira épülnek, a teológia Isten kijelentésén alapul. Mindezek alapján a teljes (és episztemológiailag megalapozott) összevetés meghaladja jelen tanulmány kereteit. Viszont, ha a lelkigondozás gyakorlata szempontjából vizsgáljuk a fogalmakat, hasznos hozadékai lehetnek az összevetésnek.

Milyen támpontokat nyújt a lelkésznek, lelkigondozónak az, ha az emberi örökségre transzgenerációs szempontból és teológiai szempontból egyszerre tekint? Elsősorban a lelkigondozó mint keresztyén ember önismeretét mélyíti, ha megismeri saját örökségeit, az eddig vázoltakra önreflexív módon tekint, mert ez később a mások felé végzett segítő szolgálatában is támogathatja. Továbbá a pasztorációs szolgálatban szintén lehetőség van felmutatni, hogy nemcsak transzgenerációs öröksége van az embernek, hanem felismerheti a nemzedékek léptékénél nagyobb, örökkévaló kontextust is, amiben Isten irgalmasságából Krisztusnak örököstársa is lehet.

A transzgenerációs örökségek és a bibliai örökségfogalom között kínálkozó kapcsolópont, hogy mindkettő az ember meghatározottságát írja le. Így érdemes az antropológia felől megközelíteni az örökségeket. A teológiai antropológia az embert nem önmagában, hanem Istennel való kapcsolatában definiálja, mert a Biblia Isten és az ember kapcsolatáról szól, arról a szövetségről, amit Isten kötött az emberrel. Továbbá a teológiai antropológiai modellek az embert a kapcsolatain keresztül láttatják, relacionalitását nemcsak adottságként, hanem lehetőségként is feltárva, tehát az ember kapcsolatra való képességében találkozik a más(ok)tól való függősége és rendeltetése.[67] Az ember élete tehát nem előre beprogramozott forgatókönyv, hanem Istennek terve, amit az ember Istennel való kapcsolatában megismerhet.[68]

A lelkigondozásban találkoznak a teológiai antropológia és a humán tudományok antropológiai modelljei. Ez utóbbiak viszont nem egységesek, így azoknak csak egyes elemei integrálhatók, és párbeszédbe állíthatók mindazzal, amit a Bibliából tudunk meg az emberről.[69]

67 Németh Dávid: *Isten munkája és az ember lehetőségei a lelkigondozásban*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 145–146.

68 Ua.

69 Uo., 150.

A teológiai antropológiában az ember lényegére vonatkozó megállapítások mindig tényként kezelik az ember bűnös voltát, de ehhez eszkatologikus távlatú ígéretek is társulnak: „az emberi lét tapasztalati valóságán túl a létlehetőségekre mutatnak előre, arra az emberre, aki Jézus Krisztusban már valósággá lett és Őáltala van (lehet) bennünk is kialakulóban. Ebben a távlatban az emberlét a jelenben nem definiálható, legfeljebb aspektusaiban modellszerűen ragadható meg".[70] Ennek értelmében kínálkozik a lehetőség, hogy az örökségre is egy ilyen aspektusként tekintsünk, amely az emberi léthez tartozik, azt meghatározza, és van egy előremutató dimenziója is. Ez összhangban áll a Böszörményi-Nagy által kialakított kontextuális megközelítéssel, amiben az örökség nem pusztán a múltról szól és a jelenben, a jelenre hat, hanem a jövő generációira nézve is meghatározó. A jövőre való hatás mértéke természetesen annak függvénye, hogy a köztes nemzedék milyen mértékben él saját felelősségével, mennyire mérlegeli azt, hogy mit ad tovább. Teológiai szempontból pedig szintén lehet ilyen előremutató fogalom az ember Krisztusban nyert öröksége, amelyet a mában ígéretként ragadhat meg.

Az *Encyclopedia of the Bible and Its Reception* A. H. Franke-ra hivatkozik, aki szerint az örökség ígéretét sajátunknak tekinthetjük már itt, ebben az életben, és ez a keresztyén ember örömének fontos forrása. Így az örökségének ismerete hatással van a hívő emberre a jelenében is, hiszen kegyessége útján elmélyítheti az Istennel való átformáló kapcsolatában.[71] Tehát az Isten gyermekeivé való fogadtatás és az ezzel járó örökség nem pusztán jövőbeli reménység, hanem a jelenben is hat a keresztyén ember életére és hitére.[72]

Elmondható tehát, hogy a bibliai örökségfogalom tágabb értelmezési keretet kínál az ember meghatározottságára vonatkozóan, mint a transzgenerációs szemlélet modern pszichológiai értelmezése. A Szentírásban az ember családi és történeti meghatározottsága Isten tervébe illeszkedik, amelynek része az is, hogy az ember milyen közösségbe születik. Az újszövetségi örökségfogalom pedig erőteljesen jövőorientált: az örökség már a hívők birtokában van ígéretként, de annak teljes beteljesedése az eszkatológiai jövőben valósul meg. Ugyanakkor ennek az örökségnek az ígérete is meghatározó az ember számára, hitére, istenkapcsolatára és identitására nézve is.

A bibliai örökségfogalom nem csupán az anyagi vagy családi javak továbbadását jelenti, hanem egy mélyebb teológiai dimenziót is felölel. Ezáltal messze túlmutat az emberi generációk közötti hagyományozódáson. A Szentírás szerint az örökség nemcsak a múltból fakadó adottság, hanem a jövő felé irányuló isteni ígéret is, amely az ember létét Isten tervébe ágyazza, és meghatározza sorsának végső beteljesedését. Az ember öröksége nem csupán születési meghatározottságának következménye, hanem Isten elhívásának és kegyelmének része, amely végső soron az örök élet és Isten országának ajándékában teljesedik ki.

70 Uo., 151.
71 Giere, Samuel: Inheritance. In: EBR, 1169.
72 Uo., 1169.

Krisztus váltságműve az Istennel való kapcsolatunkat is helyreállította, azáltal új viszonyrendszerbe helyezett, amiben a hozzá való tartozás és ígéreteinek valósága határozzák meg az embert. Nem pusztán a szüleink gyermekei lehetünk, hanem Isten gyermekei is Krisztus által. Nem pusztán a felmenőinknek vagyunk jogi és lelki értelemben vett örökösei, hanem Isten örökösei is lettünk. Ennek az örömhíre a lelkigondozásban transzformatív lehet. Amikor a transzgenerációs örökségekkel foglalkozunk, a keresztyén lelkigondozó, lelkipásztor egyedülálló szerepben van, mert képes erre az örömhírre rámutatni és segíteni az egyéni élettörténetek és a családtörténetek tágabb kontextusban való átkeretezését.

Transzgenerációs szemlélet a pasztorálpszichológiában

Családok nemzedékei és transzgenerációs örökségek a Bibliában

A témával foglalkozó pasztorálpszichológiai szakirodalomban találkozhatunk azzal, hogy a bibliai családokat, amelyeknek több nemzedékét ismerjük, transzgenerációs megközelítéssel vizsgálják. Fodorné Ablonczy Margit arról ír, hogy Isten üdvtervét úgy bontakoztatja ki, hogy egy családfőnek ígéretet tesz, miszerint általa, leszármazottai által nyer áldást minden ember. Az ősatyák történetében az áldás újra és újra megmutatkozik minden nemzedékben. „Ennek az áldásnak megtapasztalása adja a nemzedékről nemzedékre megszólaló és megszólító Isten-hit alapjait."[73] Kiemeli továbbá, hogy az ősatyáknak adott ígéret Krisztusban minden népre kiterjed (Ef 1,3).[74]

Az *Embertárs* – Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat „Trauma, közösség, gyógyulás" című száma több transzgenerációs hatásokkal foglalkozó tanulmányt is közöl. Ezek közül egyikben Hieble Erika Ábrahámtól Józsefig követi végig a leszármazottak történetét, feltárva veszteségeiket és az ismétlődő mintázatokat. Rámutat arra, hogy Isten az, aki nemzedékről nemzedékre megerősíti szövetségét és hűséges Úrként mutatkozik be kijelentésében, például Mózesnek az égő csipkebokorból (2Móz 3,6).[75]

Fodorné Ablonczy Margit hangsúlyozza, hogy az ószövetségi családtörténetek vizsgálatának célja nem az „egyes személyek lelki értékelése", hanem Isten hűségének megismerése.[76] Isten az emberre bízta a hit örökségének továbbadását, így az elődök spirituális felelősséggel tartoznak utódaikért. Viszont Isten hűsége nem függ attól, hogy az ember milyen hűségesen adja tovább az örökséget nemzedékről nemzedékre, mert irgalmassága ezerízig tart.[77] Isten irgalmassága tehát a transzgenerációs örökségeket is más megvilágításba állítja, mégpedig hűségé-

73 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 43.
74 Ua.
75 Uo., 219–220.
76 Fodorné Ablonczy Margit: Van-e transzgenerációs spiritualitás? – Az „isteni matematika". In: *Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. Században*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 249–264, 255.
77 Uo., 255–256.

be ágyazódik még az is, ami elromlott: „Minden nemzedék »elrontott/elromlott« öröksége alatt/felett átível Isten örökkévaló hűsége."[78] Ez a gyógyulás lehetőségére mutat, ami Isten jelenlétében lehetséges. Isten generációkat átölelő irgalma mutatkozik meg Ezékiel próféta könyvében is, amikor egy közmondást cáfol: „Hogy mondhattok ilyen közmondást Izráel földjéről: Az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle? Életemre mondom – így szól az én Uram, az Úr –, hogy nem fogjátok többé ezt a közmondást mondogatni Izráelben! Mert minden lélek az enyém: az apák lelke is meg a fiak lelke is az enyém. Annak a léleknek kell meghalnia, aki vétkezik." (Ez 18,2–4)[79]

Szabóné László Lilla az *Embertárs* folyóiratban közölt cikkében összeveti az ezékieli igeszakaszt a tízparancsolatból ismert igeversekkel[80] azon kérdés mentén, hogy a fiak valóban bűnhődnek-e az elődök bűneiért, vagy csak a vétkeseké a büntetés.[81] Ugyan gyakran idézik szövegkörnyezet nélkül csak a próféták által emlegetett közmondást, de a Bibliában pont azzal az üzenettel szerepel, hogy Istennek nem a büntetés a szándéka, hanem kegyelmével közbelép.[82] A három-négy nemzedék eltörpül az ezer nemzedék léptéke mellett, ami Isten végtelen irgalmát fejezi ki. A bűn következményeinek határt szab Isten, de az irgalma örökké tart.

A bűn alapvetően meghatározza az emberi létet, ezért az örökségek feldolgozásánál is megkerülhetetlen. A nemzedékről nemzedékre örökített sebek mögé nézve óhatatlanul találkozunk a bűn kérdésével. Ezen a ponton érzékelhető igazán, hogy a fent említett két ószövetségi igeszakasz milyen vigasztalást nyújthat: mindkettőből az irgalom, a gyógyulás és az új kezdet lehetősége világlik ki.[83]

A fentiek alapján elmondható, hogy a bűn következményei jelen vannak a nemzedékek láncolatában, de Isten kegyelme miatt nem ez marad a végső örökség.[84] Egyidejűleg igaz az a tapasztalat, hogy a bűn mintázatai öröklődnek a családi rendszerekben, ami miatt az egyén felelősséggel tartozik, ugyanakkor hitünk központi üzenete az is, hogy a megtérés, az Istenhez fordulás lehetősége minden nemzedék számára nyitva áll. Az isteni irgalom és világosság olyan gyógyító erőként van jelen, amely a Jézus Krisztus szenvedésében és halálában megmutatkozó isteni szeretet által nemcsak a személyes vétket törli el, hanem felszabadít a családi örökség terhe alól is, új élet lehetőségét ajándékozva az embernek.[85]

78 Uo., 256.

79 Ugyanezzel a mondással Jeremiás próféta polemizál: „Abban az időben nem mondják többé, hogy az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle, hanem mindenki a maga bűnéért hal meg: minden embernek a saját foga vásik el, ha egrest eszik" (Jer 31,29–30).

80 „Megbüntetem az atyák bűnéért a fiakat is három, sőt négy nemzedéken át, ha gyűlölnek engem. De irgalmasan bánok ezer nemzedéken át azokkal, akik szeretnek engem és megtartják parancsolataimat" (2Móz 20,5b–6).

81 Szabóné László: *Apák ettek,* 257.

82 Ua.

83 Uo., 257, 259.

84 Fodorné Ablonczy: *Van-e transzgenerációs spiritualitás,* 257.

85 Szabóné László: *Apák ettek,* 257.

A bűn és a kegyelemben való részesülés egyidejűleg meghatározóak az emberre nézve földi élete idején. Ezt Jézusnak egyik gyógyítástörténete teszi a legnyilvánvalóbbá számunkra.[86] A vakon született emberről kérdezik meg a tanítványok, hogy mi lehet a vaksságának oka: vajon a szülei vétkeztek-e, vagy ő. Jézus válasza egészen más síkra tereli a kérdést: „Nem ő vétkezett, nem is a szülei, hanem azért van ez így, hogy nyilvánvalóvá legyenek rajta Isten cselekedetei." (Jn 9,3) Fodorné Ablonczy Margit szerint Jézus válasza a mi gondolkodásunknak is más fókuszt adhat, lelkigondozói szempontból konstruktív irányba terel: „Ez számunkra azt is jelentheti, hogy nem az okot kell keresni, hanem a célt, hogy megszakadjon a rossz folyamat, a három-négy nemzedékes teher […]."[87]

A transzgenerációs örökségekkel való lelkigondozói munka alapjai

A transzgenerációs hatások teológiai és pasztorálpszichológiai megközelítése során elengedhetetlen, hogy tudatosítsuk a lehetséges félreértéseket és egyoldalúságokat, amelyek mind a segítő, mind a segítséget kereső oldalán megjelenhetnek. Ezek következményeit Szabóné László Lilla már hivatkozott tanulmánya alapján a következőképpen foglaljuk össze: A segítséget kérők esetében fennáll a veszélye annak, hogy az önismereti munka és a családi múlt feltérképezése során kizárólag az öröklött traumák, történetek és mintázatok mentén értelmezik saját életüket. A transzgenerációs meghatározottság túlhangsúlyozása könnyen egy fatalista szemléletet eredményezhet, amely kizárja az isteni beavatkozás lehetőségét, így az ember kizárólag saját erőből próbálja kibogozni az örökölt sorsának, osztályrészének fonalait. Ez a megközelítés ugyan mély önismereti rétegeket tárhat fel, de ha nem nyílik meg a gyógyító Isten jelenléte felé, könnyen kimerítő, zárt rendszer marad. Ugyanakkor a segítők, különösen lelkipásztorok esetében is kialakulhat egyfajta torzulás: amikor a személyes megtérés és hit szerepét abszolutizálják, miközben figyelmen kívül hagyják a családi rendszerből származó hatásokat, és azt a testi-lelki örökséget, amely sejtszinten is befolyásolja az ember reakcióit, kapcsolatait és hitéletét. A valódi gyógyulás és szabadulás ott válik lehetővé, ahol a múlt feltárása nem öncélú marad, hanem megnyílik Isten irgalma és üdvözítő cselekvése felé.[88] A traumák feldolgozásában, a krízisek, a lét végességével szembesítő

86 Az *Embertárs* című folyóiratban a már idézett cikkekben Fodorné Ablonczy Margit és Szabóné László Lilla is hivatkoznak a Jn 9,1–3 igeszakaszra.

87 Fodorné Ablonczy: *Örököljük a jövőt,* 233.

88 Szabóné László: *Apák ettek,* 257. A szerző a hivatkozott cikkben pasztorálpszichológiai reflexiókat fogalmaz meg Orvos Tóth Noémi *Örökölt sors* című ismeretterjesztő és önsegítő könyvével kapcsolatosan. A könyv nyújtotta lehetőségek elismerése mellett hangsúlyozza a lelkigondozás szerepét a transzgenerációs traumák feldolgozásában: „A könyv a szembenézésen túl nem tud tovább segíteni. Itt a lelkészeknek, lelkigondozóknak, lelkivezetőknek a felelőssége következik, hogy az örökség nyomasztó súlyába belebetegedett, a lét áthatolhatatlan sötétségébe belefáradt, kétségbeesett ember előtt felragyogjon az Ige világossága, hogy bátorságot nyerjen arra, hogy beleengedje élet- és családtörténetét a Krisztusban közel jött irgalmas, mindent átvizsgáló és megtisztító tekintetbe." – Szabóné László: *Apák ettek,* 259.

tapasztalatok megélésében is jelentős szerepe van az istenkapcsolatnak. Hézser Gábor szerint „transzcendens életperspektívával az élet határélményei kezelhetővé válnak".[89] Henry Cloud is megfogalmazza, hogy az egyénnek feladata az önreflexió a családi örökségei kapcsán, de „Nincs valódi és tartós változás Isten segítsége nélkül. [...] Istennel ott találkozhatunk, ahol éppen tartunk".[90]

A transzgenerációs szemlélet alkalmazása ma különösen is indokolt a lelkigondozásban, kiemelten fontos a magyar társadalmi közegben, ahol az elmúlt évszázad megrázkódtatásai sokszor hagytak feldolgozatlan lenyomatokat. A huszadik század háborúi, diktatúrái, elhallgatásai és erőszakos törései mind olyan lelki és kapcsolati örökséget közvetítenek, amelyek ma is jelen vannak a családi dinamikákban. Mindez megerősíti azt a felismerést, hogy a transzgenerációs kapcsolatrendezésben sok családnak ilyen jellegű segítségre is szüksége van.[91] A relacionális etikára építő Böszörményi-Nagy-féle kontextuális terápia sokat segíthet a lelkigondozóknak az örökség megismerésében és mindannak az átformálásában, ami destruktív. Szemlélete alkalmazhatóságának alapot ad a következő gondolat: „Amilyen következtetésekre, szükségek elismerésére, kimondására az emberismeret, emberszeretet, nemzedékek összetett vallási öröksége és a tudomány vizsgálódásai alapján eljutott Böszörményi-Nagy Iván, az nekünk Krisztusban […] készen áll."[92]

Transzgenerációs örökségek a kazuális szolgálatokban és a lelkigondozásban

Ulrike Wagner Rau a modern társadalomban végzett kazuális szolgálatokról írt műve a transzgenerációs hatások feldolgozásához is támpontot nyújthat. A műben nagy hangsúlyt kap az egyéni élettörténet Isten „áldás-terében" való formálódása, ennek a találkozásnak a kazuális alkalmak kiemelt lehetőségei. A kazuáliáknak a hagyományos egyháziasság háttérbe szorulásával más töltete lett. A találkozás tereivé váltak és az élettörténet elmesélésének, dekonstrukciójának és rekonstrukciójának terévé.[93]

A kazuális szolgálatok előkészítése során családokkal találkozik a lelkipásztor, így segítheti a családi örökséggel való foglalkozást, és felkínálhatja a mennyei örökség vigasztalását is. Támogatást nyújthat a családnak megerősödni abban, hogy az ő nemzedékről nemzedékre fonódó történetük is Isten tervében és gondviselésében bontakozik ki, és minden új generációnak lehetősége van Istenhez fordulni.

A hosszabb gyülekezeti szolgálatnak, egy gyülekezet mélyebb megismerésének az is a hozadéka lehet, hogy a lelkész a családok többgenerációs kontextusára is rálátást nyer, és ez a családpasztorációban sokat segíthet. Lelkészként érdemes

89 Hézser: *Létezik-e „kollektív trauma",* 211.

90 Cloud, Henry (et al.): *Családfánk titkai. Hogyan változtassunk káros családi mintáinkon.* Budapest, Harmat Kiadó, 2021, 49.

91 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 149.

92 Uo., 199.

93 Wagner-Rau, Ulrike: *Segensraum. Kasualpraxis in der modernen Gesellschaft.* Stuttgart, Kohlhammer, 2000, 73–82.

figyelembe venni az előző nemzedékek (a még belátható három-négy generáció) örökségét, mert egy gyülekezeti közösségbe tartozó család életében hosszú távon az örökségek formálásában az egyháznak is volt szerepe.[94]

A családokat érintő szolgálatban azt is érdemes figyelembe venni, hogy a posztmodern kor a családok kohéziójában is változást hozott, ami az elmúlt évtizedekben egyre erősödött. A posztmodern individualizmus a családtól való eltávolodást, függetlenedést támogatja, de ez az adósságok rendezését nehezítheti és az örökségek feldolgozatlanságát vonja maga után.[95]

A jegyesoktatás és a házaspárok lelkigondozása is kiváló lehetőséget kínál arra, hogy a felek rálássanak saját transzgenerációs örökségükre, és annak a jelenlegi kapcsolatukra gyakorolt hatására. A transzgenerációs örökségek tudatosítása nem csupán az önismeret elmélyítését szolgálja, hanem konkrét segítséget nyújthat a párkapcsolati konfliktusok megértésében és feloldásában is.[96] Éppen ezért különösen indokolt lenne, hogy a házasságra való felkészítés során hangsúlyt kapjon a származási családdal való kapcsolat elemzése, a családi múlt feltárása, amelyben a jegyesoktatást végző lelkipásztor fontos szerepet vállalhat.[97]

A temetések kapcsán kínálkozó beszélgetések is alkalmat nyújtanak az örökséggel való foglalkozásra, az elhunyt öröksége természetesen foglalkoztatja a gyászoló családot.

Összefoglalás

A transzgenerációs szemlélet segíthet megérteni, hogy a néhány generációval korábban elszenvedett traumák milyen hatással vannak a jelenben, illetve lehetnek a jövőben. Segíthet felismerni saját viselkedésünkben, kommunikációnkban, attitűdünkben mindazt, ami nem a jelenre adott válasz, hanem titkon hordozott fájdalmas örökség, ugyanakkor a családi örökségek pozitív vetületeiben is megerősíthet. A lelkigondozó segíthet a transzgenerációs örökség feldolgozásában is, de lehetőségei ezen túlmutatnak. A transzgenerációs örökséggel való megbékélés korlátokba is ütközhet, hiszen a meg nem történtté nem tehető események, traumák, terhek hatása alól nem mindig lehet mentesülni, nagy eredmény, ha ezeket megtanulja kezelni az ember.

Az örökség fogalmának teológiai megközelítése mindezekhez új szempontokat ad. Egyrészt a keresztyén embernek nem kell megállnia a transzgenerációs örökség szemlélésénél, hanem ránézhet a nagyobb kontextusra, arra, hogy Isten gyermekeként, az Ő ajándékainak, szövetségének örököse is. Másrészt egy család története sem önmagában áll, hanem Isten akaratába ágyazottan.

A keresztyén lelkigondozó egyidejűleg látja az embert a saját családja kontextusában és Isten gyermekeként is. Az utóbbihoz a Bibliában szereplő örökségfogalom esz-

94 Fodorné Ablonczy: *Családpasztoráció*, 140.
95 Uo., 148.
96 Ua.
97 Uo., 155–156.

katológiai vonatkozásai nyújtanak alapot. Így a kettős meghatározottság tudatában lehetőséget biztosíthat arra, hogy a lelkigondozott személy vagy család az örökségének különböző dimenzióival foglalkozzon: a családi örökségekkel (legyenek azok terhesek és károsak vagy pont értékesek) és az Isten gyermekeiként nekünk ígért örökséggel. Ha az utóbbit az előbbiekkel együtt szemléljük, akkor egyrészt könnyebben integrálhatóvá válik mindaz, ami jó, és keresztyén identitásunk megerősödhet (az identitásunk magjává válhat, hogy Isten gyermekei vagyunk, és ez stabil magot ad az identitásnak, amelyben a családból hozott örökségnek is lényeges helye van). Másrészt a nehezen hordozható családi örökségekkel is könnyebb úgy dolgozni, ha tudatosul, hogy nemcsak az meghatározó, ami a felmenőktől származik, hanem az Istennel való kapcsolat mélyülésével egyre meghatározóbbá válik az is, amit Isten ajándékoz. Hit által nemcsak földi értelemben vett örökségünk van, hanem mennyei is. A pszichológiailag megismerhető transzgenerációs örökség erre az életre nézve meghatározó, a Krisztusban nyert mennyei lelki, spirituális örökség pedig az örök életre nézve meghatározó. Ezzel a témával nemcsak az egyének, hanem a családok és tágabb közösségek egészséges működése, jólléte érdekében is érdemes foglalkozni.

Felhasznált irodalom

Assmann, Aleida: Az emlékezet átalakító ereje, In: *Studia Litteraria. Irodalom- és kultúratudományi folyóirat*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 51(2012/1–2.), (DOI: https://doi.org/10.37415/studia/2012/51/3997), 9–23.

Bakó Tihamér – Zana Katalin: *A transzgenerációs trauma és terápiája. A transzgenerációs atmoszféra.* Budapest, Medicina Kiadó, 2022.

Balogh Klára (et al.): *Transzgenerációs történetek. Örökül kapott traumák és feldolgozásuk.* Budapest, HVG Kiadó, 2021.

Böszörményi-Nagy Iván – Spark, Geraldine M.: *Láthatatlan lojalitások.* Budapest, Animula Kiadó, 2018.

Böszörményi-Nagy Iván – Krasner, Barbara R.: *A kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa.* Budapest, Coincidencia Kft., 2021.

Brown, Colin (szerk.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol 2. Carlisle, The Paternoster Press, 1986.

Caulley, T. Scott: *Inheritance in the New Testament*, In: Sakenfeld, Katharine D. et al. (szerk.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 3, Nashville, Abingdon Press, 2006.

Eichler, Johannes: *Erbe, Los, Teil*, In: Coenen, Lothar (szerk.): *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, Wuppertal, Theologischer Verlag Rolf Brockhaus, 1967.

Egeresi László Sándor: *Bibliai héber – magyar szótár.* Budapest, 2022.

Fehérvári Dóra: Bevezetés a transzgenerációs pszichoterápiába, In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai,* Budapest, Animula Kiadó, 2020, 68–85.

Fodorné Ablonczy Margit: Örököljük a jövőt? Transzgenerációs tények és terhek mint traumatizáló örökségek, In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat*, Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 229–239.

Fodorné Ablonczy Margit: Van-e transzgenerációs spiritualitás? – Az „isteni matematika”, In: *Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. században.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 249–264.

Fodorné Ablonczy Margit: *Családpasztoráció. Hogyan segíthetnek a kazuális alkalmak a családi kapcsolatok rendezésében?* Budapest, Kálvin Kiadó, 2022.

Freud, Sigmund: *Totem és Tabu.* Budapest, Dick Manó, 1918.

Giere, Samuel: *Inheritance*, In: Klauck, Hans-Josef (et al.) (szerk.): *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Berlin, De Gruyter, 2016.

Hézser Gábor: Létezik-e „kollektív trauma” – és ha nem, miért igen? – Egy összetett fogalomkonstrukció pasztorálpszichológiai megközelítése. In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat,* Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 203–215.

Hieble Erika: Örökölt sebeink gyógyulása. Megbocsátás, közösségi traumák feldolgozása. In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat,* Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 216–228.

Kittel, Gerhard (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*, Vol 3., Grand Rapids, Eerdmans, 1999.

Morgenthaler, Christoph: *Systemische Seelsorge*. Stuttgart, Kohlhammer, 2019.

Németh Dávid: *Isten munkája és az ember lehetőségei a lelkigondozásban.* Budapest, Kálvin Kiadó, 1993.

Nyiri Balázs: Trauma, transzgenerációs történelmi traumák, emlékezés. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai,* Budapest, Animula Kiadó, 2020, 39–67.

Schützenberger, Anne Ancelin: *Ős-szindróma. Transzgenerációs pszichoterápia és a családfa rejtett kötelékei.* Budapest, Medicina Kiadó, 2016.

Somogyi Erika: Transzgenerációs munka lehetőségei egyéni hipnoterápia keretében. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai.* Budapest, Animula Kiadó, 2020, 183–212.

Szabóné László Lilla: Apák ettek egrest, fiak foga vásott el tőle?! In: *Embertárs. Ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat,* Budapest, Jezsuita Kiadó, 18(2020/3.), 251–260.

Szemerey Márton: Harmad és negyedíziglen – a nemzedékek közötti traumaátadás mechanizmusai. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai*, Budapest, Animula Kiadó, 2020, 7–38.

Wagner-Rau, Ulrike: *Segensraum. Kasualpraxis in der modernen Gesellschaft.* Stuttgart, Kohlhammer, 2000.

Weiss, Helmut: *Lelkigondozás – Szupervízió – Pasztorálpszichológia.* Kolozsvár, Exit Kiadó, 2011.

Zseni Annamária: Életszőttes motívumok. In: Zseni Annamária (szerk.): *Sorsunk rejtett kódjai*, Budapest, Animula Kiadó, 2020.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.7
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Miklósi H. Zita[1]

Keresztyén válaszok a házasságon belüli bántalmazásra

Abstract

Christian Responses to Domestic Abuse

This study examines whether domestic abuse can be justified on biblical or theological grounds. While this topic has primarily been examined from psychological, sociological and legal standpoints, I contend that a theological evaluation is equally indispensable. First, I provide a brief review of the main theoretical models and typologies of intimate partner violence. Then, I offer a biblical and theological analysis of key issues relevant to domestic abuse. These include the biblical understanding of authority and leadership, the theology of human dignity, verbal abuse, the sin of pride, and the concepts of forgiveness and repentance. Ultimately, I contend that domestic abuse cannot be legitimised on any biblical or theological basis. Ultimately, I conclude that domestic abuse is fundamentally incompatible with the biblical concepts of human dignity, love, and leadership. Consequently, Christian theology should not be used to justify or minimise abuse, but rather to recognise, expose and unequivocally reject it.

Keywords: domestic abuse; intimate partner violence; human dignity; biblical leadership; power and control; forgiveness; repentance

„De az ember életének társát, gyermekeinek anyját, minden örömének alapját soha nem szabad félelemmel és fenyegetéssel, hanem szeretettel és jó kedvvel lebilincselni. Mert miféle szövetség az, ahol a feleség reszket a férje előtt? És miféle örömöt élvez maga a férj, ha úgy lakik feleségével, mint egy rabszolgával, és nem úgy, mint egy szabad asszonnyal? Igen, ha bármit szenvednél is miatta, ne szidd őt, mert Krisztus sem tette ezt."[2]

1 Miklósi-H. Zita, teológus-lelkész szak (KRE-HTK), református segédlelkész, Bugyi Református Egyházközség beosztott lelkipásztora, *miklosihzita@gmail.com*

2 Chrysostomus, Ioannes: In Epistolam ad Ephesios Homiliae, in: Migne, Jacques-Paul (szerk.): *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, 62.köt., 9–176., Paris, J.-P. Migne, 1860, 144, 137.; *„Οἰχέτην μὲν γὰρ φόδῳ τις ἂν καταδῆσαι δυνήσεται, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐχεῖνον" ταχέως γὰρ ἀποπηδήσας οἰχήσεται "τὴν δὲ τοῦ βίου χοινωνὸν, τὴν παίδων μητέρα, 'τὴν πάσης εὐφροσύνης ὑπόθεσιν, οὗ φόδῳ καὶ ἀπειλαῖς δεῖ χαταδεσμεῖν, ἀλλ' ἀγάπη καὶ διαθέσει. Ποία γὰρ συζυγία,*

Bevezetés

Lehet-e olyan kapcsolatot házasságnak nevezni, amelyet a félelem ural? A kérdés korántsem új: már az óegyház egyik legjelentősebb teológusa, Aranyszájú Szent János is összeegyeztethetetlennek tartotta azt a házasságot, amelyben a feleség retteg férjétől. Napjainkban a házasságon belüli bántalmazásról szóló diskurzust elsősorban pszichológiai, jogi és szociológiai megközelítések uralják. Véleményem szerint ez a kérdés nem csupán társadalmi természetű. A házasság a keresztyén hit szerint Isten rendjéhez tartozik, ezért minden olyan magatartás, amely ezt a kapcsolatot rombolja, szükségszerűen teológiai kérdéseket is felvet.

Jelen tanulmány alapvető tézise, hogy *a házasságon belüli bántalmazás semmilyen bibliai vagy teológiai alapon nem legitimálható*. Isten nemet mond minden olyan kapcsolati működésre, amely a másik ember feletti kényszerítő uralomra, megfélemlítésre vagy megalázásra épül. A bántalmazás összeegyeztethetetlen Isten szeretetével, igazságosságával és az ember istenképűségéről szóló bibliai tanítással.

A tanulmány elsőként röviden áttekinti a házasságon belüli bántalmazás legfontosabb elméleti modelljeit és tipológiáit, majd olyan bibliai és teológiai kérdésköröket vizsgál, mint a hatalom és vezetés, az emberi méltóság, a gőg, a verbális erőszak, a megbocsátás és a bűnbánat.

A házasságon belüli bántalmazás elméleti modelljei és tipológiái

A dolgozatom nem kívánja átfogni a családon belüli erőszak minden formáját, hanem elsősorban a heteroszexuális házasságon belüli bántalmazási mintázatot vizsgálja. A bántalmazás sokféle formában és kontextusban megjelenhet, de a vizsgálati fókuszt szűken tartva tudok mélyebbre ásni a témában.

Ezen belül különösen az ún. *intim terrorizmus* eseteit szeretném kiemelni, mivel ez az a helyzet, amely más megközelítést igényel. Két irányzata[3] van a házasságon belüli bántalmazás kutatásának: a *szituációs/stressz- és megküzdési elmélet*[4] és a *patriarchális elmélet*.[5]

ὅταν ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα τρέμῃ ; ποίας δὲ αὐτὸς ὁ ἀνὴρ ἀπολαύσεται ἡδονῆς, ὡς δούλῃ συνοιχῶν τῇ γυναικὶ, καὶ οὐχ ὡς ἐλευθέρα; Κἂν πάθῃς τι ὑπὲρ αὐτῆς, μὴ ὀνειδίσῃς ᾽ οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς τοῦτο ἐποίησε."

3 Nancy Nason-Clark az egyik legkiemelkedőbb kutató, aki a kereszténységen belül foglalkozik a témával, azonban van egy pont, ahol jómagam erős kritikával közelítek felé, mégpedig, hogy ő minden problémát az ún. patriarchális struktúrákban látja. Nason-Clark a hatalomgyakorlás lehetőségét csak akkor tudja elképzelni, ha valakit fizikális adottságai miatt, vagy pozíciójából fakadóan valóságosan felette áll a másiknak. Azonban meglátásom szerint ez ennél sokkal komplexebb.

4 *„social situation/stress and coping theory"*; Tóth Olga: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon, Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése, *Sociohu Társadalomtudományi Szemle* 4(2018), 1–28., doi: 10.18030/socio.hu.2018.4.1, 4.

5 *„patriarchy theory"*, ua.

A *patriarchális* elmélet a nemek közötti strukturális hatalmi különbségekre helyezi a hangsúlyt. E nézőpont szerint a partnerbántalmazás elsősorban a férfiak nők felett gyakorolt dominanciájának fenntartását szolgálja. A társadalmi berendezkedés – különösen a nemi szerepek hagyományos értelmezése – legitimálja és újratermeli azt a hatalmi egyenlőtlenséget, amely lehetővé teszi a nők elleni erőszak fennmaradását. E felfogás a partnerbántalmazást elsősorban strukturális és ideológiai problémaként értelmezi.[6]

A *szituációs/stressz- és megküzdési elmélet* a partnerkapcsolati erőszak jelentős részét *nemsemleges* jelenségként kezeli. Az elmélet képviselői szerint ebben az esetben a párkapcsolati erőszaktevők nagyjából egyenlő arányban fordulnak elő nők és férfiak körében.

Ezen belül különböztet meg Nicola Graham-Kevan, Michael P. Johnson elméleti tipológiájára építve négy fő elkövetőtípust,[7] amik közül kiemel egy súlyos, egyoldalú bántalmazási formát, az úgynevezett 1. *„intim terrorizmust”,*[8] amelyet jellemzően férfiak követnek el, és nők szenvednek el. Ezenkívül további három bántalmazási mintázatot ír le: 2. *Közös párkapcsolati erőszak*[9] esetén az agresszió többnyire alkalmi, konfliktusokhoz és stresszhelyzetekhez kapcsolódó reakció, amely nem a másik fél feletti uralom megszerzését szolgálja, és gyakran kölcsönös jellegű. A felek nem rendelkeznek hatékony megküzdési stratégiákkal a kapcsolaton belüli feszültségek és konfliktusok kezelésére. 3. *Erőszakos ellenállásról*[10] akkor beszélünk, amikor az egyik partner a másik kontrolláló vagy bántalmazó magatartására önvédelmi céllal, akár fizikai erőszakkal válaszol. 4. *Kölcsönös kontrolláló erőszak*[11] esetén mindkét fél a másik feletti hatalom megszerzésére törekszik, ezért a kapcsolatot folyamatos dominanciaharc és kölcsönös erőszak jellemzi.

A tanulmányban az intim terrorista típusú bántalmazási formát emelem ki. Vannak kutatók, akik szerint a férfiak átlagosan nagyobb fizikai ereje miatt a kontroll fenntartása strukturálisan hatékonyabban valósul meg férfi elkövetők esetében, ezért az intim terrorizmust kizárólagosan férfi jelenségnek tekintik. Azonban meglátásom szerint e típusba is tartozhatnak nők, hiszen ők is „szenvedhetnek” személyiségzavarokban (rendszerint borderline, nárcisztikus vagy antiszociális), és bőven akadnak olyanok is, akik egyoldalúan, szisztematikusan gyakorolnak kontrollt partnerük fölött rendszeres fizikai, verbális és érzelmi bántalmazással, ami súlyosan rombolhatja önbecsülésüket és mentális egészségüket. Ezek a nők – bár gyakran kívülről áldozatként jelennek meg – nagy mértékű érzelmi labilitást, féltékenységet és manipulativitást mutathatnak. A női bántalmazók az esetek egy

6 Tóth: *A nők elleni erőszak*, 4.

7 Graham-Kevan, Nicola: Partner Violence Typologies, in: Hamel, John – Nicholls, Tonia L. (szerk.): *Family Interventions in Domestic Violence*, New York, Springer Publishing Company, 2007, 145–163.

8 Uo. Intimate Terrorism (IT), 154.

9 Ua. Common Couple Violence (CCV).

10 Ua. Violent Resistance (VR).

11 Ua. Mutual Violent Control (MVC).

részében „érzelmileg reaktívak", máskor viszont „instrumentálisan agresszívek", vagyis tudatosan és célorientáltan alkalmaznak erőszakot és hatalmi eszközöket a partnerük felett.[12] A férfi bántalmazottak pedig különösen nehéz helyzetben vannak, hiszen a társadalmi normák szerint a férfiak erősek, és nem mutathatják ki fájdalmukat, éppen ezért gyakran nem kérnek segítséget. A férfiak gyakran szégyellik és titkolják bántalmazásukat, mert attól tartanak, hogy nem veszik őket komolyan, vagy nevetség tárgyává válnak. Emiatt beszélünk ez esetben rejtett jelenségről.[13] Mindazonáltal az intim terrorizmus általános mintázata szerint az elkövetők többnyire férfiak, míg az áldozatok jellemzően nők.

Bár a két megközelítés látszólag ellentétes nézőpontokat képvisel, mégis kiegészíthetik egymást: míg a *szituációs/stressz- és megküzdési modell* segít megérteni a kölcsönös, kontextusfüggő konfliktusokat, addig a *patriarchális elmélet* rámutat azokra az esetekre, ahol a bántalmazás egyoldalú, szisztematikus és a hatalmi kontroll megszerzésére, illetve fenntartására irányul.[14] Johnson tipológiájában ez a mintázat az intim terrorizmus kategóriájában ragadható meg.

A bántalmazás formái és jellegzetességei

Mégis mikor beszélhetünk bántalmazásról? A bántalmazás felismerése alapvető jelentőségű, hogy a bántalmazottnak segítsünk belátni azt, hogy ami vele történik, az nem méltó. Azonban sokszor nekünk sem gyúl fel a piros lámpa, mivel nem rendelkezünk elegendő ismerettel ahhoz, hogy helyesen értelmezzük ezeket a helyzeteket. Gyakran automatikusan a sértett gyengeségeire irányítjuk a figyelmet, mivel abból a teológiai alapállásból közelítünk, hogy mindannyian eredendően bűnösök vagyunk, ezáltal úgy véljük, hogy a kialakult konfliktusokban mindkét felet ugyanakkora felelősség terheli.

Másfelől fontos megérteni, hogy nemcsak a fizikai bántalmazás megléte esetén lehet házasságon belüli bántalmazásról beszélni. A bántalmazói magatartáshoz a viselkedések széles skálája tartozik. A fizikai erőszak csupán a legszélsőségesebb megnyilvánulási formája a családon belüli bántalmazásnak. Jelen fejezet csak rövid áttekintést ad a bántalmazás főbb formáiról:

12 Uo. 148–150.

13 Varga Szabolcs – Bálint Ágnes Diána: Családon belüli erőszak – Amikor a férfi az áldozat, *Belügyi Szemle* 4(2020), 9–45., 21., doi: 10.38146/BSZ.2020.4.1.

14 Bár a patriarchális elmélet korlátja, hogy a párkapcsolati bántalmazást alapvetően nemileg meghatározott jelenségként értelmezi, ez azonban nem teszi használhatatlanná az elméletet. A bántalmazás hatalmi és kontrolláló jellegét, eszközeit, ismétlődő mintázatait, valamint az áldozatra gyakorolt hatását a patriarchális megközelítésben írt tanulmányok igen pontosan írják le.

A házasságon belüli bántalmazás formái[15]

Fizikai bántalmazás – ütés, rúgás, fojtogatás, lökdösés, hajtépés vagy bármilyen testi sértés okozása.

Lelki vagy érzelmi bántalmazás – fenyegetés, megalázás, manipuláció, elzárás a barátoktól és családtól, állandó kritizálás.

Verbális bántalmazás – kiabálás, sértegetés, csúfolás, gúnyolódás, fenyegető beszédmód.

Szexuális bántalmazás – szexuális aktus vagy nem kívánt gyakorlatok kikényszerítése.

Gazdasági bántalmazás – a pénzügyek teljes ellenőrzése, pénzmegvonás, munkavállalás megakadályozása.

Felmerül a kérdés: hogyan lehet eldönteni, hogy most éppen egy nehéz házasságról van szó (szituációs/stressz- és megküzdési problémákból fakadnak a bántalmazási esetek), a pár épp egy házassági krízist él meg, vagy azért ilyen magas a szenvedés foka, mivel bántalmazó kapcsolatban élnek? Mivel mindannyian bűnös emberek vagyunk, azok is küzdenek a bűnnel a mindennapi életük során, akik igyekeznek Isten útján járni. Mindannyiunknak vannak rossz érzelemszabályozási stratégiáink, kommunikációs problémáink. Azonban van egy fontos különbség: egy nehéz házasságban nem jelenik meg a másik felett való kontrolligény, és a másik ember permanens leértékelése, míg egy bántalmazó házasságban igen.

A bántalmazás némelyik formájának önmagában akár nem is adnánk jelentőséget: azonban egy csokorban olyan légkört teremtenek, aminek alapja *a félelem fenntartása, a cél pedig az ellenőrzés, az irányítás és az elnyomás*. Mindegyik bántalmazási forma – legyen az akár fizikai, akár verbális – ennek a torz hatalomnak a fenntartását szolgálja.[16] Ebben határozható meg igazán a bántalmazói kapcsolat lényege. A bántalmazók a hatalomra való törekvésük során a sértett felet lealacsonyítják és dehumanizálják. Ha ellenszegüléssel találkoznak, az gyakran intenzív haragot, büntető magatartást vagy fokozott kontrollt vált ki.[17] A bántalmazó tulajdonának tekinti a házastársát, és nála többnek tekinti magát.[18] A bántalmazó kapcsolat további meghatározó jellemzője annak állandó és szisztematikus jellege. Nem elszigetelt eseményekről van szó, hanem egy tartós kapcsolati dinamikáról, amelyben a kontroll és az alárendelés ismétlődően jelenik meg.

A bántalmazók jellemzői

Mindezek ellenére a bántalmazó személy emberi méltósága nem vonható kétségbe. Ugyanis bibliai antropológiai szempontból mi úgy hisszük, hogy a bűn meg-

15 Baker, Lynne M.: *Counselling Christian women on how to deal with domestic violence*. Bowen Hills, Australian Academic Press, 2010, 31.

16 Uo. 73.

17 Ua.

18 Tracy, Steven R.: Patriarchy and Domestic Violence, Challenging Common Misconceptions, *Journal of the Evangelical Theological Society* 50(2007/3.), 573–94., 589.

rontó ereje ellenére „minden emberben számolhatunk az istenkép meglétével”.[19] Az istenképűség és az emberi méltóság nem azonos fogalmak, az előbbi azonban teológiai alapot ad az utóbbi elismeréséhez. Még akkor sem vehető el az emberi méltósága, ha éppen őket az jellemzi, hogy méltatlanul bánnak a házastársukkal, és a másokkal való bánásmódjukban nem mutatkozik meg a tisztelet.

A bántalmazók működésében gyakran megfigyelhető két jellegzetes mintázat: vannak, akik nagyon kevés önkontrollal rendelkeznek, és az élet bármely területén megmutatkozik az ingerlékenységük és erőszakosságuk, azonban vannak, akik „csak családon belüli” bántalmazók. Az ő bántalmazói arcuk nem mutatkozik meg a munkatársi kapcsolataikban, a baráti társaságokban vagy egyéb közösségekben, hanem képesek kontroll alatt tartani magukat.[20] Ők azok, akikről sokan el sem tudják képzelni, hogy robbanékony indulatuk van a feleségük irányába. Kedves és szelíd arcukat mutatják a kívülállók számára, és a bántalmazói viselkedésük csak otthon, a négy fal között mutatkozik meg. Közöttük vannak olyanok, akiknek a társadalmi megbecsültsége magas. Ezt szokták Jekyll–Hyde-effektusnak nevezni.[21]

Érdekes módon ezt a kettősséget már a zsoltáros is érzékletesen megfogalmazza:

> *Meghallgat Isten, és megalázza őket az, aki ősidők óta trónján ül. (Szela.) Mert nem akarnak megváltozni, és nem félik az Istent. Kezet emelt jó barátjára, és meggyalázta a szövetséget. Szája simább a vajnál, de viszálykodáson jár az esze. Beszéde lágyabb az olajnál, pedig olyan, mint a kivont kard. (Zsolt 55,20–22)*

Felmerül rögtön az a kérdés is, hogy mennyiben választott a bántalmazói viselkedés. Marie Fortune hangsúlyozza, hogy a partnerbántalmazás nem egyszerűen kontrollvesztés következménye, hanem olyan magatartás, amelyért az elkövető személyes felelősséggel tartozik.[22] Utóbbi állítás a feminista megközelítéséből fakad. Ratkóczi Éva azonban árnyalja ezt a képet: az, hogy valaki tudatosan irányítja-e viselkedését, nem állapítható meg. Tudatos, tudattalan és féltudatos motivációk keverednek a viselkedés mögött.[23] John Hamel szerint a férfiak által alkalmazott erőszak és fenyegetés gyakran a nők megfélemlítésének és viselkedésük kontrol-

19 Békési Andor: A protestáns emberkép, *Theológiai Szemle* 31(1988), 331–334., 333.

20 Baker, *Counselling Christian women*, 69.

21 Thomas, Shannon: *Gyógyulás a rejtett bántalmazásból*, Budapest, Harmat Kiadó, 2017, 44.; Robert Louis Stevenson skót író Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete című regényében a címben jelölt két név a skizofrén főszereplő két radikálisan eltérő személyiségű énjének a két különböző neve. Fontos megjegyezni, hogy míg dr. Jekyll köztiszteletben álló és valóban becsületes orvos, addig Mr. Hyde – ugyanannak az embernek a hasadt énje – mindenre elszánt ördögi gazember.

22 Fortune, Marie M.: *Violence in the Family, A Workshop Curriculum for Clergy and Other Helpers*. Seattle, Pilgrim Press, 1991, 122.

23 Thomas: *Gyógyulás a rejtett bántalmazásból*, 269–283.

lálásának tudatos eszköze. Ugyanakkor az agresszív viselkedés egyes mozzanatait maguk a bántalmazók is a kontrollvesztés szubjektív élményeként élhetik meg.[24]

A tartós lelki bántalmazás károsító hatása nem függ attól, hogy a bántalmazó tudatosan törekedett-e fájdalmat okozni, illetve milyen okok vagy motivációk álltak viselkedése hátterében. Ha valakit rendszeresen leminősítenek, elutasítanak, becsmérelnek, hibáztatnak, szidalmaznak, érzelmileg zsarolnak, elhanyagolnak, figyelmen kívül hagynak vagy indokolatlanul mindenért felelőssé tesznek, akkor mindenképpen sérül az önértékelése, és mindezeknek károsító hatása van, sőt hosszú távon pszichológiai következményekkel is járhatnak. Az eredmény független a szándéktól, a tudatosságtól vagy tudattalanságtól, az empátiájának a képességétől.[25]

Keresztény válaszok a házasságon belüli bántalmazásra

A következőkben a vizsgált kérdéskör néhány meghatározó teológiai szempontját mutatom be.

Verbális agresszió

Elsőként a szavak erejét hozom ide, mint a bántalmazás egyik formáját. Noha a verbális bántalmazás modern terminus, a Biblia számos helyen beszél a romboló, megalázó és ártó beszédről, amelyet súlyos bűnként kezel. A Biblia elítéli a dührohamokat, a mocskos beszédet, a féltékenységet és a rosszindulatot (Gal 5,20; Ef 4,31; Kol 3,8).

Maga Jézus az, aki a „Ne ölj!" parancsolatot (Mt 5,21–23) egészen radikálisan értelmezi: nem csupán a fizikai emberölésre alkalmazza, hanem annak belső gyökerére, a haragra és a megalázó beszédre is kiterjeszti. Már a legbanálisabb sértő kifejezés is, mint az ostoba (ῥακά), jelentőséget kap.[26]

Bár Jakab nem a családon belüli bántalmazás kérdéséről ír, a nyelv romboló erejéről szóló tanítása különösen releváns a verbális bántalmazás megítélésében. A Jakab levél 3. fejezete részletesen foglalkozik a nyelv bűneivel. Megrendítő erővel kijelenti, hogy a nyelv a „gonoszság egész világa" (Jak 3,6). Bár a kifejezés pontos fordításáról és értelmezéséről vita folyik, az üzenet egyértelmű: a nyelv a bűn egyik legveszélyesebb eszköze lehet.[27] Fekete Károly frappáns megállapítása: „A hit hallásból van, a bűn beszédből."[28] Jakab levele rámutat, hogy bár a nyelvünk egy

24 Hamel, John: Gender-Inclusive Family Interventions in Domestic Violence, An Overview, in: Hamel, John – Nicholls, Tonia L. (szerk.): *Family Interventions in Domestic Violence*, New York, Springer Publishing Company, 2007, 247–274, 254.

25 Thomas: *Gyógyulás a rejtett bántalmazásból*, 282–283.

26 Luz, Ulrich: *Hermeneia: Matthew 1–7: A Commentary on Matthew 1–7*, 1.köt., fordította: Crouch, James E., Minneapolis, Fortress Press, 2007, 234–240., 235.

27 Martin, Ralph P.: James, in: Metzger, Bruce M. – Martin, Ralph P. – Losie, Lynn Allan (szerk.): *World Biblical Commentary*, 48. köt., Grand Rapids, Zondervan, 1988, 115.

28 Fekete Károly, ifj.: *Jakab apostol levelének magyarázata.* Budapest, Kálvin Kiadó, 1994, 84.

kicsiny tagja a testünknek, mégis hatalmas erő rejlik benne: képes pokoli gyötrelmeket okozni. A béke ellen hat, és képes megjeleníteni a bűn teljes spektrumát. A 6. vers egy apokaliptikus képpel érzékelteti a nyelv pusztító erejét, kárhozatos következményeit. Ez figyelmeztetés számunkra: a kimondott szó súlyos lelki sebeket ejthet, és felelősségünk van abban, hogyan élünk vele.[29]

Kálvin szerint is a szavak az emberi szív állapotának tükrei. Úgy vélte, hogy a tiszta és igaz természet forrása Isten, és a szavaink ennek a belső állapotnak a kifejeződése. Ezért fontos, hogy a hívők szavai építőek, tiszták és igazak legyenek, tükrözve Isten munkáját bennük.[30]

Következtetésképpen: nem bagatellizálhatjuk a szóbeli bántalmazásból fakadó sebeket. Még ha hajlamosak is vagyunk legyinteni rá, nem tehetjük meg, hiszen már a Példabeszédek írói is figyelmeztetnek bennünket arra, hogy „van, akinek a fecsegése olyan, mint a tőrdöfés, a bölcsek nyelve pedig gyógyít" (Péld 12,18).

A bibliai vezetés és az elnyomás

Amint azt korábban bemutattam, a bántalmazói magatartás alapvető jellemzője a partner feletti kontroll és hatalom gyakorlása, amely szükségszerűen együtt jár a másik ember lealacsonyításával.

Isten azonban nemet mond az elnyomásra: erre hívja fel a figyelmet Ézsaiás és Jeremiás is. A babiloni fogság legfőbb indoka a bálványimádás, de Isten kibővíti az okokat. Az Ószövetség tanúsága szerint Isten következetesen fellép minden olyan hatalomgyakorlással szemben, amely az elesettek és kiszolgáltatottak kihasználásához vezet: „…ha a jövevényt, az árvát és az özvegyet nem nyomjátok el, és ártatlan vért sem ontotok ezen a helyen, nem követtek más isteneket a magatok romlására: akkor megengedem, hogy ezen a helyen lakjatok, azon a földön, amelyet őseiteknek adtam, öröktől fogva mindörökké." (Jer 7,6–7)

A Biblia is beszél arról a veszélyről, hogy a nagyobb fizikai vagy társadalmi hatalommal bírók visszaélhetnek hatalmukkal a kisebbekkel szemben, különösen a nőkkel, a szegényekkel, az özvegyekkel, az árvákkal szemben (Préd 4,1–4; Jer 7,6; Ez 22,6–7, 29; Ám 5,11–12; Zak 7,9–10; Mal 3,5; Jak 5,1–6). Az Ószövetség tele van olyan vezetőkkel, akik végül Isten ítélete alá kerültek, mivel zsarnoki módon uralkodtak (Jer 23,1–4; Ez 34,2–4), és nem tűri meg a kiszolgáltatottakkal való rossz bánásmódot (Zsolt 102,8–11; Jer 22,3), hanem kiáll mellettük (Ézs 10,1–2; Zsolt 7,9; Zsolt 41,1; Mt 23,23).

A bűnbeesés után pedig Isten előre jelzi, hogy a férfi uralkodni fog a feleségén (1Móz 3,16). Ez az igevers azonban nem egy isteni átok vagy előírás, hanem a bűnbeesés következményeinek leírása.[31] A Mózes 1. könyve 3. fejezet 16. versének értelmezésében ugyanakkor jelentős különbségek figyelhetők meg. A vita elsősorban arra irányul, hogy a férfi vezető szerepe már a teremtés rendjéhez

29 Uo. 81.

30 Kálvin János: *Institutio I, A keresztyén vallás rendszere*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 2.8.5-6; 278–280.

31 Tracy: *Patriarchy and Domestic Violence*, 584.

tartozott-e, vagy a férfi és a nő eredetileg teljes egyenrangúságban élt egymással. Mindkét értelmezési keretben az elnyomás egy eltorzult formának tekinthető a házassági kapcsolatban.[32]

Meglátásom szerint egy aszimmetrikus kapcsolatból sem feltétlen következik az, hogy a férj a pozíciója miatt automatikusan bántalmazóvá válik, noha vannak olyan hangok, melyek szerint a házasságról alkotott teológiai elméletek közül a komplementaritás és az aszimmetria bőséges alapot ágyaznak meg a családon belüli erőszaknak.[33] Ugyanis szerintük ezek a felfogások a nőket alacsonyabb szintre helyezik, és ezáltal az elnyomás adottá válik.[34]

Én Hearth Lamberttel[35] komplementarista teológus felvetéséhez kapcsolódok abban, hogy a komplementarista házasságfelfogásból nem következhet az, hogy a férjek bántalmazhatják a feleségüket. Nincs ok-okozati összefüggés a családon belüli erőszak gyakorlása és az alávetettség bibliai tanítása között. „Éppen ellenkezőleg, a bibliai komplementarizmus teljes elfogadása olyan férjeket kellene, hogy eredményezzen, akik meghalnának azért, hogy megvédjék a családjukat."[36] Bár a komplementaristák szerint a férjnek tekintélye van a felesége felett, azonban a bántalmazás ennek a tekintélynek a helytelen használata.

A Biblia minden interperszonális viszonyrendszerben szeretetteljességre hív, ebből következőleg lényegtelen kérdés az, hogy milyen a képük a feleknek a házassági kapcsolat alá-fölé rendeltségi viszonyáról. Ha függő viszonyban is élnek a házastársak, amit mindketten elfogadhatónak tekintenek, akkor is megköveteli az egymás iránti tiszteletet a Szentírás. Az alá-fölérendeltségi viszonyból nem következik a másik tárgyiasítása, a Biblia emberképébe az nem fér bele. A vezető pozícióban lévő nem lesz értékesebb a másiknál, értékben egymás között egyenlőséget kell tennünk.

Kálvin hangsúlyozza – olyan megállapításokat téve, amelyekkel a komplementaristák is egyetértenének –, hogy a férj vezető szerepe nem lehet zsarnoki uralom, hanem felelősségteljes gondoskodás. A férj nem úgy kapta a hatalmat, hogy önkényesen uralkodjon, hanem hogy Krisztus példáját követve szeretettel vezessen.[37] Erre hív maga Jézus is (Mt 20, 25–28), ahol külön kiemeli, hogy a keresztyén

32 Wenham, Gordon J.: *Word Biblical Commentary, Genesis 1–15*, Grand Rapids, Zondervan, 1987, 81.*;* Waltke, Bruce: *Genesis, A Commentary*, Grand Rapids, Zondervan, 2001. 94.*;* Calvini, Ioannis: *Opera quae supersunt omnia; Corpus Reformatorum*, 23. köt., Baum, Wilhelm – Cunitz, August Eduard – Reuss, Eduard (szerk.), Braunschweig, Schwetschke, 1882, 72.

33 Tyler, Johanna Harris, *Submission to your husband is a dangerous doctrine*, http://www.abc.net.au/news/2015-03-09/harris-submission-to-your-husband-is-a-dangerousdoctrine/6290304, letöltve: 2024. 05. 08.

34 Dillen, Annemie: Gewalt in Familien, eine Herausforderung für das kirchliche und theologische Sprechen, *Pastoraltheologische Informationen*, 36(2016/1.), 63–74.

35 Lambert, Heath: A Pastoral Response to Physical Abuse in the Family, *Journal of Discipleship and Family Ministry* 1/2(2011), 32–43., 33.

36 Ua. „To the contrary, a full embrace of biblical complementarianism should result in husbands who would die to protect their families."

37 Kálvin: *Institutio I.*, 4.20.24–26.

közösségben nem lehet a hatalomgyakorlás zsarnokoskodó, önkényes vagy erőszakoskodó. Éles ellentétet állít fel a világi vezetési mód és az ő országának rendje között. A keresztyén vezetés nem uralkodást, hanem szolgálatot, teljes önátadást és alávetettséget jelent,[38] ellenben a világi vezetéssel, amely hatalomra, kontrollra és előjogokra épül.

Gőg

A Szentírás azt a magatartást, ami az egyik ember a másik ember fölé helyezi, a gőg és a kevélység körébe sorolja.

Az Ószövetségben *„a nagyravágyó szemek"* (Péld 6,16–17) utálatosak az Úr előtt. Berend Gemser jelentőséget ad annak, hogy az utálatossági katalógusban első helyen szerepel, mivel azt mutatja, hogy nincs olyan erkölcstelenség, „amely élesebb ellentétben állna a bölcsességgel és az istenfélelemmel, mint a gőg (Ézs 2,11–17), és nincs olyan erény, amely közelebb állna hozzájuk, mint az alázat és a szerénység (vö. Ézs 3,34; 15,33; 16,18; 22,4)".[39] Az Úr megalázza azokat, akik felmagasztalják önmagukat, és mások fölé helyezik magukat (Péld 30,13; Zsolt 18,28). Az Úr felsőbbségének a tagadását jelenti (Jób 21,22; 38,15; Zsolt 101,5; Ézs 2,11–17; 10,33), és semmibe veszi a másik ember becsületét (vö. Ézs 8,13; 16,5; 29,23).[40]

Az Újszövetség is világossá teszi, hogy a gőg nem csupán erkölcsi hiba, hanem olyan alapvető bűn, amely Isten rendjével kerül szembe: „Isten a gőgösöknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad" (Jak 4,6).

Jézus a Márk 7,21–23-ban a gőgöt azon bűnök közé sorolja, amelyek az ember szívéből származnak, vagyis a gőg (ὑπερηφανία) nem pusztán külső viselkedés, hanem a belső ember romlottságának megnyilvánulása. A gőg (ὑπερηφανία) egy olyan belső attitűdöt jelöl, amelyben az ember önmagát teszi meg végső mércének, saját akaratát és érdekeit mások fölé helyezi, s ez könnyen vezethet mások megvetéséhez, uralásához és elnyomásához.

Pál apostol a Róm 1,30 bűnlistájában a gőgösöket (ὑπερηφάνους) az erőszakos emberek (ὑβριστάς) és a kérkedők (ἀλαζόνας) mellett említi, ezzel a gőgöt az Istentől elfordult élet kapcsolatromboló megnyilvánulásai közé sorolja.

A hübrisz (ὕβρις) a görögben az erőszakos gőg megszemélyesítője, ezért a szó jelentésmezejébe a túlkapás, a gyalázat és az erőszak is beletartozik. A jogi nyelvben akár a súlyos testi sértésre, sőt bizonyos összefüggésekben a megerőszakolásra is utalhatott.[41] A hübrisz (ὕβρις) további tagjai szintén az erőszakos, sértő ma-

38 Kálvin János: *Evangéliumi harmónia; Máté, Márk, Lukács evangéliumának magyarázata*, 3. köt., Budapest, Kálvin Kiadó, 2020, 24–25.

39 Gemser, Berend: *Sprüche Salomos,* Tübingen, JCB Mohr Paul Siebeck Verlag, 1963, 39.; „…keine Untugend steht zu Weisheit und Gottesfurcht in schärferem Gegensatz als der Stolz (Jes 2 11–17) und keine Tugend ihnen näher als Demut und Bescheidenheit (cf zu 3,34, auch 21,24 Hi 21,22; 22,29; 38,15; Sir 10 6-is)."

40 Waltke, Bruce: *Genesis, A Commentary.* Grand Rapids, Zondervan, 2001, 136.

41 Györkössy Alajos – Kapitánffy István – Tegyey Imre: Ógörög–magyar szótár, Budapest, Akadémia Kiadó, 1990, *ὕβρις szócikk*; Dém.; 1106.

gatartás különböző formáit fejezik ki: ὕβρισμα, ὕβρισμος, ὕβριστηρ. A klasszikus alakban a ὑβρίζω ige aktív tranzitív formájában azt jelenti, hogy „bántalmaz". Ez arra utal, hogy a ὕβρις nem pusztán belső gőgös magatartás, hanem olyan önfelmagasztalás, amely másokkal szemben sértő, megalázó vagy erőszakos cselekedetekben is testet ölthet.[42] Nagyon érdekes megfigyelni azt, hogy az Újszövetségben tíz alkalommal bukkannak fel a ὕβρις szó származékai, de itt már nem a gőg jelentését kapják, hanem bántást, kárt, erőszakot (2Kor 12,10; 1Tim 1,13; Róm 1,30). Míg a klasszikus görög irodalomban a ὕβρις elsősorban az önfelmagasztalásból fakadó magatartást jelöli, amely gyakran mások megalázásában és bántalmazásában nyilvánul meg,[43] addig az Újszövetségben a szó jelentése tovább konkretizálódik, és túlnyomórészt magát a bántalmazó, gyalázó vagy erőszakos cselekedetet jelöli. A hangsúly így az elkövető belső attitűdjéről a sértett féllel szembeni erőszakos bánásmódra helyeződik át.

Már Augustinus is számos helyen beszél a kevélység (superbia) bűnéről, és azt a legfőbb bűnnek tartja, amely minden más bűn gyökere. Az ő megállapítása is az, hogy a kevélység nem más, mint az igazságtól való eltávolodás, az ember önmaga felé fordulása és Istentől való elszakadása.[44]

Kálvin az *Institutio*ban hangsúlyozza, hogy az ember bűnös, és teljesen rá van utalva Isten kegyelmére. Az emberi büszkeséget és önhittséget az eredendő bűn egyik legsúlyosabb formájának tartja.[45] Kálvin élesen bírálja azokat, akik saját igazságukban és tetteikben bíznak.[46] Szerinte az emberi önhittség Isten elleni lázadás, hiszen az ember így saját magát isteníti. Kálvin úgy találja, hogy ahol az emberi gőg uralkodik, ott nincs helye az isteni kegyelem elfogadásának.[47] Kálvin gyakran figyelmeztetett a zsarnokságra, amely az uralkodók és egyházi vezetők kevélységének egyik formája.[48]

Megbocsátás

A bántalmazott nőkre legnagyobb nyomásként – mind külső, mind belső – a megbocsátásra való felszólítás nehezedik, amihez számos igevers is alapot adhat, mint például: Mt 5,38–39; Mt 6,12; Mt 18,21–22; Lk 6,27–29.[49] Pedig a megbocsátás bibliai tanítása sokkal összetettebb kérdés.

42 MacDowell, Douglas M.: 'Hybris' in Athens, *Greece & Rome,* 23/1(1976), 14–31.
43 Uo., 21.
44 Augustinus, *De Civitate Dei,* 14. 3., https://www.thelatinlibrary.com/augustine/civ14.shtml, letöltve: 2025. 03. 17.
45 Kálvin, *Institutio I.*, 2.1.4. 184–185.
46 Uo., 2.2.11. 200–201.; 2.7.6. 266.
47 Uo., 3.12.8. 576–577.
48 Kálvin János: *Institutio II. A keresztyén vallás rendszere*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 4.20.24–26.
49 Cooper-White, Pamela: *The Cry of Tamar*, Minneapolis, Fortress Press, 2012, 252.; Nason-Clark, Nancy – Clark Kroeger, Catherine: *No Place for Abuse, Biblical Practical Resources to Counteract Domestic Violence*, InterVasiry Press, 2010, 113.

Ezt jelzi, hogy a megbocsátásról szóló bibliai igék első olvasásra akár ellentmondásosnak is tűnhetnek. Ha a Márk evangélium 11. fejezet 25. verseit (vagy a Kol 3,13) olvassuk, akkor azt láthatjuk, hogy Isten a feltételek nélküli megbocsátásra hív bennünket, azonban a Lukács evangélium 17. fejezet 3. versében Jézus feltételt szab, mégpedig őszinte megbánást követel a vétkestől.

> *És amikor imádkoztok, bocsássatok meg annak, aki ellen valami panaszotok van, hogy mennyei Atyátok is megbocsássa nektek vétkeiteket. (Mk 11,25)*
> *Ha vétkezik ellened a testvéred, figyelmeztesd,* és ha megbánja, *bocsáss meg neki! (Lk 17,3)*

Timothy Keller ezt az ellentmondást azzal oldja fel, hogy a bibliai szövegek két különböző értelemben vett megbocsátásról beszélnek. A Márk evangéliuma 11. fejezetében ez egy belső folyamat, amely során elengedem a bosszút, míg a Lukács evangéliuma 17. fejezetben kifelé irányuló folyamat, amely során a kapcsolat helyreállítása is megtörténik.[50] Ezt a különbséget az igeszakasz nyelvi szinten nem minden kritika nélkül közvetíti a számunkra, hiszen mindkét helyen ugyanaz a görög ige (ἀφίημι) szerepel.

Amikor a megbocsátás kérdéskörével foglalkozunk, akkor nagyon fontos azt látni, hogy az ókori társadalmakban a becsülethez hozzá tartozott a bosszúhoz való jog érvényesítése. A Biblia azonban egy radikálisan eltérő szemléletet mutat be: a legnagyobb becsület a türelemben és az önkontrollban rejlik, nem a gyors megtorlásban. Már az ószövetségi táblákban, a Mózes harmadik könyve 19. fejezetének a 17. versében is megjelenik ez az elv. Jézus tulajdonképpen ezt a szemléletet erősíti meg. A Mózes harmadik könyve 19. fejezetének a 17. verse továbbá arra is felszólít, hogy a vétkezőt megfedni[51] nemcsak szabad, hanem szükséges is. Felelősségünkké teszi, hogy szembesítsük a másikat a tettével, miközben hív a harag elengedésére (Gal 6,1; Mt 18,15–17). Az igazságosságra való törekvés tulajdonképpen szeretetből fakad, ami az elkövető javát szolgálja (Jak 5,19–20), ha képes és hajlandó meghallani és megérteni a vétkeit. A jövőbeli áldozatok védelmét szolgálja, ezáltal az emberi közösség javára van, ami nem más, mint Isten iránti tisztelet.[52]

A megbocsátás tehát a bosszú körforgásának vet véget, amely során Isten kezébe adjuk az igazságszolgáltatást. A megbocsátásnak nem része az, hogy tolerálni kell a visszaéléseket, és nem tartozik hozzá a tettek alóli felmentés sem. A megbocsátás az adósság eltörlését, és nem az adósság figyelmen kívül hagyását jelenti. És „…nem szünteti meg a megbocsátott számára a negatív következményeket. És nem is biztosít automatikusan bizalmat, és megbékélést”,[53] még ha alapesetben

50 Keller, Timothy: *Forgive, why should I and how can I?*, New York, Viking, 2022, 7. fejezet.

51 Az ószövetségi tanítást a dorgálás helyes fogadásáról lásd a Zsolt 141,5-ben, valamint a Péld 9,7–8-ban és 15,12-ben.

52 Keller: *Forgive*, 6. fejezet.

53 Tracy: *Sexual Abuse and Forgiveness*, 220.; „…forgiveness does not necessarily remove negative consequences for the one forgiven, nor does it automatically grant trust and reconciliation”

a megbocsátás magában foglalná a bizalom helyreállítását, és a félelem, a harag, az eltávolodás és a bizalmatlanság elengedését.

Bár a megbocsátás azt jelenti, hogy a túlélő képes elengedni a neheztelést, az nem feltétlenül eredményezi a kapcsolat helyreállítását.[54] Jézus utasítása, miszerint fordítsuk oda a másik orcánkat (Mt 5,39) is, elsősorban a bosszúról való lemondásként kell értelmezni, hogy a minket ért rosszért ne rosszal fizessünk. Amikor csak lehetséges a kegyelem és a szeretet kiterjesztése álljon előtérbe, nem pedig a gyűlöleté.[55]

A bántalmazás áldozatainak joguk van megőrizni a bizalmatlanságot és a félelmet a bántalmazóik iránt, amíg azok nem mutatnak valódi megbánást, mivel annak védelmi funkciója van.[56] A bántalmazott házastárs megbocsáthat anélkül, hogy vissza kellene térnie a mérgező környezetbe (Ef 4,31–32). Melissa A. Millar társadalomtudós például olyan értelmezést kínál József történetéről, amelyben hangsúlyozza: József megbocsátási készsége nem volt feltétlen, hanem a testvérei viselkedésétől függött. Próbák elé állította őket, melyek során figyelte, hogy a viselkedésükben történt-e változás.[57]

A Biblia arra hív mindenkit, hogy bocsássunk meg az ellenünk vétkezőknek. Még ha a teljes megoldás, a megbékélés vagy a gyógyulás nem mindig érhető el, akkor is, a bibliai megbocsátás elveinek követése és a lehetőségekhez mérten tett lépések jelentős szabadságot és gyógyulást hozhatnak. Ez a cselekedet megteremti a lelki nyugalmat, és felszabadító erővel bír.[58]

A megbocsátás szükséges a gyógyuláshoz, azonban a megbocsátás nem kikövetelhető, és nem jelenti azt, hogy a fájdalmat nem élhetjük meg. Ezt a folyamatot érdemes megtámogatni lelkigondozással vagy terápiával, mivel valószínűbb, hogy az áldozat hamarabb eljut arra a pontra, ahol a fájdalmas eseményeknek már nincs felette hatalmuk, és ilyenkor már a megbocsátás is kézenfekvővé válik. Az igazi, szívből jövő megbocsátás nem könnyű dolog, és Isten Lelkének ereje kell hozzá.

Bűnbánat kérdésköre

Fontos azt is szem előtt tartani, hogy a bántalmazó gyakran kér bocsánatot. A bocsánatkérés azonban nem feltétlenül a valódi bűnbánat jele: sok esetben a kapcsolat fenntartását vagy a partner befolyásolását szolgáló manipulatív eszközzé válik. Éppen ezért különösen nehéz megítélni a bűnbánat hitelességét.

Ugyanis a bántalmazók egyik legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy nehezen vállalnak felelősséget saját viselkedésükért, és a hibát rendszerint a másikban keresik, mindezek pedig megakadályozzák őket a valódi bűnbánatban.[59] A bántalmazók

54 Millar, Melissa: *A Family Violence, The Compassionate Church Responds*, Waterloo, Herald Press, 1994, 155.
55 Tracy: *Sexual Abuse and Forgiveness*, 220.
56 Uo.
57 Millar: *A Family Violence,* 155.
58 Fortune: *Violence in the Family*, 201.
59 Cooper-White: *The Cry of Tamar*, 142.

egy szubjektív valóságban élnek, és valóban úgy érzik, hogy az ő nézőpontjuk helyes, jogos és igazságos. Továbbá hajlamosak legalizálni saját viselkedésüket: A magukat keresztyénnek valló bántalmazók esetében előfordulhat, hogy a Szentírást és a teológiai tanításokat saját álláspontjuk, illetve bántalmazó viselkedésük igazolására vagy legitimálására használják fel.[60]

A bocsánatkérés, a bűnbánat és a megtérés ugyan nem azonos fogalmak, mégis szorosan összetartoznak. A bocsánatkérés lehet pusztán szóbeli gesztus, míg a bibliai értelemben vett bűnbánat már magában foglalja a bűn felismerését és elutasítását. A megtérés pedig ennek a folyamatnak a beteljesedése, amely az élet tényleges megváltozásában mutatkozik meg.

Kálvin is foglalkozik a valódi bűnbánat kérdéskörével: „Higgyünk-e a puszta szavaknak, amikor valaki bevallja bűneit?"[61], „Hogyan tudunk majd különbséget tenni jó és rossz között, ha valaki a századik vétség után is büntetlenül rá tud szedni minket?"[62] Arra int, hogy a keresztyének számára is megadatott az ítélőképesség, ezért a bocsánatkérést fogadhatják óvatos fenntartással, miközben arra hív, hogy legyen mindig nyitott a szívünk a megbocsátásra, hogyha „szívből megutálták bűneiket".[63] Kálvin a bűnbánatot szent dolognak tartja, ezért is fontos megfontolni, hogy hihető-e számunkra a bűnös megtérése.[64] Hangsúlyozza, hogy a bűnbánat *(paenitentia)* nem egy egyszeri esemény, hanem a keresztyén élet egészét átható folyamat. Két alapvető eleme van: a régi ember megöldöklése *(mortificatio)* – vagyis az önzés, a bűnös vágyak és indulatok megtagadása –, valamint az új ember életre keltése *(vivificatio)* – vagyis az Istenhez fordulás és a Krisztus szerinti élet kibontakozása.[65]

A bűnbánat görög megfelelője, a *metanoia* önmagában is utal a Biblia azon elvárására, hogy a valódi bűnbánat gondolkodásmódbeli változást is magában foglal, tényleges életmódváltást. A szavak mit sem érnek, ha tettek nem követik őket – különösen, ha azokat továbbra is ellenségeskedés és bántalmazás követi. A Septuaginta éles különbséget tesz a *bűntudat (metamélesthai)* és a *megtérés (metanoeín)* között. A bűntudat csupán a bűn következményeinek fájdalmas felismerése, de nem hoz valódi változást (2Móz 13,17). Míg a bűn következményei keserű lelkiismeretfurdalást kelthetnek, addig Isten hívása valódi belső megújulást eredményez.[66]

Jézus tanítása ugyanezt az összefüggést hangsúlyozza: *„Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát."* (Mt 7,21) Ezt megelőzően a gyümölcstermő fa példá-

60 Baker: *Counselling Christian women,* 72.
61 Kálvin: *Evangéliumi harmónia*, 311.
62 Ua.
63 Ua.
64 Ua.
65 Kálvin: *Institutio I.*, 3.3.9. 454–455.
66 Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard: *Theological Dictionary of the New Testament*, 4. köt., fordította: Bromiley, Geoffrey W., Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing, 1985, *metamélomai szócikk*.

zatával világít rá arra az alapelvre, hogy „a jó fa jó gyümölcsöt terem, a rossz fa pedig rossz gyümölcsöt terem" (Mt 7,17), majd később így folytatja: „A jó ember jó kincseiből jót hoz elő, a gonosz ember gonosz kincseiből gonoszt hoz elő." (Mt 12,35) Ezek a kijelentések világossá teszik, hogy a hitelesség végső mércéje nem a kimondott szó, hanem az élet gyümölcse.

Aquinói Tamás is megfogalmazta a valódi bűnbánat három alapvető elemét: megbánás, megvallás és jóvátétel. Az első a bűn megbánása *(contritio),* amely nem pusztán a következményektől való félelmet jelenti, hanem a bűn valódi fájdalmát és elutasítását. A második a bűn megvallása *(confessio),* amely során az ember őszintén beismeri vétkét, nem keres kifogásokat, és nem hárítja másokra a felelősséget. Végül a harmadik elem a jóvátétel és életváltozás *(satisfactio),* amely nemcsak a károk helyrehozására törekszik, hanem tartós belső változást is eredményez az ember életében.[67]

Ezzel összhangban áll Dr. Marie Fortune elmélete, amely a változási folyamatnak 5 lényegi jellemzőjét tette fokmérővé, amire 5R-ként hivatkozik: *remorse* (bűntudat), *repentance* (bűnbánat), *restitution* (jóvátétel), *restoration* (helyreállítás), *possible reconciliation* (lehetséges megbékélés).[68] Ebben a relációban a bűntudat nem elegendő, valódi bűnbánat szükséges.

A bántalmazó házasság esetében is lehet cél a kapcsolat helyreállítása, hiszen az Isten hatalmas erejébe vetett remény soha nem hiábavaló (Mt 19,26). Ugyanakkor fontos a realitások figyelembevétele. Valódi változás egyedül a kegyelem ereje által történhet meg az önző emberi szívben. Kálvin szerint éppen az ember önmagát dicsőítő gőgje akadályozza a kegyelem elfogadását, és csak az alázat útján válhat nyitottá Isten kegyelmének befogadására.[69] A bántalmazók személyisége és viselkedésmintázata mélyen gyökerezik a gyermekkorukban, az ideológiájukban, illetve a pszichológiai problémáikban, ezért szinte lehetetlen változtatni viselkedésükön. Számos a téma legfőbb és keresztény kutatói (Catherine Clark Kroeger és Nancy Nason-Clark[70]) is határozottan kijelentik, hogy a legtöbb bántalmazó nem változik. Krisztus átformáló ereje természetesen nagyobb mindennél, azonban a realitás sajnos az, hogy még az elhatározás mellett sincs teljes garancia arra, hogy a változás bekövetkezik.[71]

A sort még számos a teológiát is érintő problémakörrel lehetne folytatni, többek között:

Az önfeláldozás

Elterjedt nézet, hogy a keresztyén élet állandó kereszthordozás, amelyben az embernek alázattal kell viselnie a rá nehezedő terheket és szenvedéseket. Ez a teher

67 Aquinói Tamás: *Supplementum*, q.1., https://aquinas.cc/la/en/~ST.IIISup.Q1

68 Nason-Clark, Nancy – Clark Kroeger, Catherina – Fisher-Townsend, Barbara: *Responding to Abuse in Christian Homes*, Eugene, Wipf and Stock, 2011, 94.

69 Kálvin: *Institutio I.*, 3.12.8. 576–577.

70 Nason-Clark – Clark Kroeger: *No Place for Abuse*, 125.

71 Baker: *Counselling Christian women,* 85.

pedig lehet akár egy másik ember zúgolódó, másoknak fájdalmat okozó természete.[72] Azonban nagyon fontos tisztázni, hogy a kereszthordozás, ahogyan Jézus tanította, nem azonos az igazságtalan szenvedés passzív eltűrésével, hanem Jézus egy tudatos döntésre hív minket, hogy Isten akaratát kövessük, akkor is, ha ez áldozatokkal jár. A kereszthordozás tehát Jézus követésének ára – nem az emberi bántalmazás elviselésének parancsa. Felvállalom Krisztus ügyét akkor is, ha az Ő követése miatt üldöztetés ér engem, vagy veszteségekkel jár. Amikor valaki azt mondja egy bántalmazott nőnek, hogy a férje kegyetlenségének elviselése az ő keresztje, félreérti a kereszt jelentését. Jézus nem arra hívott, hogy maradjunk az igazságtalanságban, hanem arra, hogy az igazság és a szeretet útját járjuk, még ha ez néha áldozattal jár is.[73]

Szeretet

Sarkalatos kérdés a szeretet és az igazság kapcsolata. A dilemma abban áll, hogy egy bántalmazói kapcsolatban a bántalmazottnak a szeretet nevében szó nélkül, tétlenül el kell-e viselnie a bántalmazót, vagy az igazság megköveteli a bűn leleplezését? Arra a következtetésre jutottam, hogy a Korinthusi levél szeretethimnuszát teljességében olvasva kell a kérdést megközelíteni, azaz a szeretet nemcsak mindent eltűr és elvisel, hanem szereti is az igazságot. A valódi szeretet tenni kíván a bántalmazás ellen, és nem eltakarni azt. A bűn megfékezésére való kísérletek számítanak igazi szeretetnek, és nem a bűnök szabad útra engedése. Az igazi szeretet mindent megtesz annak érdekében, hogy megállítsa a bántalmazást.

Béke

A Biblia az igazságosságot a szeretet mellett a *shalom*mal is összekapcsolja. Mindezekből pedig az következik, hogy nincs béke igazságosság nélkül, és nincs igazságosság béke nélkül. A béke mindenáron való fenntartása nem biblikus. Ahol bántalmazás van, ott igazságtalanság történik, és ott nincs valódi béke. És a *shalom* teljes jelentése: jólét. Mindezekről pedig azért fontos beszélni a házasságon belüli bántalmazás kapcsán, mivel gyakori jelenség az, hogy a bántalmazott a békesség nevében teljes passzivitásba vonul. A Biblia nem arra hív, hogy a bántalmazást elfedezzük, hanem arra, hogy foglalkozzunk vele. Könnyebb út valóban az elhallgatás vagy a minimalizálás, mint foglalkozni a kérdéssel.[74] A zsoltáros is arra hívja fel a figyelmünket: „az igazság és béke csókolgatják egymást" (Zsolt 85,11).

72 Tegez Lajos: Kereszt és kereszthordozás Krisztus követésében, *Theológiai Szemle* 3(1993), 134–138., 134–135.

73 Fortune, Marie M.: *Keeping the Faith, Guidence for Christian Woman Facing Abuse*, San Francisco, Harper Collins, 1995, 96–98.

74 Nason-Clark – Clark Kroeger: *No Place for Abuse*, 120.

Befejezésképpen

Isten olyannyira fontosnak tartotta az igazságosságot, hogy nem legyintett a mi bűneinkre, hanem a Szentháromságisten második személye emberi természetet öltött magára, szolgai formát vett, és meghalt a kereszten. Maga fizette ki az igazságosság adósságát. Jézus Krisztus megváltó munkája tehát Isten igazságosságához tartozik. Az Ő igazságossága nem csupán büntetést jelent, hanem az igazságosság érvényesítését is azáltal, hogy Jézus Krisztus áldozata helyreállította a világ rendjét. A kereszt nemcsak a bűnök büntetését hivatott eltörölni, hanem Isten igazságos ítélete is végbement rajta, hiszen Jézus Krisztus helyettesítő áldozata révén az Ő igazságos követelményei teljesedtek be. Isten szabad ajándéka, kegyelme révén a bűnös ember így nyert bocsánatot.[75] A keresztre tekintve szembesülnünk kell azzal, hogy a bűnt és a gonoszságot nem bagatellizálhatjuk. Köztük a házasságon belüli bántalmazást sem, ami egy körülhatárolt, minősített eset.

Irodalomjegyzék

Augustinus, *De Civitate Dei,* 14. 3., https://www.thelatinlibrary.com/augustine/civ14.shtml, letöltve: 2025. 03. 17.

Aquinói Tamás: *Supplementum*, q.1., https://aquinas.cc/la/en/~ST.IIISup.Q1, letöltve: 2025. 03. 20.

Baker, Lynne M.: *Counselling Christian women on how to deal with domestic violence*, Bowen Hills, Australian Academic Press, 2010.

Békési Andor: A protestáns emberkép, *Theológiai Szemle* 31(1988), 331–334.

Calvini, Ioannis: *Opera quae supersunt omnia; Corpus Reformatorum*, 23.köt., Baum, Wilhelm – Cunitz, August Eduard – Reuss, Eduard (szerk.), Braunschweig, Schwetschke, 1882.

Chrysostom, Saint: Homilies on Galatians, Ephesians, Philippians, Colossians, Thessalonians, Timothy, Titus, and Philemon, in: Schaff, Philip (szerk.): *Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series*, 13. köt., Peabody, Hendrickson Publishers, 1995.

Cooper-White, Pamela: *The Cry of Tamar*, Minneapolis, Fortress Press, 2012.

Dillen, Annemie: Gewalt in Familien, eine Herausforderung für das kirchliche und theologische Sprechen, *Pastoraltheologische Informationen*, 36(2016/1.), 63–74.

Fortune, Marie M.: *Keeping the Faith, Guidence for Christian Woman Facing Abuse*, San Francisco, Harper Collins, 1995.

Fortune, Marie M.: *Violence in the Family, A Workshop Curriculum for Clergy and Other Helpers*, Seattle, Pilgrim Press, 1991.

Gemser, Berend: *Sprüche Salomos*, Tübingen, JCB Mohr Paul Siebeck Verlag, 1963.

75 Kálvin: *Institutio I.*, 2.16., 381–390.

Graham-Kevan, Nicola: Partner Violence Typologies, in: Hamel, John – Nicholls, Tonia L. (szerk.): *Family Interventions in Domestic Violence*, New York, Springer Publishing Company, 2007, 145–163.

Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegyey Imre: *Ógörög-magyar szótár*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1990.

Hamel, John: Gender-Inclusive Family Interventions in Domestic Violence, An Overview, in: Hamel, John – Nicholls, Tonia L. (szerk.): *Family Interventions in Domestic Violence*, New York, Springer Publishing Company, 2007, 247–274.

Ifj. Fekete Károly: *Jakab apostol levelének magyarázata*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994.

Kálvin János: *Evangéliumi harmónia; Máté, Márk, Lukács evangéliumának magyarázata*, 3.köt., Budapest, Kálvin Kiadó, 2020.

Kálvin János: *Institutio I, A keresztyén vallás rendszere*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

Kálvin János: *Institutio II A keresztyén vallás rendszere*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

Keller, Timothy: *Forgive , why should I and how can I?*, New York, Viking, 2022.

Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard: *Theological Dictionary of the New Testament*, 4.köt., fordította: Bromiley, Geoffrey W., Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing, 1985.

Lambert, Heath: A Pastoral Response to Physical Abuse in the Family, *Journal of Discipleship and Family Ministry* 1/2(2011), 32–43.

Luz, Ulrich: *Hermeneia: Matthew 1–7: A Commentary on Matthew 1–7*, 1. köt., fordította: Crouch, James E., Minneapolis, Fortress Press, 2007, 234–240.

MacDowell, Douglas M.: 'Hybris' in Athens, *Greece & Rome,* 23/1(1976), 14–31.

Martin, Ralph P.: James, in: Metzger, Bruce M. – Martin, Ralph P. – Losie, Lynn Allan (szerk.): *World Biblical Commentary*, 48.köt., Grand Rapids, Zondervan, 1988.

Millar, Melissa: *A Family Violence, The Compassionate Church Responds*, Waterloo, Herald Press, 1994.

Nason-Clark, Nancy – Clark Kroeger, Catherina – Fisher-Townsend, Barbara: *Responding to Abuse in Christian Homes*, Eugene, Wipf and Stock, 2011.

Nason-Clark, Nancy – Clark Kroeger, Catherine: *No Place for Abuse, Biblical Practical Resources to Counteract Domestic Violence*, InterVarsiry Press, 2010.

Tegez Lajos: Kereszt és kereszthordozás Krisztus követésében, *Theológiai Szemle* 3(1993), 134–138.

Thomas, Shannon: *Gyógyulás a rejtett bántalmazásból*, Budapest, Harmat Kiadó, 2017.

Tóth Olga: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon, Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése, *Sociohu Társadalomtudományi Szemle* 4 (2018), 1–28., doi: 10.18030/socio.hu.2018.4.1

Tracy, Steven R.: Patriarchy and Domestic Violence, Challenging Common Misconceptions, *Journal of the Evangelical Theological Society* 50(2007/3.), 573–94.

Tracy, Steven R.: Sexual Abuse and Forgiveness, *Journal of Psychology and Theology* 27/3(1999), 219–229.

Tyler, Johanna Harris, *Submission to your husband is a dangerous doctrine*, http://www.abc.net.au/news/2015-03-09/harris-submission-to-your-husband-is-a-dangerousdoctrine/6290304, letöltve: 2024. 05. 08.

Varga Szabolcs – Bálint Ágnes Diána: Családon belüli erőszak – Amikor a férfi az áldozat, *Belügyi Szemle* 4(2020), 9–45., doi: 10.38146/BSZ.2020.4.1

Waltke, Bruce: *Genesis, A Commentary*, Grand Rapids, Zondervan, 2001.

Waltke, Bruce: *The Book Of Proverbs Chapters 1–15, New International Commentary on the Old Testament* USA, Williams B. Eerdmans Publishing Company, 2004.

Wenham, Gordon J.: *Word Biblical Commentary, Genesis 1–15*, Grand Rapids, Zondervan, 1987.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.8
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Domokos Andrea[1]

A család büntetőjogi védelme Magyarországon

Abstract

The aim of this study is to examine the development of the criminal policy approach to, and the criminalization of, offences committed within the family against children and other family members in Hungary. The paper provides an overview of the relevant offences set out in the Hungarian Criminal Code and, in addition to presenting the legal framework, identifies the most common shortcomings in judicial and law enforcement practice. It also discusses the rationale behind recent legislative amendments, with particular emphasis on the influence of European Union requirements. The study highlights the significant prevalence of secondary victimization in cases of domestic violence, which indicates shortcomings in the training and preparedness of professionals involved in victim support and criminal justice processes. Furthermore, the paper examines the 2024 Directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, emphasizing its role in strengthening measures against online violence, enhancing the protection of victims, and improving the prevention of sexual violence.

Keywords: Intimate partner violence, Child endangerment, Harassment, Victim protection, Domestic violence prevention

Bevezető gondolatok

A család mint társadalmi alapintézmény büntetőjogi védelme egyszerre egyéni és nemzeti érdek. „A jog részéről segítséget, támogatást, védelmet igénylő érdekek

1 Domokos Andrea (PhD; Prof. Dr.), Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, intézetvezető, Büntetőjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár, *domokos.andrea@kre.hu*

köréből a legelsők közé sorozza a közvélemény azt az érdeket, mely a család gazdasági, egészségügyi s erkölcsi megszilárdításához fűződik."[2]

A magyar büntetőpolitika szintjén megmutatkozik a családok védelmére irányuló szándék. Míg a jogszabályi környezet egyre inkább megfelel a nemzetközi elvárásoknak, a jogalkalmazás és a végrehajtás területén továbbra is jelentős hiányosságok tapasztalhatók. Például nem indul minden esetben büntetőeljárás és nem zárul büntetőjogi felelősségre vonással számos olyan eset, ahol megtörtént a hozzátartozó testi, lelki, gazdasági, fizikai bántalmazása. Az új törvények évszázados társadalmi hagyományokat és több évtizedes igazságszolgáltatási gyakorlatot írnak felül, amelyeket nemcsak a társadalom nem képes magáévá tenni, hanem sokszor bizony az állam szervei sem. A családvédelem jelentősen összefügg, illetve átfedésben van a gyermekvédelemmel. Mindez a hatályos szabályozásban is tükröződik, hatályos büntetőkódexünk egy fejezetben taglalja a gyermekek és a család elleni bűncselekményeket. A miniszteri indokolás egyértelműen tükrözi azt a jogpolitikai elvet, hogy a családtagok közötti bizalmi és gondozási viszonyok különleges védelemben részesülnek. A szabályozás célja a családon belüli erőszak, elhanyagolás és anyagi felelőtlenség megelőzése, valamint a gyermekek, idősek és kiszolgáltatott személyek védelme.

A család állami védelmének kezdetei – szabályozási előzmények

Angyal Pál kiemeli, hogy évszázadokon keresztül csak a legdurvább családot sértő deliktumok, úgymint a házasságtörés, a kettős házasság voltak szankcionálva, ráadásul a szemérem elleni bűncselekmények sorában. A családi állás (l'état civil, Personenstand, Familienstand) megváltoztatását célzó vagy ezt eredményező bűncselekményeket (így a gyermekcsempészést), a 19. század előtt a törvény vagy egyáltalában nem büntette, vagy a falsum körébe vonta. Az e körre szorítkozó büntetőjogi védelem egyáltalában nem kielégítő; nemcsak azért, mert a jogtárgyat csupán egyik kisebb szelvényében bástyázza körül büntetéssel erősített tiltó normákkal, hanem azért sem, mert különösen a családi állás elleni bűntettek büntetés alá helyezésével merőben alaki oldalán ragadja meg a kérdést.

A Csemegi-kódex büntetni rendelte a házasságtörést, a kettős házasságot, a csalárd és a vétkes házasságkötést, a gyermek családi jogállása elleni bűntettet, illetve a gyermek- és a nőrablást.

Az 1943-ban közzétett munkában Angyal igen előremutató gondolatokat fogalmazott meg. Így többek között büntetendővé tenné azt, ha valaki az általa házasságon kívül teherbe ejtett nőtől s az újszülöttől a kötelező támogatást és segítséget megtagadja. „Bűncselekmény lenne a feleségnek, anyának megokolatlan lebecsülése, az irányában tanúsított durva bánásmód. Fokozottabb mértékben védelemben volnának részesítendők a gyermekek: szülőik, közelebbi hozzátar-

2 Angyal Pál: *A család büntetőjogi védelme*. Különlenyomat A gyámügyi és gyermekvédelmi közszolgálat c. műből, Budapest, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1943. 1.

tozóik s gondviselőiknek egészségét s erkölcsöt veszélyeztető magatartásaikkal szemben. Büntetendő volna, ki szülő, közeli hozzátartozó vagy gondviselő létére a gondjain levő gyermek erkölcsi romlását – bár módjában van – meg nem akadályozza."[3]

A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállításában (BHÖ) büntetni rendelték a házassággal kapcsolatos bűncselekményeket, a gyermekkitételt, a gyermekelhagyást, a gyermek családi jogállása elleni bűntettet és a gyermekrablást.

Az 1961. évi V. törvényben az alábbi család és az ifjúság elleni bűncselekmények szerepeltek: Kettős házasság, Családi állás elleni bűncselekmény, Ifjúság elleni bűntett, Tartási kötelezettség elmulasztása, Kiskorú veszélyeztetése.

Az 1978. évi IV. törvény „A házasság, a család és az ifjúság elleni bűncselekmények" című fejezetében a Kettős házasság vagy kettős bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése, a Családi állás megváltoztatása, a Kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, a Kiskorú veszélyeztetése és a Tartás elmulasztása szerepeltek.

Még a 20. század második felében és a 21. század elején is nehéz volt elfogadtatni a tényt, hogy a családi ügyekbe beleszólás nem tabu, hanem bizonyos esetekben életmentő segítség az állam részéről. Ez nemcsak magyar jelenség volt, hanem világszerte elterjedt. Sokáig elutasították a családon belül történtek feltárását, vizsgálatát, az azokba történő beavatkozást. A rendőrség egyegy, ún. „családi botrány" esetén inkább igyekezett nem beavatkozni, mondván, hogy azok az együttélők belső ügyei. A házastársak, élettársak egymás, vagy gyermekeik elleni támadásait nem tekintették az állam hatóságaira tartozó eseteknek, beleértve a közvádra üldözendő bűncselekményeket is. Társadalmi tabu volt az, hogy a családok ügyei nem tartoznak a nyilvánosságra, még akkor sem, ha nyilvánvalóan vannak bűnelkövetők és áldozatok ezeken a kapcsolatokon belül.

A család elleni bűncselekmények hatályos szabályozása

A 2012. évi C. törvény a XX. fejezetben gyűjti össze a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekményeket. A kiskorú veszélyeztetése, a gyermekmunka, a gyermekvédelmi jelzéssel kapcsolatos kötelezettség megszegése, a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása, a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, a tartási kötelezettség elmulasztása, a kapcsolati erőszak, a családi jogállás megsértése és a kettős házasság tartoznak ide. Más fejezetben, a XIX.-ben szerepelnek a gyermek nemi fejlődését védő bűncselekmények: a szexuális erőszak, a szexuális visszaélés, a gyermekprostitúció kihasználása, a gyermekpornográfia.

3 Uo. 9–10.

Kiskorú veszélyeztetése[4]

A Btk. 208. §-ának (1) bekezdése esetén a védett jogi tárgy a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődéséhez fűződő egyéni és társadalmi érdek. Abban az esetben valósul meg, ha a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására irányuló kötelességét súlyosan megszegi az erre jogosult/kötelezett személy. A nevelés a kiskorú fejlődését segítő, tudatos tervszerű tevékenység. A felügyelet a kiskorú magatartásának folyamatos figyelemmel kísérése, rendszeres ellenőrzése, annak érdekében, hogy a kiskorú testi épsége, egészsége biztosítva legyen. A gondozás a kiskorú mindennapos életkörülményeinek biztosítása, élelemmel, ruházattal történő ellátása. Ez eredménybűncselekmény, az eredmény a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi, érzelmi fejlődésének veszélyeztetése. A veszélyeztetés megvalósulhat éheztetéssel, bántalmazással, tisztán tartásának állandó elmulasztásával, gyógyszerei ki nem váltásával. Az értelmi fejlődést veszélyezteti az iskola látogatásától huzamosabb időn belüli visszatartás. Ittas állapotban a családtagok bántalmazása az érzelmi fejlődést veszélyezteti.

A Btk. 208. §-ának (2) bekezdése szerinti kiskorú veszélyeztetése esetén a védett jogi tárgy a kiskorú erkölcsi fejlődése. Ebben az esetben az elkövető bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve a züllött életmód folytatására bírja rá vagy törekszik rábírni a 18 év alatti sértettet. A züllött életmód folytatása huzamosabb időn át tartó és erkölcsileg súlyosan kifogásolható életvitel.

A jogalkalmazói gyakorlat sajnos sokszor hibázik e bűncselekmény esetében, amikor elmulasztja halmazatban megállapítani a Btk. 164. § (2)–(4) bekezdései szerinti testi sértést. Az is hibás gyakorlat, ha a kiskorú veszélyeztetését és a kapcsolati erőszakot felejtik el halmazatban megállapítani.[5] Olyan eset is előfordul, amikor az ügyészség álláspontja a helyes, és a bíróságok kiskorú veszélyeztetésének bűntettében mondták ki bűnösnek a vádlottat, azonban a testi sértés vádja alól felmentették.[6]

4 „208. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
(2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt
a) bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábír vagy rábírni törekszik,
b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl."

5 A Kúria Bfv. I. 737/2020. számú döntése és a Legfőbb Ügyészség Fiatalkorúak Büntetőügyeinek Önálló Osztályának Fk.Nf.3543/2020/1.I. számú, 2020. október 20. napján kelt körlevele egyaránt foglalkozik e kérdéssel.

6 Kiss Annamária: A kiskorú veszélyeztetése bűntettének első alakzatához kapcsolódó ítélkezési gyakorlat elemző bemutatása, *Magyar Jog* (2024/11.), 656–668, 663.

Gyermekvédelmi jelzéssel kapcsolatos kötelezettség megszegése[7]

2024. július 1. napjától lépett hatályba ez a különös részi törvényi tényállás, a miniszteri indokolás szerint azért, hogy a jelzőrendszer hatékonyságát javítsák. A jogszabályban meghatározott veszélyeztető okokra utaló helyzetekről való jelzés elmulasztása válik büntetőjogilag szankcionálhatóvá. Ennek oka, hogy gyermek nem kerülhet, illetve nem maradhat veszélyeztetett helyzetben.[8] Mindehhez szükségessé vált a jogalkotó részéről a veszélyeztetés fogalmának pontosítása: ezért a gyermekvédelmi törvény nevesíti a kiemelt veszélyeztető okra utaló körülményeket: *a)* a gyermek szexuális bántalmazására utaló körülmények közül miniszteri rendeletben meghatározottak, *b)* a gyermek fizikai bántalmazására utaló körülmények közül miniszteri rendeletben meghatározottak, *c)* a gyermek elhanyagolására utaló körülmények közül miniszteri rendeletben meghatározottak és *d)* a gyermek által megkísérelt öngyilkosság, ha a gyermek még nem részesül egészségügyi ellátásban, gyermekjóléti alapellátásban vagy gyermekvédelmi szakellátásban, illetve pszichés megsegítésben.

Kapcsolati erőszak[9]

Magyarországon a 2009. évi LXXII. törvény szólt először a hozzátartozók közötti erőszakról: a bántalmazó által a bántalmazott sérelmére megvalósított, a méltóságot, az életet, a szexuális önrendelkezéshez való jogot, továbbá a testi és lelki egészséget súlyosan és közvetlenül veszélyeztető tevékenység, a bántalmazó által a bántalmazott sérelmére megvalósított, a méltóságot, az életet, továbbá a testi és lelki egészséget súlyosan és közvetlenül veszélyeztető mulasztás. A bántalmazó definíciója a törvény alapján: az a cselekvőképes hozzátartozó, aki a hozzá-

7 „209/A. § Aki a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 17. § (4a)–(4c) bekezdésében meghatározott, a gyermekek veszélyeztetettségével kapcsolatos kiemelt veszélyeztető okra utaló körülménnyel összefüggő kötelezettségét megszegi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő."

8 Kőszegi Zsuzsanna: A gyermekek veszélyeztetettségének észlelése és a lehetséges megoldások a szülői felügyeleti és kapcsolattartási perekben, *Családi Jog* (2026/1.), 8–14, 9.

9 „212/A. § (1) Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen
a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,
b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el
a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, bűntett miatt három évig,
b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
(3) Kapcsolati erőszak elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.
(4) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető."

tartozók közötti erőszakot megvalósítja, vagy akire tekintettel a hozzátartozók közötti erőszakot más megvalósítja, feltéve, hogy ezzel a bántalmazó egyetért. Bántalmazott az a hozzátartozó, akinek a sérelmére a hozzátartozók közötti erőszakot megvalósítják. Az Országos Gyermekegészségügyi Intézet 1. módszertani levele családon belüli erőszaknak tekinti, „ha valaki a hozzátartozója biztonságát, testi-lelki épségét veszélyezteti vagy károsítja, önrendelkezésében vagy szexuális önrendelkezésében korlátozza, testi erőszakot követ el vagy annak elkövetésével fenyeget, illetve e személy tulajdontárgyait szándékosan tönkreteszi, s ezzel elviselhetetlenné teszi az áldozat számára az együttélést".[10] A jogalkotót segítették a tényállás megalkotásában a tudományos kutatások, amelyek nyilvánvalóvá tették, hogy nem egyszeri indulati cselekményekről van szó a kapcsolati erőszak eseteiben. Az áldozat nemcsak a fizikai sérüléseket szenvedi el, hanem olyan trauma is éri, ami passzív, depresszív állapotot eredményez, aminek az lesz az eredménye, hogy nem tud a kapcsolatból kilépni. A büntető igazságszolgáltatás résztvevőinek tisztában kell lennie azzal, hogy az áldozat nem önként vállalja a családon belül a sértett szerepét. Nem azért marad a családban, mert ez a szuverén döntése. Eleve kiszolgáltatott helyzetben levő nőkről van szó, akik érzelmileg, anyagilag függenek bántalmazóiktól. Ezzel a hatalommal élnek vissza a férfipartnerek. A hatóságok sokszor értetlenül állnak azelőtt, hogy miért nem szakít a nő a bántalmazó partnerrel.[11]

A 2013 óta hatályos kapcsolati erőszak törvényi tényállásának célja a családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépés biztosítása. E tényállás alapja az együttélők egyenlősége, a mindenki számára biztosított emberi méltóság.

A jogalkotói szándék az volt, hogy egyes, kevésbé súlyos bűncselekményeket, ha azok a családon belüli erőszak fogalomkörébe vonhatóak, súlyosabban lehessen szankcionálni. A bűncselekmény passzív alanya az elkövető gyermekének másik szülője, illetve az elkövetővel az elkövetéskor vagy korábban közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozó, volt házastárs, volt élettárs, gondnok, gondnokolt, gyám vagy gyámolt. A jogalkotó a passzív alanyi kört kibővítette a volt házastárssal, volt élettárssal, gondnokkal, gondnokolttal, gyámmal és gyámolttal, valamint a tettes gyermekének másik szülőjével.

Az (1) bekezdés szerinti fordulat esetében az elkövető az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít [*a)* pont], valamint a sértettel közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat vonja el [*b)* pont]. Ezen elkövetési magatartások rendszeres tanúsítása szükséges a tényállásszerűséghez. Az *a)* pont esetén a bűncselekmény az elkövetési magatartás tanúsításával befejezetté válik. A *b)* pont esetében a bűncselekmény akkor

10 Herczog Mária – Kovács Zsuzsanna: *A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése*. Budapest, OGYEI, 2004, 6. http://www.ogyei.hu/upload/files/A%20gyermekbantalmazas.pdf (letöltve: 2020. szeptember 22.).

11 Domokos Andrea: Esélyegyenlőség a partnerkapcsolatban – Új kutatások a partner-bántalmazással kapcsolatosan, *Belügyi Szemle* (2004/2–3.), 167–176.

befejezett, ha a sértett súlyos nélkülözése bekövetkezik az elkövető magatartása folytán, ennek hiányában kísérlet állapítható meg.

A (2) bekezdésben foglalt esetben az ott meghatározott bűncselekmények (könnyű testi sértés, minősített könnyű testi sértés, súlyos testi sértés, személyi szabadság megsértésének alapesete, kényszerítés, tettleges becsületsértés) rendszeres elkövetése alapozza meg a bűncselekményt. A rendszeres elkövetés legalább két, rövid időközönkénti elkövetést jelent.

A 2025. évi XXXV. törvény módosított a 2009. évi LXXII. törvényen az ideiglenes megelőző távoltartás területén. A rendőrség a bántalmazott kérésére, illetve beleegyezésével a határozatot megküldi az illetékes családsegítő szolgálatnak, a gyermekjóléti szolgálatnak abban az esetben, ha a bántalmazott háztartásában kiskorú él. A rendőrség értesítése alapján a távoltartó határozat meghozatalát követő huszonnégy órán belül a családsegítő szolgálat, együtt élő kiskorú hozzátartozó esetében a gyermekjóléti szolgálat köteles a bántalmazottat és a bántalmazót felkeresni és velük segítő kapcsolatot kezdeményezni, illetve a kiskorút veszélyeztető helyzet megszüntetése érdekében intézkedni.

A 2025. évi XXXV. törvény miniszteri indokolása szerint az Áldozatsegítő Központoknak a kapcsolati erőszak kezelésében kiemelkedő szerepe van. Ezért a rendőrség a távoltartó határozatot megküldi az Áldozatsegítő Központnak. Az ideiglenes megelőző távoltartó határozat birtokában az Áldozatsegítő Központ a bántalmazott egyéni szükségletéhez igazodó, joghoz jutását és érdekérvényesítését elősegítő szolgáltatást tud nyújtani az áldozat számára, amelynek segítségével a bántalmazott megalapozott döntést tud hozni a bántalmazás következtében kialakult élethelyzetének rendezését illetően.

Zaklatás[12]

2008-tól alkalmazható a zaklatás törvényi tényállása a magyar büntetőjogban. Bérces kiemeli a zaklatás legtöbbször „folyamat-bűncselekmény" voltát. A *sértettet*

12 „222. § (1) Aki abból a célból, hogy mást megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, őt rendszeresen vagy tartósan háborgatja, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
(1a) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ellene folytatott büntetőeljárás hatálya alatt
a) azt követően, hogy vele a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 51/A. §-a szerinti önkényes kapcsolatfelvétellel szembeni védelemről szóló határozatot közölt, vagy
b) a vele szemben elrendelt távoltartás magatartási szabályainak megszegésével a sértettel kapcsolatot teremt abból a célból, hogy a sértettet megfélemlítse vagy a magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon.
(1b) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki abból a célból, hogy a sértettet megfélemlítse vagy a magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény III/A. Fejezete alapján az elítélttel szemben elrendelhető megelőző távoltartás szabályait megszegi.
(2) Aki félelemkeltés céljából

valamennyi jogsértés esetén fel kell hívni arra, hogy a hatóságokat rendszeresen tájékoztassa és valamennyi esetben éljen a magánindítvány előterjesztésének a lehetőségével. Az elsőként előterjesztett magánindítvány hatálya ugyanis csak az azt megelőző jogellenes cselekményekre terjed ki. A cselekmény rendszeres jellege még önmagában nem alapozza meg a büntetőjogi felelősséget. A hatóságoknak ilyenkor azt is vizsgálniuk kell, hogy mi volt az elkövető célja. Ha a cselekményeknek sem megfélemlítő, sem a privát szférába való önkényes beavatkozási jellege nincs, akkor az elkövetési magatartást nem lehet tényállásszerűnek tekinteni.[13]

A zaklatás a magánélet háborítatlanságát védelmezi büntetőjogi eszközökkel. A család védelmét annyiban megvalósító bűncselekményről van szó, hogy a (3) bekezdésben a volt házastárs, volt bejegyzett élettárs vagy volt élettárs szerepel sértettként, illetve, ha a bűncselekményt az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy ellen követik el, a zaklatás minősített esete valósul meg.

A 2024. évi LXIV. törvény kiegészítette a törvényi tényállást azzal, hogy az is büntetendő, aki az ellene folytatott büntetőeljárás hatálya alatt azt követően, hogy vele a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 51/A. §-a szerinti önkényes kapcsolatfelvétellel szembeni védelemről szóló határozatot közölt, vagy a vele szemben elrendelt távoltartás magatartási szabályainak megszegésével a sértettel kapcsolatot teremt abból a célból, hogy a sértettet megfélemlítse vagy a magánéletébe, illetve a mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon.

A 2025. évi XLIX. törvényi módosítás azt is büntetni rendeli, aki abból a célból, hogy a sértettet megfélemlítse vagy a magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, a megelőző távoltartás szabályait megszegi. Büntetendő az is, ha az elkövető félelemkeltés céljából mást vagy rá tekintettel hozzátartozóját személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cse-

a) mást vagy rá tekintettel hozzátartozóját személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével megfenyeget, vagy

b) azt a látszatot kelti, hogy más életét, testi épségét vagy egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény következik be, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki a zaklatást

a) házastársa, volt házastársa, élettársa vagy volt élettársa sérelmére,

b) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére,

c) hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve, illetve

d) hivatalos személy sérelmére, hivatali tevékenységével össze nem egyeztethető helyen vagy időben követi el, az (1) bekezdésben meghatározott esetben két évig, a (2) bekezdésben meghatározott esetben bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki az (1) bekezdésben meghatározott zaklatást tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el, két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő."

13 Bérces Viktor: A zaklatás törvényi tényállásába ütköző cselekmények minősítése és bizonyítási kérdései, *Magyar Jog* (2017/7–8.), 454–462, 462.

lekmény elkövetésével megfenyeget, vagy azt a látszatot kelti, hogy más életét, testi épségét vagy egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény következik be.

A háborgatás zavaró, zaklató jellegű magatartásokat jelöl, akkor tényállásszerű, amennyiben rendszeresen vagy tartósan valósul meg. A rendszeresség rövid időközönként ismétlődő magatartást jelent. A bűncselekmény elkövetésével való fenyegetéshez célzat társul: az elkövető a sértettet vagy rá tekintettel hozzátartozóját azért fenyegeti meg, hogy benne a félelem valóban ki is alakuljon. A fenyegetés személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó cselekmény elkövetésére irányul.

Ha a bűncselekményt az elkövető házastársa, volt házastársa, élettársa vagy volt élettársa, ideértve a bejegyzett élettársat vagy volt bejegyzett élettársat is, illetve nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére követi el, minősített eset valósul meg. Nevelési, felügyeleti, gondozási feladata elsősorban a szülőknek, szülővel azonos jogállású örökbefogadónak, illetve gyámnak lehet, de ide tartozhatnak a foglalkozásuknál fogva más személyek oktatását, nevelését, gondozását végző személyek is. Az e feladatból folyó kötelességek jellegét és tartalmát a családjogi jogszabályok tartalmazzák. A gyógykezelés egészségügyi intézményben gyakorolt gyógyító eljárások alkalmazását, ezenfelül ápolást, gondoskodást jelent, amelyek részletszabályait az egészségügyi tárgyú jogi normák rendezik. Minősítő körülmény a hatalmi vagy befolyási helyzettel való visszaélés útján elkövetett zaklatás. Szubszidiárius bűncselekményről van szó, csak akkor lehet megállapítani, ha az adott magatartás folytán egyben súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg.

Másodlagos viktimizáció családon belüli erőszak esetén

Sajnálatos módon ezeknél a bűncselekményeknél gyakrabban fordul elő a másodlagos viktimizáció, mint más esetekben. Az áldozatokkal a bűncselekmény során közvetlen kapcsolatba kerülő hatóságok, civil szervezetek, egyes szakemberek okozzák a viktimizációt azzal, hogy nem biztosítják az áldozat emberi jogait, nem tanúsítanak kellő tiszteletet iránta, esetleg maguk is az áldozatot hibáztatják azért, mert korábban bűncselekményt követtek el a sérelmére. Az is a másodlagos viktimizáció körébe tartozik, amikor jogi kötelezettségeiket nem, vagy nem időben teljesítik, például családon belüli erőszak esetén a bántalmazót nem emelik ki időben, elmulasztják a gyermekvédelmi jelzés megtételét. Magának a bűncselekménynek a felidézése is másodlagos viktimizációt eredményezhet a rendőrségi vagy bírósági eljárásban. „Emberileg érthető, ha az egyébként is meggyötört áldozat nem óhajt szembesülni támadójával, de még az is, ha csak egyszerűen szégyelli a történteket.”[14]

14 Korinek László: *Kriminológia I–II. I. kötet*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 352.

Létezik olyan szakértői álláspont is, amely szerint maga a kihallgatás is mellőzhető, helyette a pszichológiai teszt is elégséges lenne, egyrészt amiatt, mert a tesztekből is meg lehet tudni a fontos információkat, másrészt azért, mert hatásuk kevésbé káros. A tesztek személyre szabhatóak, „a szakértő képes eldönteni azt, hogy kinél, melyik tesztfajta a leginkább célravezető".[15]

Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia a családok védelmi funkciójának növelése érdekében

A 2024–2025. évekre vonatkozó intézkedési terv hangsúlyozza, hogy a gyermek- és fiatalkorúak csoportja veszélyeztetett korosztály, tekintettel az életkorukból fakadó naivitásra, valamint a kamaszkort jellemző, veszélyeket felmérni nem tudó serdülőkori kihíváskeresésre.[16] A fiatal generációk áldozattá és elkövetővé válásának megelőzése érdekében új kommunikációs módszerek segítségével új képzéseket, interaktív bemutatókat, speciális kettős célzatú prevenciós programokat javasol kidolgozni, különös tekintettel a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló 2011/93/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben foglaltakra.

Újabb fontos felismerés, hogy a fiatalok nagy része a felnőttektől kapott tanácsokat többnyire figyelmen kívül hagyja, és a serdülőkori lázadás időszakában sokkal inkább hallgat barátaira, kortársaira. A kortársak bevonása ezért óriási lehetőségeket rejt magában, közreműködésükkel a bűnmegelőzési tevékenység eredményesebbé válhat. Szükséges olyan kortárs segítő program fejlesztése és működtetése, amelynek keretében trénereket és a felelősségteljes kortárs szerepkörét betölteni képes fiatalokat képzünk és vonunk be a bűnmegelőzési munkába.

A családok védelmi funkciójának növelése is feladatként jelentkezik az intézkedési tervben. A helyi problémákat és sajátosságokat ismerő helyi szerveket kell támogatni, hogy programokat és projekteket biztosítsanak, amelyekben az arra rászoruló családok megfelelő tanácsokat és segítséget kapnak.

„Biztos Pont Ambulanciák" jönnek létre uniós fejlesztésből (EFOP Plusz) és a kapcsolati erőszak áldozatainak fognak segítséget nyújtani. Az ambulanciák fontos szerepet vállalnak a prevenció terén is, olyan programokat valósítanak meg, melyek célja az áldozattá válás megelőzése, továbbá segítik a gyermekvédelmi jelzőrendszert az esetek felismerésében és hatékony kezelésében.

Az intézkedési terv is felismeri, hogy kiemelten fontos, hogy a gyermekekkel, az idősekkel és az áldozatokkal foglalkozó szakemberek az információkon túl

15 Siket Zsuzsanna: A pszichológus szakértés a büntetőeljárásban – Akikben semmi közös nincs: pszichopata felnőttek és gyermekkorú sértettek, in: Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): *Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárási törvény kodifikációja*, Debrecen, Printart-Press, 2015, 211–228, 225.

16 1291/2023. (VII. 19.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024–2034) és a 2024–2025. évekre vonatkozó intézkedési tervéről.

újszerű, a generáció vagy a célközönség igényeihez és sajátosságaihoz igazodó oktatási és kommunikációs kompetenciákkal rendelkezzenek, amelyek képesek az áldozattá és bűnelkövetővé válással szembeni védettség erősítésére. Szükséges a magas szintű bűnmegelőzési szakemberképzés támogatása, ezzel is biztosítva a bűnmegelőzés szakmai tevékenységének minőségét.

Az uniós családvédelmi politika legújabb dokumentumai

Az Európai Bizottság közleménye a gyermekek jogairól[17] 2011-ben a Gyermekjogi Egyezmény végrehajtására született. Ez volt az első átfogó uniós gyermekjogi stratégia. A családot mint a gyermekek legfontosabb védelmi közegét ismerte el, és az állami beavatkozást csak végső esetben javasolt alkalmazni.

2020-ban az Európa Tanács az „életminőség gazdasága"[18] koncepcióban megfogalmazta, hogy a jólét nemcsak gazdasági, hanem családi tényezőkön is múlik. Kifejtették, hogy az egyéni jólét nagyban függ a család stabilitásán és a szülői támogatáson.

2021-ben az EU gyermekjogi stratégiája[19] a gyermekek jogainak, az áldozattá vált gyermekek helyzetének erősítésére jött létre. Alapját többek között a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény és annak három fakultatív jegyzőkönyve adja. Kapcsolódik továbbá az Európa Tanács gyermekjogi normáihoz, valamint a 2016 és 2021 közötti időszakra szóló gyermekjogi stratégiájához. A dokumentum hangsúlyozza, hogy a gyermekek a társadalom legkiszolgáltatottabb tagjai, akik egyedül nem képesek kezelni a társadalmi kirekesztés kockázatát. A gyermekközpontúságot szem előtt tartva, valamennyi érintett hatóságnak és szolgálatnak együtt kell működnie a gyermek védelme és támogatása érdekében, a gyermek mindenek felett álló érdekének megfelelően.

2022. március 8-án az Európai Bizottság új irányelvre tett javaslatot a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről. A javaslat célja, hogy az Európai Unió-szerte biztosítsa az ilyen típusú erőszakkal szembeni védelem minimális szintjét. Az Európa Tanács 2023. június 9-én elfogadta álláspontját az irányelvről. Olyan megoldást kerestek, amely konkrét intézkedéseket tartalmaz, hasonlóan az emberkereskedelem, a gyermekek szexuális zaklatása és a terrorizmus áldozatai esetéhez. Az Európai Bizottság szerint a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak büntetőjogi kérdés, az emberi jogok megsértése és a megkülönböztetés formája. A „kapcsolati erőszak" definícióját így alkották meg: minden olyan erőszakos cselekmény, amely fizikai, szexuális, pszichológiai vagy gazdasági sérelmet vagy szenvedést okoz vagy

17 An EU Agenda for the Rights of the Child 2011.

18 Council Conclusions on the Economy of Wellbeing 2020.

19 „Putting Children's Interests First" A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK Az EU gyermekjogi stratégiája COM/2021/142 final.

okozhat, amely a családon vagy a háztartáson belül – biológiai vagy jogi családi kötelékektől függetlenül –, illetve a volt vagy jelenlegi házastársak vagy élettársak között történik, függetlenül attól, hogy az elkövető az áldozattal közös lakóhellyel rendelkezik vagy rendelkezett-e. Az „áldozat" definíciója így hangzik: biológiai vagy társadalmi nemtől függetlenül – eltérő rendelkezés hiányában – minden olyan személy, aki közvetlenül az ezen irányelv hatálya alá tartozó erőszakos cselekmények által okozott sérelmet szenvedett el, beleértve az ilyen erőszak gyermek tanúit is. Szükség van arra is, hogy a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok számára iránymutatásokat kell nyújtani annak biztosítása érdekében, hogy az áldozatokkal az egész eljárás során megfelelően bánjanak, és hogy a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak eseteit megfelelően kezeljék.

A javaslat meghatározza a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak áldozatai számára speciális szolgáltatásokat nyújtó támogató szolgálatok konkrét szolgáltatásait, szabályait és egyedi erőforrásait. Megfelelő védelmet és támogatást kell biztosítani a gyermek áldozatok számára, figyelembe véve a gyermek mindenek felett álló érdekét. Az Európai Parlament 2024 áprilisában elfogadta az irányelvet a nők elleni erőszakkal és a családon belüli erőszakkal szembeni küzdelem érdekében. A szabályok hathatósabb fellépést biztosítanak az online erőszak ellen, az áldozatok védelméhez és a nemi erőszak megelőzéséhez.

2023. október 1-jével lépett hatályba az Európai Unió csatlakozása a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről és azok megelőzéséről szóló egyezményhez[20], ez további garanciát jelent a családon belüli erőszak elleni fellépés tagállamokon belüli szakszerű megvalósításához. Hangsúlyozom szakmai állásfoglalásomat, miszerint a családon belüli erőszak áldozata nemtől és kortól függetlenül bárki lehet, így középkorú és időskorú férfi is. Az Opuz vs. Turkey ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága elismerte, hogy férfiak is válhatnak családon belüli erőszak áldozataivá, sőt gyakran a gyerekek is áldozatai a jelenségnek, akár közvetlenül, akár közvetve.

2024-ben az Európai Bizottság közleményt adott ki a gyermekek érdekeinek elsődlegességéről és az integrált gyermekvédelmi rendszerek szükségességéről.[21] Az erőszak számos formát ölthet: idetartozik a fizikai vagy lelki erőszak, testi sértés vagy bántalmazás, elhanyagolás vagy gondatlan bánásmód, rossz bánásmód vagy kizsákmányolás minden formája, beleértve a szexuális bántalmazást is, történjen az fizikailag vagy online, a virtuális világban. Az erőszak magában foglalja a kap-

20 Violence against women – az Isztambuli Egyezmény. (Az Európa Tanács Egyezménye, mely a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról szól. Célja a nők elleni erőszak megelőzése és leküzdése, az áldozatok védelme, a családon, a házasságon belüli erőszak megakadályozása. 2011. május 11-én, Isztambulban nyitották meg az egyezményhez való csatlakozás lehetőségét.)

21 Brüsszel, 2024.4.23. COM(2024) 188 final A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK A gyermekek érdekeinek elsődlegessége: az integrált gyermekvédelmi rendszerekről szóló bizottsági ajánlást kísérő közlemény.

csolati erőszakot, az emberkereskedelmet, a szexuális erőszakot, a nemi alapú erőszakot – beleértve a női nemi szervek megcsonkítását – és a gyermekházasságot, valamint a megfélemlítés és a testi fenyítés valamennyi formáját. A gyermekek emellett hátrányos megkülönböztetésnek és intoleranciának is ki vannak téve a digitális térben is. A közlemény felhívja a figyelmet arra, hogy 2021-ben az Unióban 114 gyermek vált szándékos emberölés áldozatává. Európában a gyermekek körülbelül 20%-át éri valamilyen formájú szexuális bántalmazás. A különböző tagállamokban 13% és 29% között mozog azoknak a 15 éveseknek az aránya, akik arról számolnak be, hogy gyakran bántalmazzák őket. A gyermekvédelem az ENSZ-egyezménynek és a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrendnek is kulcsfontosságú célkitűzése, hogy minden gyermek félelemtől, elhanyagolástól, bántalmazástól és kizsákmányolástól mentesen élhessen. A gyermekvédelem össztársadalmi és ágazatokon átívelő kérdés. A gyermekvédelemért való felelősség számos szereplő – hatóságok, magánszereplők, nemzetközi és civil társadalmi szervezetek – között oszlik meg. A közlemény szerint a tagállamokban hatékonyabb és integráltabb gyermekvédelmi rendszereket kell kiépíteni. A gyermekvédelem össztársadalmi megközelítése kézzelfogható és stratégiai, hosszú távú befektetés, többek között a „hosszú élet jellemezte társadalom" jelenleg zajló kialakulásával összefüggésben.

Záró megállapítások

Ma már meghaladott az a társadalmi szemlélet és állami büntetőpolitikai megközelítés, amely a családon belül megvalósuló lelki és fizikai bántalmazást, gazdasági kényszert vagy szexuális abúzust a család magánügyének tekintette, és kizárta a külső beavatkozás lehetőségét. A nyugati civilizációban immár egyre inkább elfogadott, hogy a család a társadalmi együttélés elsődleges közege, ezért a benne megvalósuló visszaélések a közösség egészére kihatnak. Ezért történt meg a családon belüli bűncselekmények kriminalizálása is, amely egyértelmű üzenet arra vonatkozóan, hogy az erőszak és elhanyagolás elfogadhatatlan a törvényalkotó szemében. Az indokolás utal arra is, hogy a gyermekek és más sérülékeny személyek védelme összhangban áll az Alaptörvény L) cikkében foglaltakkal, amely szerint a család és a gyermekvállalás a nemzet fennmaradásának alapja. Angyal szerint úgy lehet erősíteni a társadalmat, ha a törvényhozó az egyéb családvédelmi intézkedések mellett a megfelelő büntetőjogi eszközöket is alkalmazza.[22]

A nyomozó hatóság, az ügyészség, a bíróság részéről eljáró szakemberek esetében alapvető fontosságú a családon belüli erőszakra vonatkozó speciális tudás megszerzése. A jogalkalmazóknak különös gondossággal kell eljárniuk, mivel kiszolgáltatott, különleges bánásmódot igénylő személyek ügyeiben döntenek. A büntetőeljárásban a sértettek hatékony védelme kizárólag olyan szakemberek

22 Angyal Pál: i. m. 10.

közreműködésével biztosítható, akik felismerik az ilyen bántalmazási esetek sajátosságait, az elkövető és az áldozat közötti speciális viszonyt, valamint a sértett kiszolgáltatottságát és függőségi helyzetét. A látencia csökkenthető, amennyiben társadalmi és szakmai szinten egyaránt ismert és elfogadott tudássá válik mind a sértettek különösen sérülékeny helyzete, mind pedig az elkövetők áldozataik feletti kontrollra irányuló törekvése.[23]

Bibliográfia

Angyal Pál: *A család büntetőjogi védelme.* Különlenyomat A gyámügyi és gyermekvédelmi közszolgálat c. műből, Budapest, 1943. 1.

Bérces Viktor: A zaklatás törvényi tényállásába ütköző cselekmények minősítése és bizonyítási kérdései. *Magyar Jog*, 2017/7–8., 454–462.

Domokos Andrea: Esélyegyenlőség a partnerkapcsolatban – Új kutatások a partner-bántalmazással kapcsolatosan. *Belügyi Szemle*, 2004/2–3., 167–176.

Domokos Andrea: A kapcsolati erőszak áldozatai. *Belügyi Szemle,* 2024. (2010.) 72: 1. pp. 27–39., 13 p.

Herczog Mária – Kovács Zsuzsanna: *A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése.* OGYEI, Budapest, 2004. 6. http://www.ogyei.hu/upload/files/A%20gyermekbantalmazas.pdf (letöltve: 2020. szeptember 22.)

Kiss Annamária: A kiskorú veszélyeztetése bűntettének első alakzatához kapcsolódó ítélkezési gyakorlat elemző bemutatása. *Magyar Jog*, 2024/11., 656–668.

Korinek László: *Kriminológia I–II.* I. kötet Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 352.

Kőszegi Zsuzsanna: A gyermekek veszélyeztetettségének észlelése és a lehetséges megoldások a szülői felügyeleti és kapcsolattartási perekben. *Családi Jog,* 2026/1., 8–14.

Siket Zsuzsanna: A pszichológus szakértés a büntetőeljárásban – Akikben semmi közös nincs: pszichopata felnőttek és gyermekkorú sértettek. in: *Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárási törvény kodifikációja.* Printart-Press, 2015. 211–228. 225.

23 Domokos Andrea: A kapcsolati erőszak áldozatai. *Belügyi Szemle*, 2024. (2010-) 72:1. pp. 27–39., 13 p.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.9
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Dorang Zsanett[1]

A kiskorú veszélyeztetésének szabályozástörténete, különös tekintettel a halmazati kérdésekre

Abstract

The Regulatory History of Endangering a Minor, with Particular Regard to Issues of Concurrence

The study examines the regulatory history of the offence of endangering a minor, with particular regard to issues concerning the number of counts. The historical overview proceeds from the early provisions aimed at protecting children, through the former offence against youth, to the statutory definition currently in force. The study shows that, under the earlier regulation, youth as a community constituted the protected legal interest, which also affected the assessment of the number of offences. By contrast, the current regulation adopts an individualised approach and is based on the protection of the physical, intellectual, moral and emotional development of the specific minor concerned. In addition to distinguishing between the first and second basic forms of Section 208 of the Criminal Code, the study primarily analyses the issues of concurrence arising in connection with inducing a minor to commit a criminal offence. It separately examines how the subsidiarity clause operates in relation to the second basic form, and how the judicial practice developed in connection with disorderly conduct, bodily harm and criminal damage affects the assessment of this issue. The study concludes that subsidiarity should be understood as a principle for eliminating apparent ideal concurrence; accordingly, the practice preserved in Criminal Collegium Opinion No. 34 calls for reconsideration.

Keywords: endangering a minor, concurrence of offences, inducement, youth, subsidiarity

1 Dorang Zsanett, tanársegéd, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntető Eljárásjogi Tanszék.

Történeti előzmények

A család védelmét szolgáló jogintézmények nyomai már az ókorban is megjelentek. Ugyanakkor a „családnak, mint támogatást, segítést és védelmet érdemlő társadalmi jelenségnek jogi értékelése csak akkor vette és vehette kezdetét, amikor a kereszténység a házasság szentségi jellegének, egységének és felbonthatatlanságának, valamint a nő és gyermek lényeges egyenjogúságának (Gal. 3. 27. k.) hirdetésével és keresztülvitelével a család egyénfölötti jellegét kidomborította – s meghatározta a családhoz tartozók egymás irányában fennálló jogait és kötelességeit."[2]

A kiskorú veszélyeztetésének bűntette nem egy klasszikus, régi múltú bűncselekmény. Angyal Pál 1938-ban megjegyezte, hogy hazánkban a család szélesebb körű büntetőjogi védelmét szolgáló szabályok alig pár évtizedes múltra tekintenek vissza.[3] Földvári József is megállapította, hogy az 1951. évi 34. törvényerejű rendelet biztosította először a fokozottabb büntetőjogi védelmet az ifjúság fejlődésének.[4]

A gyermekek védelmét szolgáló jogalkotói rendelkezések a magyar jogban a XIX. század második felében, kezdetben elszórtan, elsősorban közoktatási, családjogi és kihágási szabályok formájában jelentek meg. A népiskolai közoktatás tárgyában hozott 1868. évi XXXVIII. törvénycikk szabályozta és rendelte büntetni, ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja.[5] Ugyanígy büntetendő volt azon gazda, aki tanköteles gyermek cselédjének nem engedett kellő időt az iskola látogatására.[6]

A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról (1879. évi XL. törvénycikk) szerint kihágásnak minősült, és a törvény bírsággal vagy elzárással rendelte büntetni azon szülőt, gyámot, gondnokot vagy felügyelőt, akik a tizenhatodik életévét be nem töltött gyermeket, gyámoltat, gondnokoltat, vagy felügyeletük alatt álló

2 Angyal Pál: *A Magyar Büntetőjog Kézikönyve 15. Kettős házasság, A családi jogállásra vonatkozó bűntettek és vétségek*. Budapest, Attila-Nyomda Részvénytársaság, 1938, 100.

3 Uo. 103.

4 Földvári József: *Büntetőjog Különös Rész*, 5. változatlan utánnyomás, Budapest, Tankönyvkiadó, 1978, 393.

5 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában 4. § Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja: ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e czélra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyulna be, s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartatnék: a kötelességét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első izben 50 krra, második izben 1 forintra, harmadik izben 2 frtra, negyedik izben 4 frtra büntettessék, az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyszeri büntetés sem térítené a szülőt (gazdát vagy gyámot) kötelességének teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erről a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.

6 1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról 111. § Azon gazda ellen, ki tanköteles gyermek-cselédjének az iskola látogatására kellő időt nem enged, a népiskolai közoktatás tárgyában keletkezett 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 4. §-ban kiszabott büntetés és eljárás alkalmazandó.

egyént csavarogni engedtek, avagy azt nem akadályozták meg.[7] Ugyancsak kihágásnak minősült, és elzárással volt büntetendő az, aki tizenhatodik életévét be nem töltött gyermeket koldulásra biztatott, vagy koldulni küldött, illetve e célból másnak a rendelkezésére bocsátott.[8]

A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről [1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: Csemegi-kódex)] nem ismerte a kiskorú veszélyeztetése mai értelemben vett formáját, azonban tartalmazott a gyermekek védelmét szolgáló tényállásokat.[9] Ilyen volt a 287. §-ban szabályozott gyermekkitétel. Az említett bűncselekmény korábban is élt a jogtörténetünkben, Pauler Tivadar az 1865-ben megjelent tankönyvben a következőképpen ír róla: „A gyermekkitevés bűntette (expositio infantis), koránál fogva gyámolatlan gyermek szándékos kitevése, vagy elhagyása, azon czélzattal, hogy megmentése a véletlenre biztassék."[10] A bűncselekmény alanya a szülő, illetve az lehetett, akire a gyermeket bízták, aki gondviselésre volt kötelezett.[11]

A Csemegi-kódex szerinti gyermekkitételt azon szülő követi el, aki „koránál vagy állapotánál fogva önsegélyre képtelen gyermekét félreeső, vagy rendszerint járatlan helyre teszi ki, vagy olyan körülmények közt hagyja el, hogy annak megmentése a véletlentől függ". Minősített esete volt, ha a kitétel vagy elhagyás következtében a kitett vagy elhagyott személy súlyos testi sértést szenvedett, és még súlyosabban volt bűntetendő, ha a halálát okozta.[12] Megjegyzendő ugyanakkor,

7 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 64. § A szülők, gyámok, gondnokok vagy felügyelők, a kik életkoruk tizenhatodik évét még be nem töltött gyermeküket, gyámolt vagy gondnokoltjukat, vagy a felügyeletük alatt álló egyént csavarogni engedik, vagy csavargásának megakadályozása végett, a házi fegyelem rendszabályait a lehetőségig nem alkalmazzák: száz forintig, visszaesés esetében, ha utolsó büntetésük kiállásától két év nem mult el, kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők.

8 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 66. § A ki hatósági engedély nélkül nyilvános helyen, vagy házról-házra koldul, vagy a ki tizenhat éven alóli gyermekeket a koldulásra biztat, vagy koldulni küld, vagy e czélból másnak rendelkezésére bocsát: nyolcz napig terjedhető elzárással büntetendő.

9 Komlósiné Sógor Ildikó: A kiskorú veszélyeztetés bűntettének fogalmi meghatározása, szabályozásának fejlődése, *Magyar Jog* (2017/7–8.), 481–486, 481.

10 Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan. II. kötet, Anyagi Büntetőjog Különös Része, Alaki jog.* Buda-Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1865, 154.

11 Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan. II. kötet, Anyagi Büntetőjog Különös Része, Alaki jog.* Harmadik javított és bővített kiadás. Buda-Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1873, 170.

12 Csemegi-kódex 287. § Azon szülő, a ki koránál vagy állapotánál fogva önsegélyre képtelen gyermekét félreeső, vagy rendszerint járatlan helyre teszi ki, vagy olyan körülmények közt hagyja el, hogy annak megmentése a véletlentől függ: a gyermekkitétel bűntettét követi el, és három évig terjedhető fegyházzal büntettetik.
A ki pedig önsegélyre koránál vagy állapotánál fogva képtelen személyt, kit ápolni köteles, vagy a ki felügyelete alatt áll, kitesz, vagy segély nélküli állapotban elhagy: három évig terjedhető börtönnel büntetendő.
Ha a kitétel, vagy elhagyás következtében a kitett vagy elhagyott személy sulyos testi sértést szenvedett: a cselekmény öt évig terjedhető fegyházzal; ha pedig ez által annak halála okoztatott: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

hogy a jelenlegi szabályozás szerinti kötelességszegést kimerítő könnyű testi sértés okozása a gyermeknek a házi fegyelmi jog keretében megengedett volt.[13]

A szocializmus időszakában a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárási rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. törvényerejű rendelet 36. §-a a nevelők és gondozók felelőssége körében két évig terjedő börtönnel rendelte büntetni, aki nevelési vagy gondozási kötelességét szándékosan elhanyagolja, és ezzel a nevelésére vagy gondozására bízott gyermeket vagy fiatalkorút erkölcsi züllésnek teszi ki, vagy döntő mértékben okozójává válik annak, hogy a nevelésére vagy gondozására bízott gyermek vagy fiatalkorú bűncselekményt követ el. Illetve a 37. §-ban, amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esett, akkor öt évig terjedhető börtönnel büntette azt, aki a nevelésére vagy gondozására bízott gyermeket vagy fiatalkorút ígérettel, tanácsadással, bíztatással vagy egyéb úton arra vett rá, hogy bűncselekményt kövessen el vagy egyébként az erkölcsi züllés útjára lépjen.

A 36. §-t azonban a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról szóló 1954. évi 23. törvényerejű rendelet 9. §-a pontosította a következő tartalomra: „Büntettet követ el és két évig terjedhető börtönnel büntetendő a gyermek (fiatalkorú) tartására, nevelésére, illetőleg, gondozására köteles személy (szülő, gyám, nevelő stb.), aki kötelességeit nem teljesíti, vagy a gyermek (fiatalkorú) érdekeit súlyosan sértő módon elhanyagolja és ezáltal a gyermek (fiatalkorú) életét, egészségét, testi vagy szellemi fejlődését súlyosan veszélyezteti, illetőleg a gyermeket (fiatalkorút) súlyos nélkülözésnek teszi ki, továbbá aki döntő mértékben okozójává válik annak, hogy a gyermek (fiatalkorú) bűncselekményt követ el."[14]

Mint látható, a törvényerejű rendeletek által bevezetett és pontosított szabályozás a hatályos kiskorú veszélyeztetése előzményének tekinthető.[15] A tényállás alapján megállapítható, hogy az elkövetési magatartások a „kötelességeit nem teljesíti" és „a gyermek érdekeinek az elhanyagolása" alapvetően mulasztással követhetők el, ugyanakkor a korai bírói gyakorlatból is az látható, hogy a tényállás előzményének nem kizárólag a klasszikus elhanyagolási esetek tekinthetők. A Legfelsőbb Bíróság már 1960-ban törvényesnek tartotta az ifjúság elleni bűntett megállapítását olyan ügyben, amelyben a nevelőszülők a hozzájuk került gyermeket korának és erejének meg nem felelő munkára kényszerítették, továbbá vesszővel és ostorral bántalmazták.[16]

13 Csemegi-kódex 313. § A házi fegyelemre jogositott személy által annak gyakorlatában elkövetett könnyü testi sértés miatt, büntetésnek nincs helye. Lásd még Komlósiné: A kiskorú, 483.

14 1954. évi 23. törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról 9. §.

15 Lásd Ambrus István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények, különös figyelemmel a szülő által elkövethető kiskorú veszélyeztetésére, in: Szeibert Orsolya (szerk.): *Családi kapcsolatok jogi kaleidoszkópja*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020, 147–164, 152.

16 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1953. október – 1963. október)*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 521–522. (Legf. Bír. B. II. 1.382/1960. sz.).

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: 1961. évi Btk.) váltotta fel a Csemegi-kódex különös részét. Az 1961. évi Btk. már csupán két ponton tért el a jelenlegi tényállástól. Egyrészt a kiskorú veszélyeztetése még nem foglalta magában az érzelmi fejlődés súlyos veszélyeztetését, illetőleg maga az elkövetési magatartás is maga a veszélyeztetés volt, ellenben a mai kötelességszegéssel, másrészt a bűncselekmény az „ifjúság elleni bűntett" megnevezést viselte.

A Legfelsőbb Bíróság a gyakorlata során azonban az 1961. évi Btk. hatálya alatt is visszanyúlt a gyermekkitétel értelmezéséhez az ifjúság elleni bűntett elhatárolási kérdéseivel összefüggésben, amikor egy újszülött bokorba dobásával összefüggésben döntött a minősítés törvényességéről. A döntés jelentősége abban ragadható meg, hogy a bíróság a korábbi gyermekkitétel és elhagyás szabályozására is visszautalva tisztázta, hogy az ifjúság elleni bűntettként legfeljebb a gyermekkitétel korábbi alapesetének megfelelő magatartás értékelhető. Amennyiben azonban a gyermek elhagyása kapcsán az emberölésre irányuló legalább eshetőleges szándék is megállapítható, már nem az ifjúság elleni bűntett, hanem az emberölés, illetve annak kísérlete állapítandó meg.[17]

A bűncselekmény elnevezése ugyanakkor nem csupán formai eltérést jelentett, hanem annak jogtárgyi felfogását is kifejezte. A védelem ugyanis a mai szabályozással ellentétben nem az egyes kiskorúak testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésére, hanem az ifjúság, mint közösség védelmére irányult. E szemlélet jól illeszkedett a szocialista korszak jogpolitikai sajátosságaihoz, azonban a rendbeliség kérdésében is meghatározó jelentőséggel bírt. Ennek megfelelően a sértettek száma a rendbeliséget nem befolyásolta, mivel az elkövető az ifjúságot, mint kollektív jogi tárgyat sértette.

A Legfelsőbb Bíróság is egyrendbeli ifjúság elleni bűntett minősítését tartotta törvényesnek, abban az esetben, amikor az elkövető hét gyermekének a gondozását a férjének elhalálozása után elhanyagolta, gyakran nem járt haza a családjához, hanem az éjszakákat az új párjánál töltötte. A gyermekek gyakran egy hétig nem fogyasztottak főtt ételt, mivel édesanyjuk nem főzött rájuk, a tizenéves gyerekek idegen helyeken éjszakáztak, majd az öt kisebb gyermeket állami gondozásba vették, a két nagyobb a terheltnél maradt.[18]

A Legfelsőbb Bíróság törvénysértőnek találta a járásbíróság által meghatározott hét rendbeli ifjúság elleni bűntett megállapítását, és kimondta, hogy a több kiskorú gyermek fejlődésének a súlyos veszélyeztetése csak a büntetéskiszabás körében értékelhető.[19]

17 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1963. november – 1965. december),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1966, 299–303. (Legf. Bír. B. törv. eln. tan. 332/1964. sz.).

18 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok 1966. január – 1967. december*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1968, 128–129. (Legf. Bír. B. törv. II. 583/1967. sz.).

19 Uo.

A rendbeliség fentebbi gyakorlatát Földvári József kritikával illette, álláspontja szerint annyi bűncselekmény valósul meg, amennyi a sértett.[20]

A rendbeliségi kérdéshez szorosan kapcsolódik az ifjúság elleni bűntett egységtani megítélése is. A korai bírói gyakorlat már ekkor abból indult ki, hogy a huzamosabb ideig tanúsított, ismétlődő kötelességszegő magatartások nem értékelhetők az ifjúság elleni bűntett folytatólagos elkövetéseként.

A Legfelsőbb Bíróság megfogalmazása szerint a terhelt azon folyamatos cselekménye, hogy italozó életmódja miatt feleségét és három kiskorú gyermekét tettleg bántalmazta, nem gondoskodott róluk, volt, hogy őket a lakásból kizavarta és kizárta, folyamatossága ellenére sem folytatólagosan elkövetett bűntett, hanem a törvényi tényállásnak megfelelő egyetlen, egységes magatartás. Ez a megközelítés arra utal, hogy az ifjúság elleni bűntett esetében a részmagatartások gyakran éppen összességükben hozzák létre a kiskorú fejlődésének súlyos veszélyeztetését. Mindez ugyanakkor nem zárja ki, hogy a tényállás akár egyetlen, kellő súlyú magatartással is megvalósuljon.[21]

A halmazati kérdések tekintetében merült fel azon kérdés is, hogy az ifjúság elleni bűntett mellett önállóan megállapítható-e a kiskorú sérelmére elkövetett könnyű testi sértés. A tényállás szerint a vádlott a gondozása alatt álló gyermeket rendszeresen bántalmazta, a verések nyomai több helyen nyolc napon belül gyógyuló sérülésekben jelentkeztek, továbbá előfordult az is, hogy a négyéves gyermeket hidegben, mezítláb és szinte ruha nélkül kizárta az udvarra. Az elsőfokú bíróság az ifjúság elleni bűntett mellett könnyű testi sértést is megállapított, a Legfelsőbb Bíróság azonban a halmazatot mellőzte. Álláspontja szerint a könnyű testi sértést megvalósító cselekmény beolvadt a súlyosabb ifjúság elleni bűntettbe, mivel a bántalmazás egyúttal a gyermek testi fejlődésének súlyos veszélyeztetését is megvalósította.[22]

A rendbeliség tekintetében az erős egységi szemléleten majd csak a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény változtatott, amely szinte a mai értelemben vett szabályozást fogadta el, és immáron a bűncselekmény megnevezése is a kiskorú veszélyeztetése lett. Az eredetileg az 1961. évi és az 1978. évi Btk. szerinti három évig terjedő szabadságvesztés felső határát a jogalkotó a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 44. §-ával öt évre súlyosította. A büntetési tételkeret alsó határát majd csak a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXIII. törvény 20. §-a határozta meg egy évben. A módosítás a relatíve határozott büntetés bevezetésével, a személy elleni bűncselekményeknél gyakran hiányzó alsó határ

20 FÖLDVÁRI: *Büntetőjog*, 398.

21 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1966. január – 1967. december),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1968, 453–454. (Legf. Bír. B. törv. IV. 36/1967. sz.), lásd még: uo. 113. (Legf. Bír. B. törv. I. 315/1966. sz.). Ma is érvényesülő gyakorlat, utóbbihoz lásd pl.: BH2007. 326.

22 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1963. november – 1965. december),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1966, 132–133. (Debreceni Megyei Bíróság Bf. II. 1328/1964. sz.).

meghatározásával kívánta arányosabbá tenni a büntetési rendszert. A törvényhez fűzött indokolás szerint a büntetési rendszer arányosítására azért volt szükség, mivel a személy elleni bűncselekmények esetében sokszor hiányzott az alsó határ meghatározása, míg a vagyon elleni bűncselekményeknél ez egy év volt. A jogszabály ezen inkonzisztenciát kívánta feloldani.[23]

A tényállás további módosításokon is átesett, így a kiskorú veszélyeztetése keretében szabályozta a törvényalkotó a kiskorúak sérelmére elkövetett kényszermunkát, ahogyan a kapcsolattartás akadályozását is. Továbbá, a jogalkotó meghatározta egy értelmező rendelkezés segítségével, hogy kit kell a kiskorú nevelésére, felügyeletére és gondozására kötelezett személynek tekinteni.[24]

A kényszermunka későbbi tényállási megjelenése ugyanakkor nem volt teljesen előzmény nélküli a kiskorúak büntetőjogi védelmének történetében. Már a korábbi bírói gyakorlatban is található olyan ügy, amelyben a gyermek munkára kényszerítése a nevelési, gondozási kötelezettség súlyos megszegéseként jelent meg. A Legfelsőbb Bíróság egy 1960-ban hozott határozatában törvényesnek találta az ifjúság elleni bűntett megállapítását abban az esetben, amikor a nevelőszülők a hozzájuk került gyermeket korának és erejének meg nem felelő munkára kényszerítették, továbbá vesszővel és ostorral bántalmazták.[25]

A kényszermunka szabályozása két lépésben történt. A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény 9. §-a által bevezetett rendelkezés 1995. szeptember 1-től 1999. február 28-ig volt hatályban: „(3) Bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírni törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszermunkát végeztet."[26] A törvényalkotó a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 43. §-a által megalkotta az emberkereskedelem tényállását, ahol az elad, megvásárol, ellenszolgáltatás fejében átad, átvesz, más személyért elcserél, illetve e célra másnak megszerez elkövetési magatartások jelentek meg, illetve minősített

23 1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról, a 11–14., 18–20., 33., 36., 40–41., 47., 53. §-hoz fűzött indokolás.

24 2005. évi XCI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más törvények módosításáról 4. §-a: „(4) Aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozza, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.
(5) Az (1) bekezdés alkalmazásában a kiskorú gondozására, nevelésére vagy felügyeletére köteles személynek kell tekinteni a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él."

25 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1953. október – 1963. október),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1964, 521–522. (Legf. Bír. B. II. 1.382/1960. sz.).

26 1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 9. §.

eset volt – többek között –, ha tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére, vagy munkavégzés végett követik el. Továbbá, még súlyosabban minősülő esete volt, ha az elkövető a bűncselekményt munkavégzés és fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló és a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére követi el.[27]

Látható az elkövetési magatartások közötti átfedés, amelyből kifolyólag a kiskorú veszélyeztetése bűntetténél szükségtelenné váltak az emberkereskedelemnél megjelenő, azonos fenyegetettség alá tartozó elkövetési magatartások, így a jogalkotó egyszerűsítette a rendelkezést a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 50. §-a által, amely 1999. március 1-től 2013. május 30-ig volt hatályban: „(3) Bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki a kiskorúval kényszermunkát végeztet."[28]

A kiskorú nevelésére, felügyeletére és gondozására köteles személy e feladatából eredő kötelességének súlyos megszegése következtében megvalósuló veszélyeztetés a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény 5. §-a által már nemcsak a testi, értelmi és erkölcsi, hanem az érzelmi fejlődés sérelmi lehetőségére is kiterjedt.

A jogalkotó ezt követően a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) több szerkezeti változtatást is végrehajtott a tényállás korábbi szabályozásához képest. Egyrészt a kényszermunka kikerült a kiskorú veszélyeztetésének köréből – ami dogmatikailag helyeselhető megoldásnak tekinthető. Másrészt a kapcsolattartás akadályozását a jogalkotó önálló bűncselekményként, a Btk. 210. §-ban helyezte el. Emellett a korábbi értelmező rendelkezés tartalmát beépítette az első bekezdés normaszövegébe. E módosításoktól eltekintve azonban a kiskorú veszélyeztetésének tényállása tartalmilag lényegében változatlan maradt.

A hatályos szabályozás és a bűncselekményre rábírás halmazati kérdései

A hatályos Btk. 208. §-a két alapesetet szabályoz. Az első bekezdés speciális alanyú bűncselekmény, amelyet a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy követhet el – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti.[29]

27 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 43. §.

28 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 50. §, illetve az ahhoz fűzött indokolás.

29 Btk. 208. § (1) bekezdés.

A második bekezdés ezzel szemben olyan tizennyolcadik életévét betöltött személy magatartását rendeli büntetni, aki a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábírja vagy rábírni törekszik, továbbá aki a kiskorút bűncselekmény elkövetéséhez felajánlja.[30]

Látható, hogy az első és a második alakzat passzív alanya eltérő. A gyakorlatban ez akkor tud megnyilvánulni, ha példának okáért a kiskorú, aki a tizenhatodik életévét betöltötte, de a tizennyolcadik életévét még nem, házasságot köt, és ezáltal nagykorúságot szerzett. E személy részére az első bekezdés nem, de a második megvalósítható.[31]

Az első bekezdés szerinti elkövetési magatartás, a súlyos kötelességszegés tevéssel és mulasztással egyaránt megvalósulhat. Előbbi körbe tartozhat a gyermek előtt tanúsított rendszeres, ittas állapothoz kapcsolódó agresszív magatartás, a gyermek bántalmazása, szexuális célú megfigyelésük, ilyen céllal való közeledés, utóbbi esetbe a gyermek gyógykezelésének elmulasztása, valamint a tartós gondozási és táplálási hiány előidézése.[32] Ugyanakkor a gyakorlat nem minden, gyermeknevelési szempontból kifogásolható élethelyzetet minősít büntetőjogilag releváns kötelességszegésnek. Erre példa a megromlott házassági kapcsolat, illetve a védőoltás megtagadásának azon esete, amikor a gyermek testi fejlődésének tényleges veszélyeztetése nem volt megállapítható.[33]

A halmazat tekintetében a bírói gyakorlat alapján az a kérdés, hogy megjelenik-e olyan önálló sérelem vagy olyan külön jogtárgysértés, amelyet a kiskorú fejlődésének veszélyeztetése már nem értékel teljeskörűen.[34] Például a kiskorú veszélyeztetése és a kapcsolati erőszak valóságos halmazatban állhat, miközben a kapcsolati erőszak magába olvasztja a könnyű testi sértést és a tettleges becsületsértést.[35]

A bűncselekményre rábírás esetén, ha a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy bírja rá a kiskorút bűncselekmény elkövetésére, akkor a magatartás az első bekezdés szerinti kötelességszegésként értékelendő. A speciális alanyt ugyanis nem egyszerűen az általános büntetőjogi tilalom köti, hanem az a sajátos kötelezettség is, hogy a kiskorút nevelje, gondozza, felügyelje, és ne a jogellenes magatartás irányába terelje.[36]

Szükséges megemlíteni, hogy mivel ezen alakzat elkövetési magatartása a nevelési, felügyeleti, gondozási kötelesség megszegése, ezért a bűncselekmény nem csak a rábírással vagy felhívással valósul meg, hanem akkor is, ha a kiskorú tőle függetlenül kiala-

30 Btk. 208. § (2) bekezdés.

31 Lásd Ambrus: *A gyermekek*, 147–164.

32 BH1996. 571., BH2004. 96., BH2012. 58., BH2020. 319. Lásd még Kónya István: XX. Fejezet, A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények, In: Akácz József – Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog: kommentár a gyakorlat számára*, Budapest, Orac Kiadó, 2022, 843–854.

33 EBH2006. 1491., EBH2009. 2029., Kónya: *XX. Fejezet*, 843, 856.

34 BH2004. 96., BH2012. 58., BH2021. 127., Kónya: *XX. Fejezet*, 849–852, 853–856.

35 BH2021. 127.

36 Ambrus: *A gyermekek*, 154–161., Kónya: *XX. Fejezet*, 845–849.

kult szándékát „csak" erősíti, illetve csatlakozik az elkövetéshez. Ilyen esetben ugyanis a terhelt már pusztán azzal súlyos kötelességszegést valósít meg, hogy a kiskorú bűncselekményének elkövetéséről tudomást szerezve annak folytatását nem akadályozza meg.[37] Nézetem szerint ezen utóbbi eset képezhet alaki halmazatot.

Ennek megfelelően példaként hozható fel azon eset, amikor a fiatalkorú I. rendű terhelt a nevelőapjával, a II. rendű terhelttel kutyát sétáltatott a Duna-parton, ahol összeszólalkozott az ott horgászni kívánó III. rendű terhelttel, mert nem hagyta el a helyet, provokatívan viselkedett és a kutyáját ott fürdette. A vita során az I. rendű terhelt káromkodott, provokált, majd megütötte a III. rendű terheltet, aki erre ellökte. Ezt látva a II. rendű terhelt is bekapcsolódott, a II. és III. rendű terheltek kölcsönösen szidalmazták és lökdösték egymást. A dulakodásba az I. rendű terhelt is beszállt, megütötte a III. rendű terheltet, majd mindhárman egymással dulakodtak. Ennek során a III. rendű terhelt orron ütötte az I. rendű terheltet, akinek vérezni kezdett az orra, az I. rendű terhelt pedig elszakította a III. rendű terhelt pólóját. A dulakodás végén mindhárman a vízbe estek.[38]

Az első- és másodfokú bíróság II. rendű terheltet egyedül garázdaság bűntettében mondta ki bűnösnek, és az elsőfokú bíróság a kiskorú veszélyeztetése miatt emelt vád alól felmentette.[39] Jelen esetben azonban a dulakodásba való bekapcsolódás és a súlyos kötelességszegés azáltal, hogy nem csak hogy nem akadályozta meg a nevelése alatt álló kiskorú bűnelkövetését, hanem maga is csatlakozott hozzá, egy cselekmény által történt. A két delictum halmazata azonban csak látszólagos a garázdaság szubszidiaritása miatt. Így a Kúria helyesen utasította a másodfokú bíróságot új eljárásra, mivel a súlyosabb kiskorú veszélyeztetését szükséges megállapítani.[40]

A Btk.-ban több olyan tényállás is található,[41] amelyben a más bűncselekményre avagy jogellenes tevékenységre való rábírás megjelenik, és amelynek keretében a sértett életkora is értékelést nyer, így a specialitás elve alapján vizsgálni szükséges a halmazat esetleges látszólagosságát.

Ilyen esetben álláspontom szerint a speciálisabb tényállás megelőzi a kiskorú veszélyeztetésének megállapítását, még akkor is, ha a magatartás tág értelemben a kiskorú fejlődését is veszélyezteti.[42]

37 Kúria Bfv. I. 1420/2024/8. sz. végzése.

38 Uo.

39 A másodfokú bíróság ezen annyit változtatott, hogy a kiskorú veszélyeztetése bűntette miatt emelt vád alóli felmentésre vonatkozó rendelkezést mellőzte, egyebekben az elsőfokú bíróság ítéletét a II. rendű terhelt tekintetében helybenhagyta. Uo. [1]–[2] indokolás.

40 Uo. [62], [73] indokolás.

41 Lásd pl.: prostitúció elősegítése [201. § (2) bekezdés], emberkereskedelem és kényszermunka [192. § (2) bekezdés *a)* pont].

42 Lásd hozzá Kiss Annamária: A kiskorú veszélyeztetése bűntettének második alakzatához kapcsolódó ítélkezési gyakorlat elemző bemutatása, in: *Ügyészek Lapja* (2024/3.), 315–327, 321–323.; Balogh Krisztina – Huszár Julianna –Windt Szandra: Rábírás és/vagy felajánlás, avagy az emberkereskedelem és a kiskorú veszélyeztetése kérdései, *Ügyészségi Szemle* (2021/1.), 44–60, 51–56.

A második bekezdés szerinti alakzatnál a nehézséget a szubszidiaritási klauzula okozza. A törvény szerint e magatartás csak akkor minősül kiskorú veszélyeztetésének, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg. A bírói gyakorlat a rábírást fogalmilag felbujtásként értelmezi, ezért a bűncselekmény csak akkor valósul meg, ha a kiskorú a nagykorú rábíró tevékenységének hatására határozza el a bűncselekmény elkövetését.[43]

A szakirodalomban és a gyakorlatban e kérdés nem teljesen egységes. Az utolsó kategóriában a rábíró tevékenységet nem a gyermek tekintetében nevelési, felügyeleti, gondozási kötelezettséggel rendelkező személy, hanem más 18. életévét betöltött személy fejti ki. 1982-ben megjelent gyakorlat szerint: „Ha a nagykorú terhelt a kiskorú veszélyeztetésének bűntettét azáltal követi el, hogy a kiskorút lopás elkövetésére rábírja: a kiskorú által, illetőleg a kiskorúval együtt elkövetett lopást a kiskorú veszélyeztetésének bűntettével bűnhalmazatban kell megállapítani, *feltéve, hogy a lopás büntetési tétele 3 évi vagy ezt el nem érő szabadságvesztés.*"[44] (Kiemelés: D. Zs.)

Mint látható, a szubszidiaritási klauzula megjelenik a BH elvi tartalmában, miközben a döntés indokolásában azt írja a Legfelsőbb Bíróság, hogy a „terhelt magatartása nem csupán abban állt, hogy a kiskorút bűncselekmény elkövetésére vette rá, hanem maga is tevékenyen részt vett a bűncselekmény megvalósításában. Mivel az elkövetési magatartás túlment a kiskorú veszélyeztetésének törvényben írt keretein, már ez okból is *valóságos anyagi halmazat* megállapítása lett volna indokolt." (Kiemelés: D. Zs.) A gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság 1984-ben megerősítette.[45]

Egyetértek a valóságos anyagi halmazat megállapításával, ugyanakkor ez esetben nem jöhet figyelembe az, hogy a másik megvalósított bűncselekménynek mi a büntetési tételkerete, hiszen a szubszidiaritás csak a látszólagos alaki halmazat kiküszöbölési elve.

Álláspontom szerint a rábírásnak szükségszerűen el kell különülnie a célbűncselekmény elkövetési magatartásától. Ebből kifolyólag ha tizennyolcadik életévét betöltött személy tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bűncselekmény elkövetésére rábír és ezen jogellenes magatartást a kiskorúval együtt valósítja meg, nézetem szerint minden esetben valódi anyagi halmazat létesül, így a büntetési tételkeretek figyelembevétele szükségtelen.

Megemlítendő, hogy a szubszidiaritás azon gyakorlata alaki halmazat esetén, hogy nem minden esetben függetlenül a büntetési tételkerettől keletkeztet egységet, hanem a büntetési tételkeretek súlyától függ a halmazat látszólagossága, csak 1980-ban alakult ki a Legfelsőbb Bíróság Büntető és Katonai Kollégiumának 93. számú kollégiumi állásfoglalása értelmében. Az irányadó határozat a garázdaság,

43 BH2001. 50.; KISS: *A kiskorú*, 317–318., Kónya: XX. Fejezet, 844.

44 Az ítélet idejében való szabályozás szerint a kiskorú veszélyeztetése három évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. BH1982. 269.

45 BH1984. 1.

a testi sértés és a rongálás halmazati kérdéseivel foglalkozik, amely felfogás aztán a 34/2007. Büntető Kollégiumi véleményben is tovább él.[46]

Annak érdekében, hogy érthetővé váljon a kiskorú veszélyeztetés második alakzatának halmazati kérdése, és összességében az álláspontom a szubszidiaritás megítéléséről, szükséges röviden kitérni arra a gyakorlatváltásra, amely a fentebb említett három bűncselekmény viszonyában alakította át a „ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg" fordulat értelmezését.

A BK 93. sz. határozat kimondta, hogy „bűnhalmazat létesül, ha az elkövető egy cselekménnyel a garázdaság, valamint testi sértés vagy a rongálás törvényi tényállását is megvalósítja, feltéve, hogy a testi sértés vagy a rongálás törvényi büntetési tétele nem súlyosabb, mint a garázdaságé".[47]

A kollégiumi állásfoglalás szerint a garázdaság elkövetési magatartásából szükséges kiindulni, amelynek az erőszakos volta irányulhat személy, illetve dolog ellen. A személy elleni erőszaknál a Legfelsőbb Bíróság indokként fogalmazza meg, hogy a „garázdaság a könnyű testi sértés okozását nem szükségszerűen foglalja magába. Garázdaság ugyanis elkövethető olyan erőszakos, támadó fellépéssel, amely még könnyű testi sértéssel sem jár. Viszont ebből következik, hogy ha a garázdaságnak ilyen eredménye van, a könnyű testi sértés és a garázdaság vétségét halmazatban kell megállapítani."[48] Ugyanakkor, a „garázdaságot is megvalósító súlyos testi sértés esetén a halmazatról nem lehet szó, mert az utóbbi súlyosabban büntetendő, mint a garázdaság vétsége, és így csakis a súlyosabb testi sértés bűntette állapítható meg".[49] A kollégiumi vélemény továbbá nem engedélyezi a halmazatot a garázdaság és a tettleges becsületsértés között, amit azzal magyaráz, hogy a tettleges becsületsértés elkövetési változatait szükségszerűen magába foglalja a garázdaság.[50]

A dolog elleni erőszak és a rongálás esetében ugyanez a logika. „Dolog elleni erőszak magatartása tanúsítható egyrészt dolgok, tárgyak helyének rendeltetésellenes megváltoztatásával (dobálással stb.), másrészt úgy is, hogy a dologban csak jelentéktelen állagsérelem, rongálás keletkezik. Minthogy az utóbbiak a dolog elleni erőszakkal elkövetett garázdaság fogalmához – mindennapi értékítélet szerint is – szükségszerűen hozzátartoznak, a bűnhalmazat kérdése a garázdasággal elkövetett rongálásnak ezekben az eseteiben nem, hanem csak akkor kerülhet szóba, ha a rongálás önállóan is megvalósít bűncselekményt."[51]

46 Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági Határozatok (1978. január – 1982. december),* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984, 515. BK 93.

47 Uo. 513–515.

48 Uo.

49 Uo.

50 Uo.

51 Uo. A rongálás alapesete az 1978. évi Btk. szerint egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel volt büntetendő, míg a garázdaság két évig terjedő szabadságvesztéssel.

Az állásfoglalás a halmazat megengedhetőségét – a visszaesésre vonatkozó rendelkezések érvényesülésén túl – két további szemponttal támasztotta alá. Egyrészt abból indult ki, hogy a bűnhalmazat általános szabályai nem zárják ki, hogy egyetlen elkövetési magatartás több bűncselekmény törvényi tényállását is kimerítse. Másrészt a halmazati minősítést olyan megoldásnak tekintette, amely alkalmasabb az erőszakos garázda magatartások eltérő súlyú megjelenési formáinak differenciált értékelésére. A kollégiumi állásfoglalás tehát nem kizárólag dogmatikai, hanem részben büntetéskiszabási és kriminálpolitikai megfontolásokkal is igazolta azt, hogy az azonos vagy enyhébb büntetési tétellel fenyegetett testi sértés, illetve rongálás a garázdasággal valódi alaki halmazatban állhat.[52]

A döntés ellen éles kritikák is megfogalmazódtak. Földvári József szerint az állásfoglalás szerinti felfogás szemben áll a szubszidiaritás évszázados értelmezésével. Hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság álláspontja alapvetően a nyelvtani értelmezésen alapul. Így pedig, „ha ez az okfejtés helyes, akkor igaz ennek a fordítottja is: ha a garázdaság mellett egy enyhébb súlyú bűncselekmény törvényi tényállása valósul meg, önmagában a garázdaság megállapítása is biztosítja a kívánatos büntetőjogi védelmet. Csak ez a felfogás állna összhangban azzal az alaptétellel, mely szerint a szubszidiaritás a látszólagos halmazat esetében alkalmazott magyarázó elv; a látszólagos halmazat viszont bűncselekményi egység, ami minden esetben kizárja a halmazat megállapítását."[53]

Nagy Ferenc és Tokaji Géza megjegyzi, hogy az „általánosítás nem érvényesül következetesen, mert pl.: a garázdasággal a tettleges becsületsértést már nem állapítják meg halmazatban".[54]

Ambrus István több szempontból is vitathatónak tartja a 93. számú kollégiumi állásfoglalásban megjelenő értelmezést. Álláspontja szerint kétségtelen, hogy a Legfelsőbb Bíróság által követett megoldás a törvényszöveg nyelvtani értelmezéséből levezethető, ugyanakkor ellentmondásba került a logikai értelmezéssel. Ha ugyanis a garázda jellegű magatartással okozott súlyosabb eredmény – például a súlyos testi sértés – esetén a garázdaság háttérbe szorul, akkor nehezen igazolható, hogy az enyhébb eredmény – a könnyű testi sértés okozása – már valódi halmazatot és ezzel együtt halmazati büntetést eredményezzen.[55]

52 Uo. Lásd még Hornyák Szabolcs: A szubszidiaritás értelmezésének változása, in: Czine Ágnes – Domokos Andrea – Lukács Krisztina (szerk.): *De iuris peritorum meritis 17. 70 Studia in honorem Mihály Tóth*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 202.

53 Földvári József: *Magyar Büntetőjog, Általános rész*, Budapest, Orsis Kiadó, 2006, 224. Lásd még uo.

54 Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része*, Budapest, Korona Kiadó, 1998, 244., Nagy Ferenc később is megerősítette nézetét: Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008, 238.; Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, Második, átdolgozott kiadás, Budapest, HVG-Orac Lap és Könyvkiadó Kft., 2010, 242.

55 Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2011, 229.

A kritika másik iránya a kollégiumi állásfoglalás belső következetlenségére vonatkozik. Ambrus – Kovács Lajos gondolatához csatlakozva[56] – arra mutat rá, hogy a Legfelsőbb Bíróság érvelése a rongálás esetében sem érvényesül következetesen. Ha a dolog elleni erőszakkal megvalósított garázdaság mellett csak szabálysértési értékre elkövetett rongálás áll fenn, a gyakorlat nem állapít meg halmazatot, ha azonban a rongálás már bűncselekményi értékre valósul meg, a garázdaság és a rongálás halmazata megállapítható. Dogmatikailag azonban nehezen indokolható, hogy a garázda elkövető által okozott csekélyebb és valamivel nagyobb kár között miért éppen az értékhatár átlépése teremtene olyan minőségi különbséget, amely az egyik esetben bűncselekményi egységhez, a másikban valódi halmazathoz vezet.[57]

Sinku Pál nézete a tárgyalt állásfoglalásról, hogy a „szubszidiaritás a látszólagos alaki halmazat megoldásának egyik esete, amely eldöntötte egyrészt, hogy nincs valódi halmazat, másrészt eldöntötte a minősítést".[58]

Balogh Ágnes és Tóth Mihály szerint „logikus lenne az a következtetés, hogy amennyiben nem súlyosabb (azaz enyhébb vagy azonos büntetési tétellel fenyegetett) bűncselekmény tényállása is megvalósul a szubszidiárius bűncselekmény mellett, akkor csak a szubszidiárius bűncselekményt állapítsuk meg. A gyakorlatban azonban ennek az ellenkezőjével találkozunk."[59]

Sántha Ferenc megjegyzi, hogy a „szubszidiaritás vázolt esete egyben – álláspontunk szerint indokolatlan – kivétel azon elv alól, amely szerint a látszólagos halmazat esetei bűncselekményi egységként értékelendők".[60]

Álláspontom szerint a kollégiumi vélemény nem ad kielégítő dogmatikai indokolást arra, hogy az elkövető enyhébb megítélésű cselekménye miért eredményez valódi halmazatot, és ezzel együtt miért vonja maga után a halmazati büntetés súlyosabb jogkövetkezményeit, miközben a súlyosabb megítélésű cselekmény – például az okozott sérelemre tekintettel – egységet keletkeztet. Ez utóbbi esetben a megoldás oka nyilvánvalóan az, hogy a törvény maga rendelkezik így, ez azonban önmagában nem magyarázza meg, miért szükséges az enyhébb vagy azonos súlyú bűncselekménnyel való találkozás esetén eltérő, halmazati következtetésre jutni. Osztom a fenti szerzők álláspontjait a gyakorlat logikátlanságát és következetlenségét illetően, továbbá nézetem szerint is a látszólagos halmazat, így a szubszidiaritás egyaránt, mint a látszólagos alaki halmazat egyik kiküszöbölési elve egységet teremt, ebből kifolyólag nehezen magyarázható, hogy alaki halmazat esetén egyszer egységet – ráadásul a súlyosabb esetben –, másszor – az enyhébb

56 Kovács Lajos: A halmazat néhány kérdése, *Magyar Jog* (1986/9.), 756–757.

57 Ambrus: *Egység és halmazat,* 229.

58 Sinku Pál: A kiskorú veszélyeztetésének dogmatikai morzsái, in: Busch Béla – Belovics Ervin – Tóth Dóra (szerk.): *Békés Imre ünnepi kötet. A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája. Tanulmánykönyv Békés Imre 70. évfordulójára,* Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2000, 218.

59 Balogh Ágnes – Tóth Mihály: *Magyar Büntetőjog, Általános rész,* Budapest, Osiris Kiadó, 2015, 240.

60 Sántha Ferenc: A bűncselekmény egység és halmazat, in: Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor (et. al.): *Magyar Büntetőjog. Általános rész,* Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019, 300.

elkövetés esetén – pedig valódi halmazatot keletkeztet. Az egységi értelmezés egyeztethető össze egyedül a szubszidiaritás kisegítő természetével.

Ugyanakkor visszatérve a kiskorú veszélyeztetésére, a rábírás, mint elkövetési magatartás esetében a szubszidiaritási klauzula szabályozása nem is volna szükséges, annak bevezetését a rábírni törekvés, mint felhívás és az előkészületi jellegű magatartásokkal való átfedés indokolta.[61] A rábírni törekvés az az eredménytelen felhívás, amely már akkor befejezett, ha a felhívás eljut a kiskorúhoz. Ezért ezen magatartást eredménytelen felbujtásként, illetve sui generis előkészületi jellegű magatartásként lehet értékelni. Jelen esetben nyer értelmet a szubszidiaritási klauzula, ha a célbűncselekmény előkészülete büntetendő, és a rábíró magatartás e tényállás keretei között is értékelhető, a súlyosabb minősítés juthat szerephez. Ha azonban az előkészület nem büntetendő, avagy enyhébben büntetendő a magatartás, a kiskorú veszélyeztetéseként értékelhető.[62]

A rábírás tekintetében azonban több szempontot is meg kell határozni a minősítéssel összefüggésben. Egyrészt, hogy a rábírt bűncselekmény a kiskorú veszélyeztetésének a büntetési tételénél súlyosabb, azonos vagy enyhébb. Ennek megfelelően, ha a nagykorú a kiskorút öt évvel, vagy annál enyhébben büntetendő bűncselekmény elkövetésére bírja rá, akkor kiskorú veszélyeztetése miatt vonható felelősségre, ha pedig öt évnél súlyosabb bűncselekményre történt a rábírása, és a kiskorú a tizennegyedik életévét betöltötte, akkor a kiskorú közvetlen tettes lesz, a rábíró pedig a megvalósított bűncselekmény felbujtója.[63]

Másrészt függ a kiskorú életkorától is, abban az esetben, ha a kiskorú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, akkor a nagykorú személy közvetett tettesként felel, mivel gyermekkorút használt fel. Kivételt képeznek ez alól azon bűncselekmények, ahol a jogalkotó a büntethetőségi korhatárt tizenkét évre csökkentette.[64]

Végezetül jelentőséggel bír az is, hogy a rábírt bűncselekménynek mely stádiumai büntetendőek. Ennek megfelelően, ha az adott delictum előkészületét büntetni rendeli a törvény, úgy a nagykorú ezen bűncselekmény előkészülete miatt fog felelni, amennyiben annak büntetési tétele súlyosabb, mint öt év. Ha azzal azonos vagy enyhébb, akkor a kiskorú veszélyeztetése miatt vonható felelősségre.[65]

Záró gondolatok

A tanulmány bemutatta a kiskorú veszélyeztetése bűntettének a XIX. századig visszanyúló kezdeti megjelenési formáját. A történeti előzmények alapján megállapítható, hogy a mai értelemben vett kiskorú veszélyeztetése nem a klasszikus,

61 Btk. 208. §-hoz fűzött indokolás.

62 Sinku: *A kiskorú*, 218., Kiss Annamária: *A kiskorú*, 61–71., Nagy Melánia: Gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények, In: Gál István László (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*, Budapest, Osiris Kiadó, 2023, 127.

63 Sinku: *A kiskorú*, 218.

64 Btk. 16. §; Sinku: *A kiskorú*, 218.

65 Sinku: *A kiskorú*, 218.

régi múltra visszatekinthető büntetőjogi tényállások közé tartozik, hanem lépésről lépésre, a gyermekek fokozottabb büntetőjogi védelmének igényéből alakult ki. A korábbi szabályozásban meghatározó jelentősége volt annak, hogy az ifjúság elleni bűntett jogi tárgya nem az egyes kiskorú, hanem az ifjúság, mint közösség volt, amely alapján magyarázható az előző rendbeliségi gyakorlat.

A hatályos szabályozás ezzel szemben már a konkrét kiskorú testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődését védi, ezért a korábbi jogtárgyi felfogás meghaladottá vált. Abban az esetben, ha az első bekezdés speciális alanyi körének megfelelő nagykorú a kiskorút bűncselekmény elkövetésére rábírja, és ezen jogellenes magatartást a kiskorúval együtt valósítja meg, nézetem szerint minden esetben valódi anyagi halmazat létesül, a rábírásnak szükségszerűen el kell különülnie a célbűncselekmény elkövetési magatartásától, így a büntetési tételkeretek figyelembevétele szükségtelen.

Ugyanakkor abban az esetben, ha a kiskorú magától kezdi meg a bűncselekmény elkövetését, és a nevelésére, gondozására köteles személy súlyos kötelességszegése abban nyilvánul meg, hogy csatlakozik a kiskorú személyhez a bűncselekmény megvalósulása érdekében, akkor lehetséges az alaki halmazat.

A második alakzatában érvényesülő szubszidiaritás megítélésére áttérve nézetem szerint a szubszidiaritás kisegítő jellegéből kell kiindulni. Ha a szubszidiárius bűncselekmény más delictummal alaki halmazati viszonyba kerül, a kiküszöbölési elv érvényesülése folytán végső soron csak egy bűncselekmény értékelhető. Amennyiben a másik delictum súlyosabb megítélésű, a felelősség e bűncselekmény szerint alakul, azonos vagy enyhébb megítélés esetén pedig a szubszidiárius tényállás alkalmazása indokolt. A szubszidiaritással szemben azonban a specialitás és a konszumpció elsőbbséget élvez.[66]

Mindezek alapján indokoltnak tartom a szubszidiárius bűncselekményekre vonatkozó gyakorlat, így különösen a 34. BK vélemény felülvizsgálatát, és a korábbi gyakorlatnak megfelelő módosítását.

Bibliográfia

Ambrus István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények, különös figyelemmel a szülő által elkövethető kiskorú veszélyeztetésére, in: Szeibert Orsolya (szerk.): *Családi kapcsolatok jogi kaleidoszkópja*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020, 147–164.

66 Lásd Szomora Zsolt: A bűnhalmazat és a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény, In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2022, 56. „Szubszidiárius bűncselekmény csak akkor kerülhet valóságos halmazatba a tőle nem súlyosabb bűncselekménnyel, ha viszonyukban a látszólagos halmazat más esetköre nem állapítható meg (…). Azaz elsődlegesen a konszumpció és a specialitás elveit kell vizsgálni: a szubszidiárius bűncselekmény a tőle nem súlyosabb speciális vagy az őt konszumáló bűncselekménnyel nem kerülhet halmazatba."

Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2011.

Angyal Pál: *A Magyar Büntetőjog Kézikönyve 15. Kettős házasság. A családi jogállásra vonatkozó bűntettek és vétségek.* Budapest, Attila-Nyomda Részvénytársaság, 1983.

Balogh Krisztina – Huszár Julianna – Windt Szandra: Rábírás és/vagy felajánlás, avagy az emberkereskedelem és a kiskorú veszélyeztetése kérdései, *Ügyészségi Szemle* (2021/1.), 44–60, 51–56.

Dorang Zsanett: A visszaesésről néhány évtized távlatából, In: *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok, A Kúria Lapja* (2024/3.).

Földvári József: *Büntetőjog Különös Rész.* 5. változatlan utánnyomás, Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.

Földvári József: *Magyar Büntetőjog, Általános rész*, Budapest, Orsis Kiadó, 2006.

Hornyák Szabolcs: A szubszidiaritás értelmezésének változása, in: Czine Ágnes – Domokos Andrea – Lukács Krisztina (szerk.): *De iuris peritorum meritis 17. 70 Studia in honorem Mihály Tóth,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.

Komlósiné Sógor Ildikó: A kiskorú veszélyeztetés bűntettének fogalmi meghatározása, szabályozásának fejlődése, *Magyar Jog* (2017/7–8.), 481–486.

Kónya István: *XX. Fejezet, A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*, In: Akácz József – Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog: kommentár a gyakorlat számára, Budapest, HVG-Orac, 2022.

Kovács Lajos: A halmazat néhány kérdése, in: *Magyar Jog* (1986/9.).

Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, Korona Kiadó, 1998.

Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008.

Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része.* Második, átdolgozott kiadás, Budapest, HVG-Orac Lap és Könyvkiadó Kft., 2010.

Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan. II. kötet. Anyagi Büntetőjog Különös Része. Alaki jog.* Buda-Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1865.

Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan. II. kötet. Anyagi Büntetőjog Különös Része. Alaki jog.* Harmadik javított és bővített kiadás. Buda-Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1873.

Solt Ágnes: A kiskorú veszélyeztetése bűntett szociológiai háttere, *Kriminológiai Tanulmányok* (2023/60.).

Szomora Zsolt: *A bűnhalmazat és a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény*, In: Karsai Krisztina (szerk.): Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2022.

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában

1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról

1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről
1951. évi 34. törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről
1954. évi 23. törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról
1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról, és az ahhoz fűzött indokolás
1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról és az ahhoz fűzött indokolás
2005. évi XCI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más törvények módosításáról
2012. évi LXII. törvény a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról és az ahhoz fűzött indokolás

Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1953. október – 1963. október),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1964, 521–522 (Legf. Bír. B. II. 1.382/1960. sz.).
Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1963. november – 1965. december),* Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1966, 299–303. (Legf. Bír. B. törv. eln. tan. 332/1964. sz.).
Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági határozatok (1966. január – 1967. december)*, Budapest Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1968, 128–129. (Legf. Bír. B. törv. II. 583/1967. sz.).
Büntetőjogi Döntvénytár: *Bírósági Határozatok (1978. január – 1982. december),* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 515. BK 93.
BH1982. 269.
BH1984. 1.
BH1996. 571.
BH2001. 50.
BH2004. 96.
34/2007. Büntető Kollégiumi vélemény
EBH2006. 1491.
EBH2009. 2029.
BH2012. 58.
BH2021. 127.
BH2020. 319.
Kúria Bfv. I. 1420/2024/8. sz. végzése

20. századi református egyháztörténet

DOI: 10.69594/hit.2026.2.10
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Pusztai Gábor[1]

A holland református misszió szolgálatában Cseszkó Gyula (1902–1945) orvos-misszionárius a Holland Indiákon *(első rész)*

Abstract

In post-Trianon Hungary, foreign missions did not play the leading role within the Reformed Church. The Church's leaders preferred to focus on resolving internal problems and on strengthening and reorganising the remaining parts of the Church. Nevertheless, there were those who chose to undertake foreign missionary work and sought to join the efforts of a missionary society far from their homeland. Dr Gyula Cseszkó was one such person who undertook foreign missionary work. Together with his wife, Emma Eörhalmi Hadady (1907–1944), he worked for decades as a medical missionary in the Dutch East Indies, on the Sangir-Talaud Islands in Tahuna, on behalf of a Dutch Reformed Missionary Society. In this study, I aim to reconstruct the work of Gyula Cseszkó and his wife, from their childhood right up to the renovation of the mission hospital in Tahuna, drawing primarily on archival sources from the Netherlands and Hungary, the available specialist literature and contemporary press reports. A study on the second phase of the Hungarian couple's life is expected to appear in the next issue of the journal.

Keywords: Cseszkó Gyula, Hadady Emma, Dutch East Indies, Missionary Work, Tahuna

Bevezetés

A Trianon utáni Magyarországon a református egyházon belül nem a külmisszióé volt a főszerep.[2] A történelmi helyzet, melyben az egyház az elcsatolt országré-

1 Pusztai Gábor (dr. habil.) néderlandista, irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán a Germanisztikai Intézet Néderlandisztika Tanszékének egyetemi docense. Kutatási területe: holland–magyar kapcsolatok, (poszt)koloniális irodalom. *gpusztai@unideb.hu*

2 Gonda László: „Indonézia üzen", in: Pusztai Gábor & Bozzay Réka (szerk.): *Debrecentől Amszterdamig – Magyarország és Németalföld kapcsolata*. Debrecen, Printart Press, 2010, 345–359, 348.

szekkel együtt jelentős részét elveszítette, a menekültek áradata, a szomszédos országok kisebbségi politikája és ellenséges magatartása arra ösztönözte az egyház vezetőit, hogy inkább a belső problémák megoldására, a megmaradt részek megerősítésére, újjászervezésére összpontosítsanak.

Mégis voltak olyanok, akik a külmissziói feladatokat választották, és hazájuktól távol, gyakran a világ másik felén igyekeztek bekapcsolódni egy missziós társaság munkájába. A legismertebb ilyen magyar református misszionárius Molnár Mária (1886–1943) volt, aki az 1899-ben alapított, német evangélikus Liebenzelli Missziós Társaság (Liebenzeller Mission) megbízásából 1927 és 1943 között az Admiralitás-szigetekhez tartozó Pitilun szolgált. A második világháború alatt, a japán megszállás idején számos más misszionáriussal együtt a japánok az *Akikaze* nevű torpedóromboló fedélzetén kivégezték. Molnár Mária történetét Beliczay Angéla *„Engem várnak a szigetek"* című, 1987-ben megjelent könyvében dolgozta fel.[3]

Az utóbbi években azonban a kutatás egy másik vértanúra irányult, akinek tiszteletére Hódmezővásárhelyen, a Református Ótemplom külső falán 2025. június 15-én emléktáblát avattak. Az emléktábla két, gyökereivel összekapaszkodó, lombkoronájával egymásba hajló fügefát ábrázol. A fa lombjai között Celebesz szigetvilágára jellemző állatok és a tanítványságra utaló tizenkét füge látható. A két fügefa Cseszkó Gyulára és feleségére, Eörhalmi Hadady Emmára (1907–1944) emlékeztet minket. A Szentháromság vasárnapján tartott ünnepségen Bán Csaba lelkipásztor, mint házigazda mellett jelen volt Fekete Károly, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke; Molnár János, a kerület főgondnoka; Désirée Bonis, a Holland Királyság budapesti nagykövete; valamint Lázár János miniszter, országgyűlési képviselő is. A tragikus sorsú házaspár emlékét őrző alkotást Kotormán László szobrászművész készítette.

Jelen tanulmányban Cseszkó Gyula és felesége munkásságát szeretném rekonstruálni, gyermekkoruktól egészen a tahunai missziós kórház felújításáig, elsősorban hollandiai és magyarországi levéltári források, a rendelkezésre álló szakirodalom, valamint a korabeli sajtóhírek alapján. A magyar házaspár életének második szakaszáról várhatóan a folyóirat következő számában jelenik majd meg tanulmány.

Ifjúkora

Cseszkó Gyula Hódmezővásárhelyen született, 1902. április 18-án. Apja Cseszkó (Cserjés)[4] József, MÁV vasúti tiszt volt Kopáncson, anyja Palócz Juliánna. Két testvére volt, József és Júlia. Édesanyja tragikus körülmények között, egy balesetben vesztette életét. A három gyermeket az apa nevelte. Középiskolai tanulmányait a vá-

3 Beliczay Angéla: *„Engem várnak a szigetek" Tizenöt év a pápuák között, Molnár Mária élete és vértanúhalála.* Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1987.

4 Csíkvári Antal (szerk.): *Vármegyei szociográfiák I. Csongrád Vármegye*. Budapest, Vármegyei szociográfiák Kiadóhivatala, 1938, 91.

ros református iskolájában, a Bethlen Gábor Református Gimnáziumban végezte, ahol 1920-ban érettségi vizsgát tett. Először a szegedi Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Orvostudományi Karára iratkozott be,[5] majd 1924-ben átiratkozott a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Orvostudományi Karára, ahol 1929. január 22-én adták ki általános orvosi diplomáját, az avatás napja február 23-án volt.[6] Már fiatal korában aktívan futballozott. 1926-ban és 1927-ben a kelet-magyarországi futballválogatottban is helyet kapott. 1928 márciusában elszenvedett súlyos sportbalesete (kettős lábtörés) egy HTVE–SzVSE meccsen megakadályozta további, egyébként szépen felívelő labdarúgó pályafutását.[7]

Tanulmányai elvégzése után Cseszkó visszaköltözött szülővárosába, Hódmezővásárhelyre és a helyi kórház sebészeti osztályán dolgozott, majd 1929 szeptemberében magánpraxist nyitott a Szabadság tér 54. szám alatt.[8] Mivel a praxis nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Cseszkó egy fél év elteltével egy kisebb rendelőbe költözött, a Kossuth tér 6. szám alá.[9] Annak ellenére, hogy neve többször is szerepel az újság hasábjain, pácienseinek száma végig alacsony maradt. A fiatal, energikus orvos azért került be a helyi újságba, mert egy mérgezéses esethez kivonulva, hathatós intézkedéseivel megmentette a páciens életét.[10] Egy másik alkalommal arról adott hírt a sajtó, hogy egy baleset áldozatának fejsérüléseit látta el szakszerűen.[11] Cseszkó ismeretterjesztő előadást is tartott a rákbetegségről a városban, melyet „a közönség mindvégig hálás érdeklődéssel" fogadott.[12] Kijelenthetjük, hogy Cseszkó mind sportolóként, mind pályakezdő orvosként közkedvelt és népszerű tagja volt a helyi közösségnek. Szerették és tisztelték mind a futballpályán, mind a rendelőben. Azonban hiába volt köztiszteletben álló focista és orvos, hiába volt a fiatalos lendület, szakértelem és energia, nem tudta elérni, amit szeretett volna. Pályakezdőként nem tudott annyi pénzt keresni, hogy leendő családját eltartsa.

1930. április 20-án eljegyezte,[13] majd alig öt hónappal később, szeptember 6-án feleségül vette az öt évvel fiatalabb Eörhalmi Hadady Emmát (Hódmezővásár-

5 NN: *A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja MCMXXI-MCMXXII tanévre*. Szeged, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1922, 95, 105.

6 Az adatokat Dr. Papp Pálnak, a Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Kar tanulmányi osztályvezetőjének köszönöm. Az *Orvosi Hetilap* híradása szerint 1929. március 9-én a Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karán szintén orvosdoktorrá avatták Cseszkó Gyulát, ami párhuzamos képzésre, vagy valamilyen kiegészítő képzésre utal. Lásd: NN: Orvosdoktorrá avattattak, *Orvosi Hetilap* 73/11 (1929. március 16.), 273.

7 NN: Súlyos szerencsétlenséggel végződött a bajnoki szezon első mérkőzése, *Vásárhelyi Friss Újság*, 1928. március 13., 2.

8 NN: Orvosi hír, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1929. augusztus 22., 2.

9 NN: Orvosi hír, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. február 14., 3.

10 NN: Különös szerencsétlenség a Hal-téri házban, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1928. május 14., 1.

11 NN: Gépkocsiba botlott a kerékpár, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1929. május 25., 3.

12 NN: Szabadoktatási előadás a rákról, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. március 11., 3.

13 NN: Hírek, *Vásárhelyi Reggeli Újság*. 1930. április 20., 9.

hely, 1907. 08. 13. – Tahuna, 1944. 11. 09.), akit még egyetemista évei alatt ismert meg.[14] A házasságból négy gyermekük született Emma (1931), Éva (1934), Gyula (1936) és József (1939). A fiatal pár nem sokáig maradt Hódmezővásárhelyen. A nagy világgazdasági válság közepén a kezdő orvos praxisa nem sokáig tudta eltartani a házaspárt, Cseszkó Gyula anyagi okokból erősen latolgatta a külföldi munkavállalás lehetőségét. Nem ő volt az egyetlen, aki ezekben a nehéz időkben a kivándorlás mellett döntött, Hódmezővásárhelyről más értelmiségiek, orvosok, tanárok, építészek, festő- és fotóművészek is úgy határoztak, külföldön próbálnak szerencsét. Mellettük persze ott voltak a fiatal munkás-munkanélküliek tömegei, akik vagy a német és francia bánya- és iparvidékeken próbálkoztak, vagy a hadseregbe, a francia idegenlégióba szegődtek el.[15]

1930-ban Cseszkó már tudatosan kereste a lehetőséget, hogy külföldön vállaljon munkát. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetséghez írt, 1930. július 4-én kelt levelében a fiatal orvos tanácsot kér, hogyan tudna külföldön elhelyezkedni.

„Méltóságos Uram!

Értesültem arról, hogy méltóságod külmissziós ügyekkel foglalkozik. Nagyon szeretném, ha méltóságod útbaigazítást adna nekem, hogyan lehetne külföldön elhelyezkedni. Dr. Cseszkó Gyula, 28 éves, református vallású, hódmezővásárhelyi születésű orvos vagyok. Tanulmányaimat a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen kezdtem, és a debreceni Tisza István Tudományegyetemen végeztem. Ott is szereztem meg a diplomám 1929. február 23-án. Még nem kaptam meg a diplomát, mikor 1928. szeptember 1-én kineveztek a hódmezővásárhelyi Erzsébet kórház sebészeti osztályára segédorvosnak. Itt töltöttem el ilyen minőségben 1 évet. A kötelező kórházi gyakorlatot szintén itt végeztem, a gyermek és az elmeideggyógyászat kivételével. Ezeket Debrecenben a klinikákon végeztem. 1 éve rendelőt nyitottam Hódmezővásárhelyen, de olyan rosszul megy, hogy nem tudok belőle megélni. A helyzet pedig egyre nehezebb lesz, mivel állandóan telepednek le új orvosok. Ilyen körülmények közt nem látom biztosítva a jövőmet mert körorvosi állásra is hiába pályázom, protekció hiányában. Tisztelettel kérem méltóságodat, ne méltóztassék megtagadni tőlem a választ, hogyan tudnék külföldön elhelyezkedni?

Hódmezővásárhely, 1930. VII. 4-én.

Tisztelettel:

Dr. Cseszkó Gyula orvos

Hódmezővásárhely, Kossuth tér 6 szám."[16]

14 NN: Esküvő, *Vásárhelyi Reggeli Újság*. 1930. szeptember 6., 2.; Pákozdy Ferenc: Látogatás Holland-India egyetlen magyar orvosánál, aki hétéves trópusi szolgálat után szabadságra jött vissza hazájába, *Új Magyarság,* 1937. július 27., 6.

15 Benkő László: Elszakadók, beköltözők, megmaradók, in: Kovács István & Presztóczki Zoltán (szerk.): *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve*, Hódmezővásárhely, Agapé, 2018, 148.

16 Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSL), 12. fond, Magyar Evangéliumi Külmisszió Iratai, 20. doboz. f. Cseszkó Gyula és felesége.

Cseszkó sajnos nem járt sikerrel, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetség vezetői nem tudtak neki segíteni tervei megvalósításában. A címzett (valószínűleg Csia Sándor) a levél margójára azt írta ceruzával: „Nem tudok."[17]

Cseszkóék szeptemberi esküvője mintegy búcsúzás is volt a rokonoktól, ismerősöktől. A fiatal pár hamarosan Hollandiába utazott.

Hollandia

Cseszkó Gyula és Eörhalmi Hadady Emma 1930. április 20-án tartotta eljegyzését, majd öt hónappal később, szeptember 6-án összeházasodtak.[18] Nem sokkal házasságkötésük után Hollandiába utaztak, hogy ott Cseszkó a Leideni Egyetemen egy kiegészítő képzés keretében holland orvosi diplomát szerezzen. A friss házas Cseszkóék tehát Magyarország határain kívül képzelték el az életüket, és aktívan keresték a lehetőséget, hogy hol lehetne orvosi munkát találni, elsősorban Hollandiában vagy a holland gyarmatokon. Éppen a kiutazásukat követően azonban annyira megszigorították a holland orvosi diploma megszerzésének a szabályait, hogy az Cseszkó számára szinte lehetetlenné vált.[19] Be kellett látnia, hogy Hollandiában nem fog tudni orvosként dolgozni, és ezzel meglehetősen beszűkültek a lehetőségei. Ha nem akarta, hogy hollandiai kiutazása teljes kudarc legyen és anyagi veszteséggel záruljon, majd haza kelljen térnie Hódmezővásárhelyre, akkor alternatív megoldást kellett keresnie. Ezzel szinte egyidejűleg azonban kitárult egy másik kapu. Az egyetemen hívták fel a figyelmét a Leiden melletti Oegstgeestben található holland református missziós egyesületre (a *Nederlandsche Zendingsvereniging*, röviden NZV-re).[20] Ez a szervezet különböző protestáns missziós egyesületeknek a munkáját fogta össze. Része volt a Holland Protestáns Missziós Társaság *(Nederlandche Zendingsgenootschap),* a Holland Protestáns Missziós Egyesület *(Nederlandsche Zendingsvereniging),* az Utrechti Protestáns Missziós Egyesület *(Utrechtse Zendingsvereniging),* a Rajnai Protestáns Missziós Társaság *(Rijnsch Zendingsgenootschap),* a Herrnhuti Testvérgyülekezet Missziós Társaság *(Zendingsgenootschap van de Evangelische Broedergemeente)* és a Bázeli Protestáns Missziós Egyesület *(Bazelsche Zendingsvereniging)* is. A szervezeten belül az egyes területeken végzett munkát úgynevezett bizottságok irányították, Hollandián belül két irodájuk volt, egy Rotterdamban, a másik pedig a Leiden melletti Oegstgeestben. A szervezet igazgatói D. Crommelin, Johannes Rauws, B. J. C. Rijnders lelkészek, valamint Dr. K. J. Brouwer voltak. Az NZV folyamatosan keresett egészségügyi

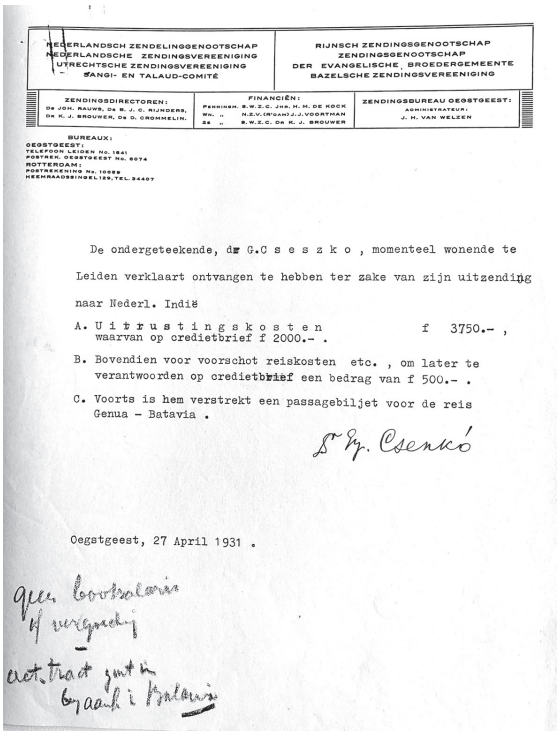
17 (MREZSL), 12. fond, Magyar Evangéliumi Külmisszió Iratai, 20. doboz. f. Cseszkó Gyula és felesége.

18 NN: Eljegyzés, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. április 20., 9.; NN: Esküvő, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. szeptember 6., 4.

19 Beek, Vilmos van de: Indonézia magyar vértanúi. Hollandból fordította Szántay Ede. *Missziói Füzetek* 110. Magyar Református Külmissziói Szövetség Kiadása, 1948, 6.

20 A holland szóhasználatban a misszióra két szót használnak, attól függően, hogy melyik felekezetről van szó: a „missie" csak a katolikus missziót fedi, a „zending" pedig kifejezetten a protestáns misszióra vonatkozik.

dolgozókat, orvosokat, ápolókat gyarmati szolgálatra, mérsékelt sikerrel. Cseszkó felvette velük a kapcsolatot, és hamarosan megszületett az egyeszség. 1931. április 27-én ünnepélyes keretek között írták alá Oegstgeestben azt a megállapodást, melyben a magyar orvos Holland Indiákra való kiutazását rögzítik. A Sangi- és Talaud Bizottság ülésén Dr. K. J. Brouwer imával szolgált, az igehirdető Johannes Rauws lelkész volt. D. Commelin felolvasta a missziói küldetés pontjait, feltette a szokásos kérdéseket a kiküldendő Cseszkónak, majd egy Amszterdamban tanuló magyar teológus magyarul köszöntötte a hódmezővásárhelyi orvost. Ezután Cseszkó hollandul elmondott beszédében köszönte meg a bizalmat. Az ünnepség zárásaként Rijnders lelkész mondott imát. A zenei aláfestésről a missziós iskola fanfáregyüttese, a „Sangka Madali" gondoskodott.[21] A szerződésben a pontos összegek is szerepelnek, mellyel az NZV hozzájárult Cseszkó kiutazásához: felszerelési költségek (3750 gulden), útiköltség-előleg (500 gulden) és egy Genova–Batávia hajójegy szerepel a felsorolásban.[22]



NEDERLANDSCH ZENDELINGGENOOTSCHAP
NEDERLANDSCHE ZENDINGSVEREENIGING
UTRECHTSCHE ZENDINGSVEREENIGING
SANGI- EN TALAUD-COMITÉ

RIJNSCH ZENDINGSGENOOTSCHAP
ZENDINGSGENOOTSCHAP
DER EVANGELISCHE BROEDERGEMEENTE
BAZELSCHE ZENDINGSVEREENIGING

ZENDINGSDIRECTOREN:
Ds JOH. RAUWS, Ds R. J. C. RIJNDERS,
Dr K. J. BROUWER, Ds D. CROMMELIN.

FINANCIËN:
PENNINGM. S.W.Z.C. JHR. H. H. DE KOCK
Mr. " N.E.V. IN'T HOUT J. J. VOORTMAN
Dr " S.W.Z.C. Dr K. J. BROUWER

ZENDINGSBUREAU OEGSTGEEST:
ADMINISTRATEUR:
J. H. VAN WELZEN

BUREAUX:
OEGSTGEEST:
TELEFOON LEIDEN No. 1841
POSTREK. OEGSTGEEST No. 6074
ROTTERDAM:
POSTREKENING No. 10088
HEEMRAADSSINGEL 129, TEL. 24407

De ondergeteekende, dr G.C s e s z k o , momenteel wonende te
Leiden verklaart ontvangen te hebben ter zake van zijn uitzending
naar Nederl. Indië
A. U i t r u s t i n g s k o s t e n f 3750.- ,
waarvan op credietbrief f 2000.- .
B. Bovendien voor voorschot reiskosten etc. , om later te
verantwoorden op credietbrief een bedrag van f 500.- .
C. Voorts is hem verstrekt een passagebiljet voor de reis
Genua - Batavia .

Dr Gy. Cseszkó

Oegstgeest, 27 April 1931 .

A Cseszkó Gyula által Oegstgeestben, 1931. április 27-én aláírt, a Holland Protestáns Missziós Társasággal kötött szerződése a holland indiai szolgálatra vonatkozóan kifizetett előlegről. Forrás: Utrechts Archief

Cseszkó fizetése itthoni viszonyokhoz képest kimagaslónak volt mondható, mert sajtóértesülések szerint az ellátás mellett havi ezer pengőt kapott a fiatal orvos a holland gyarmaton.[23] Magyarországon egy vasutas ebben az időben napi 3-5 pengőt keresett, egy tanár havonta 220–260 pengőt vihetett haza.[24] Vagyis

21 NN: Zendeling-arts Dr. G. Cseszko, *De Nederlander*, 1931. április 28., 6.; NN: Een Hongaar als zendeling-arts afgevaardigd, *Algemeen Handelsblad*, 1931. április 29., 13.

22 Utrechts Archief, Nummer toegang 1102-1 Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 2924.

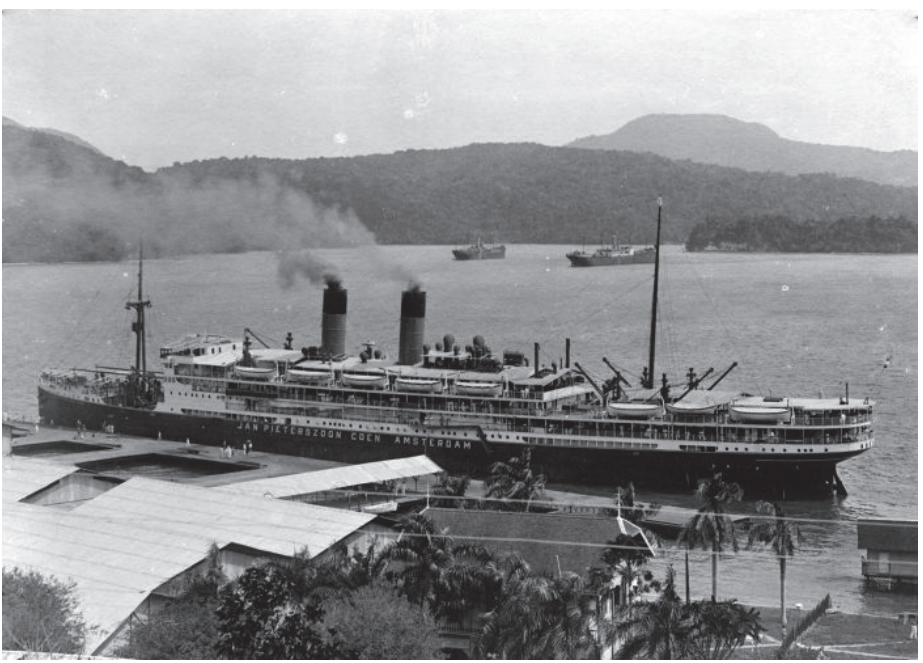
23 NN: Vásárhelyi orvos a maláji szigeteken, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1931. április 7., 2.

24 NAGYVARJASI Szabó István: A pengő, *Irodalmi Jelen,* 2023. december 3. https://www.irodalmijelen.hu/2023-dec-03-1037/pengo

Cseszkónak, mint fiatal orvosnak egy tanári fizetés négyszeresét ígérték a Holland Indiákon, ha a magyar sajtónak hinni lehet.

Jáva

Cseszkóék 1931. május 5-én indultak a *Jan Pieterszoon Coen* nevű hajó fedélzetén a Holland Indiákra és június 6-án érkeztek Batávia kikötőjébe, Tandjong Priokba.[25] Hadady Emma ekkor már hét hónapos terhes volt, és valószínűleg nyugalomra, biztonságos környezetre vágyott. Megérkezésük után azonban rossz híreket kaptak. A *Koloniaal Weekblad* ugyan már 1931. május 21-én arról adott hírt,



A Holland Gőzhajózási Társaság (Stoomvaart Maatschappij Nederland) hajója, a Jan Pieterszoon Coen, mellyel Cseszkóék 1931. június 6-án Batáviába érkeztek. Forrás: Tropenmuseum Amsterdam

hogy Cseszkó Gyulát a Sangir- és Talaud-szigeteken, Sangir fővárosába, Tahunára helyezték, mint missziós orvost, de ekkor Cseszkóék még nem érkeztek meg állomáshelyükre.[26] Jávára érkezésüket követően derült ki, hogy a holland missziós társaság mégsem tudja fedezni Cseszkó fizetését, mivel a gyarmati kormányzat a világgazdasági válság miatt a korábban megígért anyagi támogatást mégsem tudja biztosítani. Az NZV-nél és főleg Tahunában nagy volt a csalódás, hogy a hol-

25 NN: Passagierslijst, *Deli Courant*, 1931. május 29., 14.; NN: Passagierslijst, *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 1931. június 5., 2.

26 NN: Zendings- en missiebladen, *Het Koloniaal Weekblad*. 31/21 (1931. május 21.), 248.

land gyarmati kormányzat nem váltotta be az ígéretét. Konrad Steller, a protestáns misszió prominens képviselője, lelkész, nyelvész és jogász felháborodásának adott hangot egyik levelében, hogy a holland kormányzat nem tartja be az ígéreteit. Steller felteszi a kérdést, hogy vajon azért engedi meg magának ezt a gyarmati kormányzat, mert itt „csak" egy külföldiről van szó, akinek nincs holland orvosi végzettsége?



Cseszkó Gyula és felesége Hadady Emma Ceylonon, útban Batávia felé, 1931 májusában. Forrás: Juli Vandebeek

> „A kormány ígéreteket tesz, mire az önök bizottsága reagál és kiküld egy külföldit, aki végre hajlandó volt elvállalni a missziós orvosi állást, mivel évtizedekig hiába kerestek egy holland orvost holland diplomával. Erre a kormány kijelenti, hogy az ígéretei nem érnek semmit, »mir nichts, dir nichts« (legalábbis úgy tűnik, hogy nem érzik úgy, hogy be kellene tartaniuk az ígéretüket). Azok a kísérletek, melyek arra irányultak, hogy megértessék a kormányzattal, hogy ilyet nem lehet csinálni, teljesen eredménytelenek maradtak. Hiszen itt csak egy külföldiről van szó, aki nem rendelkezik holland diplomával. Az egyetlen, amit a missziós konzul tehet ebben a helyzetben, az az, hogy a »sangiri orvosnak« keres egy állást Jáván, hogy az önök bizottsága számára ne jelentsen túl nagy anyagi veszteséget az orvos kiküldése… Ami minket a legjobban elkeserít ebben a történetben az az, hogy a missziós munka ezek szerint teljes mértékben a kormány támogatásától függ, mivel a gyülekezetek nem sokat tesznek az ügy érdekében."[27]

27 „De Regering doet toezeggingen; hierop reageert Uw Comité en zedt, - eindelyk, na tientallen van jaren tevergeefs naar een Nederlander met een Holl. diploma te hebben uitgezien, een Buitenlander daartoe bereid vindende, - een Miss. Arts uit, en daar wordt »mir nichts, dir nichts« verklaard, dat de toezeggingen niets waard zyn (men schynt althans te menen daardoor niet gebonden te zyn); pogingen, die, naar wy veronderstellen mogen, werden aangewend, om de Regering duidelijk te maken, dat zulk toch zoo maar niet gaat, bleven zonder succes. Het geldt hier immers maar een Buitenlander zonder Hollandsch diploma; 't enige wat de Zendingsconsul vermag te doen, is … voor den »Dokter-van-Sangir« een plaatsje op Java te zoeken, om te maken, dat zyn uitzending niet een al te groote schadepost wordt voor Uw Comité … Wat ons't meest terneergeslagen maakt, is, dat het al of niet doorgaan van zooveel Zendingswerk geheel

Cseszkó minden bizonnyal szintén csalódott volt, hiszen a hollandok nem tartották be a neki tett ígéretüket, kiküldték a Holland Indiákra, de mégsem foglalhatta el állomáshelyét. Az NZV-vel aláírt ugyan egy szerződést, de mégsem kapta meg az ígért fizetést. Felesége éppen terhes volt első lányukkal, Emmával. Gondoskodnia kellett a családjáról és senkire sem számíthatott, hiszen egy teljesen idegen környezetben, messze a rokonoktól és barátoktól neki kellett előteremtenie a megélhetésük költségeit. Ezért Közép-Jáván, a Grobogan tartományban található Purwodadi városban vállalt orvosi szolgálatot.[28] A kórházat Purwodadiban egy 1890-ben alapított holland protestáns missziós társaság, a Salatiga Misszió működtette. Cseszkó mint beosztott orvos *(3de geneesheer)* kezdett dolgozni a kórházban.[29] Már a kezdet kezdetén világos volt, hogy ez az állás csak ideiglenes. A Sangir- és Talaud Bizottság aggodalommal figyelte az eseményeket. Attól féltek, hogy ha nem sikerül hamarosan továbbküldeni Cseszkót Sangirra, akkor a magyar orvos talál magának munkát Jáván, ahol jobbak a körülmények és magasabb a fizetés, és akkor az NZV kezdhet megint orvost keresni szerte a világban, aki hajlandó kimenni a Holland Indiáknak ebbe az eldugott csücskébe dolgozni.[30]

Ebben a bizonytalan helyzetben, 1931. szeptember 8-án, Jáván született a házaspár első gyermeke, Emma.

A magyar orvos 1932 végéig dolgozott a helyi kórházban Purwodadiban, és tagja volt a Holland Indiák Orvostudományi Egyesületének *(Vereniging ter Bevordering der Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch-Indië)* is.[31] Egy hazaküldött levél alapján a *Vásárhelyi Friss Újság* hasábjain közölt cikkből tudjuk, hogy Cseszkóék jól érezték magukat Jáván. Cseszkó rengeteget dolgozott, sokszor két orvos helyett is, rengeteg új élmény, új impulzus érte. A trópusi környezet, az idegen emberek, az idegen nyelv, az idegen kultúrák nagy hatással voltak rá. De ami már itt szembetűnő volt, az a bennszülött betegek bizalma és ragaszkodása a magyar orvoshoz.[32]

Cseszkó azt tervezte, hogy a következő évben is Jáván marad, de egy másik városban, a Kelet-Jáván fekvő Modjowarnóban keres állást az ottani, 1894-ben alapított missziós kórházban.[33] A mindennapi gyógyításban a legnagyobb akadályt az jelentette számára, hogy ekkor még nem beszélte a helyi nyelveket, se jávaiul,

afhankelijk is van den steun van de Reg., omdat de Gemeente er zoo weinig voor doet." K. G. F. Steller 1931. július 10-én kelt levele a Sangi- és Talaud Bizottság vezetőségének. Utrechts Archief, Nummer toegang 1102-1 Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 4099.

28 A Sangi és Talaud Bizottság elnökének levele Cseszkó Gyulának, Oegstgeest, 1931. november 10. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 3503.

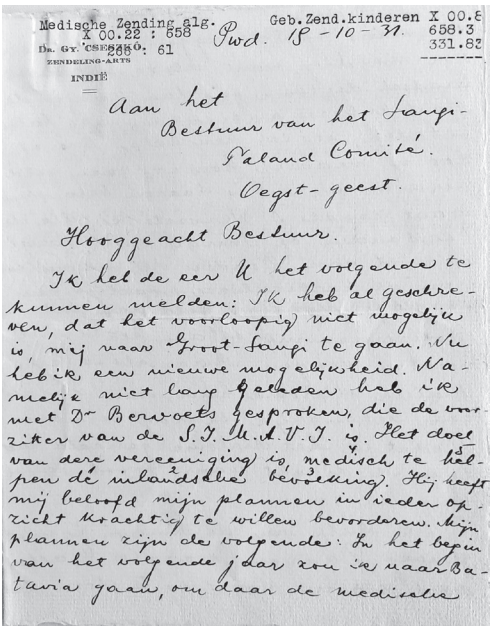
29 NN: Mededeling Salatiga-Zending, *De Locomotief*, 1931. június 30., 7.

30 K. J. Brouwer és Johannes Rauws 1932. május 19-én, Oegstgeestben kelt levele E. Huvers nővérnek. Utrechts Archief, Nummer toegang 1102-1 Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 4099.

31 *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* 73/30 (1933. január 31.), 135.

32 dr.: Vásárhelyiek a jávai dzsungelben, *Vásárhelyi Friss Újság*. 1932. április 17., 3.

33 NN: Zending-personalia uit Indië, *De Nederlander*, 1931. augusztus 7., 5.


Medische Zending alg. X 00.22 : 658
Dr. GY. CSESZKÓ 2250 61
ZENDELING-ARTS
INDIË
Geb.Zend.kinderen X 00.6 658.3 331.82
Pwd. 18 - 10 - 31.
Aan het
Bestuur van het Sangi-
Talaud Comité.
Oegst-geest.
Hooggeacht Bestuur.
Ik hel de eer U het volgende te
kunnen melden: Ik heb al geschre-
ven, dat het voorloopig niet mogelijk
is, mij naar Groot-Sangi te gaan. Ik
hebik een nieuwe mogelijkheid. Na-
melijk niet baar Gelbaan heb ik
met Dr Bervoets gesproken, die de toe-
ziter van de S.I.M.d.V.I. is. Het doel
van deze vereeniging is, medisch te hel-
pen de inlandsche bevolking. Hij keurt
mij beloofd mijn plannen in ieder op-
zicht krachtig te willen bevorderen. Mijn
plannen zijn de volgende: In het begin
van het volgende jaar zou ik naar Ba-
tavia gaan, om daar de medische

Cseszkó Gyula 1931. október 18-án, Purwodadiban kelt, a Sangi- és Talaud Bizottságnak címzett, kézzel írott levelének első oldala.

se malájul nem tudott, ezért mindig tolmácsot kellett alkalmaznia, ha meg akarta érteni a pácienseit.[34] Az anyagi fedezet hiányán kívül volt még egy akadálya Cseszkó munkába állásának Tahunán. Nem rendelkezett a trópusi gyakorlati orvosi vizsgával, ami a debreceni orvosi diplomájának elismerése mellett szükséges volt az állás betöltéséhez. A szabályozás Cseszkó doktor Jávára érkezése után változott meg, ezért senki sem számított a váratlan adminisztratív nehézségre.[35] Cseszkó azt tervezte, hogy amíg Jáván van, leteszi Batáviában a szükséges gyarmati orvosi vizsgákat, hogy önállóan is tudjon praktizálni.

„Jövő év elején elmegyek Batáviába, hogy letegyem a szükséges vizsgákat. Erre azért van szükség, mert külföldi diplomával nem kérhetek pénzt a magánrendelésre érkező páciensektől. Szóval így nem tudok pénzt keresni. Ez azért fontos, ahogy Dr. Bervoets mondta, aki jól ismeri a viszonyokat Sangin, mivel Sangi egy gazdag hely. Ha nem tudok pénzt keresni a magánrendeléssel, akkor a kormányzattól, vagy a missziós bizottságtól kell a hiányzó összeget elkérnem. De ha lenne egy gyarmati diplomám *(Indisch diploma)* akkor jó pénzt tudnék keresni. Ha megszereztem ezt a diplomát, akkor rögtön tudnék indulni Sangira."[36]

34 Cseszkó Gyula 1931. június 29-én, Poerwodadiban kelt levele Marinus Adrianus Rouws részére, Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 4099.

35 Willem van de Beek 1932. szeptember 3-án, Manganitoeban kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

36 „In het begin van het volgende jaar zou ik naar Batavia gaan, om daar de medische examens af te leggen. Dat is daarom nodig, want als ik met buitenlandsch diploma ga, dan kan ik de partikuliere patienten niet laten betalen als ik hen help. Dus op zoo'n manier kon ik geen geld verdienen. Dat is daarom belangrijk, want zoals Dr. Bervoets zei, die de toestanden op Sangi kent, Sangi is niet arm. Zonder de inkomsten van de particuliere praktijk zou ik al het nodige geld aan het Gouvernement of aan het Comité moeten vragen. Maar als ik een Indisch diploma gehaald had, zou ik direct naar Groot-Sanghi kunnen komen." Cseszkó Gyula 1931. október 18-án, Poerwodadiban kelt, hibás hollandsággal megírt levele a Sangir-Talaud Bizottság vezetőségének. Utrechts Archief, Nummer toegang 1102-1 Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 4099.

Annak érdekében, hogy Cseszkó minél hamarabb elfoglalhassa állomáshelyét, a missziós társaság helyi vezetője, Willem van de Beek öt évre felmentést kért Cseszkó számára, melyet Nicolaas Marinus Bervoets, a missziós társaság főorvosa is támogatott. Ha a főkormányzó (*Gouverneur Generaal*, a Holland Indiák első számú vezetője) megadja a felmentést, Cseszkó azonnal indulhat Sangirra. Remélték, hogy a munka elkezdéséhez szükséges anyagi fedezet részben, 2000 gulden erejéig, a SIMAVI (Steun in Medische Aangelegenheden voor Inheemschen = Egészségügyi Segélyegylet Bennszülöttek Részére) egyesülettől érkezhet, sőt helyi gyűjtést is terveztek.[37] A gyűjtésen több mint ezer gulden gyűlt össze, ami jelentős összegnek számított, különösen, hogy a terület szegény vidék volt.[38]

Az egészségügyi szolgálatra nagy szüksége volt a Sangir- és Talaud-szigeteknek. A szigetek a gyarmaton belül is perifériának számítottak. A gyarmati fővárostól, Bataviától több mint 2500 km-re fekvő aprócska szigetcsoport Celebesz és a Fülöp-szigetek között található. Összesen 150.000 ember lakott harminc szigeten. A lakosság nagy része, mintegy 120.000 ember, keresztyén volt.[39] A protestáns missziós tevékenység a térségben ekkor már jelentős múltra tekinthetett vissza. Hivatalosan 1857-től volt jelen a keresztyén protestáns misszió a Sangir- és Talaud-szigeteken.[40] A missziós társaság tisztában volt vele, hogy nemcsak missziós, hanem egészségügyi szempontból is elengedhetetlen az orvosi jelenlét, hiszen rendszeresen előfordultak járványok, a malária, a himlő és a kolera is sűrűn szedte áldozatait. A bennszülött lakosság főleg a saját, kizárólag népi módszereket és varázsigéket alkalmazó gyógyítóiban és javasasszonyaiban *(dukun)* bízott, aminek a következtében a halandóság nemcsak a gyermekek, de a felnőtt lakosság körében is magas volt. A modern orvoslás hiánya és a rossz higiéniai feltételek miatt a gyermekhalandóság 1933-ban elérte a 40%-ot, ezzel egy időben Hollandiában 4% volt.[41] További nehézséget jelentett, hogy az orvosi körzetbe a szigetek teljes lakossága beletartozott, akik elszórtan több, távol eső szigeten éltek. A közlekedés nem volt megoldott, az orvos általában egy csónakon ment egyik szigetről a másikra, de magukon a szigeteken utak nem voltak, csak a part mentén lehetett az ott fekvő településeket elérni, vagy esetleg a sziget belsejében fekvő falvakat keskeny erdei ösvényeken, lóháton megközelíteni. A missziós társaság sokáig keresett megfelelő európai orvost, aki el tudná látni a fent vázolt feladatot. Volt egy önként jelentkező orvosnő, egy misszionárius nővére, Mechteliena Elisabet Ruysch van Duchteren (1876–1958), őt azonban visszautasították, mondván, egy nőnek meghaladná az erejét ez a fajta munka. Egy német orvos, Dr. Fast is jelentkezett

37 Willem van de Beek 1932. október 1-én, Manganitoeban kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

38 Brilman, D.: *De Zending op de Sangi- en Talaud-eilanden*. [Oegstgeest], Hoenderloo, 1938, 179.

39 Beek: Indonézia magyar vértanúi, 7.

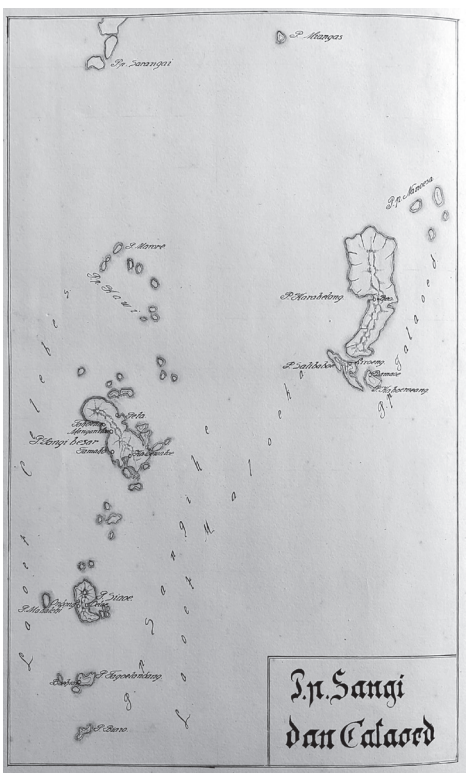
40 Brilman: *De Zending op de Sangi- en Talaud-eilanden*, 139.

41 Brilman: *De Zending op de Sangi- en Talaud-eilanden*, 176.

az állásra, de őt sem tartották alkalmasnak.[42] Végül ideiglenesen egy bennszülött orvost küldött ki a gyarmati kormányzat, hogy legyen legalább valamilyen orvosi ellátás a szigeteken.

Az állomáshely: Tahuna

Az akkor összesen 3000 lakosú Tahunában már ekkor létezett egy kormányzati kórház, melyet a holland gyarmati közigazgatás tartott fenn. A személyzet egy helyi orvosból és egy Arnhemben végzett holland diakonisszából, Henderika Heuvers nővérből, valamint bennszülött személyzetből állt. Ez az ellátás azonban nem volt teljes értékűnek mondható. A gyarmati kerületi kormányzó közvetlenül Cseszkó doktor érkezése előtt azzal a tervvel állt elő, hogy át akarja adni a kórházat a missziós társaságnak. A lépés valószínűleg a gazdasági válság eredménye volt. A gyarmati kormányzat szabadulni akart a nem túl jó állapotban lévő kórház felújítási és üzemeltetési költségeitől, a missziós társaság pedig egy régen dédelgetett álmát valósíthatta meg, a saját missziós kórház alapítását. Willem van de Beek, a missziós szolgálat helyi vezetője *(voorzitter van de conferentie van zendelingen op Sangir en Talaud)* 1932. október 1-én kelt levelében arról tájékoztatta a hollandiai Oegstgeestben székelő missziós központ Sangir- és Talaud Bizottság vezetőségét *(Sangir en Talaud Comite),* hogy 1932. szeptember 21-én a kerületi kormányzó *(resident),* Frans Herman Vissman (1888–1972) felajánlotta a missziós társaságnak, hogy a gyarmati kormányzat átadja a kórházat a missziós társaságnak, de a társaság szolgálatában álló orvosnak át kell vennie a kormányzati orvos feladatait, melybe beletartoztak a szolgálati utak, kiszállások, a védőoltások beadásának felügyelete, a hatósági orvosszakértői szerepvállalás, illetve havonta jelentési kötelezettség a gyarmati kormányzat felé. A kormányzó



A Sangi- és Talaud-szigetek kézzel rajzolt, korabeli térképe. (Forrás: Utrechts Archief, Nummer toegang: 1567, Nummer blok: 5827, Inventarisnummer: 142.)

42 Brilman: *De Zending op de Sangi- en Talaud-eilanden*, 178.

emellett rámutatott, hogy a helyi lakosság, akikből a kórház betegei kikerülnek, vegyes vallású. Vannak köztük mohamedánok, keresztények és pogányok is, de a kormányzat nem szeretné, ha ebből probléma lenne, vagyis ha a missziós kórház minden beteget ellátna, azok vallási hovatartozásától függetlenül. Valamint kifejezte azt a kérését, hogy a missziós társaság a kórház teljes személyzetét vegye át. Mindezekbe Van de Beek beleegyezését adta. Abban is megegyeztek, hogy a kórház finanszírozása továbbra is a kormányzati költségvetési keretek között marad, de ha a válság miatt ismét megszorító intézkedésekre kerülne sor, akkor a kórháznak is arra kell számítania, hogy megkurtítják a költségvetését. Ha azonban a gazdasági helyzet megengedi, akkor a kormányzat megemeli a költségvetést. A kormányzat a bennszülött orvos fizetését továbbra is folyósítja a missziós-orvos részére, de mindenki tudta, hogy ez nem elegendő, és még ki kell egészíteni más forrásból is.[43] Miután a megegyezés megszületett a kormányzat és a missziós társaság képviselői között, a jelen lévő kormányzati egészségügyi biztos arra hívta fel a figyelmet, hogy tájékoztassák Cseszkó doktort arról, hogy a tahunai kórház nincs olyan állapotban és nem olyan felszereltségű, mint a Jáván található kórházak. A biztos egyértelműen attól tartott, hogy Cseszkó számára a tahunai kórház primitív berendezése és hiányos felszereltsége csalódást fog okozni, és ezért esetleg mégsem vállalja el az állást. A kórház valóban nem volt túl jó állapotban. Willem van de Beek szerint a létesítmény egy központi épületből állt, melyben az egyszerűen, de elfogadhatóan felszerelt műtő, egy rendelő és egy gyógyszertár volt található, megfelelő készletekkel. A központi épület mellett két kisebb pavilonban 14 fekvőbeteg befogadására alkalmas kórtermek voltak. Maguk az épületek és a bútorzat meglehetősen viseltes volt, de a területen „van hely további építkezésekhez" – jegyezte meg a vezető misszionárius.[44] Ugyanebből a levélből az is kiderül, hogy Van de Beek 1933-ra elkészítette a kórház éves költségvetését, melyben az orvosnak (Cseszkónak) 3600 gulden,[45] a diplomás ápolónak (Heuvers nővérnek) 360 gulden éves fizetést irányzott elő. Vagyis az orvos tízszer annyit keresett, mint a diplomás európai nővér. A kórház költségvetése 1933-ra az orvos és a személyzet fizetésével, útiköltséggel, gyógyszerkiadásokkal, betegápolási költséggel (20 cent per nap, per fő) és az épület karbantartási költségeivel együtt összesen 7550 guldent tett ki.[46]

43 NN: De eerste zendeling-arts op Sangir aangekomen, *Het Vaderland*, 1933. február 8., 3.

44 „Er is ruimte om bij te bouwen." Willem van de Beek 1932. november 12-én, Manganitoeban kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

45 Mai árfolyamon ez kb. 45.500 eurónak felel meg. Akkor ez az összeg kb. 8280 pengőt ért, tehát havi 690 pengő fizetést jelentett az első évben, juttatások nélkül. A magyar sajtóértesülés, miszerint ezer pengőt keresett volna Cseszkó kezdő orvosként a Holland Indiákon, tehát (ekkor még) nem volt teljesen helytálló. Lásd: NN: Vásárhelyi orvos a maláji szigeteken, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1931. április 7., 2.

46 Willem van de Beek 1932. november 12-én, Manganitoeban kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

Cseszkó a missziós társaság közbenjárására végül megkapta a trópusi gyakorlati orvosi vizsgával kapcsolatos ötéves halasztást. 1932. november 25-én érkezett a hír Cseszkóékhoz, Jávára, hogy december 3-án Surabayából indul a hajója Tahuna felé. Lázas készülődés, pakolás és búcsúzkodás után útra keltek, és Manadon keresztül december 23-án érkeztek meg új állomáshelyükre, Tahunába.[47] Cseszkó doktor volt az első az itt szolgálatot teljesítő orvosok közül, aki Európában szerezte a diplomáját,[48] és ők voltak Tahunán a hatodik európai család. A lakosság többi része bennszülött volt. Ugyanebben az évben ünnepelte a missziós társaság, hogy a Sangir- és Talaud-szigeteken immár 75 éve végzi munkáját a keresztény misszió szolgálatában.[49] Tahunán tehát már volt missziós állomás, de a missziós társaság úgy ítélte meg, hogy a missziós tevékenység nemcsak igehirdetésből kell, hogy álljon, hanem a betegek segítésének keresztényi kötelességéből is. A szigeteken négy misszionárius szolgált: a svájci Jan Ernst Evert Scherrer (1897–1986) Siauban és Tahulandangban, a holland Willem van de Beek (1888–1954) Manganituban és Tamakoban, Karel Martin Észak-Tabukanban és Hendrik Miedema Salibabuban.

A missziós társaság jelentése szerint 1932-ben a gazdasági válság itt is éreztette hatását. Nemcsak a holland szolgálatban álló hivatalnokok és tanárok érezték meg a fizetéscsökkentés kellemetlen következményeit, de a lakosság is, mert a legfőbb kultúrnövények, a szerecsendió és a kopra (a kókuszdió kiszárított belső, húsos része) árának zuhanása miatt ők is gazdasági nehézségekkel küzdöttek. A keresztyén gyülekezetekben is legalább 30%-kal csökkentették a lelkészi fizetéseket.[50] A helyzet ezen a gyarmati viszonylatban is rendkívül távol eső, eldugott helyen nem volt túl rózsás, mikor a Cseszkó házaspár megérkezett Tahunába. A batáviai székhelyű, kormányzati egészségügyi szolgálat *(Burgerlijk Geneeskundigen Dienst)* vezetőjének hathatós anyagi segítsége nélkül ez nem is lett volna lehetséges. Az 1933-as elszámolás alapján Cseszkó fizetése pótlékokkal és egyéb juttatásokkal kiegészítve 5255 gulden volt, amihez hozzájött a kormányzati egészségügyi szolgálat kiegészítő fizetése, ami 3255 guldent jelentett, tehát a magyar orvos misszionárius éves fizetése összesen 8510 gulden volt, ami 19 573 pengőnek felelt meg, vagyis ekkor Cseszkó havi 1631 pengőt keresett, ami magyar viszonylatban csúcsfizetésnek számított,[51] de messze felülmúlta az eredetileg betervezett fizetést is. Anyagi értelemben tehát Cseszkóéknak nem voltak gondjaik. Persze ez azzal

47 Cseszkó Gyula 1933. január 8-án, Tahunán kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

48 NN: De eerste zendeling-arts op Sangir aangekomen, *Nieuws- en Advertentieblad*, 1933. február 11., 2.

49 Steller-Heuvers, E.: Jubileum van het Sangir- en Talaud Comité, *De Nederlander*, 1932. november 3., 6.

50 D.C.: Sangi- en Talaud, *Tijdschrift voor Zendingswetenschappen* „Mededelingen" 77 (1933), 302–310.

51 Cseszkó Gyula pénzügyi elszámolása az 1933-as évről. (*Financiële afekening en verantwoording van het jaar 1933*) Tahoena, 1934. március 31. Utrechts Archief, Nummer toegang 1102-1 Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 2924.

járt, hogy Cseszkó Gyula a Tahunában működő kerületi kórházban *(landschapsziekenhuis),* melyet a missziós társaság közvetlenül Cseszkó érkezése előtt vett át a kormányzattól, nemcsak a protestáns misszió szolgálatában dolgozott, hanem ellátta a helyi polgári orvosi szolgálatot is. Vagyis gyakorlatilag két ember helyett dolgozott, de ezért gyakorlatilag dupla fizetést kapott.

Ami már a kezdet kezdetén feltűnő volt, az a bennszülött lakosság bizalma a magyar orvos iránt, akinek rendelőjébe Tahunán és más helyeken is tömegesen jöttek a betegek.[52] Cseszkó doktor számára tehát elkezdődtek a szorgos hétköznapok. Rendelt állomáshelyén, a kórházban Tahunán, de rendszeresen járta a környező szigeteket, és ott is gyógyította a betegeket. Mindeközben a kórház állaga cseppet sem javult.

Az épületek állapotával kapcsolatban Heuvers nővér és későbbi leveleiben Cseszkó doktor is jóval szigorúbban fogalmaztak, mint korábbi jelentésében Van de Beek. „A kórház túl kicsi, úgyhogy a kibővítését tervezzük. Az épületek nagyon rossz állapotban vannak. A fehér hangyák tönkretették a faszerkezetet, a tető teljesen tönkrement."[53] Elkezdődött a tervezgetés, hogyan lehetne az adott területen kibővíteni a kórházat, felújítani az épületeket, modernizálni a betegellátást ezen a pici, félreeső kis szigeten.

1934-ben született meg a házaspár második gyermeke, Éva. Keresztszülőknek a Cseszkó házaspár a holland misszionáriust, Willem van de Beeket és feleségét kérték meg. A feladatot a holland házaspár örömmel vállalta, noha Hadady Emma elmondta nekik, hogy a keresztszülőség a magyar szokások szerint nemcsak egy formalitás, hanem felelősséggel is jár, hiszen ha a szülők valamiért nem tudják felnevelni a gyermeküket, akkor ez a feladat a keresztszülőkre vár. A holland házaspár ezen 1934-ben, Tahunán csak mosolygott, hiszen ez a hely akkor szó szerint a béke és a nyugalom szigete volt. Senki sem számított rá, hogy ez néhány év múlva gyökeresen megváltozhat.[54]

Bibliográfia

Beek, Vilmos van de: Indonézia magyar vértanúi. Hollandból fordította Szántay Ede. *Missziói Füzetek* 110, Magyar Református Külmissziói Szövetség Kiadása, 1948.

Beliczay Angéla: *„Engem várnak a szigetek" Tizenöt év a pápuák között, Molnár Mária élete és vértanúhalála.* Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1987.

Benkő László: Elszakadók, beköltözők, megmaradók in: Kovács István & Presztóczki Zoltán (szerk.): *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve*, Hódmezővásárhely, Agapé, 2018, 130–166.

52 D.C.: Sangi- en Talaud, 302–310.

53 Cseszkó Gyula 1933. május 29-én, Tahunán kelt levele az oegstgeesti Sangir-Talaud Bizottságnak. Utrechts Archief, Nummer toegang: 1102-1, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

54 H.: Emma gaat „in de familie" trouwen, *Libelle* 22/28 (1955. július 9.), 81.

Brilman, D.: *De Zending op de Sangi- en Talaud-eilanden*, [Oegstgeest], Hoenderloo, 1938.
Csíkvári Antal (szerk.): *Vármegyei szociográfiák I, Csongrád Vármegye*, Budapest, Vármegyei szociográfiák Kiadóhivatala, 1938.
D.C.: Sangi- en Talaud, *Tijdschrift voor Zendingswetenschappen* „Mededelingen" 77 (1933), 302–310.
Dobos Károly: Egy misszionárius orvos házaspár megrendítő története, *Reformátusok Lapja,* 1994. december 18., 7.
dr.: Vásárhelyiek a jávai dzsungelben, *Vásárhelyi Friss Újság*, 1932. április 17., 3.
Gonda László: *The service of Evangelism, the Evangelism of Service*. PhD disszertáció. Utrecht, Universiteit Utrecht, 2008.
Gonda László: „Indonézia üzen", in: Pusztai Gábor & Bozzay Réka (szerk.): *Debrecentől Amszterdamig – Magyarország és Németalföld kapcsolata*, Debrecen, Printart Press, 2010, 345–359.
H.: Emma gaat „in de familie" trouwen, *Libelle*. 22/28 (1955. július 9.), 81.
Nagyvarjasi Szabó István: A pengő, *Irodalmi Jelen*, 2023. december 3. https://www.irodalmijelen.hu/2023-dec-03-1037/pengo (utolsó megtekintés dátuma: 2026. január 30.)
NN: *A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja MCMXXI-MCMXXII tanévre*, Szeged, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1922.
NN: Orvosdoktorrá avattattak, *Orvosi Hetilap* 73/11 (1929. március 16.), 273.
NN: Súlyos szerencsétlenséggel végződött a bajnoki szezon első mérkőzése, *Vásárhelyi Friss Újság*, 1928. március 13., 2.
NN: Orvosi hír, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1929. augusztus 22., 2.
NN: Orvosi hír, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. február 14., 3.
NN: Különös szerencsétlenség a Hal-téri házban, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1928. május 14., 1.
NN: Gépkocsiba botlott a kerékpár, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1929. május 25., 3.
NN: Szabadoktatási előadás a rákról, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. március 11., 3.
NN: Hírek, *Vásárhelyi Reggeli Újság*. 1930. április 20., 9.
NN: Esküvő, *Vásárhelyi Reggeli Újság*. 1930. szeptember 6., 2.
NN: Eljegyzés, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. április 20., 9.
NN: Esküvő, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1930. szeptember 6., 4.
NN: Zendeling-arts Dr. G. Cseszko, *De Nederlander*, 1931. április 28., 6.
NN: Een Hongaar als zendeling-arts afgevaardigd, *Algemeen Handelsblad*, 1931. április 29., 13.
NN: Vásárhelyi orvos a maláji szigeteken, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1931. április 7., 2.
NN: Passagierslijst, *Deli Courant*, 1931. május 29., 14.; NN: Passagierslijst, *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 1931. június 5., 2.
NN: Zendings- en missiebladen, *Het Koloniaal Weekblad.* 31/21 (1931. május 21.), 248.
NN: Mededeling Salatiga-Zending, *De Locomotief*, 1931. június 30., 7.
NN: *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* 73/30 (1933. január 31.), 135.
NN: Zending-personalia uit Indië, *De Nederlander*, 1931. augusztus 7., 5.

NN: De eerste zendeling-arts op Sangir aangekomen, *Het Vaderland*, 1933. február 8., 3.
NN: Vásárhelyi orvos a maláji szigeteken, *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1931. április 7., 2.
NN: De eerste zendeling-arts op Sangir aangekomen, *Nieuws- en Advertentieblad*, 1933. február 11., 2.
Pákozdy Ferenc: Látogatás Holland-India egyetlen magyar orvosánál, aki hétéves trópusi szolgálat után szabadságra jött vissza hazájába, *Új Magyarság,* 1937. július 27., 6.
Steller-Heuvers, E.: Jubileum van het Sangir- en Talaud Comité, *De Nederlander*, 1932. november 3., 6.

Levéltári források

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSL)
12. fond, Magyar Evangéliumi Külmisszió Iratai, 20. doboz. f. Cseszkó Gyula és felesége.
Nationaal Archief Den Haag (Hollandia)
Nummer toegang: 2.19.255.01, inventarisnummer: 30537A
Nummer toegang: 2.19.255.01, inventarisnummer: 30538A
Utrechts Archief
Nummer toegang 1102-1, Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 2924.
Nummer toegang 1102-1, Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok 3867, Nummer stuk 4099.
Nummer toegang: 1102-1, Raad voor de Zending: rechtsopvolgers, Nummer blok: 3867, Inventarisnummer: 2894.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.11
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Bárány Zoltán[1]

Üdülő diákfillérekből

Abstract:

Title: A Resort Funded by Students' Mites

For the subject of my study, I chose the history of the Reformed conference center in Mátraháza. This retreat center also serves as a venue for pastoral training, as well as district and regional church programs, and can certainly be described as a well-known retreat site. Even more importantly, a house in Mátrafüred was built prior to the Mátraháza resort, and its history is deeply moving: Reformed students raised most of the funds to enable their sick classmates to spend time recovering in the mountain air. Just as interesting was the discovery I made during my research: the planning and construction of the resort were carried out by a committee that represented the Reformed Church's first initiative to organize youth-focused inner mission work. At the end of my study, I have attached the minutes of the highly significant 1927 conference of religious education teachers.

Keywords: youth mission, reformed church, Soli Deo Gloria, fundraising, charity

Tanulmányom témájául a református körökben ismerős és kedvelt mátrai református konferenciaközpont előtörténetét választottam, és erre a döntésre három ok is vezetett: egyrészt a mátrai üdülő nemrég ünnepelte fennállásának 85. évfordulóját, és jómagam is évente kétszer-háromszor megfordulok ebben a festői környezetben – lelkésztovábbképzések, egyházmegyei és egyházkerületi programok helyszínéül is szolgál a ház, tehát egy népszerű „zarándokhelyről" beszélhetünk.[2] Ami ennél is fontosabb, hogy a mátraházi üdülő előtt épült egy ház is Mátrafüreden, amelynek a története rendkívül megható – református diákok adták össze

1 Bárány Zoltán, református lelkipásztor, doktorandusz (KRE HDI), kutatási terület: 20. századi magyar református egyháztörténet, e-mail: *barany.zoltan@reformatus.hu*.

2 Korábban a Dunamelléki Református Egyházkerület Székházának Konferencia Központja, ma: Ráday Konferencia-központ. Címe: 3233 Gyöngyös, Üdülőtelep 1.

a költségek nagy részét, hogy beteg diáktársaikat üdültessék a hegyi levegőn.[3] Továbbá legalább ennyire érdekes volt az a felfedezés, amit a kutatás közben tehettem: az üdülő tervét és kivitelezését az a bizottság hajtotta végre, mely az ifjúsági belmisszió összefogására a református egyház első kezdeményezése volt. Így e három témát kívánom bemutatni – visszafelé haladva. A tanulmányom végén pedig forrásként közlöm a nagy jelentőségű 1927-es vallástanári értekezlet jegyzőkönyvét.

Az 1920-as években fellendült az egyesületi munka az ifjúsági misszió terén is, elég, ha csak a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalomra (SDG) gondolunk, vagy a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek (KIE) református Pro Christo ágára, de ugyanúgy jelentős volt a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSz) vagy az egyéb, kisebb volumenű kezdeményezések is (pl. Konfirmáltak Egyesülete).[4] Nem titok, hogy ezek a szervezetek olykor konkuráltak is egymással, és mivel nem volt egy központosított vezérlő, amelynek segítségével összehangolhatták volna például az iskolalátogatásokat, ezért az iskolák és azoknak vallástanárai joggal érezhettek zavarodottságot. Azt fogalmazták meg, hogy az iskolán kívüli vallásos nevelésen sok áldás volt, „de ez minden áldása mellett sem volt egységes, rendszeres és nem volt az egyház hivatalos felügyelete és irányítása alatt".[5] Ezért 1927 januárjában egy országos hitoktatói és vallástanári konferenciát szervezett a MEKDSz-hez kötődő *Erő* című diáklap szerkesztősége, Ravasz László püspök elnöklete alatt. Ezen a konferencián Victor János pesti teológiai tanár fogalmazta meg, hogy szükség lenne egy olyan szabad belmissziói szervre, amelynek segítségével elejét vehetnénk a figyelem elaprózódásának, és egy központi testület segítségével találkozhatna a Pro Christo és az SDG munkája. Így ezen az országos konferencián megalakították a Református Középiskolai Missziói Tanácsot, amit egy évvel később átneveztek Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottságának.[6] Ennek titkáraul felkérték a fiatal, agilis és nagy munkabírású SDG-ala-

3 Majdnem egy teljes doboz irat található a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában (a továbbiakban: MREZsL) a Középfokú Iskolák Országos Református Misszió Bizottságáról és a mátrafüredi diákházról („Reménységünk diákfillérekből épült üdülőotthona"). Lásd MREZsL 2.e. Konventi Missziói és Diakóniai Bizottság iratai, 81. doboz.

4 A témáról bővebben olvashatunk: Kósa László: *Az egyesületek a budapesti reformátusság életében*, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 2. köt., Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1077–1120.

5 MREZsL 2.e. 81. doboz, Jelentés a Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottságának 1927. évi működéséről, 1928/331, 1. (Pap Géza és lic. Rácz Kálmán, 1928. január 20.) – Egyetemes középiskolai missziói lelkészi állást szervezett az Egyetemes Konvent, és a megindoklásban fontos szempont volt az, hogy az egyesületi ifjúsági munkában szolgáló református lelkészek szolgálatát hivatalosan is egyházi fennhatóság alá helyezzék.

6 A Bizottság tagjai voltak még: Deme László, dr. Juhász Vince, Karácsony Sándor, Kiss István, K. Nagy József, Nagy S. Béla, dr. Somogyi József, Szabó Miklós, Szalmás János, Szőke Imre, Dancsházy Sándor, Szőnyi Sándor, Töltéssy Zoltán és Sajó Margit. Később lic. Rácz Kálmán után elnöknek választották dr. Budai Gergely teológiai tanárt. Lásd F[ónyad] D[ezső]: Mit végzett a középiskolai missziói bizottság?, *Kálvinista Szemle* 12(1931/42.), 1931. 10. 17., 339.

pítótag, Pap Géza református segédlelkészt.[7] A szervezeti alapszabályban meghatározták, hogy ennek a bizottságnak a feladata az összes középfokú és polgári iskola hitoktatáson kívüli vallásos életének az irányítása; az évente történő összes református iskola végiglátogatása; a diákszociális intézményekről való gondoskodás; irodalomterjesztés, munkásképzés és külföldi kapcsolattartás. A Bizottság figyelemre méltó munkát kezdett el, többek közt Karácsony Sándor kíséretével ténylegesen megtörtént az évenként akár harminc iskola meglátogatása – Szentgotthárdtól Sátoraljaújhelyig.

Hozzávetőlegesen három évet szolgált a bizottság titkáraként Pap Géza, amikor meghívták szalkszentmártoni lelkipásztornak. A titkári pozíció a meghívás elfogadásával üresedett meg, bár hozzá kell tennem, hogy igen viharossá vált a légkör Pap Géza körül, miután 1929 őszén a Pápai Református Nőnevelő Intézet tanári kara panaszos levelet küldött egy botrányosra sikeredett előadásról.[8] Az ügy egészen az Egyetemes Konventig jutott, majd onnan Ravasz asztalára került, aki meg is védte, de el is marasztalta a titkárt bölcstelenségéért. Bár a püspök szerint a tartalommal nagyvonalakban nem volt gond, de túlzó, elhamarkodott vagy ízléstelen állításai, és a hanyag forma valóban megütközést kelthetett. A feljelentés, püspöki válasz és a gyülekezeti meghívás között kevés idő telt el, nem tudjuk, hogy ez az ügy közrejátszott-e abban, hogy Pap Géza elfogadta a meghívást, mindenesetre az 1930/1931-es tanévtől kezdődően egy másik, szintén fiatal és tehetséges lelkipásztor nyerte el az Egyetemes Konvent bizalmát: Fónyad Imre Dezső, budapesti segédlelkész.[9]

7 Pap Géza (1901–1970) református lelkipásztor, a Konventen 1927 és 1930 között szolgált, majd szabadszállási, végül kecskeméti lelkész. Az ötvenes években a Bács-Kiskunsági Egyházmegye esperese. 1926 és 1927 között belső munkatársa volt az *Erő* c. ifjúsági lapnak. Lásd Pusztai *Gábor: Csendes esték. A holland szigorú reformátusok és a magyar reformátusok, Hagyomány Identitás Történelem* 2(2025/2.), 53–70, 56. DOI: 10.69594/hit.2025.2.4

8 MREZSL 2.e. 81. doboz – Az első panaszra magyarázatot adott Pap Géza, ám a Pápai Református Nőnevelő Intézet tanári kara és igazgatósága a válaszadást nem fogadta el, így került az ügy az Egyetemes Konventre. A panaszok között volt például az is, hogy Pap Géza a prédikációjában a magyar kultúrfölényt tagadta volna, és szembeállította a magyar diákságot az utódállamok fiataljaival. A valóságban Pap Géza feltételes formában utalt erre: „Mert ha a mai ifjúság nem tanul ereje teljes megfeszítésével, akkor hiába emlegetjük az oly sokat hangoztatott kultúrfölényt, mert ezt csak megfeszített munkával a mai ifjúságnak kell megszerezni. Nekünk itt a padban sem szabad soha elfelejtenünk, hogy nekünk kell a boldog és Nagy-Magyarországot visszaszereznünk és megépítenünk." – uo. A prédikációban emellett saját példákat mondott el a fiatalkori bűneiről, több általánosító megjegyzést tett a diákság erkölcsi állapotával kapcsolatban, illetve egy szomorú esetet is felemlegetett egy olyan hölgyről, aki öngyilkosságot követett el. A forrásokból az tűnik ki, hogy a Nőnevelő Intézet tanári kara zokon vette a fiatal hölgyek előtt tanúsított bárdolatlanságot. Az ügy azért is borzasztóan kellemetlen lehetett, mert a Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottságának ekkori elnöke, lic. Rácz Kálmán, pápai református gimnáziumi vallástanár volt.

9 Fónyad Dezső (1906–1965) református lelkipásztor, publicista. A budapesti teológiai tanulmányai után az SDG-ben, illetve a Konventen kapott ifjúsági lelkipásztori státuszt. 1938-tól a Monor-Nagytemplomi Református Egyházközség vezető lelkipásztora haláláig.

Fónyad Dezső teológuskorától kezdve nagy odaadással végezte a szolgálatát a Soli Deo Gloria mozgalomban, a bizottsági munka előtt budapesti titkár, majd az SDG főtitkárának is megválasztották. A bizottságról Fónyad igen lesújtó kritikát írt önéletrajzában:

> „Aztán a Soli Deo Gloria első diáklelkésze lettem. Innét választott meg a Középfokú Iskolai Misszió Biz. című alakulat. Egy évig voltam ennek a rémes című ifjúsági alakulatnak a titkára. Próbáltam békét teremteni az SDG és Pro Christo között, mert hiszen a kettő közé szánták hídnak, az is volt ez szegény: híd, még pedig szivárványhíd, amiről mindenki szépet álmodik, de senki sem tud járni rajta. Egyházpolitikum volt a nemzője, annyit is ért missziója, mert csak az volt misszió, amiben a két ellenfél, akiknek kiirtására szerveződött, segített."[10]

Fónyad értelmezését árnyalva fontos megjegyezni, hogy ez a Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottsága lesz majd az 1934-es missziói átrendeződés alapja, a bizottság ezután meg is szűnik, de Fónyad továbbra is maradt az Egyetemes Konventen a Diákmissziói Albizottságban Morvay Istvánnal[11] és Kiss Sándorral.[12]

Visszakanyarodva a missziói bizottsághoz: itt támadt az a gondolat, hogy egy diáküdülőt kellene létesíteni a szegényebb és betegebb nebulók számára. Ne csupán anyagilag, néhány pengővel segítsék a diákok esetleges üdülését, hanem kapjanak erre lehetőséget egy saját szállóban. A gondolatot sajnos a nagy gazdasági világválság és a terméketlen könyvárusítás eleinte megakadályozta. Egyidőben szóba került az is, hogy Balatonszárszón vásároljanak villát az SDG-telep közelében, ám győzött az az érv, hogy a beteg diákok gyógyulását a magashegyi klíma segítené a legeredményesebben. Fónyad első titkári jelentésében sürgette az Egyetemes Konventet az alapszabályban is meghatározott diákszociális intézmény létesítésére, így fogalmazott: „Az üdülő szüksége parancs. Egész serege diákjaink-

10 Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL) I.8.d. Személyi adattár, Dunamelléki lelkészi önéletrajzok, Monor. Egy másik beszámoló szerint: „Az SDG szükségtelennek tartja az egyeztetési kísérleteket, mert mindez csak fölösleges erőpocsékolás. A terület elég nagy, elférünk rajta. Nem igénylünk felekezetközi munkát, mely a MEKDSz lényegéhez tartozik, mi a református ifjúsághoz érezzük küldetve magunkat." Havas Gábor – Kulifay Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Magánkiadás, 1992, 318.

11 Morvay István (1904–1970) református lelkipásztor, publicista. Fónyad Dezső teológustársa, aki a Soli Deo Gloria Szövetségen belül is fontos vezetői pozíciókat töltött be. Szolgálatának jelentős részében Budapesten szolgált, többek közt Budapest-Valéria-telepen (1943–1956), majd 1959-től haláláig kórházlelkészként. Lányi Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*. Budapest, ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 103–137.

12 Kiss Sándor (1906–1974) református lelkipásztor. Fónyad Dezső évfolyamtársa a teológián, tanulmányai során magántanári fokozatot szerzett. 1934 és 1942 között konventi lelkipásztor, 1942 és 1946 között egyetemi és főiskolai lelkész, majd budapest-angyalföldi gyülekezetvezető. Nem összetévesztendő az azonos nevű (Szegedi) Kiss Sándor politikussal.

nak nélkülözi ezt a hathatós segítséget."[13] 1932-ben felgyorsultak a folyamatok, telekkeresésbe kezdtek, és a bizottság határozatilag kimondta, hogy a létesítendő üdülő „felhasználása […] csak a diákság részére szabad, mert erkölcsi ok kötelezi a bizottságot, hogy a diákságért diákok által diákok részére adott sáfársági adományok kizárólagosan őket szolgálhatják". Ugyanis „egészségük megrongálódása miatt hegyi levegőre szoruló diákok üdültetése az első cél".[14]

Adódott a kérdés, hogy miből fog felépülni az üdülő? A terv az volt, hogy az évekkel korábban meghirdetett kétfilléres akciót kiszélesítik, és az ország diákságát arra hívják, hogy ez az ügy az ő közadakozásukból érjen célt. Fónyad Dezső ezért a négy egyházkerület püspökét arra kérte, hogy engedélyezzék a kerületek református intézményeiben történő adománygyűjtést, és erre mindenünnen pártoló válasz érkezett. *Diáksáfársági mozgalom*nak nevezték a rendszert, és a célja az volt, hogy később a megépült diáküdülő fenntartásának egy részét is ezekből az összegekből fizessék. Az ötlet működőképesnek bizonyult. A befolyt diákfillérek mellett konventi támogatással már 1932-re lekötötték a telket Mátrafüreden, és tető alá került a 25 fő befogadására képes diákház. Hogy mennyit jelentett a sáfársági akció, azt onnan tudhatjuk, hogy egy későbbi könyvelési mérlegből kiderül, hogy a diákfillérek biztosították a fenntartáshoz szükséges összeg felét. 1937-ben pedig húsvéti kétfilléres gyűjtést rendeztek országszerte, amelynek bevétele elérte a 2500 pengőt (összehasonlításképpen a mátrafüredi házat később 25 000 pengőért értékesítették), tehát az egyalkalmas gyűjtésben sikerült az ingatlan összértékének 10%-át realizálni.[15]

Az üdülő létrejöttéhez ugyanakkor nem csupán pénz kellett, de némi jóindulat is. Ugyanis az üdülőház megálmodói a későbbi beszámolóik alapján akkoriban úgy érezték, hogy a közigazgatási szempontból Gyöngyös városához tartozó mátrai falvak tömbkatolikus lakossága nem vette szívesen az új református üdülő tervét. Erre abból következtettek, hogy egy szociológiai felmérés alapján a helyi katolikusok olyannyira nagy ellenszenvet éreztek a református egyház irányába, hogy abban az időben előbb kötöttek volna házasságot zsidóval vagy cigánnyal, mint reformátussal.[16] Ennek ellenére valamiképpen a polgármester éppen refor-

13 MREZsL 2.e. 81. doboz, Kérvénye: Középfoku Isk. Orsz. Ref. Missziói Bizottságának, melyben a mátrafüredi üdülő megépítéséhez engedélyt óhajt (Fónyad Dezső és Dr. Budai Gergely, 1932. május 2.),

14 Uo.

15 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten*, 1937. évi május hó 3–4. napján tartott ülésének jegyzőkönyve, Budapest, Református Egyetemes Konvent, 1937, 79.

16 „…ide fognak üdülőt építeni, ha az Úr is építi majd ezt a házat. Mert bizony voltak nehézségek. Az első nehézség az volt, hogy ez a terület Gyöngyös város tulajdona volt. Gyöngyösről tudni kell, hogy szín római katolikus vidék. Ezen a vidéken nem úgy van, mint az Alföldön. Ezen a vidéken nem úgy tekintenek a reformátusokra, mint az Alföldön és a reformátusok lakta vidéken. Egy kedves ideggyógyász főorvos barátunk, aki szociológiai felmérésekkel is foglalkozik, kb. 20 évvel ezelőtt, Göngyössolymoson, 100 családnak adott kérdőívet, melyben többek között ilyen kérdés is volt: hozzáadná-e a lányát cigányhoz, zsidóhoz, reformátushoz? Olyan válasz több is volt, hogy hozzáadná a lányát cigányhoz is, zsidóhoz is, de olyan válasz egy sem, hogy reformá-

mátus vallású volt, és az ő jóindulata is hozzájárult a sikerhez, például a telekhez a közeli kőbányából ingyen építőanyagot biztosítottak. A fennmaradt iratokból az derül ki, hogy a mátrafüredi ház egyébként sosem épült volna meg, ha a középfokú bizottsági titkár, Fónyad Dezső nagy erőkkel nem mozgatta volna az ügyet. Egyébként a korát meghaladta az elképzelés, ugyanis a református diáküdülő szinte egyszerre épült fel a ma is létező Mátrai Gyógyintézettel.

Az üdülőház működéséről Szabó István[17] szűkszavú üdülőtitkári jelentéséből annyit tudhatunk meg, hogy a nyár első felében diáklányok, a második felében diákfiúk kaphattak szállást. 1937-ben a 105 nebulóból 59-en ingyenesen kaptak nyaralási lehetőséget, akikről azt írja a jelentés, hogy „sok betegnek valóságosan az életet mentette meg az üdülőben való tartózkodás".[18] Az egy évvel későbbi jelentés azt is hozzáteszi, hogy kivétel nélkül jó súlygyarapodásban részesültek a diákok, amiket a szülők hálaadó levelei is alátámasztanak. Az üdülőben reggel és este áhítatot tartottak, vasárnaponként pedig kinyitották a házat, hogy a mátrafüredi üdülőtelep vendégei is részt vehessenek az úrnapi alkalmon.[19]

A mátrafüredi házat 1937-ben sikerült egy új szárnnyal bővíteni, azonban már akkor megfogalmazódott a gondolat, hogy az üdülőház kinőtte magát, a terjeszkedés lehetetlensége miatt így kívánatossá és szükségessé vált az új területen való építkezés.[20] Egy szomorú adalék kissé árnyékot vet Mátrafüred nemes kezdeményezésére. Szabó István üdülőtitkár a következőkről számolt be az Egyetemes Konventnek 1938-ban: „Maga a környezet, amelyben élünk, egyébként is teljesen alkalmatlan az üdülésre. Mátrafüred egy zsibongó, lármás, zajos, budapesti zsidók tömege által megszállt telep, amely teljesen elveszítette nyugodt, hegyvidéki üdülő

tushoz adná. Ez jellemző volt. Ezen a vidéken a református embert semminek nem tekintették. Berzétei László írja, hogy ő a saját fülével hallotta, amikor egy római katolikus káplán a háború utáni időkben a polgári iskolában, azt mondta, hogy a római katolikus egyház minden megkeresztelt embert a saját kebelében lévőnek tart mindaddig, amíg a konfirmációban el nem adja testét és lelkét a sátánnak."

Lásd Berzétei László egykori gyöngyösi református lelkipásztor előadásának anyaga, https://matrahaza.parokia.hu/cikk/mutat/udulotortenet-1/?fbclid=IwY2xjawNZX3NleHRuA2FlbQIxMABicmlkETBmU0Q4aTE1TkRxYmJMeG9XAR4_EPa4fCo0dJXIP2J-dnfJcisQhl71DNiT85dszO0gMEE65ltlD8fJofUWqA_aem_nawXwsrXjiEhv9S26T6V3Q [a letöltés ideje: 2025. 11. 12.]

17 Szabó István (1902–2002) református vallástanár és lelkipásztor. 1934 és 1940 között budapesti szolgálata mellett Mátraházán töltött be üdülőtitkári pozíciót. 1941 után az Egyesült Államokban, Clevelandben végzett lelkészi szolgálatot.

18 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten*, 1938. évi április hó 27–28. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve, Budapest, Református Egyetemes Konvent, 1939, 36.

19 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939*. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve, Budapest, Református Egyetemes Konvent, 1939, 48.

20 A Mátrai Gyógyintézetet (akkori hivatalos nevén: Mátrai Magyar Királyi Horthy Miklós Gyógyintézet)1927-ben kezdték el építeni és 1932-ben nyitotta meg kapuit. A régió ebben az időszakban kapott nagyobb figyelmet, mivel úgy is hivatkoztak a területre, mint a „nagyjövőjű Kékes", ami „Csonkamagyarország legegészségesebb pontja". Lásd K[iss] S[ándor]: 12000 pengő 2 fillérekből, *Kálvinista Szemle* 13(1932/42.), 1932. 10. 15., 338.

jellegét. Közvetlen szomszédságunkban egy zsidó diáküdülő áll, amely koedukációs zsidó szellemnek megfelelően [üdültet – B. Z.].”[21] Egy külön fejezetet érdemelne a kor egyik antifreudiánus nézete, amely például a koedukációt is egy olyan vállalhatatlan nevelési módszernek tekintette, amely erkölcstelen és az ideális keresztyén etikától távol áll, és általában a zsidók preferálták.

A mátrafüredi ingatlanról tehát a kapacitáshiány miatt úgy határoztak, hogy értékesítik, és a befolyt összeg az új, a tervek szerint immáron 110 férőhelyesnek ígérkező mátraházi üdülőtelep építkezését szolgálja. Az értékesítés és az új építkezés során késedelmek léptek fel, így egy kósza gondolat arról is megfogalmazódott, hogy kisebbnek építik meg az új házat, és a mátrafüredit is megtartják, így párhuzamosan tarthatnának fiú- és lánykonferenciákat. Ez az elképzelés végül nem valósult meg, mert 1941-ben egy Hajdu Béla nevű helyi orvos magánüdülő gyanánt megvásárolta az ingatlant. Ezt az épületet kataszteri térképek, az adásvételi szerződés és egy internetes közösségi felületen helyi lakosok segítségével sikerült minden kétséget kizáróan beazonosítani, illetve a történetét rekonstruálni.[22] Az orvosi nyaraló után Joint Szálló néven működött az épület, majd SZOT üdülő lett belőle. Az 1990-es években egy helyi, Molnár vezetéknevű család üzemeltette a 36 fős befogadóképességű Famili Üdülőt, ma pedig munkásszállásként üzemel.[23]

Nem szeretném rossz szájízzel zárni a tanulmányt, de végül mégiscsak az ügy auktorát, Fónyad Dezsőt szeretném idézni, aki a már idézett önéletrajzában kissé keserűen a következőket írja az üdülőről:

> „Legkedvesebb gondolataim egyike a Mátrafüredi Diáküdülő volt. Meg is épült sáfárfillérekből. Indítást az adott rá, hogy Nagykállón egy tehetséges fiút találtam, akinek szanatóriumi kezelésre volt szüksége, szegény gyerek lévén nem jutott üdülőbe. Ötven pengőt szedtem össze részére. Bíztam benne, hogy egy év alatt felépül álmom s a fiút, hozzá hasonlókat odavisszük. Őszre meghalt. Az üdülő felépült, de az is meghalt számomra. Akkor halt meg, amikor a Konvent elfelejtette, hogy szegény diákok ingyen szanatóriumának indult és nem pénzes diákok nyári üdülésének.”[24]

Mátrafüred szimbóluma annak, hogy ha van egy látás, egy szíveket indító szándék, ész, erő s szent akarat, akkor olyan csodálatos dolgok valósulhatnak meg, mint például az az üdülő, amit diákok megspórolt pénzéből tartottak fenn hátrányosabb helyzetű, betegséggel küzdő diáktársaik számára. Úgy érzem, az utókor helyesen tenné, ha legalább egy finom jelzéssel utalna arra, hogy Magyarország talán legszebb fekvésű munkásszállója egykor diáksáfársági mozgalomból épült

21 Dr. Szabó István üdülőtitkár jelentése 1939., MREZsL 2.e. 89. doboz, 1940. Megjegyzem, hogy Szabó István üdülőtitkár antiszemita kirohanása nem volt atipikus a korszak konzervatív pedagógiájában.

22 Pontos címe: 3232 Mátrafüred, Béke utca 10.

23 A földhivatali adatok alapján, illetve helyi lakosok egybehangzó beszámolóiból.

24 TtREL I.8.d. Személyi adattár, Dunamelléki lelkészi önéletrajzok, Monor. Fónyad Dezső: *Önéletrajz*, 1943.

üdülő volt. Nem tudom, hogy jelenleg volna-e lehetőség az eredeti épületen egy emléktábla elhelyezésének, ha azonban ez nem is valósulhat meg, Mátraházán is volna adósságunk, mert a történeti tablókon az eddig elmondottak sajnos nem kapnak helyt, Fónyad Dezső erőfeszítéseit a feledés homálya borítja.[25]

Felhasznált irodalom

Berzétei László egykori gyöngyösi református lelkipásztor előadásának anyaga, https://matrahaza.parokia.hu/cikk/mutat/udulotortenet-1/?fbclid=IwY2xjawNZX3NleHRuA2FlbQIxMABicmlkETBmU0Q4aTE1TkRxYmJMeG9XAR4_EPa4fCo0dJXIP2J-dnfJcisQhl71DNiT85dszO0gMEE65ltlD8fJofUWqA_aem_nawXwsrXjiEhv9S26T6V3Q [a letöltés ideje: 2025. 11. 12.]

F[ónyad] D[ezső]: Mit végzett a középiskolai missziói bizottság?, *Kálvinista Szemle* 12(1931/42.), 1931. 10. 17., 339.

Fónyad László (szerk.): *Uram, látni akarjuk a Jézust*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2011.

Havas Gábor – Kulifay Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Magánkiadás, 1992.

Lányi Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*. Budapest, ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020.

K[iss] S[ándor].: 12000 pengő 2 fillérekből, *Kálvinista Szemle* 13(1932/42.), 1932. 10. 15., 338.

Kósa László: *Az egyesületek a budapesti reformátusság életében*, in: Kósa László (szerk.): *Református sok Budapesten*, 2. köt., Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1077–1120.

Pusztai *Gábor: Csendes esték. A holland szigorú református sok és a magyar református sok, Hagyomány Identitás Történelem* 2(2025/2.), 53–70, 56. DOI: 10.69594/hit.2025.2.4

Függelék

Jegyzőkönyv[26]

a református középiskolai belmissziói munka megszervezése tárgyában Budapesten, 1927. évi január hó 17-én tartott vallástanári értekezletről.

25 „Aki ma felmegy Mátraházára a Református Lelkészek üdülőjébe, szétnéz az épület előtt a tündéri tájon, aztán visszanéz a pompás épületre, dehogy jut eszébe, hogy ez az épület tulajdonképpen az oroszlánember alkotása, Fónyad Dezsőé." Lásd Fónyad László (szerk.): *Uram, látni akarjuk a Jézust*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2011, 150.

26 MREZsL 2.e. 81. doboz.

Jelen vannak dr. Ravasz László püspök elnöklete mellett Ravasz Árpád főigazgató, dr. Victor János theologiai tanár, Rácz Kálmán pápai, Demes Péter miskolczi, dr. Juhász Vince nkőrösi (sic!), Horváth József nkőrösi (sic!), Péter Zoltán nkőrösi (sic!), Szalonnás János egri, Fazekas Gyula karcagi, Nagy Jenő újpesti, Varga Jenő dr. debreczeni, Somogyi József dr. hmvásárhelyi (sic!), Galgóczy János csurgói, Farkas Kálmán kecskeméti, Fazekas Lajos pesterzsébeti, K. Nagy József szentesi, Csűrös István bpesti (sic!), Szabó Károly, Tóth József, Patay Pál dr., Szabó Miklós, Székely István, Pap Géza, Incze Gábor, Takács Károly, Csia Lajos, Sz. Kiss Zsuzsanna, Máthé Tamás budapesti vallástanárok, Szabó Imre bpesti lelkész, Deme László lelkész a MEKDSz részéről.

1. Dr. Ravasz László püspök-elnök az értekezletet megnyitja. A jegyzőkönyv vezetésére felkéri Nagy Jenő újpesti vallástanárt, hitelesítésére pedig Rácz Kálmán pápai és Szabó Károly bpesti (sic!) vallástanárok.
2. Jelenlevők eléneklik a CXXII. zsoltár 2. versét, ezután Csűrös István imádkozik.
3. Elnök felkérésére Ravasz Árpád főigazgató ismerteti az értekezlet célját. A magyar református középiskolai ifjúság reform. keresztyén szellemben való neveléséről van szó. Mindnyájunk előtt a legnagyobb kérdés ez s ebben a munkában egységet kell teremtenünk, mert csak akkor lesz győzelem a vég. Ha elaprózzuk erőinket, ha nem lesz egységes célkitűzésünk, egységes munkatervünk s egy közös irányító szervünk ebben a nagy, felelősséges munkában, akkor vergődés lesz a sorsunk. Utal arra a nagy felelősségre, amelyet mindnyájunknak éreznünk és hordoznunk kell az ifjúság lelkéért folytatott munkánkban.

   Egyben megjegyzi, hogy az értekezletre a meghívás kezdeményezését azért vállalta az *Erő* igazgatósága, mert jelenleg ez a testület az a szerv, amelynek kezébe a református középiskolai ifjúsági élet legtöbb szála fut össze. Hangsúlyozza azonban, hogy ezen túlmenőleg semmiféle szerepet nem igényel magának ez a testület. Ezért az értekezlet kezébe teszi le a nagy feladatnak megoldását, a reform. középiskolai belmissziói munka egységes megszervezésére és vezetésére hivatott szervnek megalakítását.

   Végül megköszöni Dr. Ravasz László dunamelléki püspöknek, hogy volt szíves az értekezleten az elnöklést vállalni.
4. Dr. Ravasz László püspök rámutat arra, hogy az *Erő* bizottsága részéről az értekezlet kezébe tétetett le a feladat, amelyet meg kell oldanunk annak döntő, rendkívül nagy jelentőségére tekintettel. (~~Amit kezdünk, a legnagyobb kezdeményezés, Isten országa és a magyar református anyaszentegyház megújhodása számára kiszámíthatatlan lehetőségeket hordozó lépés.~~)[27] Eddig is történtek kísérletek a magyar intelligens diákság lelkének megnyerésére. A református középiskolai ifjúság között, különösen az utóbbi időben örvendetes lendületet vett a lelkigondozás munkája. De ebben a munkában nélkülöztük

27 Áthúzva a következő megjegyzéssel: „Elnöki tollal. Ravasz [aláírás]"

eddig az egységet, az egységes irányítást. Nem volt helyes munkamegosztás és nem volt ökonómia. Amit talán valaki munkamegosztásnak nézett, az átfogó, egységes terv és cél nélküli elágazása volt a tevékenységnek s nem volt eddig olyan gazdája ennek a nagy munkának, aki egységet vitt volna bele. Az utóbbi időben különösen két munkairány bontakozott ki: a Pro Christo és a Soli Deo Gloria munkája. A legnagyobb szükség, hogy ezek találkozhassanak. Ennek a kérdésnek megoldását elsősorban a református egyház területén, a református munkamezőn tartja égetően szükségesnek. Elsősorban a református vallásos nevelés kell, hogy érdekeljen bennünket. Megjegyzendő azonban, hogy amikor református vallásos nevelésről beszélünk, ez nem jelent kizáró tendenciát evangélikus testvéreinkkel szemben.

Szükséges tehát, hogy egy irányítási középpontot teremtsünk. Az eredmény érdekében ezt a munkát egységessé kell tennünk, azért egységes szervet kell alkotnunk ennek a munkának vitelére. Bizalomra van szükségünk Isten iránt és egymás iránt. Felelősséget kell hordoznunk a jövendő magyar intelligenciával szemben és ennek a magyar intelligenciának súlyt és jelentőséget kell tulajdonítanunk. Ez a munka először társadalmi jelentőségű lesz, de el kell jönni az időnek, amikor ezt a munkát az egyetemes egyház veszi a kezébe és végzi, mint a legszentebb feladatát.

Felhívja a diákmisszió mai szervezetének képviselőit, Dr. Victor János theol. tanárt és Pap Géza vallástanárt, hogy előadásukban tájékoztassák az értekezletet: hogyan lehet megoldani a középiskolai diákmissziói legnagyobb problémáját, a missziói munka egységes megszervezését.

5. Dr. Victor János előadó elsősorban a kérdés históriumát mondja el, amelyet ő a MEKDSz szempontjából ismer. Körülbelül 25 éve annak, hogy hazánkban az ifjúsági belmissziói munka megindult. Az a szükség hozta létre, hogy az a munka, amelyet az egyház akkor végzett az ifjúság között, nem volt elegendő. Így született meg a budapesti Ker. ifjúsági egyesület. Ennek az egyesületnek diák tagjai azonban kezdettől fogva érezték, hogy nekik speciális szükségleteik vannak, amelyeket külön kell kielégíteni. Így jött létre a Bethlen Gábor Kör. Ez belső struktúrájánál fogva sem szolgálhatta azonban azt a célt, amely pedig létrehozta: az intelligens diákság intenzív lelkigondozását. Azért indult meg egy másik főiskolai ifjúsági munka, amelyet a MEKDSz végzett. Csakhamar világos lett e munka vezetői előtt az az igazság, hogy erre a munkára a diákság lelkét már előre, a középiskolában el kell készíteni. A MEKDSz igyekezett azért kiterjeszteni munkáját a középiskolák diákjaira is. Megindított erre a munkára egy ifjúsági lapot is. Külön konferenciákat tartott. De mindig kellett éreznie, hogy nem a maga munkáját végzi, mert a középiskolai diákmissziói munka egészen más, mint a főiskolai. A főiskolán szabadon szervezkedhetik egy diákcsoport, a középiskolában nem. Ezt tanulmányi, pedagógiai, iskolai rendtartási szabályzatok, követelmények és körülmények akadályozzák. Itt akármennyire akarjuk is a diákok aktivitását alkalmazni, mégiscsak a diákságon kívül álló, felnőtt egyének azok, akik a missziói munkát végezhe-

tik. Minduntalan kiütközött ebben a munkában a kérdés: ki is hát itt a gazda. Hivatalosan az egyház volt, de még ilyen feladatok szolgálatára nem volt s ma sincs berendezkedve. Úgy állott tehát a dolog, hogy a középiskolákban a MEKDSz végezte a missziói munkát.

Már előzőleg különféle belmissziói egyesületek alakultak egyes buzgó vallástanárok kezdeményezésére. Középiskolai ifjúsági egyesületek, Bethlen Gábor Kör, Rákóczy Kör, Konfirmáltak Egyesülete. Újabban a Soli Deo Gloria munkája. Ezek az egyesületek sok jó munkát végeztek, de felvetődik a kérdés, hogy mennyivel többet végezhettek volna, ha tudtak volna egymásról, ha közös irányítás, tervszerűség és egységes munkaprogram alapján végzik azt, mint Isten háztartásának különböző, de egy célt szolgáló eszközei. Már egy évtizeddel ezelőtt felmerült azért a kívánság, hogy a középiskolai munkában egységet kell teremteni. Újabban ennek szükségessége még világosabban áll mindnyájunk előtt.

Javasolja azért, hogy ez a vallástanári értekezlet alakítson egy szabad belmissziói szervet, egy központi testületet, amelyben mindenki megbízik. Ennek a testületnek legfeljebb 15 tagja legyen. A tagjai közt azok a vallástanárok foglaljanak helyet, akik ezen a téren a legjáratosabbak, s koruknál fogva legmozgékonyabbak. A testület decentralizálja teendőit, ezért szakbizottságokat alakítson, amely bizottságokban a belmissziói munka különféle ágaiban gyakorlottak működjenek. Nagy súlyt kell fektetni arra, hogy ezt a munkát az egyház vegye kezébe azonnal, amikor erre berendezkedett. Éppen azért már most ez a testület állandó kapcsolatot teremtsen az egyetem egyházzal. Ez a testület tárja ki kapuit minden jó tanács előtt. Azért felébe alakítson az értekezlet egy ún. tanácsadó testületet.

6. Ezután Pap Géza vallástanár szól a kérdéshez. Elmondja, hogy a MEKDSz mellett öt éve dolgozik a Soli Deo Gloriában. Munkája először a theologus ifjakra vonatkozott. A középiskolai munkája csak két évre nyúlik vissza. Az S.D.G. is minden erejével szolgálni igyekezett a magyar református középiskolai diákság lelkét a Pro R[ege]. Christo e. szervezetében. Ha talán ezen munkájának ma még nincs olyan nagy eredménye, amelyet mindenki ismerhetne, ennek magyarázata először az, hogy még egészen fiatal élet áll mögötte, másodszor, hogy részletes munkatervét még most akarja kidolgozni. Bizonyságot tesz arról, hogy a Soli D. Gl. munkásai is érezték a szükségét annak, hogy a középiskolai belmissziói munkában egységet kell teremteni s amikor ez ügyben a Pro Christo vezetőségével érintkezésbe léptek, akkor derült ki, hogy mindnyájan egyet akarnak. Éppen azért a maga részéről is a legnagyobb készséggel áll szolgálatába minden olyan törekvésnek, amely a diákmissziói eredménye érdekében a munka egységét akarja megteremteni.
7. Horváth József nagykőrösi v. tanár is örömmel üdvözli azt a törekvést, amely egy belmissziói szerv létrehozására irányul. Elmondja, hogy ő diákjai közt mindig folytatott belmissziói munkát, de tudja, hogy közös irányítás és munkaterv alapján sokkal eredményesebben lehet majd dolgozni.

8. Rácz Kálmán pápai v. tanár azt a kérdést teszi fel: működhetünk-e úgy, mint egy meglevő egyesület egyik szakbizottsága, vagy külön testületet alakítsunk. Ő szeretné, ha az Országos Református Tanáregyesület munkájába kapcsolódna be ez a megalapítandó szervezet. Nem szeretné ugyanis gyöngíteni ezt a kapcsolatot, amely a vallástanár és a nem vallástanár között megvan.
9. Ravasz Árpád főigazgató arra mutat rá, hogy egy ilyen testület megalakulása nem befolyásolja semmiben a v. tanár és nem v. tanár viszonyát. A munkája is, célja is egész speciális, amelyet az O. R. T. egyesület nem iktat a maga munkatervébe. A testvéri együttélés és a közös végső cél kifejezésére azonban ajánlja, hogy ez az értekezlet határozatát s a megalakítandó testület terveit közölje az O. R. Tanáregyesülettel is.
10. Dr. Patay Pál felszólalásában hangsúlyozza, hogy a középiskolai munkában kívánja az eddig működő két belmissziói szervezet egyesülését. Kívánja egy gyorsan és szabadon mozgó testület megalakítását.
11. Fazekas Gyula karcagi vallástanár azt a kérdést veti fel, illetékesek vagyunk-e mi egy belmissziói bizottságot megalakítani. Dr. Victor János, Dr. Somogyi József és Deme László szólnak e kérdéshez és bizonyítják, hogy ez az értekezlet illetékes ennek a testületnek megalakítására, most egyrészt a vallástanárok olyan számban vannak jelen, hogy ennyien az Országos Ref. Tanáregyesület közgyűlésén soha nem jelentek meg, másrészt itt jelen vannak nagy számban az állami tanintézetekben működő vallástanárok is, akik a Reform. Tanáregyesületnek nem is tagjai, tehát annak közgyűlésén nem is vesznek részt.

Ezen felszólalások után értekezlet

a) megállapítja illetékességét a középiskolai belmissziói testület megállapítására.
b) Elhatározza, hogy ezt a testületet megalakítja a középiskolai belmissziói munka egységes irányítása érdekében.
c) Elhatározza, hogy ez a testület bejelenti megalakulását és felajánlja szolgálatot az Egyetemes Konvent Tanügyi Bizottságának, az egyházkerületek Tanügyi Bizottságainak, az Országos Református Tanáregyesületnek, s a vallástanító lelkészes egyesületének.
d) Elhatározza továbbá, hogy a megválasztott tisztikar útján a részletes szervezeti és működési szabályzat megállapítása végett a közeljövőben, esetleg az O. R. Tanáregyesület gyűlésével egyidejűleg egy újabb értekezletet hív össze.
e) A részletes tárgyalás alapjául elfogadja a következő alapelveket:

I. A szóban forgó munkatéren jelenleg hiányzó egységet nem magának a tanuló ifjúságnak egységes szervezete által kell biztosítani, ami több szempontból lehetetlenség is, hanem az ifjúság között dolgozóknak egységes irányítás alá foglalása által.
II. Ennek az egységes irányításnak az érdekében nem szükséges egyesületbe tömöríteni a középiskolai belmissziói munkásokat, hanem elégséges egy ál-

talános bizalomnak örvendő központi testületet életre hívni. Ez a testület bizonyos időközönként önmagát egészítené ki s így mindig módjában állana a közvélemény által elismert legkiválóbb középiskolai munkásokat bevonni tagjai közé. Természetszerűleg legnagyobb részben vallástanárokból állana, de súlyt kellene helyezni a középiskolai munkatéren működő más belmissziói erők bevonására is.

III. A testületnek más összetételében is kifejezésre kell juttatnia, még inkább szem előtt kell tartania működésében azt, hogy nem más belmissziói ifjúsági, vagy egyházi mozgalomnak előőrse a középiskolai mezőn, hanem egyetlen célja a református középiskolai ifjúságnak a református keresztyénség szellemében való lelkigondozása, mint önmagáért megoldandó feladat. Ez az elv nem azt jelenti, hogy minden olyan mozgalom, amely a középiskolai ifjúság érdeklődését is igénybe akarja venni, kapcsolódjék be a testületbe és helyezze a maga speciális törekvéseit az egységes irányítása alá.

IV. A testületnek tagsága 12, legfeljebb 15 tagra szorítkozzék, hogy biztosítva legyen évenként többször is országos gyűléseinek a megtartására. A munkában azonban sokkal többen is foglalkoztathatók a szakosztályok révén. Úgyszintén gondoskodnia kell ennek a kevés tagú központi testületnek arról is, hogy a vallástanárok és más itt érdekelt egyének általános közvéleménye irányító módon megszólalhasson pl. ilyen célt szolgáló konferenciák alkalmával.

V. Minden nevezetesebb munkaágnak gondozására szakosztály állítandó fel. Ilyenek volnának: a középiskolai ifjúság vallásos egyesületeket, a bibliaköröket, a konferenciákat és egyéb nyári vállalkozásokat, a cserkészetet, az ifjúsági irodalmat stb. gondozó szakosztályok. Minden szakosztály élén a vezetésével megbízott 2–4 tag állana, egyébként azonban kiépítené a maga munkaága természetének megfelelő külön szervezettel megfelelő munkakörök bevonásával.

VI. A testület bejelenti megalakulását és felajánlja szolgálatát az Egyetemes Konvent Tanügyi Bizottságának, valamit az egyházkerületek tanügyi bizottságának is és eleget tesz azok minden olyan kívánságának, amely az egyház hivatalos testületei és a testület munkája közötti benső összhangozás biztosítására irányul.

VII. Kívánatos, hogy a testületnek mennél előbb legyen egy teljes munkaerejével alkalmazott titkára. Az ehhez és egyéb szükségletekhez megkívánt fedezet tárgyában a testület igyekszik megnyerni az egyházi testületek anyagi támogatását, valamint kellő formában megszervezni az érdeklődő közönség áldozatkészségét. Az utóbbi célra kívánatos a pártoló tagság felállítása.

Értekezlet az 1. 2. 3. 5. 7. pontot az eredetiben egyhangú határozattal elfogadja.

A 4. pontot azzal a módosítással fogadja el, hogy a munka lényegét végző bizottság mellé egy tanácsadó testületet is szervez.

A 6. pontot fentebbi c.) határozatának megfelelőleg úgy módosítja, hogy a testület megalakulását az Orsz. Ref. T. Egyesületnek is bejelenti.

12. Elnök ezután az ülést 10 percre felfüggeszti.
13. Szünet után elnök az ülést újra megnyitja és elrendeli a bizottságok megalakítását.
14. Értekezlet a tanácsadó testület tagjainak megválasztja a következőket:

Dr. Baltazár Dezső	Dóczi Imre	Kováts J. István
Dr. Ravasz László	Ravasz Árpád	Marton János
Rácz Kálmán	Forgács Gyula	Csűrös István
Dr. Révész Imre	Czeglédy Sándor	Dr. Sebestyén Jenő
Dr. Imre Sándor	Dr. Szabó József	Muraközy Gyula
Dr. Victor János	Budai Gergely	

15. A középiskolai belmissziói bizottság tagjainak pedig:
Deme László, Dr. Juhász Vince, Karácsony Sándor, Kiss István, K. Nagy József, Nagy S. Béla, Pap Géza, Dr. Somogyi József, Szabó Miklós, Szalonnás János, Szőke Imre, Szele Miklós[28], Dancsházy Sándor, Szőnyi Sándor, Töltéssy Zoltán és Sajó Margit vallástanárokat választotta meg az értekezlet.
16. A bizottság elnökéül lic. Rácz Kálmán pápai v. tanárt, titkáraul pedig Pap Géza bpesti vallástanárt választotta meg az értekezlet.
17. A XXV. zsoltár éneklése után dr. Ravasz László püspök elnök a vallástanári értekezletet imádsággal bezárta.

Kmft.

Nagy Jenő
jegyző

Ravasz László
elnök

Hitelesítők
Pap Géza [aláírás]
Szabó Károly [aláírás]
Rácz Kálmán [aláírás]

28 Javította Rácz K.

DOI: 10.69594/hit.2026.2.12
Published Online: 2026-10-31
Published Print: 2026-10-31

Erdős Kristóf[1]

Menekült reformátusok integrációja és tevékenysége a Dunamelléken (1944. ősz)[2]

Abstract

The Integration and Activities of Refugees in the Danubian District of the Reformed Church of Hungary (Autumn 1944)

This paper examines the integration of Hungarian Reformed refugees in the Danubian Reformed Church District in the autumn of 1944, in the context of operations on the Eastern Front during World War II. The research focuses on those Reformed pastors and teachers who were forced to flee from Northern and Southern Transylvania, as well as the present-day eastern Hungary, due to the advancing front. Through an analysis of the bishop's records of the Danubian Reformed Church District, I demonstrate how the accommodation, relief, and the temporary assignment of refugee church officials were organised. The paper highlights that the church leadership, under the direction of Bishop László Ravasz, prioritised temporary integration and considered the eventual return of the refugees to their homeland to be a moral obligation. The disbursement of state aid (congrua) to refugee pastors was regulated by a separate church-state agreement. The research reveals that the majority of refugees found temporary places of service in and around Budapest, often with the help of relatives or congregational connections. Based on the sources analysed, at least 225 refugee Reformed pastors had arrived in the church district by the end of 1944.

Keywords: World War II, forced migration, Reformed refugees, refugee integration, church and state

1 Erdős Kristóf (PhD) történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos főmunkatársa. Kutatási területei: 20. századi református egyháztörténet, illetve migrációtörténet. *kristof.erdos@neb.hu*.

2 A tanulmány a K 146698. számú, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) által támogatott projekt keretében készült.

Jelen tanulmányomban *A szomszéd országokból érkezett magyar menekültek integrációja Magyarországon (1938–1948)* c. projekt[3] keretében folytatott kutatásaim első eredményeit mutatom be. Jómagam a téma református vonatkozásaival foglalkozom. Kutatásaim első fontos súlypontja 1944 ősze, amikor a Dunamelléki Református Egyházkerületbe és a Dunántúli Református Egyházkerületbe nagyszámú – több száz – magyar református menekült érkezett. Azt vizsgálom, hogy a Dunamelléki Református Egyházkerületben az egyházvezetés hogyan kezelte a református menekültek kérdését. Ideiglenesen segítettek-e rajtuk, vagy közép- és hosszú távon számítottak rájuk? Továbbá arra keresem a választ, hogy a menekültek honnan és hányan érkeztek, valamint a Dunamelléki Református Egyházkerületen belül mely területeken nyertek elhelyezést. Kutatásaimat a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöki irataiban végeztem. A püspöki hivatal által regisztrált menekültek többsége református lelkész, kisebb részük református tanító volt, így a rendelkezésre álló források miatt én magam is a menekült református lelkészek és tanítók helyzetével foglalkozom.

Az általam vizsgált 1944. őszi menekülés az akkori Magyarország határain belül történt: keletről nyugati irányba, az ország belseje felé. Mindez a háború okozta kényszer hatására történt, tehát kényszermigrációról beszélhetünk.[4] Az 1944. őszi menekülés kontextusának szerves részét képezi az ország keleti felén zajló hadműveletek története. Miután 1944. augusztus 23-án Románia a tengelyhatalmak oldaláról átállt a szövetségesekhez, a román kormány ultimátumban szólította fel a magyar kormányt a „tőlük elrabolt" Észak-Erdély kiürítésére, majd zaklatni és üldözni kezdték a Romániában élő magyarokat, a román királyi hadsereg pedig behatolt az észak-erdélyi magyar területekre. Erre a németek 1944. augusztus 30-án egész Kelet-Magyarországot – Észak-Erdélyt is beleértve – hadműveleti területté nyilvánították. Augusztus végén újjáalakult a 2. magyar hadsereg, Veress Lajos vezérezredes parancsnokságával. Augusztus 31-én a túlerőben lévő, Malinovszkij marsall parancsnoksága alatt álló 2. Ukrán Front alakulatai bevonultak a román fővárosba, Bukarestbe, majd észak felé nyomultak. Miután a magyarok az 1944. szeptember közepétől közel egy hónapig tartó tordai csatát a román–szovjet erőkkel szemben elvesztették, Veress vezérezredes nem tudta tovább tartani az eredeti védelmi vonalat. Ezért a német felettes parancsnokság jóváhagyásával október 8-án kiadta a parancsot az általános visszavonulásra.[5]

3 A projekt (NKFIH, K 146698) vezetője Prof. Dr. Tóth Ágnes kutatóprofesszor (ELTE TK Kisebbségkutató Intézet).

4 A *forced migration*-t (kényszermigráció) az interdiszciplináris *Migration Studies* keretében tárgyalják, lásd Watters, Charles: Forced migrants. From the politics of displacement to a moral economy of reception, in: Gold, Steven J. – Nawyn, Stephanie J.: *Routledge International Handbook of Migration Studies*, London – New York, Routledge, 2013, 99–106.; Bartram, David – Poros, Maritsa V. – Montforte, Pierre: *Key Concepts in Migration*, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC, Sage, 2014, 69–71.

5 Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Európa, 1992, 166–173.

A németek akarata ellenére az 1944 szeptemberében mozgósított 3. magyar hadsereg kezdetben sikerrel nyomult be a románok által alig védett Dél-Erdélybe, majd a románokhoz érkező szovjet segítség védelembe szorította őket. 1944. szeptember közepén a hadi helyzet alakulása miatt, Magyarországon először a Székelyföldön kezdődött meg a polgári lakosság kimenekítése. Mintegy háromezren indultak meg német és magyar katonai fedezettel a trianoni határok felé. 1944. szeptember 24-én a szovjet csapatok Battonyánál és Csanádpalotánál elérték a trianoni magyar határt és át is léptek rajta, ezért a 3. magyar hadsereghez tartozó VIII. hadtest parancsba kapta, hogy akadályozza meg a Vörös Hadsereget a Szeged–Békéscsaba–Nagyvárad vasútvonal átlépésében. Ezt sikeresen teljesítették, a kijelölt vonalat egészen október 6-ig tudták tartani.[6]

1944. szeptember 25-én a német szárazföldi csapatok főparancsnokságának *(Oberkommando des Heeres)* rendeletére Magyarország egészét német hadműveleti területté nyilvánították. Október 6-án Malinovszkij marsall Kelet-Magyarország ellen indított támadást, és a következő hetekben elfoglalták a Tiszántúlt, majd a főváros bevételére készültek. Eközben Budapesten a meghiúsult kiugrási kísérlet után puccsal hatalomra került Szálasi Ferenc nyilas pártvezető totális mozgósítást rendelt el, amelynek értelmében minden 14–70 éves férfi hadkötelessé vált.[7]

A menekültek tömeges érkezése nem érte teljesen váratlanul a Dunamelléki Református Egyházkerület vezetését. A Budapesttől 42 km-re nyugatra található Gyermely református lelkésze, Baráth József 1944. szeptember 5-én előrelátó módon javaslatot tett Ravasz László püspöknek, hogy ha értesül Erdélyből menekült tanító család érkezéséről, tudassa azt vele. A gyermelyi gyülekezet ugyanis szívesen felveszi őket akár a háború végéig, vagy állandóan is alkalmazza őket.[8]

A menekült lelkészek elhelyezésére és segélyezésére 1944. szeptember 21-én felállítottak egy ügyviteli rendszert. Ennek központi eleme a református lelkészek fizetésének állami kiegészítése, az ún. kongrua volt, amelyet a kormányzat – törvény alapján – 1898 óta finanszírozott.[9] A kongruával rendelkező menekült lelkészek fizetéskiegészítését a kormány egy a belügyminiszter és a pénzügyminiszter által kiadott, 1944. szeptember 14-én kelt közös rendelettel kívánta szabályozni, mely a hadműveletek következtében állomáshelyükről távozni kényszerült közszolgálati alkalmazottak szolgálati beosztásáról, illetményeik folyósításáról és segélyezéséről határozott.[10] Az e rendeletben rögzített ügyviteli és finanszírozási

6 Gosztonyi: *A magyar honvédség*, 174–176.

7 Gosztonyi: *A magyar honvédség*, 182–184; Bálint József: *Magyarország nemzeti vagyonvesztése, 1941–1947*, Budapest, Agroinform, 2013, 87.

8 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban RL) A/1b, Püspöki levéltár, 4895/1944. Baráth József református lelkész levele Ravasz püspöknek (Kelt: Gyermely, 1944. szept. 5.)

9 Szász Lajos: *„Az erős fegyveres" – Baltazár Dezső. Egy református püspök politikai pályája a 20. század első felében.* Budapest, Kálvin – Károli Gáspár Református Egyetem, 2025, 56.

10 A m. kir. belügyminiszter és a m. kir. pénzügyminiszter 1944. évi 47.500 B. M. számú rendelete a hadműveletek következtében állomáshelyükről távozni kényszerült közszolgálati alkalmazot-

modell alapján egy héttel később, szeptember 21-én kötött megállapodást a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a református egyház legfőbb kormányzó testülete, az Egyetemes Konvent. A lelkészek számára a kongruaigénylést ugyanis 1898-tól kezdve folyamatosan ez utóbbi intézte.

Az 1944. szeptember 21-én kötött megállapodás értelmében a menekült lelkészek kongruáját a minisztérium folyósította, miután elfoglalták új, ideiglenes szolgálati helyüket. Ügyeiket az Egyetemes Konvent intézte. A kongruára jogosult lelkészek tehát nem eredeti szolgálati helyükön kapták meg fizetéskiegészítésüket az államtól, hanem a menekülést követően a minisztérium az új (ideiglenes) szolgálati helyükre utalta azt ki. A megállapodás értelmében ki számított menekültnek? Tehát ki volt jogosult menekült lelkészként a kongruára az új (ideiglenes) szolgálati helyén? A megállapodás szerint az számított menekültnek, aki szolgálati helyét hatósági kiürítés következtében hagyta el. Azok, akik szolgálati helyüket hatósági kiürítési parancs nélkül hagyták el, nem számítottak menekültnek.[11]

A megállapodás értelmében a menekült lelkészeknek először az Egyetemes Konvent által kiállított jelentkezési lapot kellett kitölteniük. Őket az Egyetemes Konvent vagy a Dunamelléki Református Egyházkerület, vagy a Dunántúli Református Egyházkerület rendelkezésére bocsátotta. Elsősorban olyan helyekre kellett őket kirendelni, ahol szükség volt lelkészre és tanítóra. A megállapodásban hangsúlyozták: a kirendeléskor a püspök legyen arra tekintettel, hogy az adott menekültnek hol van rokonsága, vagy egyéb összeköttetése, amely minimális életfeltételeket jelenthet saját maga és családja számára. A lelkésznek a menekülés indokoltságáról csak abban az esetben kellett igazolást kérnie (saját püspökétől vagy esperesétől), ha nem hatósági kiürítés alá került területekről érkezett.

A fenti megállapodás azon református lelkészek kongruájának további folyósítását szabályozta, akik menekülésük előtt Magyarország területén láttak el szolgálatot. Azonban Ravasz László dunamelléki püspök segíteni akart a Romániához tartozó Dél-Erdélyből menekült magyar református lelkészeken is.[12] Ravasz mindezt a Magyarországi Református Egyház első számú lelkészi vezetőjeként szorgalmazta: 1936 óta ő volt a Zsinat és az Egyetemes Konvent lelkészi elnöke. Ravasz motivációi megértéséhez fontos tudni, hogy ő maga is Erdélyből származott, egyházi pályáját is ott kezdte. Csak 1921-ben, a trianoni békeszerződés után

tak szolgálati beosztásáról, illetményeik folyósításáról és segélyezéseikről, in: *Magyarországi Rendeletek Tára 1944*, 1817–1824.

11 RL A/1b 5277/1944. Tájékoztató a menekült lelkészek, vallásoktatók és segédlelkészek részére (Kelt: Bp., 1944. szept. 25.)

12 Dél-Erdélyből a második bécsi döntést követően tömeges elvándorlás indult meg. A dél-erdélyi magyar egyházak közül ez leginkább a reformátusokat érintette: sok református iskola maradt tanító nélkül és a tanulók létszáma is lecsökkent. 1941 márciusáig 30 református lelkész hagyta el Dél-Erdélyt és ment Magyarországra. Lásd L. Balogh Béni: Az erdélyi magyar menekültkérdés 1939 és 1944 között, *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom* 10(1999/3–4.), 243–266, 259. A dél-erdélyi reformátusok 1940–1945 közötti történetéhez lásd Nagy Alpár Csaba: *A dél-erdélyi református egyházkerületi rész története, 1940–1945*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

költözött át Kolozsvárról családjával együtt Budapestre, ahol megválasztották a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökének.[13]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal megkötött megállapodást követően Ravasz püspök az Egyetemes Konventnél kijárta, hogy saját egyházi forrásból finanszírozzák a Dél-Erdélyből menekült lelkészek segélyezését.[14] A megállapodás megkötése után egy héttel, 1944. szeptember 28-án a püspök már azzal a kéréssel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, Rakovszky Ivánhoz, hogy a magyar állam a Dél-Erdélyből menekült lelkészek kongruáját is biztosítsa. Kutatásaim során arra még nem kaptam választ, hogy ennek a kérésnek eleget tett-e a kormányzat. 1944. szeptember 28-ig összesen 40 menekült lelkész jelentkezett az Egyetemes Konventnél, akik közül 37-en érkeztek Észak-Erdélyből és mindössze hárman Dél-Erdélyből.[15] Ravasz püspök segítő szándéka mellett azon határozott álláspontot képviselte, hogy a menekült lelkészek csak ideiglenes szolgálatot vállaljanak, új állást semmiképpen se,[16] mivel úgy tartotta, hogy amint lehetőségük lesz, erkölcsi kötelességük, hogy visszatérjenek eredeti szolgálati helyükre.[17]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal történt megállapodás után négy nappal Ravasz a dunamelléki esperesektől kimutatást kért, hogy melyik gyülekezetben lenne szükség lelkészre.[18] Időben az első kimutatás Mocsy Mihály üllői lelkésztől, a Pesti Református Egyházmegye esperesétől érkezett meg. 1944. október 1-jén a püspöknek küldött levelében több mint tíz menekült lelkész szolgálatba helyezésére tett javaslatot.[19] Ezt három esetben tanítóhiánnyal indokolta, két esetben helyettesítéssel, mivel a helyettesítendő lelkészek ekkor frontszolgálatot láttak el. A leggyakoribb indok pedig a gyülekezethez tartozó szórványok és fiókegyházközségek ellátása volt. Mocsy esperes jelezte, hogy a menekült lelkészek és családjaik elhelyezkedése sürgős lenne. Kérte továbbá a püspököt, hogy mielőtt a menekült lelkészeket a javasolt gyülekezetekbe kirendeli, azok látogassanak el oda személyesen, és beszéljék meg a részleteket a lelkészekkel és a presbitériu-

13 Ravasz püspökségéről lásd legújabban Kiss Réka: Tükörcserepek. Adalékok Ravasz László püspök pályaképéhez, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Ravasz 100. Püspöki jelentések. Előadások Ravasz László püspöki beiktatásának 100 éves évfordulója alkalmából. Ravasz László püspöki jelentései 1922–1948*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Károli Gáspár Református Egyetem – Kálvin, 2023, 18–27.

14 RL A/1b 5277/1944. Tájékoztató a menekült lelkészek, vallásoktatók és segédlelkészek részére. (Kelt: Bp., 1944. szept. 25.)

15 RL A/1b 5372/1944. Az Egyetemes Konvent elnökségének levele Rakovszky Iván vallás- és közoktatási miniszternek. (Kelt: Bp., 1944. szept. 28.)

16 RL A/1b 5790/1944. Ravasz püspök levele Hörömpő Dezső református lelkésznek. (Kelt: Bp., 1944. nov. 10.)

17 RL A/1c, Elnöki iratok, 1487/1944. Ravasz püspök levele az Egyetemes Konvent elnökségének. (Kelt: Bp., 1944. dec. 18.)

18 RL A/1b 5212/1944. Ravasz püspök körlevele a dunamelléki espereseknek. (Kelt: Bp., 1944. szept. 25.)

19 A javaslatból nem derül ki, hogy ezek a lelkészek honnan menekültek el.

mokkal.[20] Tehát a hivatalos püspöki kirendelést – a kongrua biztosítása érdekében – a pesti egyházmegye esetében megelőzte a helyi szinten történő egyeztetés.

A Felsőbaranyai Református Egyházmegye esperese, Halász Imre gordisai lelkész két esetben jelezte, hogy a lelkész betegsége miatt lenne szüksége menekült lelkészre, egy esetben pedig a frontszolgálaton lévő lelkész miatt. További négy esetben frontszolgálaton lévő tanítók helyettesítésére kért menekült tanítókat. Az előbbiek között volt Rádfalva is, ahova az esperes olyan menekült lelkészt kért a püspöktől, akinek felesége tanítónő. Ennek az volt az oka, hogy a helyi lelkész beteg volt, a tanító pedig frontszolgálatot teljesített.[21] A Solti Református Egyházmegye esperese válaszában szintén szerepelt egy frontszolgálaton lévő tanító miatti kérés. Az előző esperesi visszajelzésekkel szemben újdonsággal szolgált Kurdi Béla esperes, foktői lelkész[22] levele. Beszámolt ugyanis arról, hogy Dunavecsén már befogadták testvéregyházközségük, a székelyföldi Homoródszentmárton (Udvarhely vm.) menekült református lelkészét.[23] Kalocsáról annak az igényét jelezték, hogy elsősorban székelyföldi testvérgyülekezetük, Alsó-Boldogasszonyfalva (Udvarhely vm.) menekült lelkészét fogadnák be. A kalocsai presbitérium az esperestől az 1944. november 1. és 1945. április 30. közötti időszakra kért egy segédlelkészt, mivel mind a gyülekezetben, mind a fiókegyházközségben és a szórványokban megnövekedett a munka mennyisége a menekültek és a hadikórház miatt.[24]

A menekült lelkészeken kívül Ravasz püspök szívén viselte a többi erdélyi menekült sorsát is. 1944. október elején közbenjárt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál az erdélyi református teológiai akadémiáról, Kolozsvárról menekült református teológushallgatók érdekében, hogy ők is részesülhessenek állami segélyben.[25] Ravaszhoz eseti jelleggel egyéni segélyezési kérelmek is befutottak. Nagy Pálné, egy erdélyi református lelkész özvegye 1944. november 22-én levélben fordult a püspökhöz. Ekkor diák fiával együtt Budapesten tartózkodtak „pénz és élelem, ruha nélkül, fűtetlen szobában", Marosvásárhelyről a kiürítési

20 RL A/1b 5322/1944. Mocsy Mihály pesti esperes levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Üllő, 1944. okt. 1.)

21 RL A/1b 5462/1944. Halász Imre felsőbaranyai esperes levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Gordisa, 1944. okt. 2.)

22 1944. október 13-án a Solti Református Egyházmegye lelkészi vezetés nélkül maradt, mivel Kurdi Béla esperes a Dunán átkelve elhagyta a foktői gyülekezetet. Ezért Hajdu Péter, az esperes segédlelkésze Ravasz püspök eligazítását kérte, hogy miképp intézze az esperesi hivatalba beérkező ügyeket. Az esperes helyettese, Vargha Tamás egyházmegyei lelkészi főjegyző, kunszentmiklósi lelkipásztor a háború okozta közlekedési viszonyok miatt ugyanis nem tudta Foktőt megközelíteni. Lásd RL A/1b 5683/1944, Hajdu Péter levele Ravasznak. Kelt: Foktő, 1944. okt. 16.

23 A Homoródszentmárton térségében, 1944. szeptember első felében folyt harcokról lásd Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*, [Nagykovácsi], Puedlo, [2010], 101–102.

24 RL A/1b 5585/1944. Kurdi Béla solti esperes levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Foktő, 1944. okt. 9.)

25 RL A/1b 5378/1944. Ravasz püspök levele Rakovszky vallás- és közoktatási miniszternek. (Kelt: Bp., 1944. okt. 3.)

rendelet értelmében menekültek el. Egy nagyobb összegű pénzsegélyért fordult Ravaszhoz, hogy meleg ruhát tudjon venni, mert egy vékony tavaszi kabátban hagyta el otthonát.[26]

A református egyház az állami forrásokon kívül saját pénzügyi forrásokkal is tudta segíteni a menekülteket. A felvidéki Rimaszombat református gyülekezete 2000 pengő segélyt utalt át 1944. október közepén Ravasz püspöknek, az erdélyi menekültek segélyezésének céljából.[27] Ennek az összegnek a felét Ravasz elküldte az Országos Református Nőszövetség elnökének, Zsindelyné Tüdős Klárának. Zsindelyné a budapesti Kálvin téri református templom melletti házban (Kálvin tér 8.) egy menekültotthon létesítésén dolgozott 1944. október–november fordulóján.[28] Denke Gergely egykori SDG-tag visszaemlékezése szerint ebben a menekültotthonban az ország keleti feléről menekültek mellett számos zsidó üldözöttet is bújtattak.[29]

1944 őszén a fővárosba érkezett menekültek segítése és az üldözött zsidók bújtatása – református részről – több esetben is összekapcsolódott. Zsindelyné csatlakozott a református embermentő hálózathoz: az üldözött zsidók számára otthonokat szervezett, amelyek diplomáciai védettsége a Svéd Vöröskereszt budapesti megbízottjai – a Langlet házaspár és Asta Nilson – segítségével került biztosításra. Zsindelyné és az általa vezetett Országos Református Nőszövetség tagjai a pályaudvarokon segédkeztek. Élelemmel látták el a háborús menekülteket (köztük erdélyi zsidó gyermekeket), a felnőtt nélkül érkezett gyermekeket pedig összegyűjtötték és igyekeztek őket elhelyezni, többeket maga Zsindelyné vett magához.[30] Református részről történt együttműködés menekülteket segítő szervezetekkel, erre kutatásaim során az alábbi esetet találtam: 1939. március 14-én jött létre – Teleki Pál miniszterelnök elgondolása alapján – az Erdélyi Menekült Magyarok Megsegítésére Alakult Bizottság, amely Teleki felesége elnökletével és a Belügyminisztérium felügyeletével, illetve irányításával működött.[31] 1944 őszén

26 RL A/1c 1430/1944. Özv. Nagy Pálné levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Bp., 1944. nov. 22.)

27 RL A/1c 1331/1944. A rimaszombati gyülekezet lelkipásztorának és főgondnokának levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Rimaszombat, 1944. okt. 17.)

28 RL A/1c 1356/1944. Ravasz püspök levele Zsindelyné Tüdős Klárának. (Kelt: Bp., 1944. nov. 1.)

29 Denke Gergely: Az SDG kapcsolata a népi írókkal, a népi mozgalommal, a Márciusi Fronttal és az ellenállással, in: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. Tanulmányok, emlékezések és dokumentumok különös tekintettel az SDG Szövetség történetére*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1993, 403–441, 441. Denke Gergely (1921–2003) ezt az információt másodkézből hallhatta. 1944 őszén ugyanis katonai szolgálatot teljesített, így akkor nem volt jelen az SDG-ben. Korábban aktív SDG-tag volt, az 1943-as szárszói Magyar Élet táborban jelen volt és fel is szólalt. Lásd Szatmári-Karmanoczki Emília: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai, *Sárospataki füzetek* 13(2009/1.), 71–106, 87.

30 Szekér Nóra: Egy élet „Isten markában". Zsindelyné Tüdős Klára életútja, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 237–260, 255–258.

31 L. Balogh: Az erdélyi magyar menekültkérdés, 247.

rövid ideig – mintegy két hétig – a bizottság tagjaként dolgozott a Nyugati pályaudvaron, a menekülteket segítve Szabó Éva, a budapesti református esperes húszéves teológushallgató lánya.[32]

A Nyugati pályaudvarhoz közeli fasori református templom mögött lévő Julianna Református Elemi Iskola épületében a háborús helyzet miatt 1944 tavaszától hadikórház működött, amelynek felszámolására még 1944 őszén került sor. A fasori református lelkész és budapesti esperes, Szabó Imre kiváló diplomáciai érzékkel valós céljait – az üldözött gyermekek mentését – elfedte, és egy „menekült gyermekotthon" megnyitása céljából intézte a Honvédségnél a szükséges felszerelések, valamint élelem beszerzését. A fedőtörténet hihetőnek bizonyulhatott, hiszen a magyar fővárosban ekkor számos, a front elől menekült erdélyi magyar volt, köztük számos gyermek. Szabó heteken át azon dolgozott, hogy a Julianna-iskola épületében lévő, felszámolás alatt lévő hadikórház felszerelését a „menekült gyermekotthon" céljaira megszerezze. Ezt a munkát a nyilasoktól való félelem fékezte és nagyban zavarta. Az üldözött zsidó gyermekek számára létesített „menekült gyermekotthon"-t svéd védettség alá helyezték, majd működését 1944. november végén tudta megkezdeni.[33]

A menekült református lelkészek elhelyezésére és segélyezésére 1944. szeptember 21-én felállított ügyviteli rendszer nem ment át azonnal a gyakorlatba. Kutatásaim során számos olyan levél került elő, amelyek beszámoltak arról, hogy egy-egy gyülekezet lelkésze saját püspökétől kéri már hetek óta nála szolgálatot ellátó menekült lelkész hivatalos kirendelését, hogy az kongruáját megkaphassa. Arra nem találtam példát 1944 őszéről, hogy a menekült lelkészeknek a menekülés indokoltságáról igazolást kellett volna kérniük egyházi felettesüktől. Ezek alapján akár feltételezhető is lehet, hogy mindannyian hatósági kiürítési rendelet következtében menekültek el eredeti szolgálati helyükről, ahogy arról a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal kötött református megállapodás rendelkezett. Voltak mégis kivételek, mint ahogy arra a későbbiek során példát is hozok.

Az általam feldolgozott iratok között 1944. szeptember 11. a legkorábbi ismert dátum, amikor magyar református lelkész a „katonai és polgári hatóságok rendelete" miatt elmenekült eredeti szolgálati helyéről. Gagyi Dénes lelkész a Székelyföldön található Nyárádszentimrét (Maros-Torda vm.) hagyta ott, amely 30 km-re keletre van Marosvásárhelytől. Menekültként a Budapest melletti Rákosszentmihályra került,[34] ahol a helyi református gyülekezetben segédlelkészi szolgálatot látott el. Feleségével együtt azért menekültek Rákosszentmihályra, mert az asszony szüleinek

32 Szabó család archívuma (Nagykőrös): Szabó Éva két igazolványa, az Erdélyi Menekült Magyarok Megsegítésére Alakult Bizottság tagjaként (kiállítva Budapesten 1944. szept. 24-én, illetve 1944. nov. 10-én); Aradi Péter: Interjú Szabó Évával, Sárbogárdon, 2000. június 27-én. USC Shoah Foundation Institute, Visual History Archive (https://vha.usc.edu), 51022. sz. interjú, Tape 3, 09:39–15:32.

33 Erdős Kristóf: Szabó Imre budapesti esperes embermentő tevékenysége (1944), *Hagyomány Identitás Történelem* 1(2024/1.), 95–113, 105–108.

34 Rákosszentmihály 1950 óta Budapest része (16. kerület).

ott volt háza.[35] A minisztérium és a református egyház 1944. szeptember 21-én kötött megállapodása feltehetően a már meglévő gyakorlatra is reagálhatott a szállás biztosításának kérdésén túl. Ugyanis hangsúlyozták, hogy a menekült lelkészek kirendelésekor a püspökök legyenek arra tekintettel, hogy az adott menekültnek hol van rokonsága, vagy egyéb összeköttetése, amely minimális életfeltételeket jelenthet saját maga és családja számára.

Időben a következő ismert menekülési dátum 1944. szeptember 13., amikor egy református lelkész elmenekült eredeti szolgálati helyéről. B. Sebesi András Inaktelkét (Kolozs vm.) hagyta el, amely Kolozsvártól 40 km-re nyugatra található. Inaktelke térségét ellenben csak egy hónappal később érték el a szovjet csapatok,[36] tehát B. Sebesi András nem hatósági kiürítés miatt menekült el. A menekülés okáról Ravasz püspöknek azt írta, hogy „idegbajos", de amint lehetősége lesz, vissza akar térni feleségével és fiával együtt eredeti szolgálati helyére. B. Sebesi 1944. szeptember végén már Budapesten volt, segédlelkészi szolgálatot látott el a pasaréti gyülekezetben, ahol egy szobában lakhatást és élelmezést biztosítottak neki. Ravasz püspök hivatalosan egy hónappal később, 1944. október 24-én rendelte ki a pasaréti gyülekezetbe, mint menekült lelkészt, kongruáját csak ezután folyósították.[37] Története azt bizonyítja, hogy esetenként a minisztériummal kötött megállapodás szerinti menekültfogalom szabadabb értelmezésére is sor került. A református egyház tehát esetenként azoknak a menekülteknek is intézte a kongruáját az államnál, akik nem hatósági kiürítés miatt hagyták el eredeti szolgálati helyüket. Mindezzel bizonyára az volt a református egyházi vezetés célja, hogy anyagi helyzetükön segítsenek.

Szintén 1944. szeptember végén már Nagykőrösön (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) tartózkodott Váczy Dezső vallásoktató lelkész, aki az Inaktelkétől 20 km-re nyugatra található Bánffyhunyadról (Kolozs vm.) menekült el, feleségével együtt. Nagykőrösre „nemcsak az erdélyi általános, de Bánffyhunyadot speciálisan is érintő különleges veszélyre tekintettel" távozott – írta a dunamelléki püspöki hivatalnak, amikor 1944. szeptember 27-én levélben jelentkezett náluk. Egyértelmű, hogy Váczy és felesége kiürítési rendelet nélkül hagyták el Bánffyhunyadot, mivel a települést csak hetekkel később, október 12-én foglalták el a szovjet csapatok.[38] Azért Nagykőrösre menekültek, mert ott éltek rokonaik, akik az elhelyezésükben tudtak segíteni. Miután a városba megérkeztek, Váczy kötelességének érezte, hogy a helyi református gyülekezet vezetőségénél jelentkezzen és felajánlja lelkészi szolgálatát. Ezt Göde Lajos a nagykőrösi vezető református lelkész elfogadta. Váczy arra kérte a dunamelléki püspöki hivatalt, hogy hagyják helyben következő szán-

35 RL A/1b 5443/1944. Gagyi Dénes református lelkész levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Bp., 1944. okt. 5.)

36 Lásd Illésfalvi–Szabó–Számvéber: *Erdély*, 156–157.

37 RL A/1b 5341/1944. Ravasz püspök levele Joó Sándor református lelkésznek. (Kelt: Bp., 1944. okt. 1.)

38 Illésfalvi–Szabó–Számvéber: *Erdély*, 157.

dékát: amíg Bánffyhunyadon a „veszély" el nem múlik, ideiglenesen Nagykőrösön kíván maradni, és lelkészi szolgálatot teljesíteni.[39] A kutatás során Váczy Dezső további sorsáról nem került elő adat, így azt sem tudjuk, hogy Nagykőrösön töltött ideje során részesült-e kongruában.

Késedelmes kongruautalásra is volt példa, ennek hátterében azonban adminisztratív hiba állt. A székelyföldi Kissolymosról (Udvarhely vm.) menekült lelkészt, Máthé Mihályt Decsre (Tolna vm.) rendelte ki ideiglenes szolgálatra Ravasz püspök. 1944. október 26-án Máthé jelentette a püspöknek, hogy Decsen megkezdte szolgálatát. A lelkész menekülésének okára nem tért ki, de mivel Kissolymos térségét a szovjet csapatok már 1944. szeptember első felében elérték,[40] feltételezhető, hogy hatósági kiürítés miatt kellett eredeti szolgálati helyét elhagynia. Mivel Máthé 1944. november elejéig nem kapta meg kongruáját, a decsi református lelkész, Arany Dénes közbenjárt az érdekében Ravasz püspöknél. Arany a püspöktől azt kérte, hogy a kongrua utalását kezdeményezze az Egyetemes Konventnél, mivel Máthénak arra nagy szüksége lenne, hogy két lányának télre meleg kabátot vásárolhasson. A püspöki hivatalból Arany öt napon belül megkapta a választ, miszerint a kongrua ki nem utalásának az volt az oka, hogy Máthé az Egyetemes Konventnek nem jelentette decsi szolgálatának megkezdését.[41] Máthé tehát ott tévedett, amikor nem töltötte ki az 1944. szeptember 21-i megállapodás szerint kötelező jelentkezési lapot, és azt nem küldte meg az Egyetemes Konventnek.

Hány menekült református lelkész érkezett 1944 őszén a Dunamelléki Református Egyházkerület területére? Egy 1944. december végén összeállított kimutatás szerint 225-en voltak, többekről tudjuk, hogy családjukkal együtt érkeztek. Közülük az első lelkészt október 1-jén rendelte ki a püspök (Gödöllőre), az utolsót december 18-án (Óbudára).[42] A 225-ből eddig 142 menekült lelkész kirendelési iratát dolgoztam fel, tehát jelenleg 63%-nál tartok. Emellett 14 menekült tanárt találtam a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöki anyagában, akik feltételezhetően reformátusok voltak. Őket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztotta be új, ideiglenes szolgálati helyükre. A feldolgozottság jelen állása szerint októberben és novemberben hasonló számban rendelték ki mind a menekült lelkészeket, mind a menekült tanárokat. Októberben 72 lelkészt és 8 tanárt; novemberben 70 lelkészt és 6 tanárt. Az októberben és novemberben kirendelt menekült lelkészek 46%-a Észak-Erdélyből, 28%-a Tiszántúlról érkezett. 16%-uk az egyházkerületen belüli belső menekült volt, és mindössze 4%-uk érkezett Dél-Erdélyből (Romániából), 3,5%-uk eredeti szolgálati helyéről nincs adat.[43]

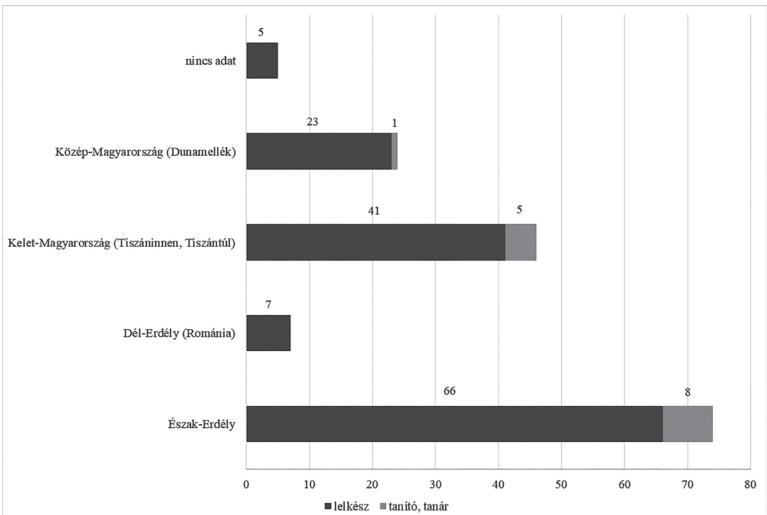
39 Lásd például RL A/1b 5295/1944. Váczy Dezső vallásoktató lelkész levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Nagykőrös, 1944. szept. 27.)

40 Lásd Illésfalvi–Szabó–Számvéber: *Erdély*, 101–102.

41 RL A/1b 5410/1944. Máthé Mihály menekült lelkész ügye (1944. okt. 26. és nov. 9. között, Decsen és Budapesten kelt levelek).

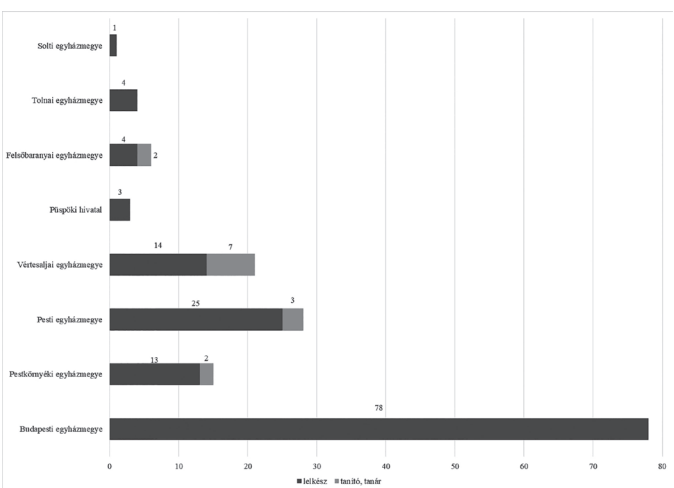
42 RL A/1b, 454. doboz, ikt. sz. és pontos dátum nélkül (1944): menekült lelkészek kirendelése.

43 A kutatási eredményeimet összefoglaló – bővítés alatt álló – táblázat alapján.



Püspöki kirendelések az eredeti szolgálati hely szerint (1944. október–november)

A menekültek új, ideiglenes szolgálati helyeiről megállapítható, hogy 61%-ukat a mai Budapestre[44] és annak környező településeire, a mai agglomeráció egy részébe rendelte ki a püspök. A feldolgozottság jelenlegi állapota alapján úgy tűnik, hogy 1944 őszén a menekült református lelkészek és tanárok többsége a fővárosban és annak környékén koncentrálódott.



Püspöki kirendelések az új, ideiglenes szolgálati hely szerint (1944. október–november)

44 1950. jan. 1-jén jött létre az ún. Nagy-Budapest, amikor 7 város és 16 nagyközség csatlakozott a fővároshoz. Budapest azóta létezik a mai közigazgatási határai között.

A 142 menekült lelkészből mindössze 29-ről (20%-ukról) tudjuk, hogy hol laktak a Dunamelléki Református Egyházkerület területén belül, közülük kivétel nélkül mindenki rokonoknál, családtagoknál vagy ismerősöknél tartózkodott. Ők felkeresték a helyi református gyülekezeteket, ahol aztán segédlelkészi szolgálatot láttak el. A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy megérkezésüket követően több hét, valamikor több mint egy hónap telt el, mikorra a püspök hivatalosan is kirendelt oda őket. Az államtól ezután kapták meg a kongruájukat. Tehát az 1944. októberben kirendelt lelkészek feltételezhetően már szeptemberben a Dunamelléki Református Egyházkerület területén voltak, a novemberben kirendeltek pedig már októberben.[45]

A Dunamelléki Református Egyházkerület vezetésének álláspontja a háború után sem változott: ideiglenesen integrálták őket, segítve őket a háborús kényszerhelyzetben. 1945 tavaszán egyéni megkeresésre az egyházkerület vezetése hangsúlyozta, hogy egyetlen menekült lelkésznek sem tudnak önálló állást adni. Emellett kiemelték, hogy egyetértenek abban Vásárhelyi János erdélyi református püspökkel, hogy minden menekült lelkész térjen vissza eredeti állomáshelyére. Ez alól az kapott mentességet, akinek visszatérését az erdélyi püspök „életveszedelemmel járónak" minősítette.[46] Észak-Erdély 1945 tavaszán már román fennhatóság alatt állt. A menekült lelkészek visszatérésére 1945. július 1-jei határidőt állapított meg az Erdélyi Református Egyházkerület vezetése. Ha ennek nem tettek eleget, állásukat megürültnek tekintették.[47]

A háború után az ország nyugati felén, a Dunántúli Református Egyházkerületben tizennégy olyan erdélyi menekült lelkész tartózkodott, akik jelezték Győry Elemér dunántúli püspöknek, hogy nem térhetnek haza, ezért a püspöknek benyújtották kérelmüket, hogy nevezze ki őket a Dunántúlon önálló, vagy pedig missziói lelkész állásra.[48] Egy esetről tudunk, amikor maga Ravasz püspök próbálta rábeszélni az általa személyesen ismert menekült lelkészt, Málnássy Sándort, hogy térjen haza Észak-Erdélybe.[49] Az Érszentkirályról (Bihar vm.) menekült lelkészről ismert, hogy a háború után a Dunamelléki Református Egyházkerületben maradt, nem tért vissza Érszentkirályra.[50] Az 1944-ben utoljára kirendelt menekült lelkész, a Nagyváradról menekült Incze Gábor, a háború után szintén

45 A kutatási eredményeimet összefoglaló – bővítés alatt álló – táblázat alapján.

46 RL A/1c 1805/1945. Nagy Sándor egyházkerületi tanácsos levele Kun László kapuvári lelkésznek. (Kelt: Bp., 1945. máj. 22.)

47 RL A/1c 1867/1945. Ravasz püspök levele Molnár Béla, Bibarcfalváról (Háromszék vm.) elmenekült lelkésznek. (Kelt: Bp., 1945. máj. 26.)

48 RL A/1c 1897/1945. Győry püspök levele Ravasz püspöknek. (Kelt: Pápa, 1945. jún. 1.)

49 RL A/1c 2088/1945. Ravasz püspök levele Nagy Ferenc újjáépítési miniszternek. (Kelt: Bp., 1945. aug. 28.)

50 Vö. RL A/1b 294/1961. Málnássy Sándor nyugdíjas lelkész segélykérése.

Magyarországon maradt. Az óbudai gyülekezetbe választották meg parókus lelkésznek, ahol korábban menekült lelkészként szolgált.[51]

A kutatás további feladata lesz annak felderítése, hogy az 1944 őszén a Dunamelléki Református Egyházkerületben ideiglenesen szolgálatot teljesítő 225 menekült lelkész közül mennyien és kik maradtak Magyarországon. Illetve annak a kérdésnek a megválaszolására is szükség lesz, hogy hosszú távú integrációjukra miért és hogyan kerülhetett sor. Rövid távú terveim között szerepel továbbá a Dunántúli Református Egyházkerületbe menekült lelkészek hasonló vizsgálata.

Felhasznált irodalom

Bartram, David – Poros, Maritsa V. – Montforte, Pierre: *Key Concepts in Migration*, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC, Sage, 2014.

Bálint József: *Magyarország nemzeti vagyonvesztése, 1941–1947*, Budapest, Agroinform, 2013.

Denke Gergely: Az SDG kapcsolata a népi írókkal, a népi mozgalommal, a Márciusi Fronttal és az ellenállással, in: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. Tanulmányok, emlékezések és dokumentumok különös tekintettel az SDG Szövetség történetére*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1993, 403–441, 441.

Erdős Kristóf: Szabó Imre budapesti esperes embermentő tevékenysége (1944), *Hagyomány Identitás Történelem* 1(2024/1.), 95–113.

Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Budapest, Európa, 1992.

Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*, [Nagykovácsi], Puedlo, [2010].

Kiss Réka: Tükörcserepek. Adalékok Ravasz László püspök pályaképéhez, in: Kiss Réka–Lányi Gábor (szerk.): *Ravasz 100. Püspöki jelentések. Előadások Ravasz László püspöki beiktatásának 100 éves évfordulója alkalmából. Ravasz László püspöki jelentései 1922–1948*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Károli Gáspár Református Egyetem – Kálvin, 2023.

L. Balogh Béni: Az erdélyi magyar menekültkérdés 1939 és 1944 között, *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom* 10(1999/3–4.), 243–266.

51 Incze az óbudai gyülekezet lelkésze volt, egészen 1956-ban történt kényszernyugdíjazásáig. Lásd Lányi Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2020, 55–58.; Lányi Gábor: „Politikailag nem nyílt ellenség, de nem is nyílt barát." Incze Gábor óbudai lelkipásztor nyugdíjaztatása (1956), in: Petheő Attila – Tömösközi Ferenc (szerk.): *Hitvalló egyház magyar mártírjai II.*, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2023, 16–27.; Lányi Gábor: "Politically, he is not an open enemy, but neither is he an open friend." The forced retirement of Gábor Incze, pastor of Óbuda (1956), in: Attila Petheő – Ferenc Tömösközi (eds.): Hungarian martyrs of the Church of the Faith II., Komarno, J. Selye University Faculty of Reformed Theology, 2023, 17–28.

Lányi Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2020.

Lányi Gábor: „Politikailag nem nyílt ellenség, de nem is nyílt barát." Incze Gábor óbudai lelkipásztor nyugdíjaztatása (1956), in: Petheő Attila – Tömösközi Ferenc (szerk.): *Hitvalló egyház magyar mártírjai II.*, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2023, 16–27.

Lányi Gábor: "Politically, he is not an open enemy, but neither is he an open friend." The forced retirement of Gábor Incze, pastor of Óbuda (1956), in: Attila Petheő – Ferenc Tömösközi (eds.): Hungarian martyrs of the Church of the Faith II., Komarno, J. Selye University Faculty of Reformed Theology, 2023, 17–28.

Nagy Alpár Csaba: *A dél-erdélyi református egyházkerületi rész története, 1940–1945*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

Szatmári-Karmanoczki Emília: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai, *Sárospataki füzetek* 13(2009/1.), 71–106.

Szász Lajos: *„Az erős fegyveres" – Baltazár Dezső. Egy református püspök politikai pályája a 20. század első felében*. Budapest, Kálvin–Károli Gáspár Református Egyetem, 2025.

Szekér Nóra: Egy élet „Isten markában". Zsindelyné Tüdős Klára életútja, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 237–260.

Watters, Charles: Forced migrants. From the politics of displacement to a moral economy of reception, in: Gold, Steven J. – Nawyn, Stephanie J.: *Routledge International Handbook of Migration Studies*, London – New York, Routledge, 2013, 99–106.